

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇEVİRİBİLİMDE ÇEVİRİLEMEZLİK:
ÇEVİRİLEMEZLİK KAVRAMININ ÇOKLU DURUM
ÇALIŞMALARINDA GÖRÜNÜRLÜĞÜ**

DOKTORA TEZİ

Gökmen GEZER

Enstitü Anabilim Dalı : Çeviribilim

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK

TEMMUZ – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇEVİRİBİLİMDE ÇEVİRİLEMEZLİK:
ÇEVİRİLEMEZLİK KAVRAMININ ÇOKLU DURUM
ÇALIŞMALARINDA GÖRÜNÜRLÜĞÜ**

DOKTORA TEZİ

Gökmen GEZER

Enstitü Anabilim Dalı : Çeviribilim

“Bu tez sınavı 08/07/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	BAŞARILI
Prof. Dr. Hüseyin ERSOY	BAŞARILI
Doç. Dr. Funda KIZILER EMER	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Turgut GÜMÜŞOĞLU	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Fatıma Gimatinova	BAŞARILI

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLIK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	GÖKMEN GEZER
Öğrenci Numarası	:	1560D28102
Enstitü Anabilim Dalı	:	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI
Enstitü Bilim Dalı	:	ÇEVİRİBİLİM
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	ÇEVİRİBİLİMDE ÇEVİRİLEMEZLİK: ÇEVİRİLEMEZLİK KAVRAMININ ÇOKLU DURUM ÇALIŞMALARINDA GÖRÜNÜRLÜĞÜ
Benzerlik Oranı	:	%7

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

18.07.20
...../20.....
İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK

Tarih:18.07.2020

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

EYK Tarih ve No:

ÖNSÖZ

Bu tezde, çevirilemezlik kavramı dayandığı kuramsal söylemlerle açılanmaya ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Çeviri tarihi boyunca, çevirinin mümkün olması ve imkansızlığı üzerine dilbilimsel ve felsefi söylemler geliştirilmiş olup çevirilemezlik kavramının dil felsefesi, anlamın doğası ve ontolojik görelilik gibi olgularla ilişkilendirildiği görülmektedir.

Bu çalışmada bana yol gösteren ve birlikte çalışmaktan gurur duyduğum tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim. Tezin gelişiminde katkıda bulunan tez izleme komitesinin saygıdeğer üyeleri, sırasıyla, Çeviribilim Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hüseyin ERSOY'a ve Doç. Dr. Funda KIZILER EMER'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Doktora ders sürecinde değerli bilgilerini ve deneyimlerini bizlerle paylaşan Doç. Dr. Şaban KÖKTÜRK'e, Dr. Öğr. Üyesi Aysel NURSEN DURDAĞI'na, Dr. Öğr. Üyesi Filiz ŞAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammed ZAHİT CAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek Lisans dönemimde çalışma şansına sahip olduğum ve doktora yeterlilik sınav komisyonunda görev alan İstanbul Üniversitesi'nin çok değerli öğretim üyeleri Prof. Dr. Alev BULUT'a ve Prof. Dr. Mine YAZICI'ya teşekkürlerimi sunarım. Tanımaktan onur duyduğum akademik gelişimimi destekleyen Galatasaray Üniversitesi'nin birbirinden değerli öğretim üyeleri Prof. Dr. Osman SENEMOĞLU'ya ve Prof. Dr. Özden CANKAYA'ya şükranlarımı sunarım. Desteğini, ilgisini ve engin bilgi ve tecrübesini hiçbir zaman esirgemeyen Yüksek Lisans tez danışmanım ve değerli dostum Dr. Öğr. Üyesi Turgut GÜMÜŞOĞLU'na en samimi duygularıyla teşekkür ederim.

Tüm çalışma süresince her zaman yanımda olan destekleriyle çalışmanın tamamlanmasında yüksek payı olan aileme, başta sevgili EŞİM'e, çocuklarım Tugay ve Taha KUBİLAY GEZER'e sonsuz kere teşekkür ediyorum.

Gökmen GEZER
08/07/2020

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	17
1.1. Araştırmanın Kavramı: Çevirilemezlik	17
1.1.1. Dil Felsefesi Bağlamında Çevirilemezlik.....	29
1.1.2. Anlamın Doğası Bağlamında Çevirilemezlik.....	37
1.1.3. Ontolojik Görelilik Açısından Çevirilemezlik	45
1.1.4. Felsefi Söylemde Çevirilemezlik	53
1.2. Tarihsel Süreçte Çevirilemezlik Kavramı	63
1.3. Postmodernist Bakış Açısı ve Çevirilemezlik	72
BÖLÜM 2: KURAMSAL ÇERÇEVE	80
2.1. Çevirilemezlik Yaklaşımları	86
2.1.1. Evrenselci Yaklaşım.....	88
2.1.2. Monadist Yaklaşım	93
2.1.3. Yapısökümcü (Dekonstrüktif) Yaklaşım.....	99
2.2. Çevirilemezlik Türleri	110
2.2.1. Dilbilimsel Çevirilemezlik	112
2.2.1.1. Sesbilimsel Çevirilemezlik.....	120
2.2.1.2. Sözcüksel Çevirilemezlik.....	128
2.2.1.3. Sözdizimsel Çevirilemezlik.....	134
2.2.1.4. Metinsel / Söylemsel Çevirilemezlik	142
2.2.2. Kültürel Çevirilemezlik.....	153
2.2.3. Mutlak Çevirilemezlik.....	160
2.2.4. Yazınsal (Edebi) Çevirilemezlik	174
BÖLÜM 3: ÇEVİRİLEMEZLİK DURUMLARI	185
3.1. Dilbilimsel Çevirilemezlik Durumları.....	186
3.1.1. Sesbilimsel Çevirilemezlik Durumları	187
3.1.2. Sözcüksel Çevirilemezlik Durumları	198
3.1.3. Sözdizimsel Çevirilemezlik Durumları	201

3.1.4. Metinsel / Söylemsel Çevirilemezlik Durumları	205
3.2. Kültürel Çevirilemezlik Durumları	212
3.3. Mutlak Çevirilemezlik Durumları	217
3.4. Yazınsal (Edebi) Çevirilemezlik Durumları.....	220
BÖLÜM 4: TARTIŞMA	232
SONUÇ	243
KAYNAKÇA.....	248
ÖZGEÇMİŞ	277

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Anlam Kuramları.....	39
Tablo 2: Jakobson'un Çeviri Sınıflandırması.....	58
Tablo 3: Ses Sembolizm Türleri -I	124
Tablo 4: Ses Sembolizm Türleri -II.....	125
Tablo 5: Abese/33 <i>Sahhâh</i> Yansımali Sözcüğü.....	188
Tablo 6: Humty Dumty Çevirileri	190
Tablo 7: 66.Sone (LXVI) Çevirileri	223
Tablo 8: Armağan Ekici'nin Çalışmasından Bir Kesit.....	229

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Çevirilemezlik Türleri ve Durumları	10
Şekil 2	: Yin ve Yang Sembolü.....	20
Şekil 3	: Ördek-Tavşan Görseli.....	59
Şekil 4	: Bir Baba-Oğul heykeli	97
Şekil 5	: Möbius Şeridi (Möbius Kuşağı- Möbius Döngüsü)	99
Şekil 6	: “İmgeyi Yok Et”- Enter The Dragon filmindeki Aynalı Oda.....	110
Şekil 7	: Dilbilimsel Çevirilemezlik Türleri	119
Şekil 8	: Sausüre ve “Ses-Kavram” İlişkisi	122
Şekil 9	: Ses Dizimdeki Eksenler	123
Şekil 10	: İngilizce Tümce Dizilişi.....	137
Şekil 11	: Garden Path Cümlelerin Yanlış Çözümlemesi	138
Şekil 12	: Garden Path Cümlelerin Doğru Çözümlemesi.....	138
Şekil 13	: Rindlerin Akşamı Şiirindeki Sözcük Oyunu	191
Şekil 14	: Hamidiye Sularının Reklamı	192
Şekil 15	: IBM Reklam Sloganı	194
Şekil 16	: Gazete Altbaşlıklarında Sözcük Oyunu	196
Şekil 17	: Bir “Pound” ve Galler’in Ulusal Simgelerinden “Pırasa”	197
Şekil 18	: Ayın Sekiz Evresi	199
Şekil 19	: The Telegraph'daki Makale Başlığı	202
Şekil 20	: The Telegraph'daki Makale Başlığının Google Çevirisi.....	204
Şekil 21	: Edimsel Çözümleme İçin Seçilen Anonim Fıkra	207
Şekil 22	: NIKE Firmasının Reklam Sloganları.....	216
Şekil 23	: Galatasaray'a Sansür Haberi	218
Şekil 24	: Peter Arnds’ın Makalesinden Bir Alıntı	219
Şekil 25	: Lawrence Weiner’in Eseri	220
Şekil 26	: Web sayfası: Finnegans Wake, James Joyce	227
Şekil 27	: Finnegans Wake: Düzeltmeler.....	227
Şekil 28	: Janus Yüzlü Bir İmge	232
Şekil 29	: Çevirilemezlik-Çevirilebilirlik Dönüşümü	239

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans		Doktora	√
Tezin Başlığı: Çeviribilimde Çevirilemezlik: Çevirilemezlik Kavramının Çoklu Durum Çalışmalarında Görünürlüğü			
Tezin Yazarı: Gökmen Gezer		Danışman: Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK	
Kabul Tarihi: 08.07.2020		Sayfa Sayısı: vi+277	
Anabilim Dalı: Çeviribilim			
<p>Çevirilemezlik, Antik Dönemden günümüze çevirinin olanaksızlığı tartışmasının anahtar kelimesi olmuş çeviri fenomenidir. Batı çeviri geleneğinde Humboldtla başlayan tartışma çevirilebilirlik kavramıyla yürütülmektedir. Ses-kavram ilişkisinin anlamlandırılmasındaki eşdeğerlik arayışından, anlamın doğası-dil felsefesi düzlemlerine taşınan tartışma, Evrenselci, Monadist ve Yapısökümcü felsefi yaklaşımlarla yürütülmüştür. Her şey çevrilebilir-hiçbir şey çevrilemez gibi mutlak uçlarda gezen tartışmada, yapısökümcülük ara bir konumdur. Göstergenin nedensizliğiyle açıklanan “anlam farklılıklar üzerine kuruludur” Saussure’un söylemiyle, Catford’un çevirilemezlik ayrımı çalışmanın dilbilimsel ayağını oluşturmaktadır. <i>Quine’nin çevirilemezlik tezi ve nihai</i> gösterilenin olamayacağı Derrida’nın savı, tezin felsefi ayağını teşkil etmiştir. “Hiçbir şey çevrilemez mi?” ve “herşey çevrilebilir mi?” soruları tezin araştırma sorularındandır. Çevirilemezlik kavramını kapsamlı bir çalışmayla tanımlamak, çevirilemezliği sınıflandırmak tezin amaçlarıdır. Nitel araştırma desenlerinden çoklu durum çalışmasına uygun nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Farklı durumları temsil ve çoklu bakış açısı için “amaçlı örnekleme” stratejisi uygulanmıştır. Böylece oluşturulan bütüncedeki yazılı-görsel metinler çevirilemezlik durumları başlığı altında türlerine göre sınıflandırılmışlardır. Kavram 4 türe ayrılmıştır. Dilsel çevirilemezlik 4 alt bölümden oluşmaktadır. Sesbilimsel çevirilemezlikte, ses-kavram ilişkisi, sırasıyla yansımali sözcük, portmanto sözcük, ses benzeşmesi, sözcük oyunu gibi dil retorikleri üzerinden incelenmiş, fonolojik-grafolojik aktarım durumlarına bakılmıştır. Sözcüksel çevirilemezlikle, göstergenin nedensizliği ve dilin tarihselliği vurgulanmış, anlam farklılıkları tablolanmış. Sözdizimsel çevirilemezlikte, iki dilbilgisel dizimin yüzeysel yapıda kesişmesinin ve diller arası uyumsuzluğun yol açtığı çeviri güçlükleri gösterilmiştir. Metinsel çevirilemezlikte, metinsellik ve edimsellik şartlarının erek kültüre ne derece taşındığı, bir üst dilin eksikliği bağlamında incelenmiştir. Kültürel çevirilemezlikte, çevirinin metonimik yüzü ve dilin davranış üzerindeki etkisi işlenmiştir. Mutlak çevirilemezlikle, çevirinin ideolojik boyutu yansıtılmış, travma ürünü bir dünyayla gerçeklik arasındaki his farkını çevirinin kapatamayacağı saptanmıştır. Edebi çevirilemezlikte, yapıtları saran dildeki yüzey-derin yapı örüntülerinin dengelenmesinin güçlüğü gösterilmiştir. Bütüncenin analizinde, tümdengelim-tümevarım yaklaşımları kullanılmıştır. Çevirilemezlik, niteliğe ve olguya dayalı iki farklı anlam taşımaktadır; her iki anlam çeviriye karşı bir tutumdur. Çevirilemezlik tanımı, anlamları arasındaki farkı kapsamaktadır. Kavrama, mutlak çevirilemezlik türü yeni bir boyut olarak eklenmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: Çevirilemezlik, Çevirilemezlik Türleri, Çevirilemezlik Durumları			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: Untranslatability in Translation Studies: The Visibility of the Concept of Untranslatability through Multicase Studies			
Author of Thesis: Gökmen Gezer		Supervisor: Professor. İlyas ÖZTÜRK	
Accepted Date: 08.07.2020		Number of Pages: vi+ 277	
Department: Translation Studies			
<p>Untranslatability, coterminous with translatability, as a translation phenomenon has been the keyword for translation <i>impossible</i> since Ancient times. The discussion in Western tradition was initiated by Humboldt. Equivalence seeking attempts regarding the sound image-concept relationship has been shifted towards philosophical approaches, viz. Universalist, Monadist and Deconstructivist, which is interlocated on the continuum that runs the gamut of the discussion that everything/nothing can be translated. Saussure's principle of arbitrariness of the linguistic sign and Catford's distinction between linguistic and cultural untranslatability form the linguistic leg of the study. Quine's untranslatability thesis and Derrida's theory of the sign form the philosophical leg. "Is nothing translatable" - "Is everything translatable?" are the research questions. We aim to define and classify untranslatability, studying the term comprehensively. Suitable for multiple case study, "purposeful sampling" strategy as part of a qualitative research method has been applied for multiple perspectives. Written-visual texts classified according to their types fall under 4 types. Linguistic untranslatability is composed of 4 sub-sections. Phonological untranslatability was examined through language rhetorics namely onomatopoeia, portmanteaus, paromasis and paronomasia. Lexical untranslatability covers the relationship between the arbitrariness and historicity of translated words. Syntactic untranslatability studies translation difficulties caused by the intersection of two grammatical sequences on the surface structure. Textual untranslatability examines textuality conditions devoid of a meta language. Cultural untranslatability studies language impact on behaviour. Absolute untranslatability reflects translation's ideological dimension, claiming that translation cannot cover the difference in feelings between a traumatic world and reality. Literary untranslatability displays the difficulty transferring the works interwoven with surface-deep structure patterns. Throughout the analysis, deductive-inductive approaches were used. Bearing two distinct meanings based on the quality and the fact, untranslatability is a translation strategy. Its definition encompasses the discrepancy in between. Absolute untranslatability was added as a new framework.</p>			
Key Words: Untranslatability, Untranslatability Types, Untranslatability Cases			

GİRİŞ

...in every sense, translation is necessary but impossible...
(... her bakımdan, çeviri gerekli fakat imkansızdır...¹)
– Gayatri Chakravorty Spivak (1996:304)

“A rose by any other name would smell as sweet”, William Shakespeare’in *Romeo ve Juliet* oyununda geçen, ismin eşyanın karakterini değiştiremeyeceğine yönelik metaforik göndermesi, Shakespeare'in kanonik söylemlerinden biridir. Güzel kokan bir çiçeğe “gül” adını verenle “rose” adını verenin aynı şeye bakıp farklı adlandırması, dilbilimsel açıdan, ad ile nesne arasında, dilin özelliğine göre, ses-anlam ya da biçim-anlam ilişkisine dayalı veya nedensiz bir ilişki kurulduğuna işaretler. Bu söylemin çeviri eylemini ilgilendiren yönü, aynı şeyden bahsediliyor olup olmadığıdır.

Yüksek lisans ve doktora derslerindeki, çevirinin sınırlarına yapılan vurgu ve çevirinin bir anlam üretme süreci olduğu ısrarı, çevirinin sadece dilsel ve sözcüksel eşdeğerlik çerçevesinde değil, felsefik ve edebi boyutlarıyla da ele alınması gerektiğini öğretmiştir. Dilin sınırlanamadığı ve her konuşurun zihnindeki kendine özgü dünya algısıyla farklı bir dil kullanımı üretiyor olduğu gibi düşünceler, bu dönemin kattığı farkındalıklar olmuşlardır.

Bu doğrultuda, “Çeviri Felsefesi” derslerindeki, aynı noktaya farklı açılardan ve aynı noktadan farklı açılara bakmak şeklindeki hakikat koşullarının sorgulandığı çeviri uygulamaları, doktora konusunun belirlenmesindeki unsurlardan biri olmuştur. Bunun yanında “Oryantalizm ve Kültürlerarasılık” dersinde, çevirinin hem ideolojik hem de kültürel boyutları ele alınmış, çevirideki öteki algısı, oryantalizm kapsamında, özellikle Edward Said okumalarıyla, etraflıca masaya yatırılmıştır. Bu açıdan, Humboldt’un ortaya atmış olduğu, insanların dünyayı anadilleriyle resmederler görüşünün ne anlamda ezber bozduğu ve çevrilebilirliğin sınırlarının nasıl sorgulandığı daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır.

¹ Tezin içindeki çeviriler tarafımdan yapılmıştır.

Ayrıca “Çeviri ve Medya” derslerindeki, haber metnin erek okur beklentisine göre biçimlendirilmesiyle ilgili okumalar, çeviri etkinliğinin güç ilişkileri, manipülasyon, ideoloji ve yeniden yazma gibi kavramlarla inilti olduğunun ve tüm bunların ortasında çeviri sosyolojisi bağlamında çevirmenin durduğunu göstermiştir. “Çeviribilimin Düşünsel Temelleri” dersinde, çevirilemezlik olgusu Andrew Chesterman’ın *beş* önemli çeviri inceleme biriminden biri olarak ele alınmıştır. Bu süreçle yapılan çıkarımlar, çevirilemezlik kavramını kalıcı kılan temel felsefenin, dilin kendi özneliğiyle ve bu öznelğin tekrarlanamayacak olmasıyla ilgili olmuştur.

Tüm bunların ışığında, dilin ve kültürün bu denli içiçe geçmişliği içerisinde anlamın özneliğinin, hem yazar hem de çevirmen açısından, çeviriyi ciddi şekilde sınırlandırdığı görülmüştür. Böylece çevirinin sınırlarını genişletecek olgunun çevirilemezlik kavramı olduğu düşünülmüş ancak çevirilemezlik üst bakışının, çeviri inceleme biriminden biri olarak bilinmesinden öteye taşınmasının gerekliliğine karar verilmiştir.

Öncelikle çevirilemezliği tanımlayabilmek bu açıdan bir ihtiyaca dönüşmüş bu tezin yazılmasında motive edici bir unsur olmuştur. Doktora tez yazım dönemi bu kapsamda, olgunun çeviribilimde ne anlama geldiği ve çeviri tarihindeki ve günümüzdeki yeri hakkında çevirilemezlik ile ilgili geniş çaplı bir bilgilendirme yapma imkanı tanımıştır.

Tezin bu giriş bölümünde, çalışmanın konusu olan çevirilemezlik kavramı ve ilgili tartışmanın söylemsel alt yapısı kısa ön bilgiler verilerek tanıtılacak ve çalışmanın önemine ve bilim dünyasına katkısına değinilecektir. Çalışmanın amacının verileceği bu bölümde ayrıca çalışmanın sınırları ve yöntemi hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmanın Durumu

Çeviri bilimin düşünsel temellerinin atıldığı felsefe epistemolojisi evrensellik ve tekillik gibi kavramlar üzerinden tartışılmış ve bu süreç içerisinde olgularını nometetik ve idiografik bilim anlayışı içerisinde incelemiş ve tartışmıştır. Tartışmalar geniş çaplı tutulmasına karşın görüş birliği aynı oranda sağlanamamıştır. Ancak günümüz epistemolojik söyleminin tikel ve farklılaşma üzerine inşa edildiğini söylemek mümkündür. Çeviriyi bir süreç olarak tanımlayan tartışmalardan çok çevirinin doğası üzerine yürütülen söylemler, felsefe odaklı bir görünüm kazanmış ve söylemler

çevirinin imkansızlığı ve gerekliliği arasında bir yere tutunmuştur. Geleneksel çeviri anlayışı, bu bağlamda, iletişim modelinin gerekli kıldığı dillerin birliği savından, dillerin çeşitliliğini ve çoğulluğunu vurgulayan ve dil içi ve diller arası farklılıklara hassasiyet gösteren bir karaktere doğru evrilmektedir.

Ortaya çıkmakta olan bu yeni çeviri karakterini ilk sınıflandıran Roman Osipoviç Jakobson olmuştur. Jakobson yaptığı sınıflandırmayla, dil içi, diller arası ve göstergeler arası orantısızlığı ve kıyaslanamaz ve/veya ölçülemez olma durumunu işaret etmiştir (1959:233). Ancak Jakobson bu sınıflandırmasını, dilin birliğine yönelik bir ön koşula dayandırmaktadır. Bu ön koşul dillerin çoğulluğuna dair önemli bir göndermede bulunmaktadır.

Dillerin çoğulluğu çeviri tarihinde “Babil Kulesi” metaforuyla² resmedilmektedir. Babil söylencesi dillerin kökenine ait eski bir inanişaya dayandırılmaktadır. Babil metaforu, sadece resmettiği dillerin çoğulluğu açısından değil, oluşturduğu paradoksal durum açısından da dikkate değer bir konumdadır. Bu paradoksal durum çoğulluk içinde tekilliği ve çoğullukla birlikte bütünlüğü, çok anlamlılığı ve aynı zamanda anlam belirsizliğini temsil etmektedir.

Babil söylencesine dayandırılan çeviri felsefesine göre, bir dil varlığını ancak başka dillerle olan ilişkisiyle sürdürebilmektedir. Dolayısıyla Babil Kulesi inşaatının tek bir anlamlı dille tamamlanması söz konusu değildir. Mecazi anlamda devam etmekte olan bu inşaatın tamamlanması, Jacques Derrida’nın ifadesiyle, sonsuza kadar ertelenmiştir.

Son yıllarda çevirilemezlik kavramını açıklamak amaçlı bazı kitaplar yayımlanmıştır. Bunlardan bir tanesi, *Dictionnaire des Intraduisibles*, Fransız filozof Barbara Cassin’in ve Amerikalı kuramcı Emily Apter’in ortak bir çalışmasıdır. Bu çalışma çevirinin sınırlarına yönelik Fransızca bir sözlüktür. Apter bir diğer çalışması olan *Against World Literature: On the Politics of Untranslatability* isimli kitabında dünya edebiyatındaki mutlak çevirilebilirlik varsayımını ele almaktadır. Sandford Budick, Wolfgang Iser, Philip Stewart, Edward Robinson, Jacob S. D. Blakesley ve Dr.Lynne Long gibi isimler çevirilemezliğe farklı yönlerle yaklaşmışlar ve Apter’in kitabına zemin hazırlayan eserler sunmuşlardır (Large, Akashi, Jozwikowska vd., 2019:3).

²<http://researcherslinks.com/current-issues/The-Tower-of-Babel-Account-A-Linguistic-Consideration/9/5/98/html> Erişim tarihi:15.12.2019

Dictionary of Untranslatables sözlük olarak Nottingham Üniversitesi Fransızca bölümünde peş peşe verilen iki konferansın ortak konusu olurken, çevirilemezlik kavramı edebiyat ile felsefe sahalarında tartışılmaya başlanmıştır. Çevirilemezliğin çeşitlerinin, nedenlerinin ve çözüm stratejilerinin yer aldığı Trinity College tarafından yayınlanan *Varieties of Untranslatability* başlıklı makale, çevirilemezlik tartışmasının yazın metinlerde sistemli şekilde nasıl sınıflandırması üzerine önemli bir adım atmaktadır (Gleeson ve Trinity College Dublin, 2015).

Çevirilemezlik kavramı *Untranslatability Interdisciplinary Perspectives* adlı kitapta kuram ve felsefi yönleriyle işlenmektedir. Kitapta yer alan bölümlerin pek çoğu East Anglia Üniversitesinin 2015 yılında düzenlediği *The Sixth International Postgraduate Translation Symposium* başlıklı etkinlikte makale olarak sunulmuştur. Bu sempozyumda çevirilemezlik kavramı, farklı açılardan masaya yatırılmış ve çevirilemezliği tamamen yadsıyanlarla tamamen benimseyenler arasında, disiplinler arası bir birliktelik içinde değerlendirilmiştir (Large, Akashi, Jozwikowska vd., 2019:6).

Çalışmanın Soruları

Çeviri tarihi boyunca çevirinin olanaklılığı ve olanaksızlığı tartışıla gelmiştir. Bu tezde tartışmanın çevirilemezlik konusu ele alınmıştır. Tezin ilk araştırma sorusu olan,

S-1: Çevirilemezlik nedir?,

kavramı tanımlamaya ve anlamaya olduğu kadar çevirinin doğasını sergilemeye yönelik bir tutumla hazırlanmış bir sorudur. Çevirinin yoruma dayalı bir süreç olduğu, dilsel, kültürel ve sosyal katmanlar arasından anlamı çıkarırken devamlı bir tercih yapmak zorunda kalınması, sorunun hazırlanışındaki arka plana ait düşüncelerdir. Çalışmanın bu sorusu çevirilemezlik kavramını her anlamında ele alabilmek için tasarlanmış bir sorudur. Bu sorunun arka planı, çevirilemezlik-eşdeğerlik ilişkisi ve anlam kaybı-çeviri hataları gibi unsurlarla ilişkilidir.

Çalışmanın ikinci sorusu şöyledir:

S-2: Her metin çevirilebilir mi?

Sorunun gerekçesi, dillerin ortaya koydukları yapıtları kendi dışındaki dil topluluklarıyla paylaşma isteğine dayandırılmıştır. Bu soruyla, çok dilliğin ve kültürlülüğün konu olduğu eserlerde, öteki olarak adlandırılanı, diliyle, kültürüyle ve düşünce yapısıyla tanıma çabası göz önüne alınmış ve soru bu yaklaşımla formüle edilmiştir. Bu soru hazırlanırken, çeviride uzun yıllar geçerli olmuş çeviri söylemi dikkate alınmıştır. Bu söylem, her şeyin bir dereceye kadar çevirilebilirliği ve biçim ve anlam olarak tam bir eşdeğerliğin söz konusu olamayacağı ikili yaklaşımıdır.

Araştırmayla ilgili cevap aranan diğer sorular şöyledir:

- S-3: Çevirilemezlik sınıflandırılabilir mi?
- S-4: Çevirilemezlik ve çevirilebilirlik ilişkisi nedir?
- S-5: Çevirilemezlik nedenleri nelerdir?
- S-6: Çevirilemezlikte tek dil (saf dil) arayışı nasıl bir süreç gerektirmektedir?
- S-7: Çevirilemezlik söylemleri nelerdir?
- S-8: Çevirilemezlik kavramında Babil söylencesi nerede durmaktadır?
- S-9: Çeviride anlam kaybı veya çeviri hatası çevirilemezlik nedeni midir?

Çalışmanın Konusu

Babil söylencesi metaforuyla çözümün ve çözümsüzlüğün bir parçası olduğunun altı çizilen çeviri, iletişim ve diplomasi yöntemlerinin bilinen en eski uygulamalarındandır. Çeviri ayrıca karşılaştırmalı edebiyatın dayanak noktası olma özelliğini de korumaktadır. Filoloji ve dilbilim gibi farklı bilim dalları arasında sağlanan etkileşim ve kurulan pedagojik işbirliği son yıllarda felsefe bilimine doğru kaymaktadır. Böylece felsefe ile çeviri bilim adları birlikte daha sık anılmaya başlamıştır. Bu amaçla dilin kullanımının ve felsefe ile çevirinin doğal birlikteliğinin tartışıldığı konferanslar düzenlenmektedir. Bu konferanslardan bir tanesi, Friedrich Nietzsche ve Jacques Derrida gibi filozofların katıldığı, 2010 Nisan tarihinde *American Comparative Literature Association* tarafından düzenlenmiştir (ACLA, 2010³).

³ https://www.acla.org/sites/default/files/files/Final_Program_Guide_2010.pdf

Bir anlam üretme eylemi olarak nitelenen çeviri, dilin ne ifade ettiği ve o şeyin nasıl ifade edildiği arasında odak noktasını zaman zaman değiştirmiştir. Tarihsel süreçte bazen anlaşılabilirliğin ve bazen de hakikatin merkeze alındığı gözlenmektedir. Bu iki farklı odak noktalarında buluşan diller, erek dil ve kültür üzerinde bir yandan uyumsuzluk etkisi oluşturmakta diğer yandan dilde ifade zenginliğini işaret etmektedir. Bu durumun yaratacağı etki sebebiyle, belli bir kültür ürünü olan çeviri için, hakikati subjektif olarak yansıtabilme işi, imkansız olmasa bile giderek zorlaştığı açıktır.

Kaynak metin ile çeviri arasında var olduğu ileri sürülen eksikliğin giderilmesi, kaynak metnin bıraktığı izlerin takip edilmesi çabasıdır. Bu çaba, özellikle politik, felsefi, reklam ve edebi metin türleri söz konusu olduğunda, çevirmenin ve okurun çeviri sürecine daha fazla müdahil olmasını gerektirebilmektedir. Adı geçen metin türlerine uygulanacak her müdahale, dil içi çeviri sürecinde daha çok yorumlayıcı unsurlar içermekteyken, göstergeler arası çeviri için imgesel faktörleri devreye sokmaktadır; böylece tüm bu metin türlerinin çevirisi için gerekmede olan çeviri refleksi, çevirinin yeniden yazma ile bağdaştırılmasının yolunu açmaktadır.

Kaynak metindeki anlam izlerinin takip edilmesiyle yeniden anlamlanan metnin, böylece, yeniden yazılması söz konusudur. Kaynak metinle çeviri arasındaki ilişkinin devam eden bu süreçte, aynı anlama tutunamayan yeni anlam zeminleri ürettiği görülmektedir. Bu zeminlerde her gösterge çevrilebilmekte, ancak farklı bağlamlar nedeniyle, anlamın sayısız sayıda yorumla yeniden inşa edilme olasılığı belirlemektedir. Neticede ortaya çıkan çok anlamlılık, çevirinin imkansızlığına zemin hazırlamaktadır (Davis, 2001:31-32). Tüm bunların yanında Derrida, kaynak metinle çeviri arasındaki ilişkinin benzerliklere değil farklılıklara dayalı olduğunu söylemektedir. Derrida'ya göre, çeviri-metin bütünleşmesi kaynak metnin değişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmanın zemini bu önerme üzerine oturtulmuştur.

Kaynak metindeki değişim ve dönüşüm, bir anlamda çevirinin var olma nedeni olan farklılıklara dayandırılmaktadır. Venuti bu kapsamda çeviriyi, daima bir eksikliğin temsili, ama aynı zamanda bütünleyici yanı olan, fakat “transparan” olmayan, bir dönüşüm olarak resmetmektedir. Bu dönüşümün yoruma dayalı çoklu ve bölünmüş anlamlar sunduğunu söylemektedir (Venuti, 1992:8). Bu bakımdan dilin bu çoklu katmanlarının ve boyutlarının, anlam ve çeviri ilişkisi içinde, salt kültürel olarak

örtüşmeyen sözcük ve yapılar olarak düşünülmesi, konunun dar bir bakışı açısıyla ele alınması anlamına gelmektedir.

Antoine Berman'ın *Translation and the Trials of the Foreign* başlıklı makalesinde ifade ettiği gibi, çeviriyle “öteki” olanın sınanması söz konusudur. Bir yanda kendi dilinin yabancı öğeleri kabul etmesi için zorlanması söz konusuysen, diğer yandan ötekinin dili kendi diline mal edilmeye çalışılmaktadır (Berman, 1985:284-290). Bu anlamda, genel hatlarıyla, ötekinin anlaşılabilir kılınmasıyla bozulması durumunu birlikte resmedebilecek en uygun kavram çevirilemezlik olgusudur. Çevirilemezliğin bu tezin çalışma konusu olarak belirlenmesinde, bu olgunun bu dualistik özelliği rol oynamıştır.

Çalışmanın Önemi

Bu tezde öncelikle, çeviribilimde halen tartışılan fakat üzerinde tam anlamıyla bir görüş birliği sağlanamamış muğlak bir kavram, bilimsel bir sistemik çalışma çerçevesinde kuramsal ve kavramsal bir alt yapıyla açıklanmaya çalışılmış ve tartışmaya açılmıştır.

İkinci olarak bu tezde çevirilemezlik tartışması daha önceki çalışmalarda yapılmayan bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çevirilemezlik, genellikle edebiyat kuramları çerçevesinde kullanılmakta ve çevirilemezlik hakkındaki açıklamalar bu tezin iddia ettiği kavramın çok türlü görünümünü vermekten uzak kalmaktadır. Terim, çoğunlukla bütüncül bir yaklaşımı yansıtmak için kullanılmakta ve çevirilemezlik olgusunun dilsel, kültürel ve özellikle felsefi boyutlarına genellikle yüzeysel ve soyut açıklamalar getirilmektedir.

Bu tezle tartışmaya getirilen farklılıklardan biri yukarıda değinilen eksikliğin giderilmesi olmuştur. Çevirilemezlik ilk olarak türlerine ayrılmış ve bu sınıflandırmalar içinde çevirilemezlik durumları örneklerle açıklanmıştır. Atılan bu somut adımlara ilave olarak, bu tez kapsamında çevirilemezliğe dördüncü bir boyut eklenmiştir. Mutlak Çevirilemezlik başlığı altındaki bu yeni kategoride, biçim ve içerik bakımından teoride çevirilebilir nitelikli bir çeviri durumunun uygulamada çevirilemezliği daha doğrusu çevirilmeye devam etmesi söz konusudur.

Bu çalışmayla ayrıca, “herşey çevirilebilir ve hiçbir şey çevirilemez” görüşlerinin “mutlaklığına” göndermeler yapılmıştır. Terimin özellikle imkansız çağrıştıran niteliğinin zayıflatılması anlamında, bu sınıflandırmalar önemli birer rol oynamışlardır. Ayrıca yapılan tez içi çıkarımlara göre, çevirilemezliğin aslında çeviriyi mümkün kılan

bir çeviri stratejisi olarak kullanılabilceği gösterilmiştir. Çevirilebilirlik olarak nitelen durumların bunun yanında çevirinin geldiği doyum noktasıyla ilgili olduğuna yönelik bir farkındalık oluşmuştur. Bu tez çevirilemezlik dolayısıyla çevirilebilirlik hakkında vardığı bu çıkarımlara çeviri eğitiminde faydanılabilecek bir farkındalık olarak bakmaktadır.

Tez çevirinin etik yüzünün gösterilmesi adına da bir farkındalık oluşturma çabası içindedir. Buradaki çeviri etiği üzerine olan farkındalık Derrida'nın yapı söküml mantığındaki anlamın tamamlanmamış olduğu savı üzerinden verilmiştir. Çevirinin bir tamamlama ve anlamlandırma süreci olması, çevirideki eksikliğin tamamlanması adına çevirmene bir sorumluluk yüklemektedir. Buradaki sorumluluk çeviri etiği ve ilkeleri açısından çeviri eylemi için gerekli bir farkındalıktır (Tymoczko, 2007:265).

Son olarak, çevirilemezlik kavramının anlaşılması için, dilsel, bilişsel ve felsefi teoriler bağlamında oluşturulan kuramsal alt yapı, bu teze disiplinler arası bir nitelik kazandırmıştır.

Çalışmanın Amacı

Yukarıda yapılan tespite ve araştırma sorularına bağlı kalarak bu tezin öncelikli amaçları şunlardır:

- çevirilemezlik kavramını çeviri soruları kapsamında tanımlamak
- çevirilemezliği tartışmaya açmak
- çevirilemezliği sınıflandırmak

Bunlara ek olarak, tezin kuramsal çerçevesinde ve çevirilemezlik durumlarının işlendiği ilgili bölümlerde değinildiği gibi, bu tezin bazı yan amaçları bulunmaktadır. Buna göre,

- farklı dil sistemlerinin aynı fiziksel veya doğal bir gerçeği önemli ölçüde değişik resmedebilme durumlarında geçerli olan, dil göstergesinin nedensizliği tartışmasına dikkat çekmek istenmiştir,

- göstergenin değişkenliği bağlamında, yeniden çevirinin sebep olduğu kaynak metinden farklı olmayan ancak aynı sayılmayan paradoksal ya da görelî durumlara farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir,
- ve son olarak çevirilemezlik sınırlarının ve tanımının, çevirinin kendisi gibi, daha geniş eksenli düşünülerek çizilmesinin ve verilmesinin gerekliliğinin altını çizmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

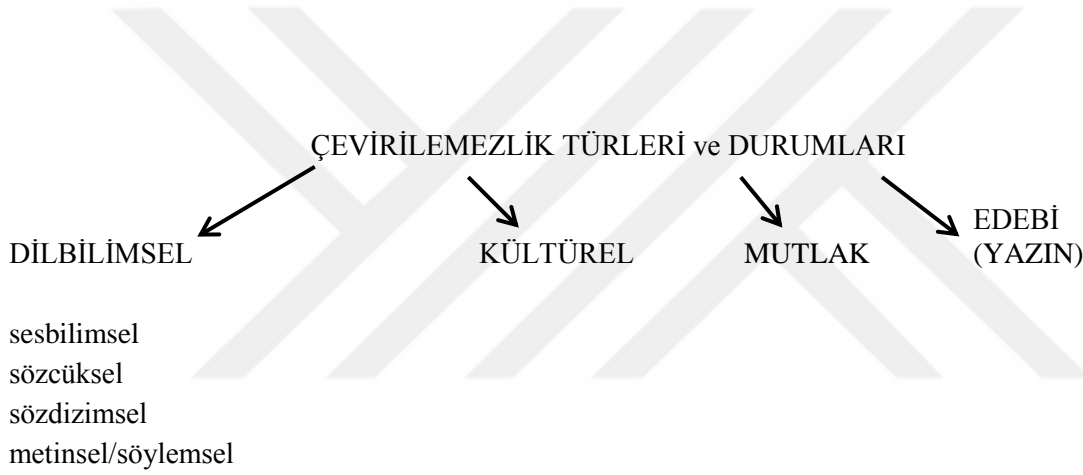
Çalışma nitel araştırma desenleri arasında yer alan “çoklu durum çalışması” (*multiple case study*) desenine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Çoklu durum çalışmaları, seçilen durumların betimlendiği ve durumsal içeriklerin sergilendiği nitel yaklaşımlardır. Çoklu durum araştırmalarında, belli bir konu hakkında, gözleme, mülakata, görsel ve işitsel materyale dayalı dokümanlara ve raporlara yer verilmektedir. Bu çeşitli ve çoklu bilgi kaynakları sayesinde, araştırma konusu hakkında, detaylı ve derin bilgi toplanmaktadır. Böylece, farklı durumların temsili ve çoklu bakış açısı sağlanmakta ve bütüncül bir analiz gerçekleştirilmektedir (Stake, 1995; Creswell, 2018).

The case study method “explores a real-life, contemporary bounded system (a case) or multiple bounded systems (cases) over time, through detailed, indepth data collection involving multiple sources of information... and reports a case description and case themes. (Durum çalışması yöntemi, gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistemi (bir durum) ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemleri (durumlar), çoklu bilgi kaynaklarını içeren (örneğin, gözlemler, mülakatlar, görsel-ışitsel materyaller ve dokümanlar ve raporlar) detaylı ve derin bilgi toplama aracılığıyla araştırır ve bir durum açıklaması ve durum temalarını rapor eder) (Creswell, 2018:153).

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden çoklu durum çalışması uygulanmıştır. Çevirilemezlik durumlarının yansıtılması için belirlenen örnekler arasında, hedeflenen genellemeye ulaşabilmesi adına seçimler yapılmıştır. Hangi durumun çalışılacağına ilişkin yapılan bu seçimlerle, farklı bakış açılarının yansıtılma durumları hedeflenmiş ve

“amaçlı örnekleme stratejisi” (*purposeful sampling sesstrategy*) uygulanmıştır (Creswell, 2018:223).

Kullanılan yöntem bu tezin bütüncü oluşturma stratejisine uygun bulunmuştur. Buna göre bütüncü, çoklu bakış açısı katmak için farklı metin türlerinden oluşturulmuştur. Bütüncü hazırlanırken, yazılı ve görsel çeviri ürünleri arasından yapılan seçimlerde, özel bir tarih sırası gözetilmemiştir. Kuramsal çerçevede belirtildiği gibi, çevirilemezlik kavramı önce türlerine ayrılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde bu türler çevirilemezlik durumları başlığına dönüştürülmüştür. Toplanan örnekler, bu çevirilemezlik durumları başlığı altında türlerine göre incelenmiştir. Yapılan sınıflandırma çalışmasına göre çevirilemezlik türleri ve durumları Şekil 1’deki gibidir:

Şekil 1: Çevirilemezlik Türleri ve Durumları

Dört ana başlıktan oluşan bu sınıflandırmada dilsel çevirilemezlik kendi içinde, sesbilimsel, sözcüksel, sözdizimsel ve metinsel/söylemsel olarak, dört ayrı alt bölüme ayrılmıştır.

Sesbilimsel çevirilemezlik durumları için 1 ayet, 1 İngilizce portmanto sözcük ve 1 Türkçe şiir, 1 Türkçe ve 1 İngilizce reklam sloganı ve İngilizce 1 gazete başlığı seçilmiştir. Ayet ile ilgili çevirilemezlik durumunda seçilen yansımali sözcüğün 3 Türkçe ve 3 İngilizce çevirisine bakılmış ve bu çevirileri gösteren karşılaştırma amaçlı bir tablo hazırlanmıştır. Portmanto sözcüğün 4 ayrı çevirisine bakılmış ve sözcüğün çevirileri bir tabloda toplanmıştır. Seçilen şiirin bir mısrası alıntılanmış ve mısradaki sözcük oyununun olası İngilizce çevirilerinde nasıl yansıtılabileceği kısaca tartışılmıştır.

Türkçe reklam sloganında ses benzeşmeleriyle ilgili söz sanatı İngilizce'ye çevrilmeye çalışılmış ve ortaya çıkan çevirilerin kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. İngilizce reklam sloganında bu kez tersi bir yol izlenmiştir. Slogandaki bir akronime dayalı ses benzeşmesiyle ilgili söz sanatının Türkçe'ye olası çevirilme durumları değerlendirilmiştir. İngilizce gazete başlığındaki sözcük oyununun çoklu anlam taşıma özelliğinin fonolojik ve grafolojik aktarım durumu ele alınmıştır.

Sözcüksel çevirilemezlik durumları için, göstergenin nedensizliğine bir örnek göstermek amacıyla Arapça "hilal" kelimesi seçilmiştir. Aynı evrelerini gösteren bir tabloda sözcüğün Arapça, İngilizce ve Türkçe olarak hangi evreleri işaret ettiğinin görülmesi sağlanmıştır.

Sözdizimsel çevirilemezlik durumları için, İngilizce 1 gazete başlığı ve aynı gazete başlığının Google-çevirisi kullanılmıştır. Gazete başlığındaki anlam belirsizliğinin temelinde iki dilbilgisel dizimin yüzeysel yapıda kesişmesi yatmaktadır. Türkçe'de bulunmayan bu dilbilgisel yapının olası çeviri durumunu nasıl etkilediği Google-çeviri üzerinden belgelenmiştir.

Metinsel çevirilemezlik durumları için, 1 Türkçe fıkranın İngilizce çevirisi, 1 İngilizce anekdot ve 1 sözcelem durumu seçilmiştir. Seçilen anonim fıkranın çevirisi üzerinden metinsellik şartlarının erek kültüre ne kadar taşındığına bakılmıştır. İngilizce anekdotta geçen bir cümlenin edimsel anlamda değerlendirmesi yapılmış ve söz konusu çeviri durumu bir üst dilin eksikliği bağlamında incelenmiştir. Karşılıklı bir konuşmadan seçilen sözcelem durumu, bürünsel dil özelliklerinin söz edimler üzerindeki etkisi çerçevesinde ele alınmıştır.

Kültürel çevirilemezlik durumları için, 1 reklam sloganı seçilmiştir. Çevirinin metonimik yüzünü ve dilin tarihselliğiyle ilgili bu çeviri durumunda, reklamdaki sloganın anlamını buluna kadar çevrilmesi durumu işlenmiştir. İki kültür arasındaki farkı yansıtan reklam sloganları İngilizce ve Japonca olarak yan yana verilmiştir.

Mutlak çevirilemezlik durumları için, 2 makale ve 1 haber metni seçilmiştir. Makale bir savaş muhabirinin anılarıyla ilgilidir. İlk makale, tarafsızlık durumlarının aşılmasının ortada çevirilecek bir metin bırakmadığını göstermek ve çevirinin müdahaleci doğasını yansıtmak için bütüncüye dahil edilmiştir. Haber metni spor çevirmenliği alanındadır.

Çevirinin, toplumsal normlar ve ideoloji anlamında filtrelendiği durumların temsili için seçilmiştir. İkinci makale, savaş sırası deneyimlerin aktarılamayacağı iddiasını taşımaktadır. Makale, travma ürünü bir dünya ile gerçek dünya arasındaki düşünce ve his farkını dilin karşılayamama durumuyla ilgili olarak bütüncede yer almaktadır.

Edebi çevirilemezlik durumları için, 1 İngilizce şiir ve 1 İngilizce kitap seçilmiştir. Seçilen şiirin bütünü temsil etmek adına tek bir mısrası alıntılanmış ve çevirilemezlik bu şiir üzerinden tartışılmıştır. Şiirin 5 ayrı çevirisine bakılmış ve yapılan tabloda söz konusu mısramın çevirilerine yer verilmiştir. Dilin yüzey yapı ve derin yapı örüntülerinin birlikte yaşanabildiği şiir çevirileri üzerinden, şiirin yaratıcılık ve çevirilemez doğası birlikte ele alınmıştır. Seçilen kitap dünya klasiklerinden olup, 4 cilt ve on yedi bölümden oluşan ve çevirilemez addedilen bir James Joyce eseridir.

Kitabın 2 Türkçe çevirisi mevcuttur. Çevirinin tamamlanmayan bir süreç olduğunu ve tek doğru bir çevirinin olmayacağını göstermek için bütünceye dahil edilmiştir. Kitabın girişindeki kısa sözcük dizimlerinin 2 ayrı çevirmen tarafından yapılmış çevirilerinden ve kaynak metindeki versiyonlarından oluşan bir tablo paylaşılmıştır. Çeviri kitap, çevirilemezlik iddiasını kazanmasına karşın, bir çeviriden değil ancak bir dönüşüm olarak söz edilebileceği için bütüncede yer almaktadır.

Toplanan materyallerin analizinde bu nokta dikkate alınmıştır. Sonuç olarak, analiz sürecinde, hem bütüncül bir yaklaşımdan hem de tek yönlü çıkarımlardan faydalanılmıştır. Bir başka ifadeyle tümdengelim ilkelerinin gerektirdiği çıkarımlar ve tümevarımcı yaklaşımlar bu analiz sırasında beraber kullanılmışlardır (Stake, 1995; Creswell, 2018:81). Analizlerin yorumlanma safhası, örneklerden ortaya çıkan sonuçların, çevirilemezlik kavramı hakkında alışlagelmiş ya da alışılmadık durumlarla mı ilgili olduğu hakkında bir rapor yazılmasıyla sonlandırılmıştır. Tezin fiilen yazılmasına 2017 Aralık tarihinde başlanmıştır. Tez öneri ve tez izleme toplantılarında takvimlenen aşamalar takip edilmiş ve 29 Şekil ve 8 Tablo içeren tezin yazımı 2020 Haziran tarihinde tamamlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıklar

Bu kadar geniş bir sahada çalışılmasına rağmen, şarkı, dublaj, alt yazı, karikatür çevirileri, teknik metin çevirileri, işaret dili çevirileri, mahkeme ve hukuk çevirileri gibi

alanlar zaman ve yer kısıtlaması nedeniyle bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Ancak adı geçen alanlardaki literatür taraması ve ilgili okumalar çevirilemezlik durumlarına veri toplama aşamasında yönlendirici olmuşlardır. Başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılar tarafımdan çevrilmiştir. Bunu yaparak, hem kaynak metnin birinci elden olması sağlanmış hem de ulaşılan bilginin güvenilirliği arttırılmıştır.

Kutsal metin çevirileriyle ilgili çevirilemezlik durumları söz konusu olduğunda, konunun hassasiyeti ve alanın derinliği nedeniyle titizlikle yaklaşılmış ve konu sadece ses-kavram ilişkisi yönünde dilbilimsel bir çevirilemezlik durumuyla sınırlandırılmıştır.

Bunun yanında çevirilemezlik durumlarındaki çeviri metinlere yönelik çeviri eleştirisi yapmak ya da kullanılan stratejileri değerlendirmek bu tezin hedeflediği çalışmalaradan değildir. Bu nedenle uygulanan çeviri stratejilerine seçenekler tavsiye edilmemiştir. Çeviri durumlarıyla ilgili durum tespitleri bu titizlik içerisinde paylaşılmıştır. Ayrıca çeviri araştırma yöntemlerindeki bildik kaynak ve erek metnin karşılaştırılmasından uzak durulmuştur. Tezin genelinde, belli kuramların detaylı sınıflandırılmasından kaçınılmış ve birtakım ayrıntılara ve de söz konusu kuramlara yöneltilmiş eleştirilere değinilmemiştir.

Bu tezde yaşanan bir diğer sınırlama, ilgili bölümlerde geçen belli kuramların özelliklerini yansıtan terimlerin ve kavramların adlarına getirilmiştir. İşlenen olguların yakınlığı ve işlendikleri zeminlerin birbirlerine geçişken oluşu, aynı kavrama ve terime birden fazla yerde başvurma zorunluğunu getirmiştir. Bu tekrarı gerektiren zorunluluk nedeniyle, terimler çoğu zaman ayrıçlar içinde yenilenerek verilmektedir. Sebep olacağı anlam kargaşası düşünülerek, ilgili terimlerin ve kavramların Türkçeleri yerine, evrensel literatürde kabul gören adlandırmalar tercih edilmiştir. Benzer sebepten, kaynak dile ait makale, kitap gibi benzeri eserlerin isimleri aslına uygun şekilde değiştirilmeden kullanılmıştır.

Tezin İçeriği ve Bölümleri

Çevirilemezlik olgusunun işlendiği bu tez, “kavramsal çerçeve”, “kuramsal çerçeve” ve “çevirilemezlik durumları” olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktadır. Söz konusu çevirilemezlik olgusuyla ilgili kuramların ve yaklaşımların yanı sıra, çalışmayı

şekillendireceği düşünölen okumalar genellikle, ses-kavram ilişkisi, dilin doğası, anlamın ertelenmesi, görsel ve işitsel göstergelerin yorumlanması gibi temel konular üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu okumaları, çevirinin zihinsel süreci, çevirinin ideolojik ve manipölatif doğası, çeviri sosyolojisi, çevirmenin görünürlüğü ve çevirmenin edim-bilimsel donanımı üzerine tamamlayıcı okumalar takip etmiştir.

Çevirinin haber bültenleri oluşturmadaki yeri ve önemi, parçalarüstü birimlerin ve bürünsel özelliklerin anlamın oluşmasındaki rolü ve bu anlamda kaynak metin ve erek metin uyumu ve/veya çatışması üzerine başvuruilan ilgili metinler tezin literatürüne dahil edilmiştir. Tezin felsefi boyutunda başvuruilan, Wittgenstein, Gadamer, Steiner, Humboldt, Derrida, Herder, Spivak, Heideger, Chesterman, Vygotsky, Bourdieu, Locke, Lacan, W. Benjamin, R. Jakobson ve Schleiermacher gibi düşünürlerin yapıtları ilgili bölümün şekillenmesinde yol gösterici olmuşlardır.

Tezde ayrıca, çevirinin imkansızlığı ve mümkün olması üzerine, çevirinin tarihsel sürecinde söylem geliştirmiş filozofların, dilbilimcilerin ve çevirmenlerin eserlerinden imkanlar çerçevesinde faydalanılmıştır. Buna göre okumalar, dilin felsefesi, anlamın doğası ve ontolojik görelilik gibi çevirinin epistemolojisine yansıtan sahalardan seçilmiştir. Çevirilemezlik paydasında buluşan birtakım alt kavramlar, genel geçer kavramlarla ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve, çevirilemezlik kavramının Post-Modern bir bakış açısıyla kısa bir değerlendirilmesiyle kapatılmıştır. Kuramsal çerçevedeki evrenselci ve monadist çevirilemezlik yaklaşımlarına, Derrida'nın yapısökümcülüğü eklenmiş ve olgunun felsefi yüzü belirginleşmiştir. Tez, kuramsal çerçevedeki çevirilemezlik türlerinin, tezin son bölümündeki çoklu durum çalışmalarında görünür kılınma süreciyle sonlandırılmıştır.

Çalışmanın “Kavramsal Çerçeve” başlıklı birinci bölümü, çeviriyi kültürel aktarım birimlerine ayırarak analiz eden Andrew Chesterman'ın, çevirilemezlik “meme”sine ayrılmıştır. Bu bölümde kavramının dilbilimsel, felsefe ve yazın katmanları hakkında bilgilendirme yapılmaktadır. İlk olarak dilbilimsel bağlamda dilsel eşdeğerlilik arayışı içerisinde ele alındığı görölen kavramın, bilim öncesi dönemden itibaren tartışılmasının altı çizilmekte ve Babil söylencesiyle felsefi alt yapısına dair bilgiler verilmektedir. Kuramsal çerçevede çevirilebilirliğin sınırlarına dair bir farkındalık oluşturmak

amacıyla, mutlak çevirilebilirlik arayışının dilsel ve kültürel bariyerlerle çevirili olduğu gösterilmektedir.

Bunun yanında, dilin dönüştürücü gücü ve postmodern yaklaşımlarla giderek genişleyen ve bir o kadar da belirsizleşen çevirinin sınırlarına vurgu yapılmaktadır. Kavramsal çerçevede sırasıyla, dil felsefesi, anlamın doğası, ontolojik görelilik ve felsefi söylemde çevirilemezlik alt bölümleriyle, çevirilemezlik kavramına birer üst bakış getirilmiştir. Bu bölümde ayrıca, çevirilemezlik tarihsel süreçte ele alınmış ve postmodern bir perspektifle birlikte adlandırılmıştır.

Çalışmanın “Kuramsal Çerçeve” başlıklı ikinci bölümü, her dil topluluğunun kendi gerçekliğini kendi dil sisteminin kodlarına göre yapılandığı savını baz almaktadır. Buna göre, çevirilemezlik ve çevirilebilirlik kavramlarının birbirlerinden ayrılmayan görüşlerle tartışılmış olduğu ve tarihsel süreçte çevirilemezlik kavramının, “Evrenselci Yaklaşım” ve “Monadist Yaklaşım” gibi iki temel yaklaşımla ele alındığı bu bölümde açıklanmıştır.

Evrenselci yaklaşım, tüm dillerin tek bir evrensel yapıya sahip olduğunu ve çevirinin her zaman mümkün olduğunu savunmaktadır. Monadist Yaklaşımına göre, diller arası farklılıklar giderilmediği takdirde çeviri imkansız bir uğraştır. Jacques Derrida'nın felsefesini yansıtan “Yapısökümcü Yaklaşım”, çevirilemezlik kavramına yönelik üçüncü temel yaklaşımdır. Bu yaklaşımla, metne farklı anlamlar yüklenmesinin yolu açılmıştır ve detaylar bu bölümde ele alınmıştır.

Tezin bu ikinci bölümünde, çevirilemezlik kavramı türlerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın dilsel çevirilemezlik türü, kendi içinde, “sesbilimsel”, “sözcüksel”, “sözdizimsel” ve “metinsel/söylemsel” isimleriyle alt sınıflara ayrılmıştır. Diğer çevirilemezlik türleri sırasıyla, “kültürel”, “mutlak” ve “yazınsal” çevirilemezlik alt başlıkları altında yer almışlar ve açıklanmışlardır.

İlk çevirilemezlik türü olan dilsel çevirilemezlik başlığın altında, göstergeler arası farklılıklara ve bu farklılıklara dayalı eşdeğerlilik arayışına getirilen dilbilimsel yaklaşımlara yer verilmiştir. Kültürel çevirilemezlik boyutunda, kültür bağlamını bağdaşık kılan dilsel ve kültürel öğelerin eksiklik durumları ele alınmıştır. Üçüncü

çevirilemezlik türü olan mutlak çevirilemezlik başlığı, yaşanmışlıkların aktarılamaması durumlarını işlemektedir. Bu bölümde ayrıca, sansür, sömürge, hiyerarşik yapı ve güç ilişkileri gibi çeviri metnin oluşumunu etkileyen faktörlerden söz edilmektedir. Kutsiyet atfedilmiş metinlerin yanı sıra ve felsefi metin çevirilerinin sebep olabileceği dilsel ve biçimsel her türlü kısıtlama bu başlık altında verilmiştir. Tezin bu bölümü, yazınsal çevirilemezlik alt başlığıyla sonlandırılmıştır.

Kategorileştirilen çevirilemezlik kavramına, tezin üçüncü bölümünde, çeviri türlerindeki sırasına göre, durumsal görünürlük kazandırılmıştır. Son olarak, tezin tartışma ve sonuç kısmında, ortaya çıkan çevirilemezlik durumları incelenmiş ve bu tezin amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Araştırmanın Kavramı: Çevirilemezlik

Tezin bu bölümü hem teorik hem de pratik anlamda çeviri tarihini uzun yıllar meşgul etmiş ve etmekte olan biri çevirilebilirlik-çevirilemezlik tartışmasının çevirilemezlik ayağını kavramsal çerçevede ele almak için oluşturulmuştur. Bu tartışma içerisinde sayısız çeviri kuramcı, filozof ve çevirmen taraf olmuş ve bu doğrultuda söylem geliştirmişlerdir. Çeviriyi “kültürel aktarım birimlerine” (*memes*) ayırarak analiz eden Andrew Chesterman, *Memos of Translation* isimli kitabında, çevirilemezlik kavramını “üst düşünce birimlerinden” (*supermemes*) biri olarak tanımlamaktadır. Kuramsal yaklaşım içinde değerlendirilen ancak uygulama anlamında çevirinin imkânsızlığına dair düşünceler uyandıran eşdeğerlik (Chesterman’ın bir diğer supermeme kültürel aktarım kavramı) ve çevirilemezlik dilsel ve kültürel açmazlarda genellikle bağıntılı düşünülmüşlerdir (Chesterman, 2016:6).

Çeviri çabasını tümenden ütöpik gören, on dokuzuncu yüzyıl dil felsefecilerinden Wilhelm von Humboldt, dil-düşünce ilişkisini ön plana çıkararak çevirilemezlik tartışmasına yön vermiştir. Tartışma günümüzde daha çok çevirinin sınırlarını sorgulayan felsefi bir sorgulama görünümündedir (Venuti, 2000:51). Buna karşılık ödüllü çevirmen Lucy Greaves *The Guardian*’da yayınlanan *Is Any Word Untranslatable?*⁴ adlı makalesinde çevirilemezliği, sözcüksel eşdeğerlik arayışından doğan ve sonunda bir şekilde aşılın çeviri zorluğu olarak nitelemektedir. Greaves’e göre çevirilemezlik, kaynak dildeki bir sözcüğün erek dilde birden fazla eşdeğerliğe sahip olma durumudur.

The Guardian’da yayınlanan *Rebuilding A Culture*⁵ isimli bir başka makalenin yazarı Lynne Duke, yazın alanında yeni sömürgecilik anlayışı sonucunda yaşanan bir sindirme politikasını betimlemek için “dil hapishanesi” (*linguistic prison*) terimini kullanmaktadır. Aynı terim bir edebiyat kuramcısı olan Fredric Jameson’a ait *The*

⁴ <https://www.theguardian.com/books/2014/jan/31/word-untranslatable-lucy-greaves> Erişim Tarihi: [03.12.2019]

⁵ <https://www.theguardian.com/world/2006/oct/06/outlook.development> Erişim Tarihi: [04.12.2019]

Prison-House of Language isimli kitabın başlığını oluşturmaktadır⁶. Kitapta Yapısalcılık ve Rus Biçimciliği gibi iki akımın temel yöntemleri, dilin bir sisteme indirgenmesi, Jameson'ın anlayışıyla, *hapsedilmesi* eleştirilmektedir. Jameson, bireyin yerine, nedensiz, isimsiz ve geleneksiz gördüğü bir sistemin konuşTURULMASINA karşı yaptığı eleştirisini, Nietzsche'ye atfedilen ve kitabının girişinde de yer verdiği, aşağıdaki şu epigram içinde toplamaktadır:

We have to cease to think, if we refuse to do it in the prison house of language; for we cannot reach further than the doubt which asks whether the limit we see is really a limit. (Dil hapishanesinde düşünmeyi reddediyorsak, düşünmeyi bırakmalıyız; çünkü gördüğümüz kısıtlamanın gerçekten bir kısıtlama olup olmadığını sorgulamaktan öteye gidemiyoruz) (Jameson, 1992:30).

Jameson dile dayalı formalizmi düşünceye getirilen bir sınırlama olarak betimlerken, dil hapishanesi terimi hem Duke'ün hem de Jameson'ın yaklaşımında *kısıtlayıcı* ve/veya *susturucu* bir işlev üstlenmektedir. Bu kısıtlayıcı-susturucu işlev Wanda Józwickowska için *Resistance to Translation as Cultural Untranslatability* başlıklı makalesinde değindiği çevirilemezlik kavramında payı bulunan politik [f]aktörlerden biridir (2019:154). Bu pencereden bakıldığında, Greaves'in çevirilemezlik tanımı, Duke'ün, Jameson'nın ve Józwickowska'nın dikkat çekmek istediği olguyu kapsamamaktadır.

Çevirilemezlik, bu anlamda, çeviri gibi, derin boyutlara, çeşitli katmanlara ve anlam genişliğine sahip olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle tez kapsamında, en azından Batı çeviri geleneğinde, kavramın yaklaşık iki asırdır neden tartışıldığına dair genel bir resim çizilmeye çalışılacaktır.

Çeviri eyleminde eşdeğerlik beklentisi ve arayışı genel kabule göre çeviriyi tamamen imkansız kılmamaktadır. Buna rağmen Roman Jakobson *On Linguistic Aspects of Translation* başlıklı makalesinde çevirinin, *dolaylı bir anlatım biçimi* olduğunu söylemektedir (1959:233). Çevirinin doğasından kaynaklanan bu dolaylı anlatım biçimi

⁶ Türkçe'ye "Dil Hapishanesi - Yapısalcılığın ve Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü" ismiyle Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Mehmet H. Doğan tarafından çevrilmiş *The Prison-House of Language: A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism*, 1972 basımlı bir Fredrick Jameson eseridir. https://www.turkcebilgi.com/fredric_jameson Erişim Tarihi: [02.01.2020]

çeviriye, diğer çalışma sahalarına ait postmodernizm, postyapısalcılık, yapısöküm ve postsömürgecilik gibi bazı kuramsal kavramlarla arasında bir bağa kurmasına imkan vermektedir. Bu bağ çeviriye disiplinler arası bir özellik katmaktadır. Buna göre, çevirinin salt dilsel eşdeğerliliğe indirgendiği her yaklaşımda, bu organik bağın göz ardı edilmesi söz konusudur.

Jakobson'a göre, dilsel eşdeğerlilik arayışı çeviriye iki farklı dilde kodlanmış iki farklı ileti olmaktan öteye taşıyamamaktadır (1959:233). Bu durumda John Dryden'in *Ovid's Epistles*'in önsözünde sınıflandırdığı gibi, çeviride ya sözcüğe aşırı bağlılık (*metaphrase*) ya da taklit (*imitation*) içeren aşırı serbestlik (*paraphrase*) şeklinde bir kutuplaşma söz konusudur (1680⁷; 2004).

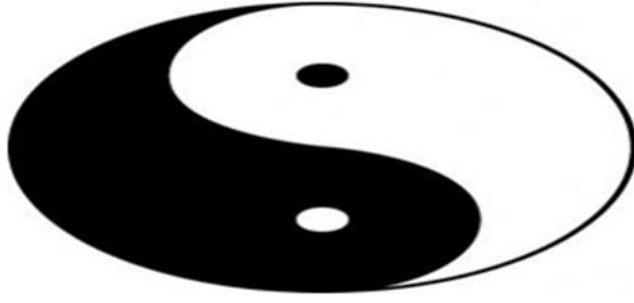
Her iki durumda da bir bütünlük sağlanamayacaktır çünkü bir yanda metodik ve kontrollü dilin kodladığı ileti, diğer yanda tepkisel ve yaratıcı yaklaşımın beslediği sanatsal bir dil söz konusudur. Tarihsel süreçte değişen bakış açılarını ve paradigmalarını dikkate alan Dryden'ın, bu tür çeviri sınıflandırmasına getirdiği açıklamalarından, kendisinin de çeviriye tartışmaya açık ve oldukça sorunlu bir eylem olarak algıladığı ve öyle aktarmaya çalıştığı görülmektedir (Munday, 2001:25; 2016:42).

Evreni sürekli bir oluşum ve devingenlik içinde gören Yunan filozof Heraklitos, birbirlerinin tamamlayıcısı olan *değişmeyen tek şey değişimdir* ve *aynı ırmağa iki kez giremezsiniz* şeklindeki ifadeleriyle değişimde karşıtlık ve çokluk koşuldur demekte ve değişimin ikili zıtlıkların-karşıtlıkların yer değiştirmeleri neticesinde var olduğunu söylemektedir (Khan, 1979:53).

Buna benzer bir felsefeyi sürdüren Çin geleneğinde zıtlıklardan doğan uyumu ve birliği sembolize eden *Yin ve Yang* öğretisi geliştirilmiştir. Bu felsefede karşıtlıklar sonucunda tetiklenen devingenlik olgusu işlenmektedir. Birinin diğeri olmadan tanımlanamadığı, hem bütünü hem parçayı içinde barındırdığı bu döngüdeki oluşumlar karşıt kutuplar üzerinden sorgulanmakta ve diyalektik bağlantılar kurularak açıklanmaktadır.

⁷<https://ttt.hypotheses.org/files/2017/09/Pr%C3%A9face-Ovide-Tyler-bilingue.pdf>
(19.05.2020)

Erişim Tarihi:

Kaynak: Ancient History^{8,9}

Şekil 2: Yin ve Yang Sembolü

Karşıtlık anlamında, çevirilemezlik-çevirilebilirlik kavramlarının karşıya karşıya ya da yanyana konumlandırılması, Yin ve Yang öğretisindeki gibi, ikisi arasındaki farkın görünmesi açısından değil, birinin diğeri olmadan anlamsız kalışını ve daha önemlisi bir dönüşümün varlığını özetlemektedir. Çevirilemezlik-Çevirilebilirlik dönüşümünde, maddenin daha kararlı “enerji” seviyelerine ulaşma çabasını andıran “kararlı-kararsız” geçiş durumları söz konusu olmaktadır (Çevirilemezlik-Çevirilebilirlik dönüşümdeki enerji seviyeleriyle, metnin çeviriye karşı direnci veya yatkınlığı kastedilmiştir.)

Pym ve Turk, bir dildeki anlamın diğeri bir dile köklü bir değişikliğe uğramadan transferidir diyerek çevirilebilirliği, genel hatlarıyla tanımlamaktadır (1998/2001:273). Ancak bu anlam transferinin kaynak dile sadık kalarak mı yoksa serbest çeviriyle mi gerçekleşeceği netlik kazanmamıştır. Çevirilebilirlik-çevirilemezlik tartışmasını antik çağdan günümüze kadar sürdüren neden de, ne çeşit bir anlam transferinden söz edildiğini açıklığa kavuşturma ısrarıdır. Peletier ve Pasquier (akt. Kızıltan, 2000:82) bunun farkında olduklarından, hem kaynak metne sadakat hem de erek metin okuruyla tam uyum gibi mutlak uçların çeviri sınırlarının görülmesini engellendiğini düşünmektedirler. Bu anlamda kendi tarihsel sürecinde, sayısız defa açık uçlu ve birbirine yakın anlamlar içeren ifadelerle tanımlanmış olması, çevirinin sınırlarını gösterebilme çabasına bir işarettir.

Çeviri tanımları süreç içinde belli farkındalıklar getirmiş ve çevirinin salt dilsel bir olgu olarak değil, her şeyden önce insani bir eylem olarak görülmesini sağlamıştır. Örneğin

⁸ https://www.ancient.eu/Yin_and_Yang/ Erişim Tarihi [03.12.2019]

⁹ <https://www.spaceandmotion.com/Philosophy-Yin-Yang.htm> Erişim Tarihi: (03.12.2019)

Çokkültürlülük ve Çeviri: Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler adlı eserinde Sakine Erüz, İncil çevirilerindeki Luther dokunuşlarını bir “başkaldırı” olarak nitelemekte ve çevirinin *insani* bir eylem olduğunu hissettiren tanımlamalardan birini yapmaktadır (2010:155). Çeviri tanımında *başkaldırı* metaforunu kullananlardan biri de Akşit Göktürk olmuştur:

(Çeviri) *Kıskanç bir tanrının, insanoğlunu bölüp dağıtmasından doğan olumsuz sonuçlara, Prometheus'ça bir başkaldırmadır* (Göktürk, 1994:16).

Ayrı diller konuşulmasının ardındaki gerçeği Babil söylencesine dayandırdığı görülen Göktürk, çeviriyi “dillerin dili” olarak niteleyerek aynı sebebe gönderme yapmaya devam etmektedir. Yaptığı sanatı ve ortaya koyduğu bilimi kendi dışındaki dil topluluklarıyla paylaşabilme isteği ve onlara ait olguları öğrenme çabası, Göktürk’e göre, insanı çeviriye yönlendirmektedir (1994:15).

Bilim sonrası dönemde hem ürün hem de süreç bazında çeviriyi tanımlama ve kuramlaştırmaya yönelik ilk adımlar, çeviriye daha çok dilbilimsel açıdan bir sınırlandırma getirmeye yönelik olmuşlardır. Daha sonra, yazınsal ve yazınsal olmayan metinler için uygulanan çeviri pratikleri ışığında, çeviri sınırlarının bu kez metin türleri geleneği doğrultusunda genişleyip biçimlendirdiğine tanıklık edilmiştir. Çevirinin kültürel dokusunun ön plana çıktığı takip eden kültürel süreç, çevirinin dil ve kültür bağlamının ayrılmaz bir parçası olduğu farkındalığını getirmiş ve bunu politika, güç ilişkileri, çeviri etikleri ve feminist çeviri yaklaşımlarının irdelendiği sömürgecilik sonrası dönem izlemiştir (Snell-Hornby, 2006; Yazıcı, 2005).

Bu durumda, sözcük ve söz dizim düzeyinde dillerin uyumsuzluğunu dikkate alan dilbilimsel bir çeviri tanımı mı, kültürler arası farklılığa dayandırılarak çevirinin olabilirliğini sorgulayan kültürel bir çeviri tanımı mı (Mundt, 2019:65), ya da *The Ear of The Other* kitabında değindiği gibi, “çeviri ya da *çevirilebilirlik* kuramı felsefenin köküdür” görüşündeki Derrida’nın penceresinden bakıp, çeviriyi imkansız niteleyen felsefe merkezli bir çeviri tanımı mı benimsenmelidir (1985:120¹⁰)?

¹⁰ Alıntının İngilizcesi: *The origin of philosophy is translation or the thesis of translatability.*

Bu sorulara verilecek cevap[lar] çevirinin, dolayısıyla çevrilebilirliğin temel özellik ve niteliklerini ardı ardına sıralamak anlamına gelmektedir. Çevirinin bilişsel yüzüne bağlı olarak belirginleşen sosyal ve psikolojik farkındalıklar çeviriye etki eden [f]aktörlerden bir kaçıdır. Bu nedenle çevirinin tüm özellikleriyle incelenmesi çeviri tanımlara sığdırabilme olasılığını zayıflatmaktadır. Sınırları genişletmek için zaman, mekan ve bağlam gibi ölçütler ve kavramlar tanımlara dahil edilmeye başlanmış ve çeviri tanımlama çabaları neyin çevrilebilir ve/veya neyin çevrilemez olduğunu belirleyen ölçütlere dönüşmüşlerdir (Jixing, 2013:109-111).

Belirtildiği gibi, çevrilemezlik kavramının anlaşılabilmesindeki öncelik sözde zıt kavramın, yani çevrilebilirliğin, sınırlarının görünür kılınmasıdır. Mevcut çeviri ve/veya çevrilemezlik tanımları bu anlamda bir fikir vermektedir. Bu amaçla dilsel, felsefi ve yazınsal düzlemlerden, ilgili kuramsal çerçevesinde, bir başka ifadeyle, hakim paradigmalarda en çok ses getiren bazı tanımlar ve yorumlardan bir derleme yapılmıştır. Bu derleme, çeviri epistemolojisinin genel görünümü hakkında bir fikir vermek ve kavramın daha iyi tartışılabilmesine zemin hazırlamak için teze dahil edilmiştir.

Derlemenin ilk ayağı olan dilsel düzenlemeye ait tanımlar, isminden de anlaşılacağı gibi, dilbilimsel paradigmanın biçimlendirdiği çeviri tanımlarıdır. Dilsel paradigmada geçerli çeviri söylemi, sözcüksel ve metinsel eşdeğerliliği merkeze alarak yürütülmektedir. Anlam olgusunu Ferdinand Saussüre'ün gösteren ile gösterilen ilişkisi üzerinden ele alan bu paradigmada, anlam dilsel göstergelerle sınırlanmaktadır. Bu kapsamda çevirinin dilsel bir işlem olduğunu savunan John Cunnison Catford, söz konusu paradigma çerçevesinde, çeviri kuramını genel dilbilim kuramına dayandırmaktadır. Catford, bir dildeki metnin söylem bağlamının başka bir dilde, dilsel veya kültürel faktörler nedeniyle, eşdeğer metne dönüştürülemez durumunu çevrilemezlik olarak tanımlamaktadır:

Translation fails-or untranslatability occurs-when it is impossible to build functionally relevant features of the situation into the contextual meaning of the TL (target language) text. Broadly speaking, the cases where this happens fall into two categories. Those where the difficulty is linguistic, and those where it is cultural. (Bir bağlamın söz konusu niteliklerini erek dildeki

metnin bağlamsal anlamı içinde işlevsel olarak oluşturamadığınızda, çeviri başarısızlıkla sonuçlanır -ya da çevirilemezlik meydana gelir. Bu durum genellikle iki sınıfa ayrılır: dilbilimsel açmazlar ve kültürel açmazlar) (Catford,1965:94).

Dil sistemi içerisinde yer alan sözcük, dilbilgisi ve söylem gibi alt sistemler arasında kurulmaya çalışılan eşdeğerlilik, Catford'un dilbilimsel yaklaşımında, anlamın erek dildeki sistemin içinde başka göstergelerle yeniden kurulmasının çabası demektir. Ancak bu çaba, dilsel ve/veya kültürel çevirilemezlik ayrımları altında, tezin sonraki bölümlerinde tekrardan değinileceği gibi, Catford'n gerekçelendirmelerine göre, zaman zaman kısmi ve zaman zaman mutlak çevirilemezlikle sonuçlanabilmektedir.

Peter Newmark *Approaches to Translation* başlıklı kitabında, metindeki anlam bütünlüğünün, yani okur üzerinde hedeflenen etkinin çeviride korunması gerektiğini düşünmektedir. Bunun için, yazarın ve çevirmenin niyetinin ne olduğundan, okurun metne karşı geliştirdiği tutuma kadar detaylı bir metin analizinin gerekliliğinden söz etmektedir (1982:5-6). Newmark, *A Textbook of Translation* başlıklı kitabında bu analizi detaylandırmıştır (1988:11-16). Çeviriye anlamsal çeviri ve iletişimsel çeviri ayrımını getiren Newmark, çevirilebilirlik ve çevirilemezlik ikilemi içerisinde değerlendirilebilecek aşağıdaki tanımları yapmaktadır:

Everything is translatable up to a point, but there are often enormous difficulties. (Her şey belli bir noktaya kadar çevrilebilir; ancak genellikle büyük güçlükler vardır) (Newmark, 1988:72-73).

Newmark'ın çeviri anlayışı her ne kadar eşdeğerlilik odaklı olsa da her şeyin çevrilebilirliğini dilin ikinci plana atarak açıklamaktadır. Bu açıklamasını Newmark, kültür ürünü olan dilin getireceği bazı zorlukların aksi takdirde aşamayacağını belirterek gerekçelendirmektedir (1988:83).

Çeviri eylemi üzerinde etkisi olan bir diğer unsur, kültür ve sosyal çevre unsurudur. Bu unsura bağlı olarak çevirinin kültürler arasında gerçekleşen sosyolojik bir eylem olarak tanımlanması (Ersoy ve Erkurt, 2014:121) çeviribilimde gerçekleşen kültürel

dönüşümün başlangıcına ilişkin bir saptamadır (Snell-Hornby, 2006:47) ve aynı zamanda dilin sosyal hayatı bilgi-güç dengesi arasında şekillendirebileceğine yönelik bir farkındalık taşımaktadır (Foucault, 1994:35). Çevirinin sosyolojik bir eylem olarak tanımlanması, metinbilimci Teun A. Van Dijk'in "söylem yoluyla toplumsal denetim uygulama" retoriği bu amaca hizmet etmektedir (2008:31). Ayrıca böyle bir tanım kültürün inşa edilmesinde ve dönüştürülmesinde çevirinin oynadığı rolle uyumludur (Gentzler, 2017:xii).

Susan Bassnett ve André Lefevere *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* başlıklı eserleriyle bu dönemin öne çıkan isimleri olmuşlardır. Kültür inşasından gerçekliğin inşa edildiği post-yapısal görüşe kaydırılan kültürel paradigma, özellikle sömürge sonrası çeviri kuramının geliştiği ve yeniden yazma kavramıyla çevirinin ideolojik ve politik boyutlarının içiçe geçtiği bir dönemi resmetmektedir. Bu nedenle kültürel paradigmanda ağırlıklı olarak vurgu, çeviride güç ilişkileri ve ideoloji gibi kavramlar üzerine olmuştur.

Bu dönemde Bassnett, *Reflections on Translation* başlıklı kitabında, kaynak metnin her seferinde "farklı gözlerle" okunup, artsüremli ve eşsüremli çevirilerin ortaya çıkardığı farka gönderme yapmaktadır. Bassnett, zamana ve mekana bağlı olarak metin yazma ve çeviri geleneğinde yaşanan her değişimin kültüre yansıdığını ve bunun da kısır bir döngü içinde bir kültür ürünü olan çeviriyi etkilediğini söylemektedir (2011:113).

Bu etkinin yarattığı farklılığı felsefi bir yaklaşımla ele alan Walter Benjamin, *The Task of the Translator* (1923) başlıklı makalesinde eserlerin çeviri sayesinde "baki" kaldıklarını iddia etmektedir (1997:157). Amaçlanan anlamın her okumada farklı dile getirilmesi ve değişime uğraması söz konusudur. Benjamin bu nedenle, çeviride anlam-biçim örtüşmesinin sağlanamayacağını savunmaktadır. Saf dilin serbest bırakılmasını çevirinin salt görevi olarak görmesi, Benjamin'in çeviriye olan ilgisini, sadece "saf dile" (*reine Sprache*) ulaşma, amacıyla sınırlandırdığını göstermektedir:

And what seeks to be represented and even produced in the development of languages is that kernel of pure language itself...Translation alone possesses the mighty capacity to unbind it from meaning, to turn the

symbolizing element into the symbolized itself, to recuperate the pure language growing in linguistic development. (Dilin gelişim sürecinde yansıtılmayı ve hatta üretilmeyi isteyen şey saf dilin esasıdır... saf dilin anlam bağıını çözecek, göstereni gösterilene dönüştürecek, saf dili dil devinimine geri kazandıracak büyük güce, çeviri edimi tek başına sahiptir) (1997:162).

Benjamin yukarıdaki tanımında, saf dilin çeviri yoluyla yakalanabileceğine inanandığını belirtmektedir. Benjamin, çevirinin kendisinden ziyade çevrilebilirliği merkeze almaktadır. Benjamin'in dilleri bir bütün gören felsefesine göre, çevirinin potansiyeli, çeviride anlamın kaybolmasını engelleyecek kadar güçlüdür (1997:163). Benjamin, çeviri ediminin dillerin birbirleri arasındaki yakınlığı meydana çıkaracağını ifade ederek Babil söylencesine atıfta bulunmaktadır. Özünden bir şey kaybetmeyen metinlere atfettiği çevirilebilirlik tanımına göre, çevirilebilirlik bir başka ifadeyle “dönüşüm” potansiyeli, kaynak metne biçilen önemle ölçülmektedir:

Translations, on the contrary, prove to be untranslatable not because meaning weighs on them heavily, but rather because it attaches to them all too fleetingly. (Buna karşılık, çeviriler anlamın ağır gelmesinden değil, aksine, anlamla aralarındaki bağıın *geçiciliğinden-önemsizliğinden* ötürü çevrilemezlerdir) (1997:153).

Her dil, birbirlerinden uzak ve/veya farklı, Benjamin için saf dilin bir parçası olarak farklı bir düşünce kalıbı sunmaktadır. Benjamin farklılığın getirdiği uyumun peşinde olduğunu söylemektedir. Uyumsuzluğun çeviriyi tamamıyla engellemesiyle metnin çevrilebilirliği arasındaki ayrımı, kaynak metne verilen önem üzerinden yapmaktadır. Kaynak metnin “farklı gözlerle” okunup yeniden çevirilmesi Benjamin için diller arası uyum ve temelindeki boşluğun giderilmesi, bir anlamda “kararlı” olma anlamına gelmektedir. Diğer yandan, Jacques Derrida için bitmeyen, eksik kalan ve uyumu imkansız kılan bir “kararsız” olma durumu söz konusudur. Derrida bu düşüncesini *Des Tours de Babel* isimli makalesinde detaylandırmaktadır:

And if the original calls for a complement, it is because at the origin, it was not there without fail. (Eğer orijinal olanın tamamlanması (çevirilmesi) gerekiyorsa bunun nedeni orijinalin hatalı, eksik olmasıdır) (Derrida, 2007:211).

Derrida, Benjamin gibi saf dile-tek dile ulaşarak anlamın tamamlanması taraftarı değil, anlam inşasının devamından yanadır. Bu noktada Derrida, Babil Kulesinin tamamlanmamış olmasını felsefenin ve çevirinin varlığıyla bağdaştırmaktadır. Böylece Derrida'nın, çevirilebilirlik felsefenin köküdür veya özünde vardır yaklaşımı, doğal olarak mana kazanmaktadır.

Derrida, *What Is a "Relevant" Translation?* adlı makalesinde çeviriyi “gerekli olduğu kadar da imkansız bir eylem” olarak nitelendirmektedir (2001:183¹¹). Derrida bu saptamasını gerekçelendirirken çevirmenin görevini, “asla yerine getirilmeyecek bir anlaşmaya sadık kalma çabası” olarak tanımlamaktadır. Derrida için çeviri böylece tamamlanması imkansız bir eylem ve “ödenemeyecek bir borç” hükmündedir:

The task of the translator, his impossible task, his duty, his debt, as inflexible as it is unpayable... an oath, an untenable promise,...a debt and an obligation...that all translation implies an insolvent indebtedness and an oath of fidelity to a given original-with all the paradoxes of such... a promise, of a bond and a con-tract, of a promise that is, moreover, impossible...like an oath doomed to treason or perjury. (...çevirmeninki, imkansız bir görev, bir vazife, ödenemeyecek bir borç..., tutulamayacak bir yemin... alacak-verecek ilişkisi, yükümlülük...ve çeviri, bütün çelişkileriyle, ödeme aczindeki bir borçlunun borcuna sadakat yeminini işaret ediyor...tutulması, yerine getirilmesi imkansız bir vaat, bir kontrat ya da bozulacak bir yemin veya verilen yalan beyan gibi..) (2001:183).

Çevirinin imkansızlığını, Heidegger öğretisiyle, metnin sonsuz yorumlanmasına bağlayan Derrida, *différance* sözcüğüyle anlatmaya çalıştığı “anlamın ertelenmesini”

¹¹ Alımın İngilizcesi: *At every moment, translation is as necessary as it is impossible.*

ise çok anlamlılığa dayandırmaktadır. Anlamın sabitlenemezliğine olan görüşü ve mutlak gerçeğin ulaşılmazlığına dair fikri Derrida'yı metnin her okumada yeniden yaratıyor düşüncesine sevk etmektedir. Bu bakımdan Derrida için, Benjamin'in "saf dil" anlayışını, *différance* sözcüğüyle baştan yorumladığını söylemek mümkündür.

Edwin Gentzler ve Amily Apter gibi, çevirinin sosyal kimliğin oluşmasındaki rolüne dikkat çeken çeviri kuramcılara ait çeviri tanımları daha çok yazınsal düzlemle ilgilidir. Çevirinin sosyal, politik ve kültürel boyutlarının ön plana çıktığı "sosyolojik dönemeç" olarak adlandırılan bu dönemde, geleneksel çeviri kuramının getirdiği kaynak-erek metin ikilemi terk edilmektedir. Örnek olarak, kaynak metne tamamen sadık bir çeviriye ulaşmaktaki ısrar ve karşılığında elde kalan imkansızlık, bu dönemde yerini, gelişen bilişsel yönelimlerin de etkisiyle, anlamı bizzat kendisi üreten çeviri biçimlerine bırakmıştır. Bu durum *Contemporary Translation Theories* kitabında dediği gibi Gentzler için, çevirinin statüsünün yükselmesi ve kaynak metinle birleşilerek çevirinin birinci derecede bir yazın vasıtasına dönüşmesi anlamlarına gelmektedir:

In translation, what is visible is language referring not to things, but to language itself. (Çeviride görülen şey, nesnelere atıfta bulunan değil, bizzat kendini işaret eden dildir...) (Gentzler, 2001:165).

Gentzler'in dilin "bağımsızlığına" doğru attığı bu postmodern adım, çevirinin bir aktarım (*transfer*) değil dönüşüm (*transformation*) olduğunu söyleyen Benjamin tarafından aslında daha önceden atılmıştır. Yine de Gentzler'in, sömürgecilik çalışmalarının bir parçası olarak çevirinin amacı ve ideolojisine yönelik katkıları çevirinin hem *metonimik* hem de *metaforik* çehresinin görünmesi açısından önemlidir.

Gentzler ve Tymoczko, *Translation and Power* isimli kitaplarının giriş bölümünde, çeviri metindeki anlamın önceden "belirlenmiş" olduğunu iddia ederler. Devamında kaynak metin iletilişinin çeviri metin iletilişinden daha "kapsamlı" bulunmasına ve oluşan farkın etkisiyle varılan "çevirinin taraflı" olduğu hükmüne varmışlardır:

Conversely, the receptor language and culture entail obligatory features that shape the possible interpretations of the translation, as well as

extending the meanings of the translation in directions other than those inherent in the source text.” (Diğer taraftan, erek dil ve kültürü, kaynak metnin kendisinde var olanın haricinde, çevirinin anlamlarını, genişletmenin yanı sıra, çevirinin olası yorumlarını şekillendiren zorunlu özellikler içerir) (Tymoczko & Gentzler, 2002: xviii).

Bu hüküm aynı zamanda, Tejaswini Niranja'nın, “sömürge sonrası yeniden çevirme isteği, tarihi yeniden yazma isteğine bağlıdır” sözünü desteklemektedir (1992:172¹²). Çevirinin bu dönemeci, Tymoczko ve Gentzler'in “bir dilde ifade edilebilen bir şey, başka bir dilde benzer bir biçimde yeniden üretilemez” savıyla (2002: xviii¹³), Nida ve Taber'in “bir dilde söylenen bir şey başka bir dilde de ifade edilebilir” (1969:4¹⁴) tezini karşı karşıya getirmektedir. Tymoczko ve Gentzler'in görüşü diller arası değil kültürler arası farka dikkat çekmektedir; Nida ve Taber yaklaşımını benimseyenler biçimsel yükümlülükten muaf tutulma ön şartını dile getirmekte, ancak kültürel çevirilemezlik olgusunu ihmal etmektedirler(!).

Çevirinin genişleyen sınırlarını Amerikan kuramcı Emily Apter, *The Translation Zone: A New Comparative Literature* isimli kitabında, bölgelere ayırmakta ve “bölge” terimini kuramsal bir dayanak olarak kullanmaktadır. Apter kitabında, terimin üç anlam katmanını, coğrafi, sosyo-politik ve psikolojik gibi başlıklar altında vermektedir (2006). Apter, çevirilemezlik tartışmasına *Against World Literature: On the Politics of Untranslatability* adlı kitabıyla katılırken çevirilemezlik sorununa “homeopatik” bir tedavi” önermiştir:

Perhaps it would be more accurate to understand the Untranslatable, not as pure difference in opposition to the always translatable...but as a linguistic form of creative failure with homeopathic uses. (Belki de Çevrilemez olanı, hep çevrilebilenin aksine bir fark olarak değil, *bildik, benzer* (=homeopatik) yollu- yaratıcı başarısızlığın dilsel bir biçimi olarak anlamak, daha doğru olur) (Apter, 2013:23).

¹² Alıntının İngilizcesi: *The postcolonial desire to re-translate is linked to the desire to re-write history.*

¹³ Alıntının İngilizcesi: *What can be said in one language can never be reproduced in an identical form in another.*

¹⁴ Alıntının İngilizcesi: *Anything that can be said in one language can be said in another, unless the form is an essential element of the message*

Apter, çevirinin felsefe katmanının yazın edebiyatına dahil edilme çabasını, alanlar arasındaki sınırın “geçirgenliğine” bağlarken, çevirilemezlik kavramına bütüncül yaklaşmaktadır. Apter ayrıca, çevirilemezliğin yazın kuramda yeterince anlaşılmadığını düşünmektedir.

Günün sonunda görülen, çevirilemezlik karşılaştırmalı ve disiplinler arası görünümüyle daha pek çok çalışmada faydalanılmış ve faydalanılacak bir kavramdır. Bu tez kapsamında, kavram üzerine bitmiş ve devam eden çalışmalar hakkında ancak küçük bir kesit sunabilmektedir. Özetlemek gerekirse, çevirilemezlik kavramının dil, dialektik ve retorik düzlemlerde ele alınacağına dair yeterli bilgiyi vermesi beklenen çalışma ilk etapta, çevirilemezliğin dilbilimsel, felsefe ve yazın katmanlarını açıklamaya çalışmıştır.

Bu doğrultuda adı geçen katmaların merkezde tutulduğu tezin bu bölümünde, kavram olarak çevirilemezlik, öncelikle, çevrilebilirliğin sınırlarını sorgulayan dil felsefesi bağlamında, daha sonra hakikat kurgusuna etki eden anlamın doğası içinde ve nihayetinde dilin kullanımıyla ilintili ontolojik görelilik açısından masaya yatırılacaktır. Bu bölümde ayrıca, çevirilemezliğin kavram olarak nasıl vücut bulmuş olduğu tarihsel seyre uygun olarak takip edilecek ve postmodern bir perspektifle konumlandırılacaktır.

1.1.1. Dil Felsefesi Bağlamında Çevirilemezlik

İnsana bahşedilen bir yeti olarak tarif edilen dil, doğası gereği semboliktir. Roland Barthes'ın, *The Death of the Author* (1968) makalesinde işaret ettiği gibi, nesnelere, [s]imgeler ve davranış örüntüleri metinde geniş ölçüde bir şeylere delalet etmektedirler. Yalnız bu simgeler örtüktür ve sonsuz taklitlerden oluşmaktadır. Bu durumda Barthes, her gösterge sisteminde olduğu gibi, simgelerin sistemdeki diğer unsurlarla bağlantılı olduğunu ve bunun anlamın ertelenmesine neden olduğunu belirtmektedir. Bu çıkarıma göre Barthes, yazının sesten ayrıldığını ve kaynağa ulaşmanın dolayısıyla metni deşifre etmenin boş bir uğraş olduğunu söylemektedir (Barthes, 1977:146-147).

Geçmiş, bugün ve gelecekle ilgili bilgiyi taşıyabilme ve düşüncelere şekil vererek olayları başlatabilme potansiyeline sahip olması sebebiyle, insanın varlık sebebi olan

dil, Samuel Ichiye Hayakawa'nın *Language in Thought and Action* başlıklı kitabında dediği gibi, sistemlerin en karmaşığı ve en güç algılananıdır. Dil seslerden oluşmakta, sesler sözcükleri ve sözcükler de nesnelere anlamlandırmak için kullanılmaktadır. Bir iletişim aracı olması yanında bilginin transferinde bir araç, düşünmede bir yöntem ve insan ilişkilerinin düzenleyicisidir (Hayakawa, 1952:27). Dilbilimin, bu denli karmaşık bir yapıyı tanımak ve tanımlamak için sarfettiği çabaların yetersiz kaldığını, dili tanımlamak için ortaya atılan tanımların çokluğuna ve çeşitliliğine bakarak söylemek mümkündür. Bu nedenle dilin sınırlarının çizilmesi değil, dili dil yapan özelliklerin incelenmesi genel geçer söylem olarak kabul görmektedir.

İngiliz filozof John Locke *An Essay Concerning Human Understanding* adlı eserinde dili, düşüncenin ifade edilmesinde bir araç ve gerçekliğin tasarlanmasında bir unsur olarak tasvir etmektedir (Locke, 1959). Alman filozof Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason* adlı kitabında açıkladığına göre düşünme, nesnelere nitelikler yüklenerek var olan ilişkiye yönelik yargıların oluşturulması anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle, nesneyi temsille algılayan zihin, nesneyi tanımak için, nesnenin temsille olan ilişkisinden faylanarak, bir düşünce ortaya koymaktadır (Kant, 1998:193).

İnsan varoluşunun temel nedeni olan dil, bireysel kimliği oluşturması açısından, iletişim aracı olması yanında, sürekli değişen ve dönüşen anlam dünyasında kendi yaratıcı edimini de ortaya koymaktadır. Dili yaratıcı bir etkinlik olarak değerlendiren düşünürlerden biri olan modern felsefenin kurucusu Johann Gottfried Herder için düşünce, ancak dilin içinde bir gerçeklik kazanmaktadır (Forster, 2002:324; 2010:2).

Dil ve düşünceyi karşılıklı etkileşim içinde değerlendiren ve dilin düşünceyi biçimlendirdiğini vurgulayan Wilhelm Von Humboldt, *On Language: The Diversity of The Human Language Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind* adlı eserinde dili, düşünmenin oluşumu için olması gereken birincil koşul görmektedir. Humboldt'a göre dil, bir "ürün" değil (*Ergon*), yaratıcı bir "etkinlik"tir (*Energia*). Dil, tarihsel ve kültürel bir gelişim içerisinde temellenmektedir. Dolayısıyla, tarihsel ve kültürel olarak biçimlenmiş bir anlamlar ve simgeler dünyası içerisine doğan insan, kişiliği, bireyselliği ve kimliğiyle dilin bu koşullanmışlığına bağımlı olarak gelişmektedir. Dil bu oluşumda etkili olan tüm sembolleri bünyesinde toplamaktadır.

Bu anlamda dil olmadan, dünyanın ve deneyimlerin anlamlandırmasından ve insanlar arası iletişimin kurulmasından söz etmek mümkün gözükmemektedir (Humboldt, 1988).

Olaylar ve varlıklar arasında bir bağ kurabilme yetisi olan düşünme, dil yardımıyla soyutluktan kurtulup somutlaştırılmaktadır. Dil, bir taraftan düşüncenin ürünüyken bizzat kendisi de düşüncenin dışarıya vurulmasını sağlamaktadır. Dilin değişime uğraması düşünce yapısının değişmesine, düşünce yapısında meydana gelen değişim de dile yansımaktadır. Bu devam eden karşılıklı etkileşim, *logos* kavramında buluşmaktadır. Bir başka ifadeyle, “varlığın kanunları düşünmenin kanunlarıyla” bir tutulmaktadır. Bu anlamda düşünmenin aracı olan dil, varlığın dili olarak iki düzlemde ele alınmaktadır: söz-dil düzlemi ve düşünce-akıl düzlemi (Akarsu, 1998:36).

Whorf'un Hopi dili üzerine, dil, düşünce ve gerçek ilişkisine dayalı çalışması antropolojik olduğu kadar, bir dil analizi geliştirmeye yönelik dilbilimsel etkiler taşımaktadır. “Görelilik Hipotezi” olarak bilinen, akademik çevrelerde *The Theory of Linguistic Relativity* veya *the Whorfian Hypothesis* ya da *The Sapir-Whorf Hypothesis* olarak da adlandırılan bu çalışmaya göre, doğal diller arasındaki dile dayalı bilişsel farklılıklar dil topluluklarında dilsel görelilik durumlarına yol açmaktadırlar. Bu görüşe göre, insanlar kendi dillerine ait dilbilgisel donanımlarına bağlı kalarak dünyayı kendi pencerelerinden farklı açılardan (*Weltansichten*) gözlemlemekte ve bu nedenle dil ve düşünce düzleminde göreleli yapıtlar sunabilmektedirler. Böylece kavramlar arasında doğan anlam farklılıkları diller arası çevirinin gerçekleşmesini engelleyebilmektedirler (Miller, 1968:29; Penn, 1972:30; Wolff & Holmes, 2011:253). Donald Davidson bu görüşe, anlamı kullanımdan bağımsız tutan yaklaşımı gereği karşı çıkmaktadır. Ona göre anlam, belli bağlamlar dışında, sözcükler ve cümleler tarafından yerine getirilmektedir. Göreliliğe karşı olan bu tutumu, Davidson'un çevirilemezlik kavramına olan bakışını yansıtmaktadır (Malpas, 1992:200-201).

Dilin düşünce ve davranış biçimini etkilediğine inanan Whorf'un ileri sürdüğü görüşe göre, dil sistemi yardımıyla zihin dünya olgusunu bölümlenmektedir. Her bölüm sürekli değişen (*kaleidoscopic*) çok çeşitli izlenimler sunmaktadır (1956:213). Whorf'un dilsel görelilik hipotezi şu üç temel düşünceye dayanmaktadır (Gentner & Goldin-Meadow, 2003:4):

- i. diller birbirinden sözcük anlamları ve sözdizimsel yapılar bağlamında ayrılırlar
- ii. dilin yapısı dünyanın algılanmasını ve onun kavramsallaştırılmasını etkileyebilmektedir; dil düşüncüyü yönetip şekillendirebilmektedir¹⁵
- iii. dilin düşüncüyü yönlendirebildiği göz önünde tutulduğunda, farklı dil topluluklarının düşünme biçimleri birbirlerinden farklı olacaktır; dolayısıyla dünyayı farklı algılayacaklardır

Diller arası sözcüksel ve yapısal farklılıklara tamamen dayalı olmasa da, dilin bilişsel farklılıklara neden olduğunu ileri süren Whorf'a göre, belli bir dilde belli bir duyuşsal uyarım örüntüsünün tekrar tekrar deneyimlenmesi zihinde bir fikir veya görünü oluşturmakta, buna karşın diğler dillerindeki farkında olunmadan sistematik olarak boşla çıkartılmaktadır. Örneğın, görmeye veya algıya ya da tanıklığa dayalı olarak edinilen bilginin ifade ediliş şeklinin dilden dile farklılık gösterdiğini ispat eden bazı çalışmalar bulunmaktadır. Tanıklık edilerek elde edilen kesin bilginin Türkçe'de, *-miş*, *-muş* biçim birimleri yardımıyla dolaylı anlatımı söz konusuyken, İngilizce'de böyle durumlar için özgün bir kip kullanımı bulunmamaktadır (Aksu-Koç ve Slobin, 1986). Dolayısıyla bir İngiliz'in Türkçe konuştuğı bir senaryoda, tanıklık edilerek elde edilen kesin bilginin aktarılması için, bilginin başkasından alındığını ya da çıkarıma dayalı olduğunu ima eden *-miş*, *-muş* biçim birimleri kullanılacaktır. Bu tür kip kullanımının sürdürülmesiyle düşünce yapısınının değışeceğine dayalı bir tümevarım Whorf-hipotezinin temelini oluşturmaktadır.

Harry Hoijer, Whorf'un iddiasını hipotez olarak adlandıran ilk dilbilimci ve antropolog olarak, dilin düşüncüyü bütünüyle veya kısmen belirleyerek bir algı dünyası kurduğı varsayımını, dilbilimci ve antropologlar için dili tanıma ve tanımlama fırsatı olarak görmektedir (Hoijer, 1954:viii-ix). Görelilik Hipotezinin, evrenselci yaklaşımın bir ürünü olan dönüşümsel dilbilgisinin gölgesinde kaldığını söylemek mümkündür (Chomsky,1965:118). Ancak Whorf'un hipotezi, her dil toplumunun iletişim anlamında yeterli niteliğe sahip olduğuna dair ispatlar vermektedir. Hopi dilinin geçmiş, günümüz

¹⁵ bkz.: linguistic determinism. <https://www.linguisticsociety.org/resource/language-and-thought> Erişim tarihi: 30.12.2019

veya gelecek zamana gönderme yapmak için her hangi bir dilbilgisel öge kullanmaması ve buna rağmen iletişimin sürdürülmesi bu ispatlardan biridir (Whorf, 1956:57-58).

Geçmiş milattan önceki yıllara kadar uzanan, her kültüre ait dil incelemeleri, Batı geleneğinde ilk kez Platon'un *Cratylus* adlı eseriyle konu edilmektedir. Kratylos ile Hermogenes arasında geçen konuşmada, Hermogenes dilin nedensiz bir unsur olduğunu ve nesnelere uzlaşım dayalı bir yapıda adlandırıldıklarını söylemektedir. Bu *uzlaşımçı* dil yaklaşımının içerdiği savlardan birine göre, adlandırma nedensizdir; bir ad keyfi bir şekilde başka bir şeyi adlandırmak için de kullanılabilir (385a-b) Bayka, 2010:96; Jowett, 2001:48).

Diğer yanda Kratylos nesnelere anlamlarını doğal olarak yansıttıklarını ileri sürmektedir. Bu *doğalcı* dil anlayışında, anlamı ayırt edebilen dilin en küçük yapı birimi olan sesbirimlerin kavramları temsil etmesi söz konusudur. Doğal yaklaşımda, ad ve nesne ilişkisi dilin biçimlendirici yönünü vurgulamaktadır ve bir şeyin, bir tek doğru adı bulunmaktadır. Bu savla, yanlış olan bir şeyi söylemenin imkansız olduğunu söyleyen Platon'a göre, nesnelere kendi kalıcı gerçeklikleri vardır ([390e] Bayka, 2010:203; Jowett, 2001:54).

Cratylus diyalogunda Platon'un ileri sürdüğü bir diğer sav, adların insanüstü bir güç tarafından verildiği savıdır. Adların doğru olması zorunluluğu da buradan gelmektedir. Platon bu diyaloguyla, dilin sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bilginin (*episteme*) ve varlığın (*ontoloji*) temeli olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Diğer yandan, Aristoteles gibi, nesnelere uzlaşım yoluyla adlandırıldığı görüşü etrafında toplananlara göre, nesnelere kurulan bireysel ilişkiler kavramlaştırılıp anlamlı hale getirilmektedir. Aristoteles, farklılıklara rağmen, zihinsel deneyimlerin nesnelere gibi sözcüklerle sembolize edildiğini söylerken, sözcüklerin geleneklere dayalı bir uzlaşım sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmesi evrensel dil görüşünün uzantısıdır.

Doğalcılık ve uzlaşımçılık tartışması, dildeki sözcüklerin nesnelere ne ölçüde yansıttığı ve nesnelere verilen adların ne denli uygun olduğu şeklinde yürütülen, dilin doğasına ilişkin bir tartışmadır. Dil felsefesinin eksenini belirleyen bu tartışma, varlık ile düşünce arasındaki bağı resmetmektedir. Bu anlamda, Ludwig Wittgenstein'in dilin dünyayı resmettiği sözündeki gibi, ad varlığın bir parçası konumundadır. Platon'un da günün

sonunda kabul ettiği gibi, anlam değil adların kullanımını bir uzlaşım gerektirmekte ve dilin yapısı ve doğası gereği ad ile temsil ettiği nesne arasında, veriliş biçimleri ve nedenleri farklı olsa da, hem doğal hem de uzlaşımaya dayalı bir bağ bulunmaktadır.

On dokuzuncu yüzyıl Batı felsefesinde, özellikle kıta Avrupasında, Ferdinand de Saussüre'ün *Cours de Linguistique Générale* isimli kitabı dil felsefesindeki klasik anlayışa bir karşı çıkış olarak değerlendirilmiştir (Altınörs, 2018:28). Saussüre kitabının birinci bölümü, birinci kısmında dilin bir *nomenclatura*¹⁶ olarak görülmesini eleştiriye açması, analitik felsefe geleneğinin başlangıcı olarak görülmektedir (Saussüre, 1916:73; çev. Baskin, 1959:65; çev. Harris, 1983:98; çev. Vardar, 1998:108).

Bu yeni anlayışla birlikte felsefe, asıl araştırma alanı olan dili, dilbilimin sağladığı önermeler ve mantıksal çıkarımlar içinde inceleyip dilin nasıl kullanıldığını analiz etmeye başlamıştır. Bertrand Russell, Alfred North Whitehead, George Edward Moore ve Ludwig Wittgenstein bu akımın önde gelen isimleri olarak sıralanmaktadır.

Bu isimlerden Witgenstein'in, felsefesini iki döneme ayırdığı görülmektedir. İlk dönem eseri olan *Tractatus-Logico Philosophicus* (TLP) isimli kitabında mantık felsefesi içinde dili sorgulamaktadır (1921). Witgenstein, bilgiyi varsayılan dış gerçekliğin temsiliyle örtüştüren John Locke gibi, dilin dünyayı temsil ettiğini ve dilin sınırları olduğunu ifade etmektedir. Dilin sınırları yanında felsefenin sınırlarını da belirlemeye çalışan Witgenstein, “dil sınırlarının, dünyanın sınırlarını belirler” tespitiyle, dilin değerinin dünyada biçilemeyeceğini ileri sürmüştür¹⁷:

Die Grenzen meiner Sprache bedeuten die Grenzen meiner Welt.
(2018[5.6]:84)

The limits of my language mean the the limits of my world.
(2002[5.6]:68)

(Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler.)
2013[5.6]:133)

¹⁶Alıntının Fransızcası: *Pour certaines personnes la langue, ramenée à son principe essentiel, est une nomenclature, c'est-à-dire une liste de termes correspondant à autant de choses.* Alıntının İngilizcesi: *Language is not a 'nomenclature; it is not a list of terms corresponding to a list of things'*; *nomenclatura*: Canlıların bilimsel adlandırılması. <https://kelimeler.gen.tr/nomenklatur-nedir-ne-demek-231762> Erişim tarihi:21.12.2019

¹⁷ Side-By-Side-By-Side Edition, Version 0.53 (February 5, 2018), containing the original German, alongside both the Ogden/Ramsey, and Pears/McGuinness English translations. <http://people.umass.edu/klement/tlp/> Erişim tarihi: 04.01.2020

Tractatus'da değinilen bir diğere önemli nokta, hakikatin bir öznellik içerisinde tasarlandığını özetleyen “dil düşünceyi örter” söylemidir. Wittgenstein, dilin düşünceyi örttüğü söyleyerek, gerçeklikle zihinde tasarlanan anlam arasındaki farkı vurgulamaktadır (2018:[4.002]31). Wittgenstein, “Anlamın Resim Kuramı” (*The Picture Theory of Meaning*) olarak da bilinen “Tractatus” ile cümlelerin sözcüklerin işaret ettiği şeyleri temsil ettiklerini ve dünyanın anlaşılması için cümlelerin terk edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu anlamda Wittgenstein, olmayan cümleler üzerinden, söylemlerin doğru veya yanlışlığının söz konusu olmadığını savunmaktadır.

Wittgenstein'in, *Philosophical Investigations* başlıklı ikinci felsefesine ait görüşlerini ortaya koyduğu bu çalışmada, ilk dönemki görüşlerini eleştirmektedir (1953). İkinci dönem dil sorgusunda Wittgenstein, dili sosyal bir varlık olarak görmektedir. Metafizik felsefe içinde algıladığı dil sorunlarını anlamsız olarak sınıflandırmaktadır. Felsefenin hareket sahasını daraltan bu yeni anlayışıyla Wittgenstein, “Dil Oyunları” (*Language Games/Sprachspiel*) kavramını geliştirmiştir. Dil oyunlarında, sözcüklerin kullanım anlamlarını ve dilin kurallarla biçimlendirilen dünyasını incelemektedir (2009:[7]8).

Bu dönemde Wittgenstein, dilin edimsel işleyişi kapsamında dil kullanımına vurgu yapmaktadır. Wittgenstein evrensel bir dil tasarımından uzak, dilin doğasına işleyen sözcüksel ve yapısal anlam birimler arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Wittgenstein'in bu yeni dil felsefesine göre, dil kullanımını dil-gerçek çerçevesinde irdelenmekte ve anlam bir deneyim olarak görülmektedir (2009:[655]350).

Bu yönüyle sözcüklerin dil oyunuyla anlam kazandığı Wittgenstein'in dil oyununda, dil üzerinden kurulacak gerçeklik-hakikat ilişkisinde bağlamsallık ve çoğulcu bakış açısı esas alınmaktadır. Wittgenstein, sorunların yeni bilgi verme suretiyle değil, felsefe yapacak dil oyunları ile çözülebileceğini düşünmektedir. Wittgenstein için felsefe, zekanın dil aracılığıyla büyülenmesine karşı bir mücadele vermektedir. Bu inancı doğrultusunda dili metafiziksel kullanımından günlük kullanımına indirgemeyi hedeflemektedir (2009:[109]104).

Wittgenstein her iki döneminde de dili dünyayı anlamanın bir aracı olarak görmektedir. *Tractatus*'ta dil, olguların mantıksal biçimini yansıtmaktayken, dil oyunlarında günlük

dil temel alınmaktadır. Dilin ilk dönemdeki adlandırma görevi, ikinci dönemde söz edimleriyle yer değiştirmiştir.

Wittgenstein'in ikinci dönemki dil üstüne düşünme pratiğini devam ettiren John Langshaw Austin, aynı zamanda edimbilim inceleme alanına giren, sözedim kuramını (*Speech Act Theory*) öne sürmüştür. John Searle'in geliştirdiği, konuşmanın tüm birimlerini kapsayan bu söz konusu dil felsefesi kuramına göre dil, olguları betimleme işlevinin ötesinde, "anlam kullanımıdır" düşüncesini yansıtmaktadır. Austin, *How to Do Things with Words* isimli kitabında, her iletişimin edimsel bir içeriği olduğunu söylemektedir. Söz edimleri kapsamında, bakış açısına ve amaca bağlı olarak çeşitli anlam tasarruflarında bulunulmasını Austin, "düzsözler" (*locutionary act*), "edimsözler" (*illocutionary act*) ve "etkisözler" (*perlocutionary act*) olarak sınıflara ayırmıştır (1962).

Diğer yandan Searle *Speech Acts An Essay In The Philosophy Of Language* isimli kitabında, söz edim kuramını, "dil felsefesi" (*philosophy of language*) ve "dilsel felsefe" (*linguistic philosophy*) kavram ayrımları getirerek açıklamaktadır (1969:3-4). Searle'in bu ayrımına göre dil felsefesi, anlam ve doğruluk gibi dilsel olgulara mantıksal açıklamanın getirildiği felsefenin bir alanıdır; dil felsefesi, felsefi sorunları dilbilimsel unsurlarla çözüme kavuşturma yöntemidir (1969:12-15).

Searle, dilin sembolik doğasının altını çizerek, söz ediminin dilsel iletişimin en temel yapı taşı olduğunu ve anlam çözümleme çalışmasının ve söz edimlerin aynı bakış açısıyla yürütüldüğünü belirtmektedir (1969:16). Tümcedeki öğelerinin anlamına ve tümcenin anlamına ayrı ayrı odaklanmanın paralelinde Searle'in değindiği "anlatılabilirlik ilkesi" (*principle of expressibility*), iletişimin ve etkileşimin gerçekleşmesi açısından cevap aranan, ne anlatılmak istenmektedir ile ne anlaşılmalıdır gibi iki önemli soruyla alakalıdır (Searle, 1969:19-21).

Sözceden doğru çıkarımın yapılabilmesi için, sözcenin gerçekleştirilebileceği "uygunluk şartları" (*felicity conditions*), sözcenin yorumlanmasını etkileyecek bağlam ve karşılıklı konuşma ilkeleri gibi durumların adlandırılması gerekmektedir (Geoffrey Finch, 2003:183). Buna göre, sözün aktarımı bakış açısına ve amaca göre değişen bir seçime

dayanmaktadır. Bu seçim, düzsöz, edimsöz ya da etkisöz gibi bileşenler arasında yapılacaktır.

Austin'in ve Searle'in edim kuramı, dilin nasıl kullanıldığını göstermektedir. W.V. Quine edim kuramına ve dil felsefesine kendisinin kattığı hakikat kavramına çeviri (*translation*) ve tercüme (*interpretation*) penceresinden bakmaktadır. Anlamın ve göndergenin belirsizliğini *Word and Object* isimli kitabında tartışan Quine, sözcelerden ve vücut dilinden anlam çıkarmak zorunda kaldığı bir durumu *radical translation* kavramı altında incelemektedir. Ona göre, anlam ve göndergeden emin olmak için, sözcüyü sarf edenin dilsel davranışını gözlemlemek ve bu gözlemler yardımıyla tüm sözcenin anlamını yorumlamak gerekmektedir. Ancak gönderge belirsiz olduğu için, yapılan yorumlar değişkenlik göstermektedir (Quine,1960:26).

Quine'in belirsizlik tezinin özetleyen bu açılım, Austin ve Wittgenstein genelinde, anlamın tek bir sözcükle veya sözcüyle değil, tüm bir dille ilişkilendirildiği anlamına gelmektedir. Quine'in *radical translation* kavramını Donald Davidson, *Inquiries into Truth and Interpretation* adlı eserinde genişletmiş ve *radical interpretation* olarak adlandırılmıştır. Davidson'a göre, bir sözceden çıkarılan anlam, ancak konuşmacının niyetinin, ruh halinin, tavrının ve düşüncelerinin anlaşılmasıyla belirlenebilmektedir (Davidson, 2001:123; Lind, 2012:18).

1.1.2. Anlamın Doğası Bağlamında Çevirilemezlik

Bütün dillerin paydasında birleşen anlam ve önermeler, felsefe tarihinde Platon ve Aristotles dönemlerinden itibaren tartışılmaktadır. Amerikalı dilbilimci ve filozof Jerold Katz ile Amerikalı filozof Jerry Alan Fodor bu tartışmaları dilbilime taşımışlardır. Dönüşümsel üretimi dilbilgisi karşıtı bir anlam teorisi kurma çabası içinde Katz, teorisini bir yorum kuramı olarak tasarlarlarken dilbilimsel-anlambilim ile sözdizimi bütünleştirmeye çalışmıştır (Fodor & Katz, 1964/1987).

Tümcenin üstünlüğüyle sözcüğün üstünlüğünün karşılaştırıldığı Hint ve Batı dil geleneklerinde, Aristotles'in vurguladığı gibi, her bir sözcüğün bireysel anlam özlüklerine sahip olduğu ve bu özlüklerin tümcenin anlamına toptan katkı sağladığı tartışılmaktadır (Nwaozuzu, 2013:6).

Dilbilimsel, felsefe ve yazın katmanlarını içine alan ve merkezinde bulunan *anlam* Bertrand Russell ile birlikte psikoloji, mantık, metafizik, semantik ve epistemolojik gibi farklı alan sınıflandırılmalarında incelenmeye başlanmıştır. Bu ayrışmadan sonra şüphecilik (*scepticism*) yanında, öznelcilik (*subjectivism*) ve görelilik (*relativism*) gibi anlayışlarıyla birlikte, anlamın ne olduğuna yönelik çeşitli kuramlar üretilmiş ve anlam sınıflamaları yapılmıştır (Russell, 1992).

Günümüze dek felsefe tarihi içerisinde geliştirilen birçok dil ve anlam kuramının altında imzası bulunan Wittgenstein, Locke, Frege, Austin ve Derrida gibi düşünürler, dilin anlamını merkeze alan dil felsefelerinde, diğer kuramcılarla karşılaştırıldıklarında, birbirlerinden belli noktalarda ayrıldıkları görülmektedir. Yine de bu tarihsel değerlendirmeye göre anlam, özellikle analitik felsefe anlayışında, bir dil analizi şeklinde çözülmeye çalışılmış ve dolayısıyla çözüme ilişkin üretilen anlam kuramların odağında terimlere ve önermelere yer verilmiştir (Grünberg, 2006:23).

Düşünce tarihinin her döneminde insanın ilgi odağı olmuş anlamı, Arda Denkel, belli anlam kuramlarının içeriğini saptadığı *Anlam ve Nedensellik* adlı eserinde, “bir sözcüğün adlandırdığı nesne” olarak betimlemektedir. Denkel’e göre, anlaksal düşüncelerin bir başkasının anlığında oluşmasını sağlayacak sözcükler *anlaksal* değildir; sözcükler adlandırdıkları nesnelere doğal bir bağ içindedirler (Denkel, 1996:12).

Anlamı *nesnelleştiren* bu görüşün ardından anlamı maddeden ayırarak tamamen *zihinsel* bir faaliyet olarak gösterilmesi, bazı felsefecileri bu kez, tümcelerin oluşturduğu ortamlarla bağlantılı kalarak, anlamı belli *davranış* kalıplarıyla özdeşleştirme eğilimine itmiştir. Daha sonra anlamı açıklamaya çalışan görüşlerin yetersizliği, anlamı açıklanabilir olan başka şeylere indirgeme çabasına dönüşmüş ve anlamı değil, *dil kullanımı* ön plana çıkaran kuramlar öne sürülmüştür (Denkel, 1996:16).

Anlam kuramlarının tarihsel süreçte göze çarpan çeşitliliğine ve farklılığına ilişkin bir saptama yapılacaksa, bunun bu tez bağlamında, Wittgenstein’in iki ayrı döneme ayrılan felsefi düşünceleriyle yakından ilgisi olduğu düşünülmektedir. Anlama, gerçeklik hakkında bir tasarım, bir mantıksal biçim olarak bakan ve anlamı tümcenin çizdiği bir resim olarak gören Wittgenstein, daha sonra görüşünü, “dilim dünya ile ilişkisinin resmedilebilmesinin imkansızlığı” yönünde değiştirmiştir.

Dilin anlamı ve sınırlarını ortaya koyma noktasında Wittgenstein, çelişki arz eden bir ön koşul sunmaktadır. Bu ön koşula göre, dil-anlam ilişkisini anlamak için, onu açıklayacak modelin anlaşılmasız olduğunu anlamak gerekmektedir (Demir, 1992:44). Wittgenstein'in yaşadığı çelişkiye rağmen felsefi düşünceleriyle birçok filozofu etkilemiştir. Dil ve anlam kuramlarının birbirlerinden farklı olmalarının altında yatan gerekçeye bu pencereden bakılabilir.

Margaret Cameron, *The Oxford Handbook of Medieval Philosophy* adlı eser içindeki *Meaning: Foundational and Semantic Theories* başlıklı makalesinde, anlam kuramlarını ilk aşamada *anlamsal* ve *temel* olarak ikiye ayırmaktadır (Cameron, 2012:342). Anlam kavramının yanıltıcı doğası ve anlamın inşa edildiği zeminin geçişkenliği, anlamı felsefeden psikolojiye kadar pek çok bilim dalının çalışma konusu yapmaktadır. Buna göre en yaygın kabul gören anlam teorilerinden bir derleme yapılmış ve aşağıdaki Tablo 1 hazırlanmıştır. Tabloda kuramla birlikte isimleri geçen dilbilimci ve filozoflara da yer verilmektedir. Teoriler başka çalışmalarda farklı başlıklar altında bulunabilmektedir:

Tablo 1: Anlam Kuramları

Göndergeci Anlam Kuramı (*The Referential Theory of Meaning*):

Friedrich L.G. Frege, Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein gibi dil filozoflarıyla anılan bu kurama göre, göndergenin karşılıksız kalma sorunu gerçekte doğruluk sorunudur. Anlam ile doğruluk arasında kurulan ilişkiye dayalı bu kuramda dilsel anlatım anlamı temsil ettiği nesneden ya da olgudan başkası değildir (Lycan, 2004:3-6).

Anlam Kuramı (The Theory of Meaning):

Köklerini Yunan Felsefesinden alan bu dilbilimsel kuramda, Charles K.Ogden ve Ivor A. Richards, anlamı gönderge, sembol, düşünce gibi kavramlarla ele almaktadır. *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism* adlı ortak eserde anlam bu üç öge arasındaki nedensiz bağıntının bir ürünü olarak gösterilmektedir (1923:11).

Zihinci Anlam Kuramı (*The Mentalist Theory of Meaning*):

Aristoteles'ten başlayarak Locke ile devam eden "zihinci" ya da "ideacı" olarak da bilinen bu kuram, dil ile zihin-psikoloji ilişkisini temel almaktadır. Bu kurama göre sözcükler zihindeki kavramaların, tümceler düşüncelerin yerine kullanılmaktadır. İletişimin gerçekleşmesi zihinde temsil edilenlerin uyuşması, örtüşmesiyle gerçekleşmektedir. Zihinci anlam kuramında, dilsel anlatımlar zihni temsil etmektedir. Kuram, anlamlar insanların zihinlerindeki tasarımlardan ve imgelerden oluştuğunu savunmaktadır. (Lyons, 1981).

Davranışçı Anlam Kuramı (*The Stimulus-Response Theory of Meaning*):

Leonard Bloomfield, Bertrand Russell, Burrhus F. Skinner ve Willard V. O. Quine gibi isimlerle anılan bu kuram, sözcüğü değil tümceyi temel esas almaktadır. Bu kuramın amacı dilin bütününe yönelik bir açıklama getirmektir. Her sözcenin davranışsal bir karşılığı olduğunu savunmaktadır (Alston, 1964:11; 1967:486-493.). Davranışçı kurama göre, dil kullanımı bir davranıştır; dilin kullanılması, uyarım koşullarına göre bir reaksiyon olarak ortaya çıkar (Quine, 1987:5). Sözel davranışın ne anlama geldiği mevcut şartlar ve sergilenen tepkiler sonucunda anlaşılabilir (Skinner,1948:951-958).

Söz Edimleri Kuramı (*The Speech Act Theory of Meaning*):

Söz edimleri yardımıyla konuşucuların birbirlerinin durumlarını değiştirmek amacı taşıyan bir dil felsefesi kuramıdır. John L. Austin ve John Searle ile anılan kuramda “gözlemleyiciler” (constatives) ve “edimseller” (performatives) olarak sözceler ikiye ayrılmakta ve sistematik bir biçimde incelenmektedir.

Anlamın Resim Kuramı (*Tractatus- The Picture Theory of Meaning*):

Ludwig Wittgenstein’ in *Tractatus* isimli eserinde işlediği bu dil-anlam kuramının diğer adı anlamın resim kuramıdır. Dil ile dünya arasında bir özdeşlik kuran bu kurama göre dilin işlevi dünyayı dilde temsil etmektir. Dolayısıyla düşünceler dahil herşey bir resimdir, ancak resmi yapılamayan bu dünyaya ait değildir; anlamsızdır. Gerçekliğin-hakikatin resmini çıkarma peşinde olan Wittgenstein’a göre, tümcenin anlamı bir resimdir. Bu nedenle tümcenin doğruluğuna dayanarak olgunun gerçekliğinden söz edilebilir (2002:15; 2003:21; 2018:9).

Felsefi Soruşturmalar. Dil Oyunları Kuramı: (*Psychological Investigations: Language*

Games):Felsefi Soruşturmalarda anlam, dilin nasıl kullanıldığıyla ilgilidir. Gündelik dilin kurallarıyla anlam arasındaki bağın uzlaşım ve yaşam biçimi gibi temel kavramlarla ilgili olduğunu ön gören bu yeni anlayışta, dilin anlamı dilin kullanılmasıdır. Wittgenstein’ın felsefi soruşturmasına göre, tümce içerisinde sözcüğün yerine, bir uzlaşım içerisinde, aynı anlam değerine sahip, başka bir sözcük kullanılabilir. “Dil oyunu” denen bu etkinlikte, anlam bu etkinliğe katılma durumudur; bu yeni anlayışta anlam, hakikatı bilme sorunu olmaktan çıkmış dilin kullanım kurallarına hakim olmaya dönüşmüştür (2009 [197]:86).

Bu kuramların tek başına ne derece kapsayıcı oldukları tartışmaya açıktır. Ancak her biri anlamın ne olduğuna ya da ne olmadığına dair yaptıkları katkılarla öne çıkmaktadır. Bu aşamada ortaya çıkan bir diğer şey, Gottlob Frege’in *On Sense and Reference*¹⁸ başlıklı makalesinde yaptığı gibi, “denmek istenen-Sinn” ile “ifadenin gönderimi-Bedeutung” arasındaki farkın göreceliğidir.

Kavramlar çevrildiğinde, İngilizce’de “sinn” *mean*, “Bedeutung” *meaning* sözcükleriyle karşılanabilmektedir. Edmund Husserl *Logical Investigations* isimli kitabında Sinn ile

¹⁸ <http://www.scu.edu.tw/philos/98class/Peng/05.pdf>

Bedeutung arasında ayırım yapmamakta ve ikisinin yerine *Bedeuten* kavramını kullanmaktadır. Bu “anlam-mana” anlayışına Derrida, Saussüre’ün sözü merkeze alan geleneğini eleştirerek yaklaşmaktadır. Derrida için anlam, *Speech and Phenomena* kitabının *Meaning and Soliloquy* başlıklı bölümünde değindiği gibi, konuşmacıya bağlıdır ve ifade ediliş şekli de istemsizdir (1973:32-34).

Alman felsefeci Hans-Georg Gadamer, anlam kavramını, hakikat kurgusu bağlamında ele almaktadır. Gadamer için, hakikat, tekilden bütünü, bütünden tekilin anlaşılması gerekliliğine dayalı bir anlam çıkarma döngüsüne dönüşmektedir. Bir anlam beklentisinin gereği olarak önyargıların yönlendirdiği bu döngüyü Gadamer, anlayabilmenin ön koşulu olarak görmektedir (Gadamer: 1988:68).

Gadamer açısından bu koşul, tarihsellik ve dil gibi önemli kavramları içermektedir. Anlama döngüsünde bu önyargılar hakiki anlamın çıkartılması adına test edilmektedir ve bu anlamda bütüncül yani kapsayıcı anlamı yakalamak, Gadamer’e göre, “bitmeyen bir süreç” demektir. Bu süreç içinde önyargıların bazıları elenirken anlamın (hakikatin) anlaşılmasını olanaklı kılacak ön yargılar ön plana çıkmaktadır. Ayrıca hakikatin bir bütün olması tarihsel geleneklerle dile getirilmesi anlamına gelmektedir ki hakikatin dile getirilmesi için geçen zaman aydınlatılma sürecini temsil etmektedir (Gadamer, 2004:440-443).

Gadamer’in Heidegger’den ödünç aldığı “anlama yorumlamadır” yaklaşımı metnin anlaşılmasında ön-anlamların ve önyargıların öne çıkarılmasının gerekliliği tartışmaya açmaktadır (Heidegger, 2008:411). Gadamer, insanın dünya üzerinde varlık sebebini dile bağlama gerekçesini anlama-yorum diyalektiğinde dile getirmektedir. Bu anlamda yorumlama sayesinde anlama olanaklarının geliştirilebildiği ve anlamaya yardımcı olan her yorumun Hermenötik Döngünün bir parçası olduğu söylenmektedir. Hermenötik gelenekte anlam üç düzlemde temellendirilmektedir: *dilsel, tarihsel ve ontolojik*.

İnsanın her türlü anlama, açıklama ve yorumlama faaliyeti *dil* içinde meydana geldiği için “anlama dilseldir” diyen Gadamer, ısrarla altını çizdiği üzere, dil tarihseli ve toplumsalı içine alarak gelenek içinde ve gelenekle birlikte var olur da demektir. Gelenek ise insanın ontolojik varlık sebebidir (Heidegger, 2008:386).

Geleceğin geçmişten hareketle tasarlandığını savunan Heidegger'e göre dil zorunlu bir ihtiyaçtır ve düşünmenin ifadesi olan söylem yoluyla insanı toplumsallaştırmaktadır. Dilin saklı tutulanı açığa vurarak hakikate erişilebilirliğe yol açtığına dem vuran Heidegger'in hakikat anlayışı, "uyumluluk" terimi etrafında seyretilmektedir. Heidegger'in hakikat çözümlemesi, taşıdığı zamansal düşünceden dolayı, tarihsellik kavramını işaret etmekte ve gösteren ile gösterilen arasındaki uyumluluğun bir ilişki anlamına geldiğini, fakat her ilişkinin bir uygunluk taşımadığını söylemektedir. Ona göre hakikat daima, "açığa çıkarıcı varlık" olarak anlaşılmalıdır (Lynch, 2001:295-315).

Anlam ve yorumlama dahilinde Modern Hermenötik'in kurucu isimlerden Friedrich Schleiermacher, metindeki ruhun (*Geist*) yorumlanmasıyla anlama ulaşılabileceğine inanmaktadır (Schleiermacher, 1813). Wilhelm Dilthey, bilgiye ulaşmada düşünme-hissetme ve arzu bağıntısına dikkat çekmekte ve insanın ve aklının her zaman tarihsel ve sosyo-kültürel bir ortam içinde şekillendiğinin altını çizmektedir.

Dilthey'a göre yaşamın bir parçası olan insan ancak yaşamın içinden bir bakışla anlaşılabilir. Doğa bilimleri ve tin bilimleri arasında ayırım yaparak bir "anlama kuramı" peşinde olan Dilthey, insanı sadece akıl sahibi bir varlık olarak ele alan bir anlayışın, insanın anlaşılması için yeterli olmayacağını savunmaktadır. İnsanı tarihsel bir sürecin ürünü olarak gören Dilthey'e göre insanın gerçekliği bir bütünsellik içinde anlaşılmaya çalışılmalıdır. Dilthey, anlamı sahip olunan tüm temel bilgilerin merkezine koymakta ve anlama sürecinin özgünlüğünden söz etmektedir (1985:142-143).

İnsan varlığının devamını sağlayan karşısındakini anlama ve onun tarafından anlaşılma temel ihtiyacı Dilthey'e göre bir yeniden yaratma sürecidir. Ancak bu süreçte algılanan ifadelerin neyi işaret ettiğinin bilinmemesi anlamanın gerçekleşmesini engelleyebilmektedir. Dilthey, bunun çözümünü, insan deneyiminin "bir defalığına-bir daha yaşanılmazlığına" atıfta bulunmak için kullanılan ve dünya gerçekliği anlamına gelen *Erlebnis* kavramına bağlamıştır. Bu kavramla Dilthey gerçekliğin bilinmesini sağlayan, yaşamın beklentilerini ortaya çıkaran anlam kurma ve üretme yöntemine ve/veya sürecine "anlama" (*Verstehen*) demektedir. Bu üretme sürecine soyut kavramların ve olguların bütünsel veya kısmen nasıl ifade edildiğinin kavranmasına yardım eden hayal etme süreci de dahildir (Nelson, 2010:33).

Wittgenstein'in dil oyunlarında belirttiği, sözcüğün taşıdığı anlamın esas kabul edilmesi ve aynı anlama sahip başka bir sözcükle yer değiştirmesinin mümkün olması gibi dil oyununun kurallarına ait ifadeler, Eugene Nida'nın çevirilemezliğe getirdiği anlamsal analizle uyumaktadır. Nida *The Theory and Practice of Translation* isimli kitabında çevirilemezliği, iki ayrı sözcüde geçen sözcük ve anlam birimlerin birbiriyle aynı olmaması, dil içi mutlak eş anlamlılıktan ve/veya diller arası mutlak eşdeğerlikten söz edilememesi gibi tespitlerle özetlemektedir (1982:4). Nida, Wittgenstein'in *Tractatus*'ta kurmaya çalıştığı ideal dil düşüncesini değil, Wittgenstein'in uzlaşma dayalı ikinci dönem dil felsefesini yansıtmaktadır.

Anlam kavramı Walter Benjamin'e göre, metnin çevirilebilirliğiyle ilişkilidir. Metnin çevirilebilirliğiye bazı metinlerin özünde bulunan bir niteliktir. Çeviri sonucu ortaya çıkan metinle özgün metnin artık eskisi gibi olamayacağını vurgulayan Benjamin, özgün yapının yaşamının, dolayısıyla anlamın, her yeni çeviri içerisinde sürekli yinelenmekte olduğunu söylemektedir (1997:155).

“Başlangıçta söz vardı” (*In the beginning was the Word*) deyişinin, çeviri çalışmaları için de geçerli olduğunu sürekli olarak hatırlatan Benjamin, kaynak metinden uzaklaşılması gerektiği konusundaki fikrini yineleyerek çeviride geleneksel olan sadık çeviri ve serbest çeviri ikileminde durduğu yeri işaret etmektedir. Ona göre, gerçek çeviri saydamdır ve saf dil özgün yapının daha güçlü bir biçimde aydınlatılmasına ve dilin sınırlarının genişletilmesine olanak sağlamaktadır (1997:161).

Sözcüklerin çağrıştırdıkları anlamların dile getiriliş biçimleriyle birbirlerinden ayrıldıklarını ifade eden Benjamin, çeviri için kullanılan dilin, kendi içeriği ile uyumsuzluk göstermesinin çeviriyi engellediğinden söz etmektedir. Benjamin, çevirinin yazardan kesin sınırlarıyla ayrılabilceğini ifade etmekte ve dillerin yetersizliğiyle dillerin çokluğu arasında bir bağ kurarak bir üst dilin eksikliğine vurgu yapmaktadır. Çevirinin yapıldığı dilin sahip olduğu özellikler, tarihsel ve kültürel yaşanmışlıkları farklı anlatım olanaklarını beraberinde getirmektedir. Bu açıdan, Benjamin'e göre çeviri bir yapının en son halidir (1997:154).

Willard van Orman Quine, *Word and Object* başlıklı kitabında, anlam kurgusunu çevirinin belirsizliği tezi üzerinden vermekte ve tek bir doğru çevirinin, dolayısıyla tek

bir anlamın olamayacağını işaret etmektedir. Ayrıca Quine, *On the Reasons for Indeterminacy of Translation* adlı makalesinde “gönderimin belirsizliği” ya da “gönderimin anlaşılmaazlığı” teziyle de anlamın varlığını ve niteliğini sorgulamakta ve çeviri açısından, çevirilebilirliği sadece epistemolojik açmazlarıyla değil ontolojik boyutlarıyla da masaya yatırmaktadır (Quine, 1970).

Quine’in davranışçı anlam kurama dayandırarak ileri sürdüğü ve çevirinin ontolojik göreliliğini kuramsallaştırdığı *Ontological Relativity* adlı kitabında, sadece başlangıç diline ait sözcüklerle çevirinin belirliliğinin ne derece sağlanabilir olduğunu gerekçelendirmektedir (1969:27) Quine’in kuramına göre, aynı şartlarda üretildiği düşünülen gözlemlenebilir durumsal ifadeler göreceli olarak birbirinden farklı ama aynı zamanda birbiriyle uyumlu çeviri seçenekleri sunabilmektedir (1969:29). Bu anlamda, gözleme dayalı verilerle sağlanan çeviri, gösteren ile gösterilen arasındaki belirsizliğin yansımından ibarettir (1969:81).

Çevirinin belirsizliği tezi, içeriğinde barındırdığı farklı nosyonlara rağmen, aynı içeriğe yönelik birbirine uyumsuz iki veya daha fazla çeviri durumunda dahi, doğru veya yanlış ya da biri diğerinden daha iyidir şeklinde bir değerlendirmenin yapılamayacağına dair yaygın bir sav geliştirmiştir. Üretilen çeviri formlarından hiç birisinin erek alıcı üzerinde kabul gören bir etki bırakmaması veya bırakılan etkinin ayrıştırılamaz olması, Donal Davidson *The Inscrutability of Reference* (1979) isimli makalesinde belirttiği gibi, davranışçılık yaklaşımına dayalı belirsizlik teorisinin temelini oluşturmaktadır.

Quine’in verdiği örnek, bir dilbilimcinin öğrenmeye çalıştığı yabancı dili konuşan bir kişinin “Gavagai!” diye seslenişi üzerine davranışı gözlemleyerek geliştirdiği varsayımı resmetmektedir. Bunun sonucunda sebep olunan anlam belirsizliğine dikkat çekilmektedir. Tek bir tavşanın mı, tavşanın bir parçasının mı, tavşanın bulunduğu belli bir yerin mi yoksa tavşanın hareketinin mi kastedildiği sadece davranış gözlemlenerek belirlenemeyecektir.

Bu anlamda bakış açısının değiştirilmesi dolayısıyla anlam kurgusunun yeniden düzenlenmesi söz konusudur. Lera Boroditsky, dilin düşünceyi nasıl şekillendirdiğine dair bulgular topladığı çalışmasında, anlam kurgusunun yeniden düzenlenmesi konusuna değinmektedir. Boroditsky’e göre, zihin tecrübelerinin göstergeleri kabul

edilen sesler, zihin dünyasında farklı algılamalara neden olmakta ve üretildiklerinde sürekli yeni bir anlam örüntü içerisine girmektedirler (2011:63-65).

Yirminci yüzyıldan beri her türlü entelektüel faaliyeti dil ile ilişkilendiren ve dil ile düşünme arasında kurulan ilişkiyi ontolojik temellere dayandıranlardan biri olan Noam Chomsky, *Reflections on Language* adlı kitabında, düşüncenin sınırlarını gösteren temelleri ve tümelleri bu tür dil-düşünce ve dil-varlık arasındaki uyumlu ilişkilere dayandırdığı görülmektedir. Chomsky, belli bir dili konuşan bireyin, tıpkı kullandığı dil gibi, tarihselliğin bir ürünü olarak, ancak kendi anadilinde dünyayı *anlama*, *anlamlandırma* ve *düzenleme* faaliyetini gerçekleştirebileceğini söylemektedir. Chomsky'e göre, insan kendi anadilinin sunmuş olduğu düşünme biçimine göre düşünebilir. Bu noktadan hareketle Chomsky, bütün dillerin ortak yapısını oluşturan tümellerin yanında cümlenin yorumlanmasına imkan sağlayan *derin* bir yapının varlığından söz etmektedir (Chomsky, 1975).

Çeviri açısından, Chomsky'in dile getirdiği dilsel tümeller, çevirinin imkansız olmadığına işaret etmesi ve benzer tümellerin varlığının çeviride sorgulanması bakımından önemsenmektedir. Ancak her dil, Chomsky'nin öne sürdüğü, ortak olan bu doğal varlık düzenini, aynı şekilde dile getiremediği ve aynı şekilde tasvir edemediği için, diller arası farklılıkların giderilmesi mümkün gözükmemektedir. Farklı içyapıları ve düzenleri sebebiyle her dil, anlama, algılama, anlamlandırma ve düzenleme açılarından diğer dillerden ayrılmakta ve farklılaşmaktadır.

1.1.3. Ontolojik Görelilik Açısından Çevirilemezlik

Ontoloji sözcüğü¹⁹, İskoçyalı filozof Alasdair MacIntyre'ye göre, yirminci yüzyıl “analitik felsefe” filozoflarından Willard van Orman Quine ve “Varoluşsal Fenomenoloji” geleneğinden gelen Martin Heidegger ile yaygın bir kullanıma ulaşmıştır (MacIntyre, 1967:542-543). Felsefi disiplinler olarak ontoloji, varlığı ya da varoluşu

¹⁹Ontoloji sözcük olarak ilk 1613 yılında, Jacob Lorhard'ın *Theatrum Philosophicum* ve Rudolf Göckel'in *Lexicon Philosophicum* eserlerinde birbirlerinden bağımsız bir şekilde, kullanılmıştır. 1721 yılında tanım olarak ilk kez *An Universal Etymological English Dictionary* isimli Nathan Bailey'in sözlüğünde yer verilmiştir.

https://en.wikipedia.org/wiki/An_Universal_Etymological_English_Dictionary Erişim tarihi 29.01.2020

temel mesele edinirken, *epistemoloji* felsefenin bilgiyi inceleyen koludur. Bu iki kavramı çeviri olgusuna uyarlayan Sergey Tyulenev, çeviri olgusunun nasıl tanımlanacağına çeviri epistemolojisi içinde cevap aramakta ve çeviri nedir sorusunu daha çok ontolojik bir bakış açısıyla ele almaktadır (Tyulenev, 2010).

Heidegger için ontoloji, “olmak nedir?” sorusunun sorulmasını mümkün kılan sözcüktür. Heidegger *Being and Time*²⁰ başlıklı kitabında, zaman ve mekan gibi varoluşun şartlarını çözümlenmektedir. Dilin anlama ve yorumlama ile olan bağı nedeniyle Heidegger, anlamanın tanımını hermönetik bir bakış açısına bırakmıştır (2010:87-88). Heidegger, ontolojinin kısmen fenomenolojik kısmen tarihsel bir bilim olduğunu ve bu yüzden “varoluşun” (*Being*) fenomenolojik ve tarihsel bir sorgulamadan geçmesi gerektiğine inanmaktadır (Inwagen, 2014:51). Anlamayı “var olmanın” (*existence/being*) tek yolu olarak görmekte olan Heidegger için, “olmak anlamaktır”; “dünyayı kendi varlık şartlarıyla yorumlayabilmektir” (2010:182).

Üzerinde yaşanan dünyayı, hakikat olgusunu ve deneyimi hepsini birer varlık olarak kabul eden Heidegger, bunların dilbilgisel olarak açıklanmalarını veya yorumlanmalarını “söylem” (*Rede/discourse*), “anlama/anlamlılık” (*Verstehen/understanding*) ve “bulunuş/uyum” (*Befindlichkeit/attunement*) şartlarına bağlamaktadır. Heidegger’e göre, “bulunuşun anlaşılabilirliği kendini söylem olarak ifade eder, anlaşılabilirliğin anlamlılığını sözcükler sağlar” (Heidegger, 2010:165). Heidegger, metni dilin varlığının ontolojik temeli olarak görmektedir ve insanların dil ile var olduklarına inanmaktadır. Bu nedenle Heidegger, *Letter on Humanism* başlıklı makalesinde dili, “varlığın evi” olarak tanımlamıştır (1946/1978:242²¹).

Kültürel bir fenomen ve insan aklının bir ürünü olarak betimlediği dil hakkında, *On the Way to Language* isimli kitabında görüşlerini açıklayan Heidegger, dilin kendini ifade ettiğini ve konuşanın insanlar olmadığını, insanların *dil* vasıtasıyla konuştuğunu söylemektedir (1982:124). İnsanların farklı “dil-evlerinde” yaşadıklarını kastederek, *dilin-varlığın-evi-olduğu* benzetmesiyle, “evler arası diyalog kurulamayacağını” var saymış ve henüz kitabının başında çevirilemezlik konusuna değinmiştir (1982:5).

²⁰ *Sein Und Zeit /Varlık ve Zaman*

²¹ Alıntının İngilizcesi: *Language is the house of being.*

Heidegger'in ontolojik Hermenötik anlayışı, *Truth and Method* isimli kitabında yansıttığı gibi, anlamaya varoluşsal bir içerik yüklemektedir (2004:385). Heidegger'e göre anlama yazar ile yorumlayan arasında gelişir ve asla nesnel değildir. Çözümlemenin, tanımlamanın ve sınıflamanın ötesindedir. Bu anlamda nesnel, tarafsız bir çevirinin gerçekleşmesi beklenmemektedir. Dolayısıyla yazarın metne yüklediği sözde anlamın deşifre edilmesi gibi bir beklentinin ontolojik hermenötik yaklaşımda karşılığının olmadığı görülmektedir. Benzer şekilde Gadamer, anlamı olayların tarihselliğine ve bir defalık tekrarlanabilirliklerine bağlamaktır. Bu bağlamda anlamın kuramsal kalıp, sabitlenemediği ontolojik hermenötik anlayışta, nesnel bir çeviri beklentisi söz konusu olmamaktadır (Gadamer, 2004:468).

Kişinin tarihsellikten gelen yaşamışlığı anlayabileceğini dile getiren Wilhelm Dilthey'in *Hermeneutics and the Study of History* adlı eserinde yaptığı "tarihsel değişim" (1996:354) vurgusuna katılan George Steiner, tüm benzerliklerine rağmen iki ifadenin birbirinin aynı olamayacağını altını çizmektedir (1975:18). Aksini iddia etmenin, okuyucu, yazar ve metni birbirlerinden ayrı özerk yapılar olarak algılamak anlamına geleceğinden, bir kod çözmeden veya tekrar yapılandırmadan değil, çeviride ancak bir uzlaşma söz konusu olmaktadır.

Quine ontoloji sözcüğünü, "varoluş kuramı" (*The Theory of Being*²²) içinde kullanmakta ve kendi ontolojik sorusunu, neyin var olduğuna dair bir cevap bulmak için sormaktadır. Quine, *On What There Is* adlı makalesinde, ontoloji konusunu dilin doğasına olan yaklaşımını da katarak masaya yatırmıştır. Quine, "varlığın" ne olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Deneyci ve davranışçı dil yaklaşımı bağlamında bütüncü bir yaklaşım izleyen Quine, ontoloji ve epistemoloji ayrımı yapmaksızın, çevirinin belirlenemezliği, gönderimin anlaşılabilirliği ve ontolojik görecelik durumları arasındaki ilişkileri ve hiyerarşiyi belirlemeye çalışmıştır (Quine, 1948).

Tek bir doğru çevirinin olanaksızlığını savunan Quine'in çevirinin belirlenemezliği tezi pek çok eleştiriyle karşılaşmış ve bu anlamda kısmen veya tamamen karşı söylemlerle çürütülmeye çalışılmıştır (Davidson, 1975; Hintikka, 1975). Örnek olarak Dorit Bar-

²² The Project Gutenberg EBook of Ontology or The Theory of Being by Peter Coffey

On, mutlak çevirilebilirlik anlayışına karşı durmamasına rağmen, Quine'in tezindeki radikal çeviri anlayışına eleştiri getirmektedir (Bar-On,1993:781²³).

Benzer eleştirilerden bir tanesi, dilin soyut bir olgu olduğunu ve bu nedenle incelenmesinin empirik yoldan yapılmayacağını söyleyen Jerrold J. Katz'a aittir. Amerikalı filozof Katz, *Refutation of Indeterminacy* başlıklı makalesinde, Quine'nin tezini (i) anlamın belirsizliği, (ii) radikal çeviri ve (iii) anlamın idealleştirilmesi olarak üç esas nokta üzerinden çürütme iddiasındadır (1988:228).

Anlam ile bilginin birbirinden ayrılamayacak şekilde iç içe geçmiş olması aslında Quine'nin çevirilemezlik tezinin de merkezini oluşturmaktadır. Wittgenstein gibi dillerin gözlemlenebilir uygulamalar olduğunu düşünen Quine *Use and Its Place in Meaning* isimli makalesinde bireysel ifadelerden gözleme dayalı anlam çıkarımının yanıltıcılığından söz etmektedir (1981:3).

Bir sözcenin çevirilebilmesi için gerçek bir bulgunun olmadığını söyleyen Quine için, belirsizlik ontolojik bir olgudur (Quine, akt: Hanna ve Harrison, 2004:197-199). Eldeki gözlemlenebilir bulguların birbirilerine zıt ama uyumlu çeviri seçenekleri sunması Quine'e göre, çevirinin ontolojik sınırlarına işaret etmektedir. Quine, dildeki yüklem ve ilgeçlerden oluşan sözcük ağının, bir referans veya bir koordinat sistemi oluşturduğunu ve bu oluşan "sözcük ağı" ile göreceli olarak anlamlı ve ayrımlı bir biçimde konuşulabildiğini iddia etmektedir (1969:48).

Quine *Pursuit of Truth* adlı kitabında, pozitivist ve davranışçı yaklaşımları tezinin başlangıç noktası almaktadır. Pozitivist yaklaşımda deneysel olarak doğrulanmadıkça bir cümle anlamlı sayılmamaktadır; davranışçı yaklaşımda cümle içeriklerinin ancak etki/uyarma-tepki mekanizması içinde anlaşılacağı savunulmaktadır. Buna göre Quine, anlamı ilk baştan elemektedir. Quine, uyarma koşullarına dayanarak, hedeflerini şöyle seçmiştir (Quine, 1991):

- dilin ne kadarının anlamlı kılınabileceğini çözmek

²³ http://philosophy.sites.unc.edu/files/2013/10/Bar-On93_IndeterminacyofTranslation.pdf Erişim tarihi: 05.02.2020

- kavramsal tasarımlardaki ampirik olarak herhangi bir koşula dayanmayan değişke[n]lerin etki alanını belirlemek

Deneysel alışmaları neticesinde, dillerin çokluğunun ve sosyal boyutlarının farkında olan Quine, dil ile ilgili yanlış fikirleri göstermek için, 1958 yılında Royaumont Konferansında ve daha sonra *Ontological Relativity* adlı kitabında, bir “müze metaforu” kullanmıştır (1969:27). Bu müze içinde nesnelere anlamı, etiketler sözcükleri, yani dili temsil etmektedirler. Quine, nesnelere etiketlerinden koparılarak sergilenmesini, anlatımın bağlamından ayrı olarak kullanılmasına benzetmektedir. Dolayısıyla dilin değiştirilmesi, nesnelere tanımlayan etiketlerin, yani sözcüklerin değiştirilmesi demek olacağından, anlamın şartlara bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini vurgulamak istemiştir.

Quine, zihinsel bir yanılığ olması sebebiyle anlamın kesinliğinden söz edilemeyeceğine inanmaktadır. Ayrıca çeviriyi, davranış ile söz arasındaki uyumun sağlayacağı gözlemlenebilir kanıtların belirleyeceğini veya belirleyemeyeceğini söylemektedir. Quine göre, belirsizlik ve kesinlik birbirlerini asla yadsıyamazlar. Bu anlamda Quine, Wittgenstein’in *Philosophical Investigations* adlı eserinde yansıttığı biçimde, dilin kullanımındaki belirsizlikleri tezinin sacayağı olarak belirlemiştir.

Quine, mutlak çevirinin imkansızlığını, Wittgenstein’in “dil oyunları” kuramında sergilenen dilin pragmatik yönünden ele almakta ve çevirinin belirlenemezliği tezinin anlamın değişkenliğiyle ilişkilendirmektedir (Quine, 1960:75-76). Bu gerekçeyle müze rneği Quine için, ses-kavram bağının mevcut değişkenlere göre anlam kazandığının mecazi anlamda bir temsilidir. Quine’in bu benzetmeyle ortaya koymaya çalıştığı çevirinin belirlenemezliği ve gönderimin anlaşılmazlığı tezi, kendisinin ontolojik görelilik düşüncesine varmasına yardımcı olmuştur (1969:27).

Gönderimin anlaşılmazlığı tezinin, ontolojik görelilik teziyle inilti olmasına rağmen, Quine kavramları ısrarla ayrı tutmaktadır. İki kavram arasındaki farklılığı ortaya koymak için *background language* terimini kullanmaktadır. Quine’e göre, gönderimin değil konunun grecelendirilmesi ve ana dildeki sözcüklerin yüzeysel algılanmaları *Ontological Relativity* adlı eserinde belirttiği birer “background language” tasarımıdır ve göreceli bir sorgulama sağlamaktadır (1969:49).

Bu göreceli sorgulama içinde çeviri durumunda kalan üç farklı dil söz konusudur. Bu dillerden ilki çevrilen “kaynak dil”, ikincisi kaynak dilin çevrildiği “hedef dil” ve üçüncüsü çeviri hakkında bahsedilmesini sağlayan bir “üst dil” olarak ayırt edilmektedir (Backer, 2014:181). Anlamanın ve mananın göreliliği bu dillerden hangisiyle çeviri yapıldığı sorusuyla ilintili gözükmektedir.

Dilin doğası ve anlama davranışçı yaklaşımı bağlamında Quine, müze metaforunda olduğu gibi, bir dilde zaten belirli olan sözcük anlamlarını ortaya çıkarmak için, davranışların gözlemlenmesini gerekli görmektedir:

Language is a social art which we all acquire on the evidence solely of other people's overt behavior under publicly recognizable circumstances.
(Dil, sadece diğer insanların toplumca bilindik durumlardaki açık davranışlarının delilleri üzerinden herkesin edindiği sosyal bir beceridir.)
(Quine, 1969:26)

Quine, bu ifadesinden anlaşılacağı gibi, çevirinin belirsizlik tezini savunmak için sunduğu gerekçelerinin esasını, dili “sözel bir davranışa” indirgemesi oluşturmaktadır. Quine’e göre, çevirinin yapılabilmesi için güvenilir tek kanıt davranışa dayalı olanlardır; davranışa dayalı kanıtın yokluğunda çeviri belirsizleşmektedir. Quine tartışmasını, dili hiç bilinmeyen birinin sarfettiği sözcüğün anlamının ancak hangi bilindik şartlarda ve ortamlarda kullanıldığının anlaşılmasıyla belirlenebileceğini söyleyerek sürdürmüş ve böyle bir senaryoyu “radikal çeviri” olarak adlandırmıştır (1960:26; 1991:37).

Quine, anlamın belirlenmesinin dile ilişkin ve aynı zamanda dil dışı bağlamlarla ilgili bir yaşam etkinliği sorunu olarak görmektedir. Quine, anlam belirsizliğinin altında yatan nedeni anlam ile davranış arasındaki yakın ilişkiye bağlamaktadır. Anlam belirsizliğini “uyarı-tepki” tasarımının açıklığa kavuşturulmasıyla ilintili tutarak dilin zihinsel bir olgu olarak anlamı etiketlendiğini fakat anlamı davranışların biçimlendirdiğini iddia etmektedir. Böylece çevirinin gerçekleşmesi için eldeki tek veri, Quine’e göre, cümleler ve gözlenebilir davranışlar olacaktır (1960:28; 1991:38).

Quine, benzer şartlar altında verilen iki ifade durumunda anlam eşleşmesinin olamayacağını çünkü bir göndermenin daima birden fazla gönderge yapma olasılığı olduğunu söylemektedir. Bu kaçınılmaz durumu, yani gösterenin farklı gösterilenleri işaret edebilme olasılığını Quine, ünlü “Gavagai” örneği üzerinden açıklamaktadır (1969:32). Quine, ilk *Word and Object*’de sunduğu bu örnekle, ses-kavram eşleşmesini gerçekleştirecek seçimlerde nesnel bir dayanağın olmadığına ısrar etmektedir. Quine, anlamın ve gösterilenin kısmi olarak belirtilmesini “gönderimin anlaşılabilirliği” (*Inscrutability of Reference*) terimiyle açıklamaya çalışmıştır (Quine,1991:50).

Gönderimin belirlenemeyişini Quine, eşanlamlı olduğu farz edilen sözcüklerin birbirlerinin yerine geçebilme gibi bir beklentiyi gerçekte karşılayamamalarına bağlamaktadır. Eşanlamlı sözcükleri, “gözlem cümleleri” (*observation sentences*) dolayısıyla “eş-uyaran” (*stimulus-synonym*) cümlelerin oluşturulmasının esası gören Quine için, eşanlamlı sözcüklerin eksiklikleri veya yoklukları anlam üzerinde belirsizlik doğurmakta ve bu belirsizlik, çevirinin, dil toplumu iki dilli olmadıkça, bilimsel bir kesinlikle yapılmasını engellemektedir. Quine, “eşdeğerlik” konusunu çevirilemezlik tezi içinde ele almadan önce, *Word and Object* adlı kitabının yanı sıra *Two Dogmas of Empiricism* (1951²⁴) ve *Notes on Existence and Necessity* (1943) başlıklı makalelerinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır (1960:35-37; 1951:24-27; 1943:119-120).

Gönderimin anlaşılabilirliği tartışmasında, aynı “uzamsal” ve “zamansal” özellikleri paylaşan bir türe ait varlıkların ve oluşumların diğer bir türdekiyle gerçekte aynı olma durumunu içeren “ontolojik indirgenebilirlik” (*ontological reducibility*), Joseph Grünfeld’e göre, gönderimin anlaşılabilirliği tartışmasında kilit rol oynamaktadır (1981:445-446). Buradaki temel düşünce, bir dilde birbirlerinden ayırt edilmesi imkansız olan nesnelere söz edildiğinde, dillere ait hakikat koşulları değiştirilmeksizin, söz konusu nesnelere varlığı hakkında ontolojik bağıntı gerektiren sorulardan niceliksel sorgulamaya geçilmesidir.

“Gavagai” örneğindeki gibi, sözlü bir uyarıya karşı verilen tepkinin bireylere dayalı göreliliğini sebep gösteren Quine, göndermelerin konuşulan dilin özelliklerine bağlı olarak yorumlanabildiğini söylemektedir. Böylece hem anlamın hem de göndermenin

²⁴ Two Dogmas of Empiricism: <https://www.rbjones.com/rbjpub/philos/bibliog/quine53a0.htm>

belirsiz kılındığının altını çizmekte olan Quine için, ifadeleri nesnelere ve hakikat koşullarına bağlamanın tek bir yolu bulunmamaktadır. Ayrıca tasvir edilen varlıksal dizilere bağlanmanın “ontolojik bağlılık” (*ontological commitment*) ismini verdiği “hiçlik” (*nonbeing*) ile ilgili “Platonik” sorunlar ortaya çıkardığını dile getiren Quine, bu durumu da çeviri kadar göreceli bulmaktadır (1948:4-11).

Bu görecelikle nesnelere ve olgusal durumlara yönelik zihinsel içerikler dile getirilişleri bakımından farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılık nesnelere gerçekte buldukları konum gereği yapılan tasvir ile istenilen yönde bulunmalarını isteyen anlatı arasındaki farklılıktır. Söz gelimi, aynı olgu, şartlara bağlı olarak, nesnelere arası kurulan “bağıntı” ve “nedensellik” gibi felsefi kategorilerden faydalanılarak, değişik şekillerde aktarılabilir (Searle, 2008:448).

Quine gibi, çevirinin salt yorumlama gerektirdiğini vurgulayan Hans-Georg Gadamer, çevirinin belirsizliğinin farkında olarak Quine’in dikkate almadığı bazı olgulardan söz etmektedir. Bunlardan bir tanesi metnin anlamının yakalanmasıyla kavranabilecek yazarın görüşünün anlaşılması konusudur. Bunu ağırlıklı bir şekilde Heidegger’in ontolojik anlam kavramına dayandırdığı felsefi hermenötik yaklaşımında yansıtan Gadamer, *Philosophical Hermeneutics* başlıklı kitabında, bir metni anlamının metnin “konuşmaya” başlamasıyla, bir başka ifadeyle sorulara cevap verirken yeni sorular sormasıyla başladığını söylemektedir. Gadamer kısaca, gerçek anlamda anlamının, yorumlayanın metinde söyleneni kendi dilinde ifade edebilmesidir demektir (1976:57).

Metindeki saklı anlamın ancak yorumlamayla, yani hermenötik felsefeyle ele alınmasıyla ortaya çıkacağına inanan Gadamer, her çevirinin bir hermenötik girişim olduğunu ve bunun da anlamının esasını teşkil ettiğini söylemektedir. Gadamer’e göre, her yeni yorumlama sonucunda metnin farklı bir anlamı dışarı vurulmaktadır (2004[29]:164;1976:58). Gadamer, hiçbir çevirinin kaynak metni tamamen temsil edemeyeceğini söylerken *The True Interpreter: A History of Translation Theory and Practice in the West* başlıklı kitabın yazarı Louis G. Kelly, deneyimlere ve durumlara doğrudan dayandırılarak çevrilmiş bir metinde dahi, kaynak metnin bütünüyle anlaşılmasının garanti edilemeyeceğini ifade etmektedir (Kelly, 1979:32-33).

Hermenötik analizinde anlamının, metne karşı geliştirilmiş önyargılarla birlikte gerçekleştiğinin savunan Gadamer, önyargı kavramına olumlu anlamda ele almaktadır. Ona göre önyargı, geleneklerde var olan bir şartlanmadır ve insan önyargı sayesinde sınırlarını görmektedir. Gadamer'e göre, insan önyargılarıyla var olmaktadır; önyargılar kaçınılmazdır (1976:9). Bu nedenle Gadamer, tam olarak isabetli ve bitmiş bir yorumun, dolayısıyla doğru bir çevirinin yapılmasını beklememektedir. Gadamer önyargıların metnin anlaşılmasına yaptığı katkıyı “ufukların kaynaşması” (*fusion of horizons*²⁵) kavramıyla vermekte ve bu kavramla eski ve yeni anlam ufuklarının kaynaşmasıyla gerçekleşen anlamın bütünlüğüne vurgu yapmaktadır (Gadamer, 1976:36; 1975/2004:xxxı). Amerikalı Filozof Stanley Rosen *Hermeneutics as Politics* başlıklı kitabında, yazarın anlamın oluşmasındaki rolünün dışlandığı gerekçesiyle, *fusion of horizons* kavramını eleştirmektedir (Rosen, 1987).

Özetle, Quine'in belirsizlik tezi ve ontolojik göreliliği, gözleme dayalı kanıtların çeviri sırasında birden fazla semantik ve ontolojik duruma işaret ettiğinin altını çizmektedir. Diğer yandan, Heidegger'in ontolojik yaklaşımını sürdüren Gadamer'in hermenötik anlayışı, var olmanın bitmeyen anlam arayışına bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

1.1.4. Felsefi Söylemde Çevirilemezlik

Afrika halk hikayelerinin yeniden anlatılması üzerine sürdüren Craig MacKenzie, ontolojik bir tutumla, “transposition” veya “transmutation” terimlerini çeviri için daha uygun bulduğunu söylemektedir (2002:347). MacKenzie bu önermesiyle, yazı ile söz arasında ontolojik farka vurgu yapmaktadır. Yazılı metinlerdeki sözlü anlatım biçimlerin çeviri yoluyla aktarımı bu farkın kapatılabilmesine bağlıdır.

Felsefi söylemde çevirinin doğası üzerine yapılan yazılı ve sözlü söylemler, bu ontolojik farkın kapatılma çabasını, epistemolojik bir felsefi sorgulamaya dönüştürmektedir. Çevirinin kavramsal anlamda ele alındığı farklı bir dil sisteminde, yine çeviri aracılığıyla, o kavram ve/veya olgu üzerinde felsefe yapılmaktadır; o kavramın ve/veya olgunun kendi dillerinde neye karşılık geldiğinin ve sistemde kapladığı alan itibariyle neyin çevirisi olduğunu ortaya çıkarma çabası, filolojik olduğu

²⁵ Ufukların kaynaşması başka kaynaklarda *merging of horizons* veya *welding of horizons* olarak geçmektedir.

kadar felsefi bir sorgulama gerektirebilmektedir. Bu sorgulamada sadece nesnel yönler değil öznel yönler de ele alındığı için, olgunun nasıl çevirildiğinin açıklanması bu sorgulamanın doğal bir parçası olabilmektedir (Mayuko, 2010: 306²⁶).

Anlam çözümüne yönelik her türlü sorgulama, cevap yollarının dilden geçtiğini bildiren felsefi bir statü içermektedir. Felsefe varlığın kaynağı ve varlığın anlamı üzerine söylem üretmektedir. Bu anlamda, George Steiner'in *After Babel* eserinde anlamın derin yapıda gizli ve çözümlenmeyi bekleyen bir olgu olduğuna işaret ettiği, “okumak, deşifre etmektir-anlamak çevirmektir”, yaklaşımıyla bire bir örtüşmektedir (1975:77).

Venuti, çeviriyi felsefenin “karanlık bir sırrı” olarak tanımlamaktadır (1998:115). Venuti'den başka çeviri üzerine felsefi söylem geliştiren Schleiermacher, Nietzsche, Benjamin, Gadamer, Heidegger, Wittgenstein, Ricoëuri ve Derrida gibi isimler “kıta geleneği” (*The Continental Tradition*) sorgulamalarını daha çok *varoluş* felsefesi üzerine yoğunlaştırmışlardır. Diğer yandan Quine ve Arrojo gibi “analitik gelenek” filozofları (*The Analytic Tradition*) sorgulamalarını *dil ve mantık* çerçevesinde yürütmüşlerdir (Beaney, 2015).

Çeviri-felsefe etkileşiminde öne çıkan konulardan ilki, pek çok felsefi eserin Arapça, Fransızca, Almanca, Yunanca, Latince, İbranice veya Sanskritçe gibi dilleri içeren geniş bir çeviri havuzu içinde mümkün kılındığıdır. Bu etkileşiminin ikinci ayağı, çeviri yoluyla belli tarihsel dönemlere ait dil, yaşam ve düşünce tarzlarının açığa vurulması ve bununla birlikte pek çok kavramsal ögenin dile kazandırılmasıdır (Pym, 2007:24).

Örneğin Schopenhauer gibi “güç savaşlarını” felsefesinin önemli bir ilkesi haline getirmiş Wilhelm Nietzsche, yaptığı tanımlardan birinde, çeviriyi bir istila biçimine benzetmektedir. Roma dönemini betimleyen Yunanca eserlerde güç temasının sıklıkla tekrar edilmesi, Nietzsche'nin okumalarında farkına vardığı bir unsurdur. Bu ayrıntı Nietzsche'nin çeviriyi neden böyle tanımladığına bir cevap niteliğindedir (2014:262).

Aynı varsayımla Ciceró ve Horatius (Horace)'dan Martin Luther'e, Etienne Dolet'den, Wilhelm von Humboldt'a kadar birçok düşünür ve filozofun felsefi söylemlerini böyle bir etkileşimin sonucunda ürettiklerini düşünmek mümkündür. Diğer yandan Walter

²⁶ <https://nirc.nanzan-u.ac.jp/nfile/2151>

Wittgenstein, Charles Sanders Peirce, George Steiner, Lawrence Venuti, Maria Tymoczko ve Jacques Derrida kendi çeviri kuramlarını geliştirirlerken, belli felsefi söylemlere atıfta buldukları görülmektedir. Bu pencereden bakıldığında çeviri ve felsefe arasındaki etkileşimin aslında *simbiyotik* daha doğru bir ifadeyle *mutailist* bir ilişki arz ettiği görülmektedir (Pym, 2007:33-37).

Çevirilemezlik kavramına felsefe, öncelikle, dilsel ve kültürel bir sorun olması yanında, çevirinin sınırlarının belirlenmesi sorunu olarak bakmaktadır. Ancak görülen ve varılan noktada sınırların belirlenmesi için yapılan her çeviri tanımı, bir çevirilemezlik tartışması başlatmaktadır. Duncan Large'ın *The Untranslatable in Philosophy* adlı makalesinde dediği gibi, çevirilebilirliğin bittiği yerde çevirilemezlik başlamaktadır (Large, 2019:50).

Bu tartışma, tür olarak çevirilemezliğin “Janus Yüzlü” (bkz. Bölüm IV, Şekil 28) bir anlam taşıdığı fikrine yakındır. Böylelikle bir çeviri krizi olarak ele alındığında, çevirilemezliğin varlığından ziyade yetersiz bir çeviri oluşumu tasdik edilmekte ve çözüme tümevarımsal yollar önerilmektedir. Bu anlamda Antoni Berman, mevcut krize çözüm amaçlı değişik çeviri yaklaşımları ve stratejileri üretmiştir (2012:19-21).

Berman'a göre çevirilebilirlik/çevirilemezlik tartışmasını ya da Batı çeviri geleneğinin özünü oluşturan biçim-anlam ayrışmasını felsefi kılan yaklaşımlar, tümdengelimci yaklaşımlardır. Daha açık bir ifadeyle, tümevarımsal yaklaşımlarda çevirilmeyen addedilmiş somut bir konum, tümdengelimli ele alındığında, soyut bir çevirilemezlik kavramıyla karşılaşılmaktadır. Doğaüstü ve teolojik boşlukların doğduğu bu konum böylece, Jakobson'un çeviri sınıflandırmasının bir ayağı olan *translation proper* dahil olmak üzere, bir sorgulama sahasına dönüşmektedir. Örnek olarak, diğerinin farkındalığını ortaya çıkarma çabası bu tür sorgulama sahaslarından biridir.

Diğerinin farkındalığı Alman Romantiklerin çeviriye *insani ve tinsel* bir yaklaşım getirmelerine yol açmıştır. Böylelikle Kıta Avrupa'sında on beşinci yüzyılda yaşanan Rönesans'ın ardından, çeviriyi o ana dek alışagelmedik bir yaklaşımla ele almaya başlamışlardır. Anlamın bireyselliği ya da anlamın toplumsallığı ikilemine dayandırılmakta olan söz konusu bu çeviri yaklaşımı, her dilin kendi dünya görüşü olduğu varsayımının bir açılımı olmuştur (Humboldt, 1816: akt. Lefevere,1977:40).

Alman Romantiklerinin bu yaklaşımı, teoride, yabancı olanı çevrildiği dilde muhafaza etmeyi, (*foreignization*) ve bunun yanında hedef dilin standartlarını gözetmeyi (*domestication*) hedeflemiştir. Pratikte, o dönem için henüz adı konmayan, ancak Walter Benjamin’le yirminci yüzyılın başlarında gündeme gelecek, çevirilebilir/çevirilemez ikilemini fiilen tartışmaya açmıştır.

Alman Romantizminin Schleiermacher ve Schlegel önderliğinde sürdürdüğü ve benzer uygulamaların Berman ve Venuti’de de görüldüğü bu akımın ikinci ayağını hermenötik geleneği oluşturmaktadır. Metnin çevrilmesi için birden fazla yolun olduğu varsayımını merkezde tutan hermenötik anlayış gereği, anlam yorumuna açık bir hale gelmektedir. Anlamın çokluğuna işaret eden bu yaklaşım, Walter Benjamin’in “hakikat dildedir” anlayışını ve saf dil arayışını çevirinin önceliği olarak gördüğü yaklaşımdır (1997:159).

Anlamın otantik ifadeye saklı bir tinsel içeriği korumaya çalıştığını düşünen Benjamin, aynı doğrultuda bir çeviri dili yaratmayı hedeflemektedir. Benjamin’e göre, dilin kendisi daha büyük bir anlam birimin parçalarından biridir. Bu görüşünü paylaştığı ünlü makalesinde de, dillerin kökeni ve tarihsel oluşum süreçlerini kapsayan bütünlük içerisinde, saf dilin serbest kalmasına gönderme vardır.

Söz konusu dağıtılmış anlamın yeniden toplanması Benjamin’in dil kuramının esasını oluşturmaktadır. Hermenötik gelenek, biçim-anlam arasındaki seçimi ve/veya çevirilebilir-çevirilemez ikilemini, anlamın nasıl ve ne derece anlaşılabilir olabileceği sorusuna dönüştürmüştür. Edmund Husserl, Hans-Georg Gadamer ve Paul Ricœur bu soruları, bilinci sorgulayan fenomenolojik bir yaklaşım içerisinde sormakta ve gerçeklik algısının nasıl oluşturulduğuna yoğunlaşmaktadırlar. Hermenötik gelenek içinde bu tür sorgulamalar anlam yorumlanmasının çeşitliliğiyle sınırlı kalmamış, Martin Heidegger ve Alexander von Humboldt birlikte dilin varoluş nedenine ve dillerin çokluğundaki nedenselliğe kadar uzanan bir hakikat arayışına evrilmiştir.

Hakikat arayışına evrilmiş bu yeni felsefik anlayışı ve arayışı Derrida devam ettirmiş ve biçim-anlam ikilemine etik, epistemolojik ve ontolojik çözüm yolları aramıştır. Analitik geleneğe gelen Quine, soruna mantıksal bir yaklaşım getirmiştir; bilinç hallerinin değil davranışların gözlemlenebildiği davranışçılık akımından faydalanmıştır. Dilin yanlış anlaşılmaya yol açacak birçok gizli tehlikeler içerdiğini düşünen Quine,

anlamanın gerçekleştiğinden emin olunamayacağını ünlü *Gavagai* deneyiyle sorgulamıştır²⁷.

Bu sorgulama süresince Quine, dili belli şartlar altında gözlemlenebilen davranışlar üzerinden incelemiş ve dilsel ve dil dışı belli uyarılara verilen tepkilere göre anlamın belirsiz kalışını “radical translation” kavramı altında toplamıştır. Quine, anlamaya yönelik bu yaklaşımıyla, dil olgusunu “ontolojik bir görelilik” olarak sunmaktadır. Dillerin çokluğu ve sosyal boyutları üzerine oluşturduğu farkındalığı ise, “gönderimin anlaşılmağı” terimiyle etiketlemiştir.

Gönderimin belirsizliği nedeniyle anlamın da belirlenemeyeceği fikriyle Quine, bir ifadenin bir başka dile kesin doğru biçimde çevrilemeyeceğini savunmaktadır. Bir başka deyişle, aynı gönderimle farklı anlamların kastedilebileceğini söylemektedir. Bu düşüncesiyle, Humboldt gibi, çevirinin tamamlanmayan ve Barbara Cassin gibi, sürekli çevrilen doğasına işaret etmektedir. Buna dair görüşlerini “çevirinin belirsizliği” kuramında açıklayan Quine, gönderimin belirsizliğini eşanlamlılığın belirlenememesiyle beraber ele almaktadır. Quine’e göre gözlemlenebilir davranış ve verilere bakılarak tamamen yeterli ancak bir o kadar da birbirlerine uyumsuz ve farklı çevirilerin yapılması mümkündür (1960:26-30).

Ancak anlama bu denli radikal bir şüpheli yaklaşım getiren Quine, dilin bu tür sorunları ve zorlukları aşabilecek dinamik yapısını hesaba katmadığı görülmektedir. Bu noktada Quine, yukarıda adı geçen tüm tez ve kavramları yeterince açıklığa kavuşturamadığı için eleştirilmektedir. Ayrıca Danold Davidson ve Noam Chomsky gibi düşünürlere göre, çevirideki belirlenemezlik savunmasının, davranışçı nosyona dayandırılmadan yapılması muhtemeldir (Mundt, 2019:74; Searle:127; Beatty:104).

Derrida, anlamı, John Searle gibi sabitleyerek, dilin dışında bir kavram olarak görmektedir. Dolayısıyla geriye kalan biçimin, diller arası çeviriyi her daim mümkün kabul eden felsefe anlayışlarını sorgulamaktadır. Derrida için felsefeden söz edebilmek,

²⁷ Bir Aborjin koşan bir tavşan görür ve “Gavagai!” der. “Gavagai” sesine karşılık olarak yazılan “tavşan” sözcüğü Quine’a göre tek bir tavşanı mı, tavşanın bir parçasını mı, ya da tavşanın kapladığı belli bir yeri mi kastettiği belirsizdir. Bu belirsizlik W. V. Quine’in “*Sözcük ve Nesne*” (1960) eserinde öne sürdüğü “*Çevirinin Belirsizliği*” tezinin esasını oluşturmaktadır. <https://www.phil.cam.ac.uk/people/teaching-research-pages/ahmed/idt1.pdf>, <http://www.consciousentities.com/gavagai.htm> Erişim tarihi: 31.12.2019

Berman'ın tabiriyle, anlamın inşa edildiği, yani çevirinin var olduğu durumlarda mümkündür. Bu bakımdan hem *varoluşçu* bakış açısını savunanlar hem de *mantıksal* bakış açısını savunanlar *biçim-anlam* arasında basit bir eşdeğerlilik kuralamayacağı noktasında birleşmişlerdir. Günün sonunda Jakobson, biçim-anlam birlikteliğinin ayrılmaz bütünlüğünü kastederek, anlam inşasının eşdeğerlilik anlayışının dışında mümkün kılındığını gösteren üç çeviri türü sunmuştur (1959:233):

Tablo 2: Jakobson'un Çeviri Sınıflandırması

	INTRALINGUAL	
	"rewording"	
INTERLINGUAL	<i>açıklama</i>	INTERSEMIOTIC
"translation proper"		"transmutation"
<i>gerçek anlamda çeviri</i>		<i>dönüştürme</i>

Yukarıdaki çeviri türlerinden *translation proper* ile Jakobson dillerin ayrımına ve çokluğuna gönderme yapmaktadır. Aynı zamanda çevirinin ya da çevirilebilirliğin sınırlarını görünür kılmaya çalışmaktadır. Dillerin ayrıldığı yerde, yani diğerinin farkındalığının başladığı noktada *translation proper* çevirinin düşündürücü doğasını ve felsefesini yansıtmaktadır. Bu nedenle *translation proper*, Jean-René Ladmiral açısından, kişisel aydınlanma ve diğerinin varlığını önemseyen bir yaklaşım anlamına gelmektedir. Ladmiral, *Traduire : théorèmes pour la traduction* adlı kitabının önsözü²⁸ için hazırladığı metinde, çeviriyle ifade edilen söylemler önce felsefe sonra psikanaliz alanında ortaya çıkmaktadır (2004:142).

Dilin, dolayısıyla çevirilebilirliğin sınırlarıyla ilgili Arrojo ve Nietzsche, anlamın keşfedilmeye değil yorumlanmaya ihtiyacı vardır felsefik görüşünde birleşmişlerdir. Dilin sınırlarını Wittgenstein, anlamsal birimler arasında yapılan tercihlerle ilişkilendirmiş ve ses, sözcük, sözdizim ve retorik düzeyde yapılan bu tercihlerin anlamı inşa ettiğini ileri sürmüştür. Wittgenstein, her iki dönem felsefesinde de dili sorgulamıştır. İki döneme ait eserlerinde, doğruluk ve anlam konularını ele almış olan Wittgenstein, bunları farklı ölçütlerle tanımlamıştır. Birinci döneminde dünyayı anlamın

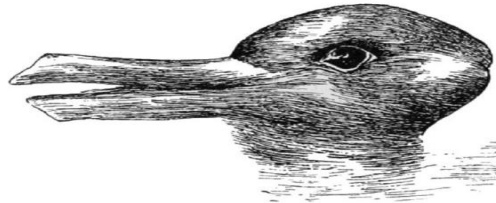
²⁸ Türkçe'ye *Genel Çeviribilim Sorunları* olarak çevrilmiştir. (bkz. Çeviri Seçkisi-II. 2004)

temsil edildiği bir yer olarak resmetmektedir; dile ve anlama karşı *metafiziksel* bir yaklaşım sergilemektedir.

Wittgenstein ikinci döneminde daha çok pragmatik bir anlayış sergilemiştir. Anlamla ilgili görüşleri çerçevesinde, dili anlama yolunda sözcükleri birer araç olarak gören Wittgenstein, dili kavramak için sözcüklere ihtiyaç olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla mutlak çeviriyi engelleyen de çeviriyi mümkün kılanın da dilin çeviriye çizdiği sınırlar olduğunu ilişkin ifadeler kullanmıştır (bkz. *Tractus* ve *Philosophical Investigations*).

Wittgenstein, sözcüklerin çizdiği dünyanın yine sözcüklerin getirdiği kurallar ışığında yorumlanmasını “dil oyunları” terimiyle ele almaktadır. Sözcüklerin sosyal yaşamın parçasını olduğunu göstermek istemektedir. J. L. Austin’in söz edimlerinde olduğu gibi, sözcüklerin kullanımlarıyla anlam kazandıklarını ve her sözcüğün bir edim olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaya göre, dil her konuşmacının kendisinin belirlediği farklı sosyal ve anlalsal pratikler içermektedir. Felsefede “bakış açısı algısı” (*aspect of perception*) olarak bilinen bu durum aslında *görmek* ile *yorumlamak* arasında kalan Wittgenstein’in açmazı olmuştur (Glock, 1996:36).

Sözcüklerin gündelik dil oyunlarında ne anlama geldiklerini anlamak için onları görmek gibi bir felsefe güden Wittgenstein, sözcükleri görmezlikten gelmenin de *dil oyununun* bir parçası olduğunu ima etmektedir. Bu anlamda dilin rastlantısallığına, belli koşullara bağlılığına ve uzlaşımlara vurgu yapmaktadır. Wittgenstein kuralların değişebilirliğine göndermede bulunmaktadır (Kenny, 2006:109). “Anlalsal deneyimlerin” (*Erlebnis*) bakış açısı algısını nasıl etkilediğini göstermek isteyen Wittgenstein, suretlerin anlalsal görünürlüğü ve onlara ilişkin yorumlarla ilgili bir bulmaca paylaşmıştır (2009[118]204):

Kaynak: *Philosophical Investigations* (1953)

Şekil 3: Ördek-Tavşan Görseli

Dil flsefesinde ikon haline gelmiş bu görsel, Wittgenstein'in bahsettiği dil oyunlarının bir yansıması olarak, ilk bakışta bir *ördek*, sonrakinde bir *tavşan* algısı içermektedir. Wittgenstein, dilin sosyal yaşamın bir parçası olması yanında, farkına varılamayacak ölçüde, insanı yanılsamaya uğratacak bir *fenomen* olduğunu gösterme çabası içindedir.

Bu nedenle paylaştığı görsel, dilin ne olduğuna ve *anlamın sabitlenemeceğine* dair izler taşıması açısından, kendisine yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde Benjamin, dilin sonsuzluğuna işaret ettiği “saf dil” arayışıyla, anlamın sınırlandırılmayacağını söylemektedir. Benjamin bu görüşünü, Saussüre gibi, gösteren-gösterilen arasındaki uzlaşımsal ve nedensizlik ilkesine dayandırmıştır (Benjamin, 1923/1997:160).

Çevirilemezliğin felsefik bir kavram olarak tartışılmasında, bilginin değişkenliğinin ve anlamın soyutluğunun önemli payı olduğu varsayılmaktadır. Bilginin sorgulandığı bu felsefik ortamda göstergeler farklı ve bir o kadar da anlamlı yorumlanabilmektedir (Mundt, 2019:68). Bunun sonucunda birbiriyle çelişen yorumların veya anlam belirsizliğinin çevirilemezlik kavramıyla bütünleştirilmeye çalışılması, Quine örneğinde olduğu gibi, kaçınılmaz gözükmektedir. Aynı şekilde Derrida'nın çeviri varsa felsefe de vardır anlamına gelen yorumu, çokanlamlılık ve/veya anlam çatışması bağlamında bazı çağrışımlar yapmıştır:

Meaning has the commanding role, and consequently one must be able to fix its univocality or, in any case, to master its plurivocality. If this plurivocality can be mastered, then translation, understood as the transport of a semantic content into another signifying form, is possible. There is no philosophy unless translation in this latter sense is possible. Therefore the thesis of philosophy is translatability in this common sense, that is, as the transfer of a meaning or a truth from one language to another without any essential harm being done. (Anlamın buyrukçu rolü vardır; bu nedenle tek anlamlılığı sabitlenmeli veya, her durumda, çok sesliliği denetim altına alınmalıdır. Eğer bu çok seslilik denetim altına alınabilirse, o zaman, semantik bir içeriğin bir diğer gösterge biçimine taşınması olarak anlaşılan çeviri mümkün olur. Çeviri bu ikinci anlamda mümkün olmazsa, felsefe olmaz. Bu nedenle felsefenin kuramı bu ortak akıl içindeki çevirilebilirliktir;

yani, bir anlamın veya bir hakikatın bir dilden diğerine esaslı bir zarara uğramadan aktarımı gibi) (Derrida, 1985:120).

Buna ilaveten *başlangıçta söz vardı*²⁹ deyişinin *başlangıçta çok dillilik vardı* şeklinde izah edilmesi, tek bir dilden-saf dilden ayrılan çok sayıdaki dillere bir gönderme olarak kabul görmektedir (Benjamin, 1997:161). Bunun yanında dilin varlığını sorgulayan ontolojik öncelik diğer dillerin keşfedilmesine yol açabilmektedir. Anlamayı ve açıklamayı Schleiermacher ve Gadamer gibi özgün anlamda ya da Heidegger gibi anlamın çokluğunda aramak, Paul Ricœur için, dillerin birbirlerinden ayrı fakat birbirlerine bağlı olgular olduklarının göstergesidir.

Ricœur için, *On Translation* isimli kitabında belirttiği gibi, iki çeviri paradigması vardır: ilkinde sözcüklerin anlama nasıl dönüştüğü (*Linguistic Paradigm*), ikincisinde çevirinin nasıl gerçekleştiği (*Ontological Paradigm*) esas alınmaktadır (2006:xii). Dillerin çokluğu ve çeşitliliği, Ricœur'e göre, bu iki çeviri paradigmasını dilsel ve felsefi boyutta bir çıkmaza sürüklemektedir. Çünkü dillerin çokluğuyla ortaya çıkan heterojen görünüm teorik olarak dillerin çevirilmelerini imkansız kılmaktadır. Buradaki heterojen görünüme Sapir-Whorf Hipotezi, kültür ve dil yoluyla edinilen farklı dünya algısı olarak değinmekteyken, Thomas Kuhn için bu heterojen görünüm, bir "eşölçülemezlik" gerekçesidir.

Kuhn, *Commensurability, Comparability, Communicability* başlıklı makalesinde, eşölçülemezliği kısaca "çeviri" (*translation*) ve "yorum" (*interpretation*) arasındaki fark ile tanımlamaktadır; yorumla edinilmiş bilginin var olan başka bir dile çevirisi *eşölçülemezlik* sebebidir; kavramsal farklılıklar çeviri kayıplarına yol açmakta hatta çeviriyi imkansız kılmaktadır (1982:672). Ancak Hilary Putnam, anlam değişiminin kavramsal değil çevresel ve bilişsel faktörlere bağlı olarak değişmekte olduğunu ve anlamı çok fazla değişen ve tutarsız yaptığı gerekçesiyle, bu teze karşı çıktığını söylemektedir (Putnam, 1965:130; Feyerabend, 1987:76).

George Steiner, *After Babel: Aspects of Language and Translation* adlı basılmamış eserinde, Babil Söylencesinde yaşanan kaos metaforuna değinerek, çevirilmezlik ile

²⁹ Alıntının aslı: *En arche henho logos; In the beginning was the Word* [John1:1]

dillerin çeşitliliği arasında kurduğu bağı göstermeye çalışmaktadır (1975:232). Dillerin çok ve çeşitli olmasının çevirilemezlik kavramıyla olan ilişkisi Nietzsche'nin *On Truth and Lie in an Extra-Moral Sense* veya *On Truth and Lies in a Non-moral Sense* olarak da bilinen makalesine de geçmektedir. Nietzsche makalesinde, “sorun gerçeklik ve yeterli bir anlatım olsaydı bu kadar farklı dille ihtiyaç olmazdı”, manasında bir iddiada bulunmaktadır:

The different languages, set side by side, show that what matters with words is never the truth, never an adequate expression; else there would not be so many language.(1873/2019:5)

Nietzsche bu iddiasını, metaforlarla dolu kurgu metinlerin veya söylemlerin, *başlangıç* dile ulaşılmasını engellediği anlamında bir tespitle açıklamaktadır.

Yahudi ve Hıristiyan kaynaklı kutsal kitaplar, dillerin farklı ve çeşitli olmasını, Babil öncesi var olduğuna inanılan tek dilin ardından gelen bir lanet olarak anlatmaktadırlar³⁰. Babil Söylencesi hakkındaki düşüncelerini Franz Kafka iki noktada özetlemiştir. Kafka'ya göre ilkinde insan “mecazi dünyaya” ulaşma arzusunu, ikincisinde, başlangıç diliyle ilgili ezoterik bilgiye ulaşmanın arzusunu yaşamaktadır:

Had it been possible to build the Tower of Babel without ascending it, that would have been allowed. (Babil Kulesini, ona tırmanmadan, yeniden inşa etmek mümkün olsaydı, inşasına izin verilirdi.) (Kafka, 1961:akt., Steiner,1975:67).

Kafka bu çelişki içeren alıntısının bir tarafına değişmez kanunun kabullenilişini, diğer tarafına insanın kendine çizilen sınırları aşma isteğini koymaktadır. Steiner, bu çelişki taşıyan ifadeyi açıklamak için, anlam izinin mutlaklık sınırlarına varılmadan tek dil içinde kalarak ve çeviriye ihtiyaç duyulmadan sürdürülebileceğini söylemektedir. Ancak, çeviri olmadan dilin kullanılmayacağını da söyleyerek, başka bir paradoksal izahat getirmektedir (Steiner, 1975:67).

Steiner, anlamının ve çevirinin dillerin birbirine nüfuz ettiği-“diğerine sızıldığı” noktalarda meydana geldiğini söylerken, Ezra Pound'un Çince'den yaptığı çevirilerden

³⁰ Bkz. Tevrat Bölüm 1-11 Babil Kulesi / Genesis: Yaratılış 11 - Babil Kulesi

söz etmektedir (1975:359). Pound'un Çince'yi fazla bilmemesini bir avantaj olarak görmektedir. Bu avantajın, kaynak dil ve kültüre uzaklığın getirdiği önyargısızlıktan kaynaklandığı söylenebilir (Akt. Munday, 2001:166; 2016:256). Steiner'e göre, bir çevirinin gerçekleşmesi için farklı olan ile bilinen arasında bir "gerilim" olmalıdır; kaynak metnin bildik ve/veya tanıdık geldiği durumlarda bu gerilimin şiddeti azalmaktadır. Bu durumda gerilimin azaldığı, tipolojik olarak birbirinden uzak dillerin çevirisinde, teoride, daha az zahmetli bir iş gerçekleşmektedir (1975:392-393).

Babil'de başlayan coğrafi dağılıma ve iletişimdeki karışıklığa Ricœur'un çözümü şöyledir: felsefi bir yol izlenerek saf dile ulaşılmalı, ya da mantık yolu takip edilerek dilin evrenselliğine varılmalıdır. Her durumda fonolojik, sözcüksel, sözdizimsel ve retorik düzlemlerde dilin kendini göstermesi söz konusudur. Dilin kendini göstermesini Ricœur, her dilsel birimin bir dünya görüşü taşıdığı varsayımına bağlamaktadır. Bu varsayımına göre, çevirinin varlığı, önce ontolojik düzlemde sorgulanmalı ve sonra epistemolojik düzlemde çeviriyi mümkün kılan şartlar masaya yatırılmalıdır.

1.2. Tarihsel Süreçte Çevirilemezlik Kavramı

Paul Celan'ın *Shibboleth* isimli şiiri içerik itibarıyla, Nazi Almanyası döneminde Yahudilere uygulanan ve *Holocaust* olarak bilinen soykırımı anlatabilmek için, evrensel bir dil türetme çabasını temsil etmektedir. Yaşanan acıların sebep olduğu duygusal değişimin şifrelenerek okuyucuya aktarıldığı bu şiir, *Shibboleth*, ismini İncil'de geçen bir anlatıdan almaktadır³¹. Söz konusu anlatıya göre, "shibboleth" ya da Türkçe okunuşuyla "şibolet", Efrayimliler (*the Ephraimites*) ve Gilatlılar (*the Gileadites*) diye Sami dillerini konuşan iki düşman kavim arasında bir parola/şifre olarak kullanılmış ve Efrayim dilini konuşanların sözcüğü düzgün telaffuz edememeleri kendilerini ele vermiştir. Dilin evrensel kullanımına uyum sağlayamayan belli sosyal grupların dışlanmasına bağlanan bu tür bir kimlik saptama biçimi, *Holocaust* sürecinde yankı

³¹<http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/shibboleth> Erişim tarihi:20.01.2020

Shibboleth gibi dilin test edildiği veya ölüm-kalım-meselesine döndüğü bir kimlik saptama biçimi 2. Dünya Savaşı esnasında da uygulanmıştır. Müttefik askerleri Japonlardan ayıramayan Amerikan birlikleri, içinde bolca *l* harfi bulunan *lollapalooza* sözcüğünü parola olarak seçmişlerdir. Japonların sözcüğü doğru telaffuz edemeyeceği düşünüldüğünden, parolanın *rorraparooza* olarak söylendiği, daha doğrusu ilk iki hecenin *rorra* diye duyulduğu durumlarda, sözcüğün geri kalanı beklenmeksizin, yaklaşanlara ateş açılmıştır (The Routledge Handbook of Language Testing, 2012:188).

bulmuş ve Celan'ın şiirinde *Shibboleth* bir anavatan arayışını içeren alegorik bir söyleme dönüşmüştür.

Jacques Derrida, *Shibboleth: For Paul Celan* başlıklı kitabında, bilmenin sınırlarına gönderme yapmakta ve anlatıda yaşanan dilsel zafiyeti veya dilsel yetersizliği açığa vuran *shibboleth* sözcüğünün anlamını, “yaşamdan kopuş” -*circumcision* (İng.) ve *entaille* (Fr.)- olarak okumaktadır (Derrida, 1986). Kopuş, kesilme ve açık yara anlamlarının yanısıra, *entaille* sözcüğünün taşıdığı şekillendirme ve yeniden biçimlendirme manalarına da değerlendiren Derrida, *Sovereignities In Question* adlı eserinde, *şiboleth* sözcüğünün yorumlandığı bağlamı, dilin yeniden şekillendirilmesi şeklinde bir içerikle doldurmuştur (2005:156).

Derrida için *şiboleth* aynı zamanda çevirinin doğasındaki ikilemi resmeden bir örnektir: çeviri, bir metni başka bir dile dönüştürürken, diller arası her türlü etkileşimi dahil ederek birleştirici olabildiği gibi, dilsel kopuşlara ve dışlanmalara yol açarak bölücü de olabilmektedir. Derrida'nın her türlü ayrımcı ve bölücü imgeyi dahil etmek için anlamını genişlettiği *şiboleth* sözcüğü, ayrıştırıcı politikalarla dilin suistimale her daim açık olduğuna ve “kendi dilinden sürgün edilme³²” gibi (travmatik deneyimlerin, psikoanalitik anlamda, çevirilemezliğine bir gönderme olarak kullanılmaktadır (Caruth, 1996:2-4).

Antik Dönemden günümüze, çevirilemezlik kavramı, Derrida'nın yukarıda sözünü ettiği çevirinin hem birleştirici hem de bölücü paradoksal ve ikilikli özelliği içinde ele alınmıştır. Bu doğrultuda pekçok düşünür, dilbilimci ve çeviribilimci elde ettikleri veriler ışığında, kültürel ya da dilsel düzeyde veya dilin doğasına atıfta bulunarak, kavramı reddetmişler ya da dillerin tamamen veya kısmen çevirilemez olduğu yönünde kanaat getirmişlerdir.

Farklı disiplinlerin de katılımıyla değişik bakış açılarıyla tartışılan çevirilemezlik, tarihsel süreçte anlam, dil ve *translation proper* gibi epistemolojik söylemlerle tanımlanmış ve konumlanmıştır. Çeviri edimi açısından bakıldığında çevirilemezlik, çeviri tarihine koşut gelişmiş bir olgu olarak görülmektedir. Bu nedenle çevirilemezlik

³²Imre Kertész: The language of exile
<https://www.theguardian.com/books/2002/oct/19/featuresreviews.guardianreview12>

kavramının tarihsel seyri, çevirinin tarihçelendirilmesiyle paralel götürülmesi gerekmektedir. Aynı görüşü paylaşanlardan, Lingnan Üniversitesinde Çeviri ve Çin Dili Edebiyatı bölüm başkanı Yifeng Sun, *The Routledge Handbook of Chinese Translation*'daki *Translatability* başlıklı makalesinde, çevirilemezlik kavramını çevirilebilirliğin tanımının yapılmasında ve sınırlarının belirlenmesinde önemli bir ölçüt olarak görmektedir (2019:101).

İki kavramın birlikte sıklıkla ve aynı bağlamlarda anılmalarına ve kullanılmalarına rağmen, çevirilemezlik üzerine tartışmalar Çin çeviri geleneğinde üçüncü yüzyıldan beri aralıklarla da olsa devam etmekteyken (Sun, 2019:102), Batı çeviri geleneğinde ancak on sekizinci yüzyılın bitimiyle birlikte gündeme geldiği belirtilmektedir (Stolze, 2011:24). Bu amaçla tezin bu bölümünde, insanlık tarihi kadar eski (Kuhiwczak, 2007:64) ve *Kutsal Kitap*'ta (*The Book of Genesis*) *Babil*'den beri var olduğu iddia edilen çeviri ediminin, (Göktürk, 1994:15) Antik Roma döneminden başlanarak yirminci yüzyıla kadarki sürecin hangi evrelerinde ve hangi düşüncelerle, “olanaksızlığının” gündeme getirilişi betimlenmeye çalışılacaktır. Ancak uzun çeviri tarihini başlangıç ve bitiş şeklinde evrelerine göre sınırlamak tam bir görüş birliği sağlamayabilir. Bu farkındalıkla Susan Bassnett, çeviri gibi dinamik bir etkinliğin doğasına aykırı bulması gerekçesiyle, çeviri tarihinin periyotlara bölünmesine karşı çıkmıştır (2002:48-50³³).

³³Lawrence Venuti [*The Translator's Invisibility: A History of Translation* (1995)] ve André Lefevere [*Translation/History/Culture* (1995)] gibi benzer bir çaba içerisindeki George Steiner, *After Babel*'de (1975), çeviri edimini hem kuram hem de uygulama olarak, dört tarihsel zaman dilimine ayırmaktadır. Steiner'in kendi çalışmasına göre, ilk zaman dilimi Cicero ve Horace'la birlikte başlamakta ve sınırları Alexander Fraser Tytler'in *Essay on the Principles of Translation* başlıklı eserinin yayınlandığı 1791 yılına kadar uzanmaktadır (1975:236-238). Steiner'in bu çalışmasındaki ikinci dönem, Hermönetik sorgulama içermekte ve Fransız yazar Valery Larbaud'un *Sous l'invocation de Saint Jérôme* (Jérôme'dan Tercüme Üzerine) adlı eserinin basım tarihi olan 1946 yılına kadar sürmektedir. Dilbilimdeki yapısalci yaklaşımın ve iletişim kuramlarının çeviriye uygulandığı 1940'lı yıllar çalışmanın üçüncü periyodunu oluşturmaktadır. Üçüncü dilimle birleşen son zaman dilimi, Steiner'e göre, 1960'lı yıllarla başlayıp günümüze dek süren, daha çok metafizik sorgulamaların ve yorumlamalara yer verildiği, hermönetik anlayışa dönüş safhasıdır. Bu son safhada, Walter Benjamin, Heidegger ve Gadamer gibi Hermönetik yaklaşımın öncü isimlerin çeviri yaklaşımlarına, Noam Chomsky'in 1950'lerde başlattığı “Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi” (*Generative-Transformational Grammar*) çalışmasına ve çeviri üzerine takılan Evrensel ve Monadist (Relativist) duruşlara yer verilmektedir. Amerikalı dilbilimci ve çeviri kuramcısı Eugene Nida, çeviri ediminin başlangıç noktasını, çevirilmesine M.Ö. III. yüzyılda başlanıp yüzyıl süren “Eski Ahit”in (*The Old Testament*) bir Yunanca tercümesi olan *Septuagint* olarak belirlemiştir. Diğer yandan Amerikalı akademisyen ve çevirmen Douglas Robinson, çeviri kavramının ilk olarak Cicero ve Homer (Homeros) ile birlikte ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Baker 2009:21-24). Bkz. Septuaginta veya LXX <http://tr.dustoffthebible.com/Blog-Ar%C5%9Fivi/2017/10/27/what-is-the-septuagint-ya-LXX/> ve <https://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/1001077384> Erişim tarihi:23.01.2020

Ortak görüşe göre, *Antik Dönem* geleneksel anlamda çeviri ediminin başlangıç safhasıdır (Yücel, 2016:27). Bu zaman diliminde dillendirilen ve taşıdıkları benzer özelliklerden ötürü “kaynak odaklı” ve “erek odaklı” kuramların temellerini oluşturan “verbum pro verbo” (*sözcüğü sözcüğüne/word for word*) ve “sensus de sensu” (*anlamına göre/sense for sense*) çeviri söylemleri, çeviri kuram anlamında ilk çalışmalardan kabul edilmektedir (Bassnett, 2002:43-44).

Dönemin çeviri kuramcılarında Marcus Tullius Ciceró, metinlerin sözcüklerinden kurtarılacak daha çok anlamın aktarılmasının gerektiğini dile getirerek yaptığı *verbum pro verbo* ve *sensus de sensu* şeklindeki ayrım, metnin türüne göre bir çeviri yaklaşımı benimsemiştir (Munday, 2001:19-20; 2016:318-320; Yücel, 2016:44).

Ciceró bu ayrımı, çevirinin bir yapıt olarak *dilsel* ve *hissel* olmak üzere iki ayrı anlatım içerdiği şeklindeki kendi söylemine dayandırmakta ve *sensus de sensu* anlayışını neden benimsediğini, erek okura olan sorumluluğunu ön plana taşıyarak savunmaktadır. Bu anlamda Ciceró kaynak metnin verdiği etkinin bir benzerinin erek kültürde oluşturulmasının, sadece *anlamına* göre çeviri anlayışıyla yerine getirileceğine inanmaktadır (Bassnett, 2002:52).

Aynı anlayış içinde olan St. Jerome, Ciceró’nun yaptığı gibi, sözcüğü sözcüğüne değil anlamına göre bir çeviri anlayışını takip ederek, bugünkü İncil’in *Vulgate*³⁴ versiyonunu Yunanca’dan Latince’ye çevirmiştir (Munday, 2001:20; 2016:38). Yapılan çevirinin anlaşılabilirliği ve dilin zenginleştirilmesi için, çeviri edimine getirdikleri serbestlikle temel bir kural ortaya koyan hem Ciceró hem de çeviri metnin orijinalinin yerini alabileceğine inanan St. Jerome, böylece “sadık-serbest” çeviri kutuplaşmasını başlatmışlar ve bir bakıma çevirilebilirlik-çevirilemezlik tartışmasının öncüleri olmuşlardır (Schulte & Biguenet, 1992:2).

On yedinci yüzyılın sonlarına dek, başta kutsal kitaplar olmak üzere, kaynak metinde kastedilen anlamı bilmenin imkânsızlığına yönelik sav, çeviriyi ya tamamen anlamdırma veya tümüyle serbestlik ya da bütünüyle başarısızlık veya mutlak çevirilemezlik ekseninde tutmuştur. Alighieri Dante, *Convivio* (*The Banquet*) adlı eserini

³⁴Tam ismi Eusebius Sophronius Hieronymus olan St. Jerome, *Vulgate* olarak bilinen “Yeni Ahit” (*The New Testament*) çevirisini M.S/AD:45 yılında tamamlamıştır. Çeviri Katolik Kilisesi’nde 1979 yılına kadar kullanılmıştır. Bkz. <http://www.ntcanon.org/Vulgate.shtml> Erişim tarihi:25.01.2020

baz alarak, zengin ses uyumuna sahip hiç bir şiirin başka bir dile, ses uyumu bozulmadan, çevirilemeyeceğini iddia etmiştir (2013:Chapter VII³⁵).

On sekizinci yüzyılda bir Ortaçağ düşünürü olan Roger Bacon, “bir dilin kendine has niteliğinin başka bir dilde korunmanın imkansızlığını” dile getirmektedir (Opus Majus I-II, 1928:75³⁶). Bacon diğer yandan bütün dillerin evrensel bir dilbilgisine sahip olduğunu savunmaktadır (Bacon, 1928: akt. Robinson, 1991:45). Bacon dili, yüzey yapı (*surface structure*) ve derin yapı (*deep structure*) olmak üzere iki katmandan ibaret görmekte ve derin yapıda oluşan düşünce ve anlamın yüzey yapıya ait çeşitli dilsel unsurlar tarafından temsil edildiğini ileri sürmektedir. Bacon’un bu görüşü, Noam Chomsky’in “Dönüşümsel Dilbilgisi” (*Transformational Grammar*) çalışmasına öncülük etmiştir (Baker ve Saldanha, 2020:603).

Bacon’dan sonra, onüçüncü yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadarki dönemde, Johann Gottfried Herder, Gottfried Wilhelm von Leibniz (Leibnitz), Wilhelm von Humboldt ve Friedrich Schleiermacher gibi pekçok Batı biliminsanı, filozof ve dilbilimci çevirilemezliği farklı konumlarda ele almışlardır. Humboldt dilin bir uzlaşma olduğu kanısındadır. “Her dilin bir dünya algısı taşıdığı ve dil ve düşüncenin birbirine bağlı olduğu” görüşü Humboldt’u diğerlerinden farklı kılmıştır. Çevirinin “olanaksızlığını” gündeme taşıyan bu görüşünü Humboldt önce, A.W. Schlegel’e yazdığı bir mektupta (Humboldt,1816: akt. Wills, 1982:35) ve sonra *Aeschylus’s Agamemnon* çevirisinin önsözünde, “diller arasında sözcüklerin gerçek anlamda karşılıklarının olmadığı” eklemesiyle paylaşmıştır (Humboldt,1816: akt. Lefevere, 1977:40/1992:135; akt. Schulte ve Biguenet, 1992:55):

All translation seems to me simply an attempt to solve an impossible task. Every translator is doomed to be done in by one of two stumbling blocks: he will either stay too close to the original, at the cost of taste and the language of his nation, or he will adhere too closely to the characteristics peculiar to his nation, at the cost of the original. The medium between the two is not only difficult, but downright impossible. (Bana çeviri imkansız bir görevi yeri getirme çabası gibi gelmektedir. Her çevirmen şu iki engelden

³⁵ <https://www.poetryintranslation.com/PITBR/Italian/ConvivioI.php> Erişim tarihi:25.01.2020

³⁶ <https://plato.stanford.edu/entries/roger-bacon/> Erişim tarihi:25.01.2020

biri karşısında çaresiz kalmaya mecburdur: ya kendi dili ve üslubu pahasına orjinalle yakın duracak, ya da orjinalin pahasına, kendi diline özgü niteliklere sıkı sıkıya bağlı kalacaktır. İkisinin ortası sadece zor değil büsbütün imkânsızdır) (Wilss, 1982: 35).

Rönesans ve Aydınlanma Dönemlerinde güdülen akılcılık ve indirgemeci yaklaşımlar nedeniyle, dil farklılıkları, dilin ve düşüncenin genel-evrensel doğasıyla karşılaştırılarak yüzeysel bir durum olarak düşünülmektedir. Buna karşılık on sekizinci yüzyıl Alman Romantizminin önde gelen isimleri, Wilhelm von Humboldt, Friedrich Schleiermacher, Friedrich Nietzsche, Johann Wolfgang von Goethe ve Arthur Schopenhauer, yabancıya olan sorumluluk ve yabancı olanı yüceltme anlayışlarıyla, dili de bir tür çeviri olarak yorumlamışlardır (Yücel, 2016:106). Böylece gerçek dünyanın insanı aştığı, insanın onu algılayamadığı ve dolayısıyla sadece yorumlayabildiği görüşünün egemen olduğu bu dönemde, çeviri metnin kaynak metne üstün tutulmasıyla çevirinin olanaksızlığı söz konusu olmuştur (Schulte & Biguenet, 1992:3).

Kıta Avrupası Alman Romantikleri, gerçek dünyanın insanı aşan anlaşılabilirliğinin yorumlama yoluyla çözümlenebileceğine olan inançlarını, metnin yeniden oluşturulması aşamasına taşımışlardır. Yabancı etmenlerin çeviride korunmasının gerekliliği ilkesiyle tanınmaktadırlar. Böylece Aydınlanma Dönemindeki ortak bir aklın bir ürünü olan evrensellik anlayışı, Romantiklerle birlikte yerini farklılıkların birlikteliğine bırakmış ve söz konusu yabancıların korunmasındaki asıl amacın, Babil’de yitirilen farklılıklara rağmen anlaşmayı sağlayan tek bir dile ulaşmak olduğu anlaşılmıştır (Benjamin, 1923/1997:156).

Metnin ruhunu yansıtan özelliklerin çevirilebilmesi, Romantiklere göre, çevirmen açısından mistik bir olgunluk gerektirmektedir. Burada sözü edilen ruhun çeviride yansıtılamaması, von Humboldt başta olmak üzere, Schlegel ve Schleiermacher gibi düşünürler için, kaynak metindeki bir eserin sürekli devinim içinde olmasına bağlıdır. Bu nedenle hiçbir sözcüğün aynı anlamı taşıyamayacağı vurgulanmaktadır. Estetik kaygılar ve metnin ruhunu yansıtan biçimin içerikten ayrılamaz kabul edilmesinin getirdiği sorunlar, çevirilemezlik yaklaşımının bu döneme ait nitelikleri arasındadır (Yücel, 2016:119-121).

Onsekizinci yüzyıla gelene dek çevirilemezlik üzerine paylaşılan görüşlerin sadece buldukları çağları etkilemedikleri sonraki dönemlere de aktarıldıkları görülmektedir. Örnek olarak Arthur Schopenhauer, Roman Jakobson ve Jacques Derrida, “insanın kendi dilinde düşündüğü” görüşünün sahibi Humboldt ile aynı noktada buluşurlar. Örnek olarak Jakobson, *On Linguistic Aspects of Translation* başlıklı makalesinde yaptığı ünlü çeviri sınıflandırmasıyla, Goethe’nin 1814-1819 arası yazılmış *East-West Divan* eserindeki ve Schleiermacher’ın 1813 tarihli *On the Different Methods of Translating* başlıklı ders notlarındaki çeviri geleneklerini devam ettirmiştir.

Yirminci yüzyıl dilbilimcilerinden biri olan Rus düşünür Jakobson, 1940’larda yaygın olan Sapir-Whorf kuramına bir gönderme niteliğinde, diller arası farklılıklar üzerine, kısa ama yorumla oldukça açık şu ilkeyi paylaşmaktadır:

Languages differ essentially in what they must convey and not in what they may convey. (Diller esas olarak birbirlerinden neler aktarabilecekleri değil, neler aktarmak zorunda oldukları noktasında ayrılırlar.) (Jakobson, 1959:236)

Açık şekilde ifade edildiği tarihten itibaren yoğun eleştiriler alan *Sapir-Whorf Hypothesis* veya diğer bilinen ismiyle *Linguistic Relativity*, dilin ruhunu yansıtmı konusunu ele almaktadır. Sapir-Whorf Hipotezi, dil-düşünce etkileşmesinin kişinin dünya görüşünü biçimlendirdiğini savunmaktadır. Aynı anlayışı daha önceleri Alman filozoflar J.G. Herder ve W.V. Humboldt tarafından ortaya atılmış ve dilin sadece düşünceyi değil davranışları da etkilediği varsayımıyla farklı dillerdeki insanların farklı dünya görüşüne sahip olabileceği fikri doğmuştur.

Walter Benjamin, dili ve düşünceyi bir tutarak çeviriyi imkansız gören Humboldt’un görüşünü paylaşanlardan biri olarak, özgün yapıta dönülmesini savunmaktadır. Benjamin, biçimi içerikten daha önemli bulmakta ve çeviriyi bir biçim olarak görmektedir ve çevirinin aslını taklit etmesi gerektiğine inanmaktadır. Benjamin’in dilin herhangi bir nesnel gerçekliğe dayandırılmayacağı öngörüsü, Bassnet’e göre, post-modern çeviri yaklaşımının önemli ayaklarından birini oluşturmuştur (Bassnett, 1993:161).

İspanyol filozof Jose Ortega y Gasset, çeviribilim tarihinin klasik metinlerinden biri olan *The Misery and the Splendour of Translation* isimli makalesinde, çevirinin tamamen *ütöpic* bir eylem ve gerçekleştirilmesi *imkansız* bir görev olduğunu savunmaktadır (Gasset, 1937: akt. Schulte ve Biguenet, 1992:93). Diğer yandan George Steiner, çeviri tarihini insanlık tarihine koşut tuttuğunu hatırlatarak, çevirinin hem gerekliliğine hem zorluğuna dikkat çekmektedir.

Yirminci yüzyılla birlikte çevirilemezlik tartışmalar kültürel farklılıklar yanında dilbilimsel yönden de ele alınmaya başlanmıştır. Bu anlamda diller arası uyumsuzlukların farkına varanlardan David Bellos, *Is That a Fish in Your Ear? Translation and the Meaning of Everything* isimli kitabında dile getirdiği gibi, çevirilemezliğe bakış açısını değiştirmeyi hedeflemektedir. Bellos, “bir çeviri gerçeği olarak herşeyin çevirilebilir olduğu” savını ileri sürmektedir.

Amerikan filozof ve dilbilimci Jerrold Katz’ın her şeyin ifade edilebilir olduğu savından yararlanan Bellos, soyut ya da somut, ifade edilemeyen herşeyi çevirinin sınırları dışında tutmaktadır (2012:153). André Martinet, *Elements of General Linguistics*³⁷ kitabında, insan deneyiminin özgünlüğüne vurgu yaparak iletilemezliğin altını çizmiş ve aynı zamanda evrensel çevirilebilirlik gibi genellemelere uymadığını göstermiştir (1998:28).

Yirminci yüzyılın çevirilemezlik üzerine uzun soluklu tartışmalardan birini Amerikan filozof Willard Quine sürdürmektedir. Quine çevirinin belirsizliği tezini *Word and Object* isimli kitabında açıklamaktadır. Quine’in tezine göre, birbiriyle uyumsuz fakat her biri sözcüyle uyumlu çeviriler gerçekleştirebilmek mümkünken, doğru çevirinin yapılabilmesi imkansızdır. Wittgenstein’in, dilin kullanımındaki belirsizliklerden hareketle işaret ettiği kökten bir çevirinin imkansızlığı fikri, Quine’in tezinin temelini oluşturmaktadır (Quine, 1969:29-30).

John Cunnison Catford kavrama “dilbilimsel çevirilemezlik” (*linguistic untranslatability*) ve “kültürel çevirilemezlik” (*cultural untranslatability*) ayrımını getirmekte ve ilgili terimlerle tartışmasını eşdeğerlik arayışı üzerinden sürdürmektedir.

³⁷ Kitabın orijinal ismi: *Eléments de Linguistique Générale*

Tüm bu tarihsel süreç içinde, hem sözcüksel hem de yapısal düzlemde, diller arası farklılıkların çevirilmeden geriye bıraktığı unsurları, çevirilemezlik kavramının odak noktası gören Catford, çevirilemezliği bu anlamda ele almaktadır. Catford'a göre, sözdizimle ilgili nedenlerden, kaynak dildeki anlam, erek dile denk bir ifadeyle aktarılamamaktadır (1965).

Biçime verilen bu önemin, yapı sökücü Jacques Derrida gibi, postmodern çeviri yazın kuramcılardan tarafından benimsendiği ve dilin değil metnin çevirildiğinin vurgusu yapılmaktadır. Postmodern kuramcılarının, her okumayla yeni bir anlamın ve anlamlandırmanın olduğu şeklindeki yaklaşımlarında, anlamın belirsizliğinin ve dolayısıyla metnin gerçek anlamının sabitlenemezliğinin altını çizdikleri görülmektedir.

Özne nesne düalizimin geride bırakıldığı ve gösterilenin sınırlandırılmadığı (Eagleton, 1996:149) bu yeni çağda yazı ve yazar ayrı tutulmakta ve anlamı yazarın sözde niyetinden çıkaran geleneksel metin analizi böylece terk edilmektedir (Barthes, 1977:148). Hakikat ve bilgi eksenine oturtulan tartışma, hermenötik gelenekten gelen Gadamer ve Ricœur gibi filozoflar yanında Venuti ve Derrida ile birlikte anlamın belirsizliği veya nihai bir okumanın ve anlamının ve dolayısıyla çevirinin olmayacağı yönünde postmodern bir görüntü almaya başlamıştır.

Henri Meschonnic gibi “yerlileştirici” (*domesticating*) çeviri anlayışına karşı çıkarak Alman Romantizmin vasiyetini yerine getirenlerden biri olan Antonie Berman, dillerin çevirilebilir olmalarına rağmen çevirilemez unsurlarla dolu olduklarını söylemektedir. Bu görüşe göre, ilk bakışta çevirilebilir gibi görünen metinlerin öyle olmama durumu, hatta çevirilemezliği söz konusudur. Berman'a göre, çevirilebilirlik ve çevirilemezlik birbirlerine yakın kavramlardır (Berman, 1992:126).

Berman yazın edebiyat çevirisini kastederek kültürel farklılıklar üzerinde durmaktadır. Catford, kültürel farklılıkları çevirilemezlik sınıflandırmasına dahil etmiş ve böylece seksenlerde çeviribilimde yaşanan kültürel paradigma ile birlikte çevirilemezlik kavramı yeniden gündeme gelmiştir. Kaynak metnin bir kez daha merkeze alındığı bu süreçte dilbilimcilerin, filozofların, bilim adamlarının, akademisyenlerin ve çevirmenlerin bazen kısmen bazen de uzun aralıklarla göz ardı ettiği çevirilemezlik-çevirilebilirlik

tartışmasının yeniden başladığı görülmektedir. Tartışma Kussmaul'un gündeme taşıdığı "çeviride yaratıcılık" söylemiyle birlikte, Gayatri Chakravorty Spivak gibi kuramcılarının etkisiyle, feminist çeviri metinlere taşınmıştır (Spivak: akt. Gentsler, 2001:197).

Çevirilemezlik tartışması, *epistemolojik* olduğu kadar *ontolojik* bir olgudur (Tyulenev, 2010:355). Bu olguya Saussüre'den Kant'a ve Aristotles'e kadar uzanan birtakım düşünürler epistemolojik bir yaklaşım sergilemişlerdir. Hegel'in ve Platon'un da dahil olduğu grupta yer alan Heidegger, Gadamer, Benjamin ve Derrida gibi bazı filozoflar ise tartışmayı *ontolojik* açıdan ele almışlardır. Her biri anlamın "anlaşılmaz doğasını" anlaşılır kılmak için söylem geliştirmiş ve söylemleriyle çevirilemezliğin tartışıldığı tarihsel seyrin birer kilometre taşları olmuşlardır.

1.3. Postmodernist Bakış Açısı ve Çevirilemezlik

Oxford Sözlük'ün 2016'nın kelimesi seçtiği *post-truth* için, *gerçek-ötesi*, *gerçek-sonrası*, *post-gerçek*, *post-olgusal* ya da *gerçeğin bükülmesi* gibi Türkçe karşılıklar verilmektedir³⁸. Sözcüğün İngilizce açılımı ise şöyledir:

*post-truth (adjective): relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief*³⁹. (post-truth (sıfat): nesnel gerçeklerin kamuoyunu şekillendirmede duygular ve inançlara göre daha az etkili olduğu durumlarla ilgili veya o durumları işaret eden)

Ralph Keyes *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* isimli kitabıyla yaygın kullanımına erişen kelimenin *post-* öneki, genel anlamda İngilizce'de, bir sözcüğün önüne, bir sürekliliğin ve de değişimin aşıldığınının veya bittiğinin haberi verilmek istendiğinde getirilmektedir (örnek: *post-colonial*, *post-war*, *post-election* ve *post-script* vb.⁴⁰). Keyes'in kullandığı anlamda ise *post-*, eklendiği kavramı önemsizleştiren, manasını yitirmesine sebep olan ve/veya gereksizliğini ilan eden bir işleve sahiptir. Bu açıdan Keyes kitabında *post-truth era* kavramıyla sadece

³⁸ <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/post-truth> Erişim tarih: 10.20.2020

³⁹ <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>; <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/post-truth>; <https://therationalists.org/2016/12/12/the-truth-about-post-truth/> Erişim tarihi: 13.01.2020,

⁴⁰ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/post>

hakikatlerin ve yalanların değil, gerçeği yansıtmayan ancak yalan da sayılamayacak üçüncü bir yüzün, yani *anlam belirsizliğinin* var olduğu bir çağdan söz etmektedir:

In the post-truth era we don't just have truth and lies but a third category of ambiguous statements that are not exactly the truth but fall just short of a lie. Enhanced truth it might be called. Neo-truth. Soft truth. Faux truth. Truth lite. (Post-truth çağda, sadece doğrular ve yalanlar yok; tam olarak doğru olmayan bunun yanında yalan da sayılamayacak anlamı belirsiz ifadelerden oluşan üçüncü bir kategori de mevcut. Buna geliştirilmiş hakikat denebilir. Belki neo-hakikat. İliman hakikat. Sahte hakikat. Ya da hafif hakikat.) (Keyes, 2004:18)

Keyes, *post-truth* sözcüğünü gerçek ile yalan, dürüstlük ile sahtekârlık ve kurguyla kurgu olmayan arasındaki sınırların mulaklaştığı, kandırmanın bir oyuna nihayetinde bir alışkanlığa dönüştüğü bir çağı resmetmek için kullanmaktadır. *Oxford* sözlüğün tanımına göre, *post-truth* sözcüğüne güncel anlamında ilk kez Steve Tesich'in *A Government of Lies* başlıklı makalesinde yer verilmiştir (The Nation, 1992⁴¹).

Güncel siyasi iklimle ilişkilendirilmiş *post-truth* kelimesi hakikat kavramına karşı takınılan bir tavır yansıtmaktadır. Yaşanılan kültürel dönemeçler kapsamında, modern dönemde savunulan evrensel genel geçerlerin postmodernizm kavramıyla reddi ve yeniden yapılandırılması söz konusudur. Bu anlamda, reddedilen modernizm kavramının, *post-* sonekiyle birleştirilmesi çelişkili görülebilir. Buna rağmen, *post-* son eki, kalıcı şüpheyi yansıtarak ve *truth* kelimesi, hakikat vurgusunda kalarak, sentagmatik bir dizi, ya da ardaşıklık sağlamaktadır.

Post- önekinin modernizm sözcüğüyle birleşerek oluşturduğu postmodernizm kavramını, Oya Batum Mentеше, sözlük anlamıyla değerlendirmekte ve kavramı bir “esinlenme” ürünü olarak görmektedir (1992:217). Diğer yandan, postmodernizmin tanımı hakkında araştırmaları geniş çapta takip eden Kemal Timur'a göre, postmodernizmin kesin bir tanımı yapılamamaktadır (1999:321).

⁴¹ <https://rampages.us/rocketscout/2017/01/23/a-government-of-lies-written-by-steve-tesich/>

Postmodernizm, sözcük olarak ilk, yirminci yüzyılın sonlarına doğru, 1870'lerde, İngiliz ressam ve sanat eleştirmeni John Watkins Chapman tarafından kullanılmıştır (Şaylan, 2006: 37; Welsch, 2002: akt. Kızıler Emer, 2008:27). Çok çeşitli anlamlar yüklenmiş olan postmodernizm sözcüğü, Fredric Jameson'a göre, henüz tam olarak anlaşılammış bir kavramdır. Jameson, buna rağmen, sunduğu özellikler genelinden bakıldığında, postmodernizm kavramının, doğru bilgiye akıl yoluyla ulaşılabileceği anlayışını yansıtan modernizmin karşısında durduğunu söylemektedir (Jameson, 1992).

Postmodernizm veya postmodernist anlayış, barındırdığı karmaşık ve farklı yorumlara açık göreceli yapısından ötürü, Ernest Gellner gibi düşünürler tarafından, "tanımlanamaz" kabul edilmektedir (1992:41). Bunun yanında kavrama, sahip olmak ve yönetmek anlamına gelebilecek özellikler atfedilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle, postmodernist anlayış, anlamın, yani öznenin varlığını, kimliğini, tarihsel sürecini, kesinliğini ve tekliğini sorgulayan uygulamalarla anılmaktadır (Uludağ, 2017:13).

Aydınlanma Dönemindeki insan-akıl merkezli düzenden, çok merkezliliğin esas alındığı postmodern bir sisteme geçiş, Aksoy'a göre, insanı sürekli bir oluşum içinde bırakmış ve çelişkiyi kimliğinin bir parçası haline getirmiştir (Aksoy ve Aksoy, 1992:58). Postmodernizmin beslenme kaynağı olarak görülen Nietzsche, ilk olarak metafizik düşünceyi daha sonra modern bilgi ve hakikat anlayışını eleştirmiştir. Nietzsche'ye göre, hakikat sosyal yaşantı içinde kurgulanmaktadır; Ona göre, hakikat bir dünya tasarımıdır (Nietzsche: akt. Küçükalp, 2017:861).

Jürgen Habermas dünya tasarımını tanımlarken, uzlaşmaya dayalı bir iletişim eylemi içerisinde, modernliğin felsefi söyleminin sürdürülmesi yönünde bir tavır almaktadır. Habermas'ın bu çabasını düzenin meşrulaştırılması olarak gören Fransız filozof Jean-François Lyotard'a göre ise akli merkeze alan modernizm başarısızlığa uğramıştır (McCarty 1991:151).

Habermas gibi postmodernist düşünceye eleştiri getiren isimlerden Jameson'a göre, post-modernizm, tarihsellikten ve anı yaşayan çok uluslu imge yığınları üretmesi sebebiyle derin anlamlılıktan yoksundur. Buna karşılık, "dünya nedir?, nasıl tasarlanır? ve nasıl farklı kılınır?" gibi postmodernist kurguya yönelik sorular soran Brian McHale'a göre, postmodernizm ontolojik bir olgudur (1987:9-10). Kurgulanan dünya,

postmodern bir anlatı olarak, inanmak ve inanmamak arasında bir seçenek sunmaktadır ve devamlı bir ontolojik belirsizlik durumu sergilemektedir (1987:33).

Postmodernizmi, sanayi sonrası toplumların eğilimleriyle açıklamaya çalışan ve bilginin konumunun değiştiğini bu söylem içerisinde haber veren Lyotard, kavram olarak postmodernizm terimini *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* adlı eserinde kullanmıştır (1979). Bu eserle birlikte postmodernizm, evrensel bilginin ve “temeldencilik” (*foundationalism*) eleştirisi olarak bilinmeye başlanmıştır (Sarup, [1997]2004:188). Madan Sarup’a göre, söylem içinde farklı eğilim ve yaklaşımların yer alması bütünlendirici bir kuramdan söz edilmesini engellerken, bir dizi kavram sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Karabulut ve Biricik, 2017:37).

Postmodernizmi kısaca, hiçbir düşüncenin kendini doğru olarak sunmadığı savıyla Lyotard, evrensellik, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi ilkeleri kendisinde temellendiren “üst anlatıların” (*grand narratives-meta narratives*) reddi olarak tanımlamaktadır. Lyotard, *postmodern* kelimesinin, edebiyatta, güzel sanatlarda ve bilimde “oyunun kurallarını” değiştiren kültürel dönüşümlerin konumunu belirlediğini söylemiştir (Lyotard, [1979]1984:xxiii-xxiv).

Bütüncül bir bakışla postmodernizmin, hem gerçek dünya anlamında hem de kurgunun anlatımsal etkisi ve doğruluğu yönünde, bir hakikat sorgusunu içerdiğini söylemek mümkündür. Friedrich Nietzsche ve Martin Heidegger gibi filozofların çalışmalarından beslenen postmodernizm, Jacques Derrida, Roland Barthes ve Julia Kristeva gibi postyapısalcıların yanında Gayatri Spivak, Gilles Deleuze ve Judith Butler gibi isimlerle de anılmaktadır. Postmodernizm, metinde anlam boşlukları bırakmak suretiyle, bir yandan değişimin ve farklılığın altını çizmiş, diğer yandan tüm ezberlerin bozulması gibi bir sorgulama pratiği sunmuştur (Timur, 1999:323).

Postmodernizm, genel hatlarıyla, sunduğu belirsizlik, hiçliğe yaptığı vurgu ve geniş çapta pekçok alana değinen bir kavram olması nedeniyle eleştirilmektedir. Postmodernizm kuramlaştırılmaması söylemin eleştirildiği bir diğer noktadır. Söyleme getirilen eleştirilere göre, farklılıkların ve çoğulculuğun altı çizildiği postmodernizm kavramında, değişen bilginin edinim ve iletişim yolları kimliğin konumunu ve korunumunu sorunlu hale getirmektedir. Özellikle milli kültür inşasında, *Translation*

and Enculturation as a Process of Acculturation başlıklı makalesinde Gümüšođlu'nun değindiği gibi, kimlik arayışı bir varlık sorununa dönüşebilmektedir (Gümüšođlu, 2015:246). Örnek olarak Gilles Deleuze temsil edenle temsil edilen "gerçeklik" arasında kalan bilincin bir dağılma yaşadığını ve bu parçalı yapısıyla bilincin bir etkileşim yığına indirildiğini belirtmiştir (1989:161/2013:23).

Sanayi sonrası toplumunun bilişim toplumuyla yer değiştirmesini bir paradigma değişimi olarak okuyan Lyotard, bu paralelde dile yapılan teknolojik müdahalenin bilginin ticarileştirilmesi anlamına geldiğini söylemektedir. Bunun bir "iletişimsel-geçirgenlik-ideolojisi" olduğunu savunan Lyotard'a göre, bilimsel bilgi bir söylem türüdür ve bilginin statüsü "performans" gibi ölçütlerle belirlenmektedir ([1979]1984:5-6).

Hakikat arayışında bilgi edinme etkinliğine teknolojinin yön veriyor olmasının, "dil oyunlarının heterojenliğine" baskı uyguladığını söyleyen Lyotard'ın dediği gibi, bilgide ilerleme ve toplumsal bağın kurulması, üst-anlatıların baskısından kurtularak, dil oyunlarında yeni hamleler üretmekle mümkün olacaktır ([1979]1984:xxv). Dil oyunlarında dile getirilen her söylem Lyotard için oyundaki bir hareketi, diğer bir ifadeyle anlamların, kelimelerin ve deneyimlerin dönüşümlerini açığa vuran konuşmayı, yani "sözü" (*parole*) nitelendirir (1990:18-20). Pragmatik çıkarımları bakımından buyurucu, emir verici, tavsiye edici ya da istek bildirici biçimde şekillendirilebilen üslup, dil oyunları katılımcıların konumlarını değiştirebilmektedir (Lyotard, 1990: 18).

Postmodernizm tartışmalarında başvurulacak ilk isimlerden Lyotard'ın, bilginin temellendirilmesi sorununu ele aldığı dil oyunları, Derrida'nın *différence* kavramından başkası değildir: Derrida'ya göre, bir metnin içinde, metne bulunduğu şekli veren, kabul edilmiş veya bastırılmış, anlam altkatmanları, yani "mevcudiyet metafiziği" (*the metaphysics of presence*) bulunmaktadır. Metinler, yazarların niyetlerine karşıt kavramlar sunarlar, nedir sorusuyla kimliği ve ne değildir sorusuyla farklılığı ortaya çıkaran anlamlama sürecini başlatırlar. Anlamın bu sorgusunda, her seferinde bir başka kavrama gönderme yapılması nedeniyle anlam ertelenmektedir. Derrida bunun gibi her türlü anlamlandırma sürecini, farklılıkların bir oyunu olarak okumuştur (1982:25-26).

Postmodernizmi özetleyecek merkezi terimler oluşturma çabası doğrultusunda, İhab Hassan (1982:267-268), Necip Tosun (2008:377), Gencay Şaylan (2009:34) ve Funda Kızıler Emer (2019:226-243) gibi isimler metinler üretmişlerdir. Tüm bu çalışmalara *Oyun Kavramı Etrafında Postmodernizm ve Roman* başlıklı yüksek lisans tezinde yer veren Bülent Sayak, karmaşık bir yapıya sahip postmodernizmin özelliklerini Bedia Koçakoğlu (2012:39) tarafından hazırlanmış bir tabloda toplamıştır (Sayak, 2016:15). Bunlara ek olarak, Sezgin Kızılcılık *Postmodernizm Dedikleri* isimli kitabında postmodernizmin niteliklerini ve karşısında durduğu eğilimleri listelemiştir (1996:36).

C. Vedat Demirkol *Batı Sanatında Modernizm ve Postmodernizm* başlıklı kitabında, Joyce Kozloff'un, *Negating the Negative* adlı bir yazı kaleme aldığını ve bu yazıda postmodernizmin nelerin karşısında ve nelerin yanında olduğunu göstermek için *yüzoniki* anti-modernist sözcük saptadığını söylemektedir (Demirkol, 2008:114-115). Tüm bu nitelendirme çabaları ışığında, postmodernizmin bazı özellikleri derlendiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

a. Postmodernizm,

- modernizm ve değerlerine karşı sorgulayıcıdır;
- evrensel bütünlük yerine çoğulculuktan yanadır;
- her alanda tam bir eklektizm (seçmecilik) anlayışı sergiler
- aşırı görecelilik tavrını benimser; kural, düzen, ilke, âdetlere karşı ihlal edicidir
- gerçekliğin yerine imajı koyar

b. Postmodernizm'e göre,

- gerçeklik karmaşıktır; dil gerçekliği yansıtmaz
- gerçeklik holistik ve harmonik değildir.
- tek bir doğru yoktur : çok gerçek ve çok anlam vardır

Post-modernizm ile birlikte, tüm belirleyici söylemler bir bağlam içinde analiz edilmekte ve dış gerçeklik kuşkuyla karşılanmaktadır. Nesnelin temsil edilebilirliği kabul görmediği postmodern anlatıda, Wittgenstein'a ait "sözcüğün anlamı, dildeki kullanımınıdır" ifadesinin bir benzeri, "neyin anlatıldığı değil, nasıl anlatıldığı" mottosuyla verilmeye çalışılmaktadır (Ecevit, 2002/2014:13). Post-modernist söylem

gereği, gerçekliğe bağlı olmayan göstergeler yığını içerisinde okur yönlendirilmektedir. Felsefenin merkezinde bilincin değil dilin varlığını gören post-modern anlayış, bilgi ile dil arasında var olan bağı resmedebilmek için, Wittgenstein'in dil oyunları kavramından faydalanmaktadır.

Dil ve sözün gelişimi neticesinde ifadelerin taşıdığı anlamlar sürekli değişmektedir. Bunun sonucunda toplumda heterojen ögeler oluş[turul]makta ve bireyin toplumda kimliğini ifade etmesi bir dil oyununa dönüşmektedir. Dil oyunu içindeki bilgi anlatı türünde kalmaktadır. Anlatı yoluyla aktarılan bilginin doğruluğu ile bilimsel yolla edinilen bilginin doğruluğu aynı ölçütlerle sınanamamaktadır. Bu nedenle anlatıdaki anlam, yapısökümün tartışmalarında olduğu gibi belirsiz ve Foucault'ın iddiasında olduğu gibi belli güç odaklarının manipülasyonuna açık kalmaktadır (Mundt, 2019:71).

Sıralanan bu pek çok nitelikten, özellikle hakikat temasının geçtiği düzlemlerdeki epistemolojik felsefeye dayalı önkabuller, postmodernizm, farklılık, farklı okuma ve çoklu yorumlama, görelilik, çoğulculuk, dil oyunları ve belirsizlik gibi çevirilemezlik kavramının yinelediği temalarla uyuşmaktadır. Bu kapsamda post-modernist yapısökümcü yaklaşımlar, anlamı metafizik bir öz olması yanında, metinlerarası ilişkilere dayandırmakta ve ideoloji, kimlik ve güç kavramları üzerinden işlemektedirler (Eser, 2014:112; Hermans, 1997:42).

Saussüre'nün *langue-parole* ayrımını ve gösteren-gösterilen arasındaki nedensizliğini, Foucault, dilin sosyal yapıyı biçimlendirme potansiyelini öne çıkararak, hakikat ve iktidar temaları eşliğinde, modern öznenin kurgulanma sürecine bağlamaktadır (1980:51). Derrida ise yaklaşımını postmodern olarak tanımlamamaktadır. Ancak Lyotard'ın tanımladığı postmodern duruma, dolayısıyla çağdaş çeviri anlayışına en yakın duran isim Derridadır. Derrida'nın yapısökümü, Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası'nın felsefesini eleştirmektedir. Bu felsefe hakikatin değişmezliği inancıyla temellendirilen ve metafizik unsurlarla geliştirmiş, ikili karşıtlıklar üzerine kurulu bir felsefedir (Munslow, 1997/1998:25).

Derrida, anlamın birden fazla yoruma ihtiyacı olduğunu söyleyerek postmodernizmi özetleyen bir tespitte bulunmuştur. Bu söylem yazın edebiyatındaki kanonik eserlerin konumunu etkilemiştir (Ecevit, 2002/2014:69-70). Postmodern yazın, çoğul yoruma

açık hale gelmiş, anlamın kesinliğine gölge düşmüştür. Yazarın metin üzerindeki mutlak yetkisi silinmiştir. Barthes bu durumu “yazarın ölümü” tabiriyle resmetmektedir (1977:148). Derrida’nın anlamın ertelenişine vurgu yapmak için türettiği différance terimi, bu anlamdaki belirsizliği resmeden bir kavram konumundadır.

BÖLÜM 2: KURAMSAL ÇERÇEVE

İspanyol filozof Jose Ortega y Gasset, çevirilemezlik meselesini ele alırken, çeviriyi *The Misery and the Splendor of Translation* adlı makalesinde “ütopik bir uğraş” olarak tanımlamaktadır. Çeviriyi klasik dil şablonunun dışına iten Gasset’in hermenötik yaklaşımıyla dogmatik ve ideolojik temelli görüşler terk edilmeye başlanmaktadır. Bu eğilim çevirilemezlik kavramından çevirilebilirliğe doğru bir paradigma değişimi getirmiştir. Gasset, çeviriye kalkışılmamasını değil, çevirinin “ütopik bir tutumla” yapılması gerektiğinin altını çizmiştir ([1937]1992:93; 2008:37).

Gasset’in bu tutumu çevirilemezlik kavramıyla ilgi önemli bir noktanın altını çizmektedir: çevirinin yapılamayacağı varsayımı, özellikle şiir gibi edebi metinler söz konusu olduğunda, bir “ön koşul” değil, “bilinçli bir seçim” olabilir. Bu nedenle erek metne aktarılacak içerik bir öncelik süzgecinden geçirilmekte ve bir tür “pragmatik çeviri yaklaşımına” ön ayak olunmaktadır.

Diğer yandan, her dil topluluğunun kendine özgü kavram ve terimleri bulunmaktadır. Örneğin Almanca uzun bileşik sözcükleriyle bilinmektedir. Türlü anlam katmanları içeren *Generalstaatsverordnetenversammlungen* (Devlet Temsilcileri Genel Kurulu) ve *Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz* (Sığır Eti Etiketleme Denetimi Görev Transferi Yasası) bu özelliğe sahip sözcüklerden bir kaçıdır.

İlave sözcükler kullanılmadan açıklanması mümkün olmayan İzlandaca, *Vaðlaheiðarvegavinuverkfæragemysluskúraútidyralklakippuhrin*, buna benzer uzun sözcüklere bir başka örnektir (mentalfloss.com.,2020). Bunun “eksik, yetersiz veya sınırlı” dil kullanımıyla ilgisi olabileceğine yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Farklı sosyal sınıflara ait dil kullanımlarının dahil edildiği bu tür araştırmalardan birine göre, dil kendi gerçekliklerini kendi dil kodlarıyla düzenlerken aynı zamanda düşünce ve davranış üzerinde bir etki bırakmakta ve farklı işlevlerde sosyal yapılar oluşturmaktadır (Bernstein,1973/2003:70).

Yirminci yüzyıl başlarında dilin gerçeklik algısı üzerindeki etkisini kuramlarına taşıyan Edward Sapir ve Benjamin Whorf’un “Dilsel Görelilik İlkesi” (*The Theory of*

*Linguistic Relativity*⁴²⁾ gereği yapılan bu paylaşım, çevirilebilirlik-çevirilemezlik kavramlarının ele alınışı açısından, bazı dilsel, kültürel ve felsefi dayanak noktaları sağlamaktadır.

Bir diğer önemli nokta, karşılıklı anlama (yorumlama) ve tepki gerektiren en basit bir iletişim ortamında dahi, bir çeviri güçlüğüyle karşılaşılması mümkündür. Dil içi, diller arası ya da göstergesel arası bir çeviri eylemi belli şartlarda aşılması kolay olmayan bir zorluğa dönüşebilmektedir. Bu nedenle, anlamın tam olarak aktarılamadığı veya anlam kaybı durumları çevirinin imkansızlığıyla bağlantılı durumlardır.

Dil ve kültür farklılıklarından kaynaklanan çevirideki anlam kayıplarıyla ilgili endişe, “dillerin uyumsuzlukları” (*incongruity of languages*) bağlamında, genellikle sözcüksel ve yapısal uzantılarıyla kabul edilmektedir. Bu endişe dilin imkanları nispetinde (belli bir noktaya kadar!) giderilebilmektedir. Ancak aynı kaygı “anlamın ve göndergenin belirsizliği” veya “eşölçülemezlik” (*incommensurability*) gibi postmodern bir yönde ilerlediğinde, özellikle anlaşılabilirlik ve hakikat ekseninde, çevirinin uygulanabilirliği sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulama ihtiyacına dayanarak Gayatri Chakravorty Spivak çeviriyi, “gerekli; fakat imkansız” addetmektedir (Spivak, 2000:13⁴³)

Adı geçen kuramsal ifadeler nezdinde buraya kadar söylenenleri özetlemek gerekirse, çevirilemezlik kavramına dilbilimsel bakış açısıyla bakıldığında (J.C. Catford’un *Dilsel ve Kültürel Çevirilemezlik Kuramında* yaptığı ayırım gibi gibi), *langue-parole* çiftinin *langue* kısmı, yani dilin sistematiği *parole* tarafını, yani dilin kullanımını yadsımaktadır. Çeviriyi bir aktarım biçimi olarak algılayan bu görüşe göre, “herşey [bir dereceye kadar, bir şekilde] çevirilebilir”; gönderilen ve teslim alınan iletinin “içeriklerinin örtüşmesi” önceliktir (Chesterman, 2016:7).

Oysa çevirilemezlik vurgusu “örtüşmeyen içerikler” üzerinedir (Quine’in bütün bilgiyi deneyime bağladığı çevirinin belirsizliği tezinde olduğu gibi; Khun’un, kavramsal değişimler arasındaki çevirilemezlik iddiasındaki gibi). Çevirilemezlik vurgusu, aynı zamanda, çevirinin nasıl yapıldığının açıklanması ve sorgulanması demektir. Kirsten Malmkjer’e göre, çevirilemezlik ile felsefenin yolları bu noktada kesişmektedir

⁴² <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/sapir-whorf-hypothesis> Erişim tarihi:07:12.2019

⁴³ Alıntının İngilizcesi: *Translation is necessary, but impossible.*

(2019:42). Bu noktada çeviri bakış açısını “hakikat şartları” üzerine inşaa etmektedir (Davidson, 1984:134). Ortaya konan bu tablo gereği, çevirilemezlik, çeviride “yeni bir cephe” değil, Paul Ricoeur (2006:32) ve George Steiner’e göre (1975:250), insanlık tarihiyle birlikte var olan çevirinin bir gerçeği olmuştur. Bu gerçek içinde karşılaşılan zorluklardan, yine çevirinin imkanlarıyla “sıyrılmanın” yolları aranmaktadır (Pym & Turk, 1998/2001:276). Örnek olarak çeviri kayıplarını *telafi* etmek için, anlamdan ya da biçimden “ödün” verilmektedir. Böylece “bilinçli bir seçim” yapılmaktadır (Hervey ve Higgins, 1992:34).

“Her şeyin çevirilebileceği” gibi genellemeci bir yaklaşım, Berman’ın belirttiği gibi, özellikle karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında, bazı çeviri zorluklarına yol açabilmektedir. Böyle zorluklar söz konusu olduğunda Berman, “sınırlı çeviriyi” (*restricted translation*) gerekli görmekte ve önce “diğer yazına” (*the letter of the foreign text*) saygı göstererek bir çözüme ulaşmaya çalışmaktadır (1984:85-86)

Ancak, Derrida’nın *What Is A “Relevant” Translation?* başlıklı makalesinde, “yerinde⁴⁴” çeviriyi açıklarken verdiği politik cevapta olduğu gibi, bazı çözümler sorunu daha da karmaşık bir hale getirebilmektedir⁴⁵:

What is most often called ‘relevant’? Well, whatever feels right, whatever seems pertinent, apropos, welcome, appropriate, opportune, justified, well-suited or adjusted, coming at the right moment when you expect it. (Neye sıkça “yerinde” denir? Beklenildiğinde doğru zamanda gelen, yolunda giden, alakalı, münasip, yakın, elverişli, makul, tam tamına uyan veya uyumlu gözükten her ne ise) (Derrida, 2001:177).

Derrida 1998 yılında verdiği bir konferansdan yola çıkarak kaleme aldığı söz konusu makalesinde, yapısöküm mantığının altını çizen çokanlamlılık ve “yerinde” yapılması gereken seçimler üzerinden çeviri olgusuna değinmektedir. Dilsel, kültürel ve politik

⁴⁴Başvurulan sözlük sitesi “relevant” sözcüğünün Türkçe karşılığı için bir takım seçenekler sunmuş ve alıntının çevirisinde “konuyla ilgili” olan Türkçe karşılık kullanılmıştır! <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/relevant> Erişim tarihi:23.12.2019

⁴⁵“What is a relevant translation?”, Derrida’nın 1998’de edebî çeviriyi teşvik eden ve edebiyat çevirmenlerini korumayı amaçlayan ‘Assises de la Traduction Litteraire en Arles’ (ATLAS) isimli kuruluşun on beşinci yıl seminerinde yaptığı konuşmanın Lawrence Venuti tarafından yapılmış İngilizce çevirisidir. <https://www.jstor.org/stable/1344247?seq=1> Erişim tarihi:07.12.2019

bağlamlar içerisinde sözcüklerin çoklu anlamlar taşıdıklarına dikkat çeken Derrida, bu yüzden bu anlamlar içerisinde uygun, yerinde, alakalı ya da ilgili olanın seçilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece Derrida, anlamların, Platon'un düşündüğü gibi sözcüklerin özünde olmadıklarını, aksine dilin kullanımı yoluyla, semiyotik görecelik kazandıklarını savunmaktadır (2001:176).

Derrida, bir eşya ve bir mülk hesabından giderek çeviriyi “kendine mülk etme” (*appropriation*) anlamını kastettiğinde “her şey çevrilebilir” demektir. Buna karşılık, nicelik gibi iktisadi ölçü birimleri sözcüksel anlamda kullanıp borç-alacak ilişkisine benzettiğinde “hiçbir şeyin çevrilemez” olduğunu söylemektedir. Böylece Derrida çeviriyi, çevrilebilirlik ile çevrilemezlik arasında bir yere yerleştirmiştir (2001:179). George Steiner, “her şeyin çevrilebilirliği” yaklaşımına itiraz etmektedir:

Not everything can be translated. Theology and gnosis posit an upper limit.
(Her şey çevrilebilir değildir. Teoloji ve ruhani bilgiler buna bir üst sınır koyar.) (1975:249)

Çevrilemezliği “çevirinin doğası” olarak görenlerden Friedrich Schleiermacher ve Wilhelm von Humboldt gibi isimler, “kaynak dil-ereğ dil duality” tartışmaya açmışlardır. Özellikle von Humboldt'un, dilin düşünceyi şekillendirdiği iddiasıyla “dillerin bireyselliğine” yaptığı vurgu, geleneksel çeviri söyleminin bu pratiğine, “dilsel eşdeğerlilik” anlamında, yetersiz kaldığı imasını getirmiştir. Dolayısıyla çevirinin bir “edim” olduğu görüşünü kuvvetlendirmiştir (Eagleton, 2003:102-103).

Çeviride yapılan bilinçli seçimlerle görünür hale gelen çevirinin uzlaşmacı yüzü, Derrida'nın aktarımla sürekli bir şeylerin eksik kaldığı gerekçesiyle reddettiği bir özelliktir. Anlamı kalıplara sokmak, onu “hapsetmek” olarak gördüğü bu yaklaşımla “hakikata” ulaşamayacağını savunan Derrida, felsefesini “Babil Metaforu” üzerinden biçimlendirmiştir (Derrida, 1985).

Dilin “izafiliği-göreliliği” esasına dayalı bu anlayış, Edwin Gentzler'e göre, *yapıbozumcu-yapısökümcü* bir tutumdur (2001:147). Simgesel anlamda birbirlerinden ayrı düşen dillerin Babil Kulesinin inşasıyla yeniden bir araya gelmesine bir gönderme olan söylem, aynı zamanda evrenselleşme çabasının da bir tezahürüdür. Derrida,

evrenselleşme çabasıyla kulenin tamamlanamayışı arasında bir ilişki kurmuştur; dilin ayrış[tırıl]masını dilin “insallaştırılması” olarak görmektedir (Derrida, 1997:124).

Evrensel paradigmalara dayalı çeviri çözümlerinin, dilin döngüsü içinde, gösteren ile gösterilenin sürekli yer değiştirdiği bir düzende, metnin “gerçek” anlamının kavranamayacağını söylemektedir. Derrida’ya göre, hiç bir şey olduğu gibi kalmamaktadır. Bu durumun tetiklediği bitmeyen bir başkalık süreci, Derrida’nın çevirinin imkansızlığı tezi üzerindeki savlarından biridir (1982:199).

Çevirilemezlik uzun tarihsel geçmişine rağmen postmodern görüşlerin etkisiyle çevirinin merkezine konumlandırılması nispeten yakın tarihe dayanmaktadır. Tarihsel sürecine bakıldığında çevirilemezlik kavramının bir ayağını (daha sonra Derrida’nın işleyeceği) Babil Söylencesi gibi dini ve felsefi kökler oluşturmaktadır. Bu köklere ek olarak, birliği-tekliği, yani bütünlüğü, “diğeri korkusu”yla tümüyle reddeden kültürel soyutlamaya meyilli bir “oryantalist” bakış açısı da bu ayağın bir parçasıdır. Tüm bu aktörler çevirinin söz konusu düalizmini ayakta tutmaktadırlar: ya “mutlak çevirilebilirlik”, ya da “mutlak çevirilemezlik”.

Çevirilemezlik ikileminin diğeri ayağında, Walter Benjamin’in “salt dil” (*reine Sprache-Pure Language*) arayışının getirdiği dillerin özünde birbiriyle ortak olduğu inancını gösteren yaklaşım vardır. Çok dilliliği, salt dile giden yolda, çevirinin ve dilin gelişimine katkı olarak gören Benjamin, çevirilebilirlikle, “dillerin bütünlüğünü” kastetmektedir ([1923]1963:185). Benjamin, çeviri dilinin kimseye ait olmadığı yaklaşımıyla çeviriyi diller üstü bir konumda görmektedir.

Benjamin’in saf dil arayışı, çevirilemezlik kavramının daha çok, çeviri kaybı, çeviri hatası veya yanlış çeviri ya da çevirinin güvenilmezliği gibi çeşitli adlandırmalarla anılmasına yol açmıştır. Bu adlandırmalar altında metinlerde beliren çeşitli çevirilemezlik boyutları, kaynak metnin çeviriye direnç göstermesi veya erek dilin çeviriyle işbirliği yapmaması gibi açılımlarla tanımlanmışlardır (Lecerle, 2008:91; Apter, 2013:34).

Bu açıklamalara bir ilave olarak Daniel Heller-Roazen, teknik bir terime dikkat çekmektedir. Söz edimlerinin çeşitli boyutlarını içerdiğini söylediği bu terim

“glossolalia” terimidir. Roazen için *glossolalia*, saf dilin ulaşıldığı durumdur. Erişildiği takdirde, çeviriyi gereksiz kılacak şeffaf dilin *glossolalia* olduğunu söylemektedir. Roazen, *The End of the Poem: Studies in Poetics* isimli kitabında, bunu şöyle dile getirmektedir:

The body of poetry thus appears to be traversed by a double tension, ... one tension that seeks at every opportunity to split sound from sense, and another that, inversely, aims to make sound and sense coincide; one that attempts to distinguish the two wombs with precision, and another that wants to render the two absolutely indistinct. The extreme case is glossolalia, in which sense and sound cannot be told apart. (Roazen 1999:22-23) (Şiir gövdesi çifte bir gerginlikle aşılabacak gibidir,...biri her fırsatta sesi anlamdan ayırmanın yolunu arar, ve diğeri tersine ikisini örtüştürmeyi amaçlar; biri iki menşei hassas bir şekilde ayırtırmaya çalışır, diğeri bu ikisini birbirinden ayırt edilemez kılmak ister. Bu aşırı durum, ses ve anlamın birbirinden ayrılamayacağı, glossolalia durumudur.)

Bu tür dil kullanımı bağlamında daha önce teolojik öngörülerini ortaya koymuş olan Benjamin, (Derrida gibi), metnin iki yönlü okunması, yani metnin kendi “tekilliği” ve diğer metinlerle olan “bağı” üzerinde de durmaktadır. Arkası kesilmeyen, aralıksız bir çeviri durumunu işaret etmekte olan bu durum *afterlife* terimiyle kavramsallaştırılmıştır. Bir metnin sonsuz çevirilebilme potansiyelini ima eden *afterlife* teriminin önemi, metnin özünde var olan sonsuza taşınma potansiyelinin, metnin önüne geçmesiyle ilgilidir. Döngüsünü tamamlamış bir metin, Edmund Chapman’ın *The Afterlife of Texts In Translation: Understanding the Messianic in Literature* kitabında değindiği gibi, değişime ve dolayısıyla çeviriye kapanmıştır (Chapman, 2019:21-22).

Bir çeviri fenomeni çevirilemezlik, çeviri sahasında geniş bir dolaşım alanı bulabilmektedir. Bunun nedenleri bağlamında oluşturulan kuramsal çerçevede, çevirilemezlik anlayışının temellerinin, dilsel ve kültürel çevirilemezlik kuramları yanında, görecelik, eşölçülemezlik, anlamın ve göndergenin belirsizliği gibi hipotezlerle temellendirildiği görülmektedir. Bu açıdan teolojik, felsefi ve yapısökümcü yaklaşımların çevirilemezlik kavramıyla mündemiçliği söz konusudur.

Çevirinin her durumda iki olasılık sunduğu görülmektedir: *soyut-somut, öznel-genel, dogmatik-şüpheli, genel-sınırlı, uzlaşım-taviz, bireysel-toplumsal, tekil-çoğul* vb. gibi. Bu anlamda *Janus Yüzlü* bir gerçekliğe ölçü olabilme özelliğine sahip “çevirilemezlik”, sonraki bölümde detaylandırılacak, başlıca iki kuramsal odak noktası barındırmaktadır: evrensel (*universalism*) ve monadist (*monadism*). Yapısökümcü (*deconstructionism*) yaklaşım bir üçüncüsü olacaktır (Pedro,1999:546-555).

2.1. Çevirilemezlik Yaklaşımları

Çeviri tarihi boyunca, dönemine özgü, dini, felsefî, siyasi, sanatsal veya düşünsel yapılanmalara bağlı olarak, değişen bakış açısına ve takınılan tutuma ve çevirinin amacına göre, birçok çeviri söylemi gelişt[iril]miştir. Saussüre ile birlikte başlayan ve ondokuzuncu yüzyıla değin çeviri metod ve prensiplerine uygulanana artsüremlî (*diachronic*) ve eşsüremlî (*synchronic*) dil inceleme geleneği, başka bir ifadeyle, “çeviri bir anlam aktarımıdır” görüşü bunlardan bir tanesi olmuştur (Jakobson,1959:233-234).

Çevirinin olasılığı ve imkansızlığı üzerinden yürütülen felsefî tartışmalar, Quine ve Catford gibi kuramcılar başta olmak üzere, “çeviri anlamı aktaramaz” karşılığını taşıyan, yeni çeviri yaklaşımları üretmişlerdir. Bu noktada, çevirinin anlam transferini gerçekleştirmesi yanında çevirinin bizzat anlam transferi olduğuna inanan Jakobson (1959:233-234), bu inancına rağmen, çevirinin sınırlarına dikkat çekmektedir. Bu anlamda kendisiyle çelişen Jakobson *On Linguistics Aspects of Translation* başlıklı çalışmasında, çevirinin sınırlılığı üzerine farkındalığını ve çelişkisini şöyle örneklendirmektedir:

But in jest, in dreams, in magic, briefly in what one would call everyday verbal mythology and in poetry above all, the gramateical categories carry a high semantic import. In these conditions, the question of translation becomes more entangled and controversial. (Fakat şakalarda, rüyalarda, sihirde, kısacası gündelik dilsel mitoloji diyebileceğimiz herşeyde ve özellikle şiirde, dilbilgisi kategorileri yüksek bir anlamsal içeriğe sahiptir. Böyle durumlarda çeviri sorunu karmaşık bir hal alır ve çok daha fazla tartışmaya yol açar) (1959:236).

Jakobson'un ifadesi, "farklı dillerin aynı gerçeğin temsilcisi olamayacağını" ve bu nedenle çevirinin kaynak metnin sosyal gerçekliğini yansıtamayacağını dile getirmektedir. Çevirinin sınırlarını çizmeye çalışan tartışmalar ışığında, "dil kültürden ayırlamayacağı" prensibi dilsel ve kültürel çevirilemezlik ayrımının gereksizliğine yorumlanmaktadır (Cymbalista, 2003:22). Pek çok duruma istinaden, ayrımı ilk ileri süren Catford dahi, kendi ayrımını sonradan eleştirmektedir (1965:101). Böylece, dil ve kültürü, birbirinden bağımsız ama iç içe geçmiş kabul eden bir görüşle, dili sadece "bir kültür taşıyıcısı" olarak tanımlayan diğer bir anlayışın karşı karşıya (ya da yanyana) gelmesi söz konusu olmuştur (Hatim, 2013:199).

Çevirilemezlik tartışmasının tarihsel seyri, sosyal ve ideolojik anlamda nelerin çevirilip nelerin çevirilmemesi gerektiği yönündeki felsefi tartışmaları, örnek olarak kutsal metin çevirilerini, ilk etapta dilbilgisel kaygıların önüne koymaktadır. İletişim anlamında mutlak uçlardan kaçınılarak yürütülen tartışma, anlamın doğası ve dil felsefesi boyutlarında şu iki karşıt görüşle ele alınmaktadır (Baker ve Saldanha, 2009:300; Steiner, 1975:73).

- Çevirebilirliği savunan Evrenselci Yaklaşım
- Çeviriyi mümkün görmeyen veya sorunlu bulan Monadist Yaklaşım

Devam eden süreçte, çevirilemezliğin nasıl ele alınacağı sorusu ise şu üç felsefi yaklaşım ön planda tutularak irdelenmektedir (Samuel & Samuel, 2007):

A. Evrenselci Yaklaşım	(<i>The Universalist Approach</i>)
B. Monadist Yaklaşım	(<i>The Monadist Approach</i>)
C. Yapısökümcü Yaklaşım	(<i>The Deconstructionist Approach</i>)

Çevirilemezlik söylemleri, daha çok, çevirilebilirlik savındaki *evrenselci* ve çevirilemezlik kanaatindeki *monadist* olmak üzere iki kutupta toplanmaktadır (Pedro, 1999:546). Bu kutuplaşmaya göre, Roman Jakobson, Eugene Nida, Edward Sapir, Alexander von Humboldt, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher Edwin Gentzler, George Steiner, Walter Benjamin ve Jacques Derrida gibi başlıca isimler, ilgili çevirilemezlik yaklaşımları çerçevesinde sahne alan, öncül ve önemli aktörlerdir.

Buna rağmen, bazı çeviri kuramcılar hakkında, iki yaklaşım arasında kararsız kaldıklarını ve dönemsel git-geller yaşadıklarını söylemek mümkündür. Diğer yandan, ortaya çıkan gerçek, bazılarının iki yaklaşımın özelliklerini birleştirme çabası içinde olduklarıdır. Antonie Berman, André Martinet, John Dryden ve Georges Mounin bunlardan birkaçıdır.

Çevirilebilirlik-çevirilemezlik arasındaki geçişkenliğin ve sınır belirsizliğinin farkında olarak, iki kutup arasındaki gri bölgelere işaret etmek için, bazı isimler yaklaşımlarını esnek tutmuşlardır. Örneğin, “dilini düşüncüyü belirlediği” savıyla, felsefi dil yaklaşımına yön veren monadist görüşün öncülerinden Gottfried Wilhelm von Leibniz *Writings on China* kitabında, Çincedeki ideogramlara benzeyen evrensel bir semantik sistemin, tüm çeviri sorununu ortadan kaldıracağı ihtimalini hesaplayarak, evrenselci bir yaklaşım sergilemiştir (Leibniz, 1994).

Bu durum, savunulan yaklaşımların altına yazılacak isimlerin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Yine de, geliştirilen ara söylemler, izlenen süreçler ve ilgili kriterler dikkate alınarak, *evrenselci*, *monadist* ve *yapısökümcü* sırasında olacak şekilde, yeri geldiğinde bazı *yaklaşım-isim* çiftleri paylaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, çeviri edimi kapsamında, tezin genelinde, çevirilebilirlik üzerine odaklanmış her çaba *evrenselci* hareketin bir parçası, tersi bir eğilim *monadist* bir uygulama olarak görülmüş ve öyle değerlendirilmiştir.

2.1.1. Evrenselci Yaklaşım

Evrenselci yaklaşım, evrensel dil tümellerinin varlığına inanmakta ve bunun çeviriyi her daim mümkün kıldığını savunmaktadır. Anlamın değişmezliğine dayalı, bir başka ifadeyle, göstergeler arası yer değiştirme olarak görülen bu görüşe göre, her dil toplumu kendi dilini ve kültürünü, dili kullanarak ifade eder ve yabancı olanı yine dili kullanarak algılar. Bu nedenle bir dilde ifade edilebilen başka bir dilde de ifade edilebilir.

Evrenselci yaklaşımın bir dışı vurumu olan, her şeyin (bir şekilde!) çevrilebilir olduğu görüşü, *Translate It, Translate It Not* isimli makalede, Jean-Jacques Lecercle tarafından yinelenmektedir. Bu bağlamda André Lefevere, çevirilemezliği dilin bir sorunu olarak görmemektedir, çevirilemezliği daha çok ideolojik ve kültürel faktörlere bağlamaktadır

(1998a:48; 1998b:136;1992:xi). Lefevere “kültür edincinin” (*cultural competence*) “çeviri edimi” (*translation performance*) üzerindeki etkisine işaret etmektedir.

Geleneksel dilbilim paradigması, çevirinin kültür, ideoloji ve erek dizge şartlarını dilin dışında tutarak çeviriyi sınırlı ve eksik bulmakta ve hatta mümkün görmemekteydi. Yaklaşımın kendi açmazının farkına vararak evrilmesi, edimin daha geniş açıdan ele alınmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece kültürel ve sosyal farkındalıklar oluşmaya başlamıştır. Bunun neticesinde dilin bireyselliği, estetik ve iletişim amaçla kullanımı gündeme gelmiş ve çevirilebilirlik-çevirilemezlik meselesinin metin türleri üzerinden ele alınması safhasına geçilmiştir (Neubert, 2000).

Geleneksel Batı düşüncesinde, *Evensel Dilbilgisi*, onüçüncü yüzyıla uzanan geçmişiyile Aydınlanma Döneminde Roger Bacon ile başlayarak geçerli olan bir kavramdır. Noam Chomsky ile “Üretici Dönüşümsel Dilbilgisi” (*Transformational Generative Grammar*) adı altında geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, farklı dillerin evrensel bir dilin türevleri olduğu varsayımının zeminini oluşturmaktadır. Bu anlamda Charles F. Hockett bir iletişim sistemi olarak dili, anlamsallık (*semanticity*), nedensizlik (*arbitrariness*), yer değiştirme (*displacement*), üretkenlik (*productivity*) ve adlandırma (*naming*) gibi daha birçok tasarım özelliklerine ayırmıştır (1960:90-91).

Dilin sistemli çalışmasını sağlayan bunun gibi tasarım özelliklerden biri de “en az çaba ilkesi”dir. George Kingsley Zipf ‘in *the principle of least/minimal effort* veya *the economy of language* olarak da bilinen bu ilkesine göre esas olan, söylenmek istenenin gereksiz dil kullanımından kaçınılmasıdır (Zipf, 1935/1972:31-32). Dilin doğasında var olan bu ilke, dilin kendi kuralları çerçevesinde, sessel, sözcüksel ve edimsel düzeyde uygulanıp dilin yüzey ve derin yapısında kullanılmaktadır (Martinet, 1964:94; Üstünova 2002:169).

Bu zeminde, diller ortak ve genel kurallarla yönetilmektedir. Böylece evrensel tümeller yardımıyla çeviri güçlüklerinin aşılabileceği inancı doğmuştur. Chomsky’nin tüm dillerin genelinde var saydığı, sözcüksel ve yapısal olmak üzere sunduğu ve dil öğrenimini amaçlayarak kavramsallaştırdığı bu modelin bu inancın pekişmesinde payı olduğu ve ancak çeviri pratiği açısından geçerliliği ayrıntılı bir tartışma gerektirmektedir (1966:128). Bununla birlikte Chomsky’nin “derin yapı” ve “yüzeysel yapı” ayrımı

evrenselci yaklaşımda, anlamın yüzey yapıda temsil edildiğine ve buna karşılık derin yapıda üretildiğine dair genel bir kanı oluşturmuştur (1965:128).

Daha önce Saussüre, dil-söz ayrımını yapmış ve dil olgularını açıklama yolunun dil sisteminden geçtiğini belirtmiştir (1959:44). Bu bakımdan *anlam-biçim* kavram çifti ayrımı, biçimin dilden dile değiştiği, buna karşılık anlamın dile getiriliş biçimine bağlı kalarak farklılaştığı anlayışına dayandırılmıştır (Reddy,1979/1993). Her yeni çeviri, (Derrida'nın yapısökümcülüğünde değinileceği gibi), gösteren ile gösterilen arasında bir yer değişimine yol açtığından, transfer edilen anlamla yeni bir çeviri süreci başlatılmaktadır. Bu döngünün birer parçası olan, “kavram” (*gösterilen/signified*) ve “ses imgesi” (*gösteren/signifier*) birlikteliği, Saussüre için, bir paranın iki yüzü gibi yapışıktır ve ayrıştırılmaz (1959:66). Fakat Derrida için, ilgili alanda görüleceği gibi, çeviri, daha doğrusu çevirilemezlik, bu kavram çiftinin ayrışması üzerine kurulmuştur.

Bu noktada sesbirimlerin dilbilimsel anlam üniteleri olarak neden çevrilemez addedildiklerini, Catford'un da belirttiği gibi, kaynak metnin kendi sesbirimleriyle sunduğu ahenkin, uyumun ve ritmin çeviriyle yakalanamayacağı tesbiti açıklamaktadır (Damrosch, 2009/2010:288-289). Evrenselci görüşün buna karşılığı, bu tür çeviri kayıplarının ses-anlam ilişkisinin getirdiği bir mecburiyet ve bir nevi kaçınılmazlık olduğu şeklinde olmuştur (Bellos, 2012:150).

Yapısal düzlemde karşılaşılan sözcük ve dilbilgisel birimlerin yol açtığı çevirilemezlik tehtidi veya endişesi, iki dil arasında karşılanmayı bekleyen uyumsuzlukları kapsamaktadır. Sözcük ve yapısal dizgenin kaynak dile bire bir çevirisi, metnin anlaşılabilirliğini yok etme riskini taşımaktadır (Bellos, 2012:287). Dillere ve kültüre has espiri ve şakalar, kelime oyunları, söz sanatları, eşseslilik, aksan gibi dilin retorliğini gösteren eylem biçimlerinin (Burke, 1969:41) ayrı ayrı sundukları çeviri güçlüklerinin aşılması, evrenselci görüş için, bir “üstdil” (*metalanguage*) farkındalığı gerektirmektedir. Bu farkındalık, çeviriyi zorlaştıran etmeni ya bağlamın içinde ele almakla ya da bağlamı güçlüğün içinde temellendirmekle kazanılacaktır; bu da çeviri ediminin kendisidir.

Diller arası farklılıkların yüzeysel seviyede algılandığı bu evrensel yaklaşımda, biyolojik ve kültürel dayanakları olan bir çeviri pratiği güdülmektedir. Dolayısıyla

evrensellik ortak bir aklın ürünü olarak algılanmaktadır (Yücel, 2016:128). İçinde yaşanan ortak bir dünya vardır; kazanılmış ve yaşanılmış deneyimler kapsamında, dilin (biçimin) anlatacakları (anlam-içerik bağlamında) sınırlıdır. Jakobson da, anlatabildikleriyle değil, anlatmak zorunda kaldıklarıyla dillerin gerçek anlamda birbirlerinden farklılaştıklarını söylerken, (bilişsel) deneyimin çevirilebilirliğine, *asıl* içeriğe vurgu yapmaktadır (1959:234-236).

Deneyimlerin, yaşanmışlıkların ve farklılıkların anlaşılması bağlamında, çeviriyi ortak bir dil seçmiş on sekizinci yüzyıl Alman Romantikleri, farklılıkların sanatla giderilebileceği görüşüyle, ötekine ait dünyanın, çevirmenin kendi gözünden baştan tasarlamasına izin vermişlerdir. Antoine Berman'ın *Experience of the Foreign: Culture and Translation in Romantic Germany* adlı kitabında, dönemin çeviri felsefesi olan yabancılaştırma stratejisini çeviri edebiyatının evrenselleşmesi açısından vazgeçilmez, ancak, çok kökenliliği, çok türülülüğü ve farklılığı düşünmeyen uygulandığı açısından, bir o kadar da çelişkili bulmaktadır.

Berman, Romantik dönemin üstlendiği evrenselci yaklaşımın, çeviri edimi yardımıyla bir “Dünya Edebiyatı” (*Weltliteratur*) oluşturmak isteyen Johann von Goethe'in hayaliyle uyuşmayan bir çizgide olduğunu söylemektedir (Berman, 1992:64-65). Avrupa milliyetçiliğinin yeni yükselişe geçtiği bir dönemde, akademik bir disiplin olarak karşılaştırmalı edebiyatın ulusal sınırları aşmasını değerlendirmek isteyen Goethe, *Dünya Edebiyatı* terimini ulusları birleştirici bir zeminde kullanmıştır. Bu doğrultuda Goethe, *Weltliteratur* tasarımıyla ilgili amacını, “aynı düşünen değil ama birbirini anlamayı öğrenen ulusları” hedeflediğini söyleyerek açıklamıştır (Goethe:8⁴⁶).

Ren é Wellek ve Austin Warren *Theory of Literature* adlı eserlerinde, Goethe'nin bu tasarımla, Homeros'dan Dante'ye, Cervantes'den Shakespeare'e, ünlere tüm dünyaya yayılmış seçme edebi eserlerden büyük bir *külliyat* oluşturmayı hedeflediğini söylemektedirler. Ancak *Weltliteratur* fikrine hedefin imkansızlığı nedeniyle soğuk baktıklarını açıkça belirtmektedirler (Wellek & Warren, 1949:49).

⁴⁶Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) on Weltliteratur
<http://mason.gmu.edu/~ayadav/Goethe%20on%20World%20Literature.pdf> Erişim tarihi:02.01.2020

İngilizce eğitimin yapıldığı akademik çevrede Dünya Edebiyatı kavramı, sömürgecilik sonrası çalışmalar ve özellikle karşılaştırmalı edebiyat disiplinleriyle doğrudan ilintili bulunmaktadır (Forsdick, 2001:VI-IX). Karşılaştırmalı edebiyatın uygulamada öncülüğünü yapan Almanya’da ise, karşılaştırma alanı, Almanca’daki kullanımıyla *Komparatistik*, Victor Klemperer’e göre, dünya edebiyatının yaşam sahasıdır. Bu yaşam sahasında Goethe, Funda Kızıler Emer’in Hendrik Birus’dan aktarımına göre, farklı edebiyatların özgün sesini korumuş ve komparatistiğe, *Weltliteratur* kavramıyla büyük katkı sağlamıştır (Birus, 2004:12: akt., Kızıler Emer, 2017:154).

Romantik Dönemin temsilcileri Johann G. Herder, Johann W. Goethe, Friedrich Schlegel, Alexander von Humboldt ve Friedrich Schleiermacher gibi önemli isimlerin, evrensellik söylemini tek dil (Almanca) üzerinden yürütmeleri, Berman için bir çelişki arz etmektedir. Berman, bu noktada çevirilebilirlik-çevirilemezlik tartışmasına kapı açarak, genelleyici, evrenselci yaklaşımların, aslında anlaşılamazlığa, bir anlamda çevirilemezliğe yol açtığına dikkat çekmektedir. Berman çevirilemezliğin buna karşılık olarak bir “başkaldırı” formuna dönüşebileceğini ifade etmiştir.

Kültürel farklılıkların çeviride anlam transferini merkeze alması Amerikalı dilbilimciler Edward Sapir ve Benjamin Lee Whorf ile birlikte gerçekleşmektedir. Farklı dilleri konuşanların bilişsel becerilerinin, dolayısıyla düşünme biçimlerinin de farklı olacağına yönelik bir iddia ileri sürmüşlerdir. Dilde görecelik iması taşıyan bu iddia, evrenselciler tarafından dil ve düşüncenin bir vücut olarak ortak hareket ettikleri gerekçesiyle reddedilmiştir (Boroditsky, 2011:63). Örnek olarak, Eskimoların “kar = snow” sözcüğü için *elli* farklı alternatif sunabilmesi, Amazon yerlilerinin sayı sistemi olmayan bir dile sahip olmaları veya Papua New Guinea’de konuşulan Mian dilinin sadece bir fiille olayın içinde bulunulan zamanda mı, yoksa daha önce mi geçtiğini anlatabilmeleri (Boroditsky, 2011:64), evrenselci görüş gereği, çevirilemez değil, kültürel anlamla fazlaca yoğruldukları için, sadece çevirilmeleri güç bulunmaktadır (Large, 2019:2).

Kültürel kavram farklılıklarının ve anlam yükünün çeviride zirveye ulaştığı alanlardan biri felsefenin dilidir. Düzanlam, yananlam ve pragmatik seviyede getirdiği çeviri zorlukları açısından felsefe, *şiiir* ile birlikte, çeviri güçlüğü sunması bağlamında başı çeken alanlar

olmuşlardır (Large, 2019:57). Schopenhauer, örnek olarak, bu anlamda çeviriye güvenilemeyeceğini belirtmiştir (Lefevere, 1977: 99-100).

Evrenselciler, tümenden gelimci bir yaklaşımla, edebi kanon, minör edebiyatı, sömürge edebiyatı ve kutsal kitapların da eklenebileceği, felsefenin anlam yükünü çektiği alanları kastederek, çevirilmemiş olandan çevirilmezliğe olan geçişi soyut addetmişler ve aradaki farkı fizik ötesi ve teolojik zeminlere oturtmuşlardır (Apter, 2013:228-246).

2.1.2. Monadist Yaklaşım

Alman Romantiklerinden Johann Gottfried Herder, Wilhelm von Humboldt ve Friedrich ve Schleiermacher tarafından yirminci yüzyılda başlatılmış monadist yaklaşım Edward Sapir (1924) ve Benjamin Lee Whorf (1956) ile geliştirilmiştir. Sapir-Whorf Hipotezi olarak da bilinen bu yaklaşımın esasına göre, içinde buldukları kültürün organik birer parçaları olmaları, dillerin çevirilmesini imkansız kılmaktadır. İlk olarak Sapir tarafından formüle edilen ve *The Status of Linguistics as a Science* başlıklı makalede açıklanan kuramı, Whorf *Science and Linguistics* isimli makalesinde geliştirmiştir. Farklı dil sistemlerinin özelliklerini işaret etmekte olan bu etnik-dilsel kuramla, dillerin göreliliğine, kökenliliğine ve nihayetinde çevirilemezliğine işaret edilmektedir (Boroditsky, 2011:63-64).

Sapir-Whorf kuramına Jakobson'un nasıl bir gönderme yaptığına bakmadan önce, anadilin düşünceye sınır getirdiği şeklinde algılanan kuramın ne olduğuna kısaca bakılmasında fayda vardır. Ancak kuramla ilgi şu ayrıntı gözden kaçırılmamalıdır: Anadilin dünya algısını çeşitli biçimlerde etkilediğini gösteren yeni araştırmalar, ağır şekilde eleştirilen kuramın hala tartışılır bulmakla birlikte, tamamen geçersiz veya güvenilirmez sayılmayacağını belirtmişlerdir (Gipper, 1979; Malotki, 1983).

Anadilin gerçek tesirinin anlaşılmasına yardımcı olacak bu ilkeyi, bir başka ifadeyle dilin düşünceyi konuşulan dile bağlı olarak etkilemesini, İsraili dilbilimci Guy Deutscher, *Through the Language Glass: Why the World Looks Different in Other Languages* eserinde şöyle okumaktadır: anadil, insanları neyin düşünülmesi gerektiğinin zorunlu kılındığı “dil-hapisaneleridir” (*the prison-house of language*); anadil başka

dillerde söyleneni anlamayı engellemekte ve düşüncenin hapsedildiği dil hapisanelerine dönüşmektedir (2010: 147-149).

Monadist görüşe göre, dil toplumlarının gerçekliğe kendi belirlediği yöntemlerle ulaşma ve yorumlama çabası, çevrilebilirliği riske atmaktadır (De Pedro,1999:546). Çevirinin imkansızlığını gündeme getiren bu tespite Sapir, “gerçek dünya dil alışkanlıkları üzerine kuruludur ve (insanlar) farklı dünyalarda yaşarlar” savıyla zemin hazırlamıştır. Sapir, insanların dünya algılarının farklı olduğunu ve bu nedenle diller arası eşitliğin kurulmasının imkansızlığına işaret etmektedir (Sapir; 1949/1986).

Evrenselci yaklaşımdaki derin yapı kavramı ve aşırı genelleyci tutum, monadist görüşte yerini, diller arası sözcüksel ve yapısal farklılıkların getirdiği fikir ve zihin düzeyindeki ayrı dünya gerçeklerine bırakmaktadır. Diller ve kültürler arası her türlü kıyaslama, Johann Gottfried Herder için, *Philosophical Writings* isimli kitabında dediği gibi, her dilin kendi gerçekliğiyle değerlendirilmesi gerektiğinden sorunludur; bir çeviri güçlüğüdür (2002:296).

Dil düşünce bağlamında, diller arası tipolojik uyumsuzluklar söz konusudur. Bu durumda düşünsel benzerliklerin kurulması güçleşmektedir. Bu tespit, Humboldt’un, her dilin bünyesinde kendine ait farklı bir dünya barındırdığı anlayışıyla örtüşmektedir. Humboldt bu anlayışını, ideoloji, inanç sistemi veya dünya görüşü anlamlarına gelen *Weltanschauung* terimi altında toplamıştır (Herder[1836]1999:140). Fransız dilbilimci Emile Benveniste, Humboldt’un iddiasına, düşünce ve dil kategorileri üzerinden katılmaktadır:

It is what one can say which delimits and organizes what one can think. Language provides the fundamental configuration of the properties of things as recognized by the mind. This table of predications informs us above all about the class structure of a particular language. (Ne düşündüğümüzü sınırlayan ve onu düzenleyen şey söyleyebildiklerimizdir. Dil bize düşüncenin algıladığı şekilde cisim özelliklerinin esas örüntüsünü sağlar. Bu da bizi, her şeyden öte, söz konusu dilin ait olduğu sınıfın yapısı hakkında bilgilendirir.) (Benveniste, [1966]1971:61)

İki farklı dilin aynı iki düşünceyi ve dünya algısını yansıtamayacağı söylemi, bir anlamda, von Humboldt'un, çevirinin imkansızlığı söylemidir. Bu nedende, çeviri, Humboldt için, boş bir uğraştır. Humboldt, ya kaynak metne çok yakın kalındığından, ya da erek dil şartlarının yerine getirilmesi pahasına, dil, düşünce ve gerçek üçgeninde, çevirinin istenileni veremediğini söylemiştir (Humboldt: akt. Wills, 1982:35).

Her dilin kendi doğası, kendi içinde ürettiği yapıya biçim ve içerik olarak anlamsal bir bütünlük katmaktadır. Bu bütünlüğün unsurlarının yoruma ve bağlama göre değişiklik göstermeleri, çevirilemezliği çevirinin doğası olarak gören Romantikler için, farklı anlama sorunları demektir ve kaynak metni ulaşılmaz kılmaktadır (Yücel, 2016:122). Böylece anlaşılması zorlaşan kaynak metin yorumsal yaklaşım nedeniyle erek metine ancak bir yüzünü veya farklı yüzlerini gösterebilecektir (Yücel, 2016:123). Bu yeni süreci A.W. Schlegel “bitmeyen bir uğraş” olarak okumuş, Derrida bu okumayı Babil Kulesine bağlayarak sözü, Babilin bir başlangıç değil, bitmeyecek bir çabanın sembolü olduğuna getirmiştir (Yücel, 2016:128).

Diller arası düşünsel benzerliklerin kurulamayacağına yönelik örnekler derleyen Lera Boroditsky, çeviriye bakış açısının gözden geçirilmesini gerektirecek bir çalışma sunmaktadır. Sapir-Whorf Hipotezine dönüşün bir hazırlığı görünümündeki derlemesinde Boroditsky, renklerle ilgili farklı sözcüklere sahip olunmasının, renk spektrumuna algısal derinlik katabildiğini söylemektedir. Sunduğu bir başka örnekte, geçmiş ve gelecek söz konusu olduğunda, İngilizce konuşanlar vücutlarını gelecek için öne, geçmiş için geriye yaslarlarken, Ant dağlarındaki Aymara dili konuşanların vücut dilinde, geçmiş-gelecek kavramı, tam tersi bir yön ve konumlamada gerçekleşmektedir (2011:64-65).

Boroditsky'in sunduğu somut örnekler göre, insanlar yaşadıkları dünyanın gerçeklerine uygun olarak, kendilerine has kavramlar üretebilirler ve bu kavramları farklı biçimlerde aktarabilirler. Böylece kavramların yaratıldığı o dil, başka dil toplulukları ile, ses, sözcük, yapı ve retorik açıdan kıyaslanamayacak düzeyde bulunabilir. Bu, Sapir'in de sözünü ettiği, bir “eşölçülemezlik” (*incommensurability*) gerekçesidir (Leavitt, 2014: 136-38). Eşölçülemezliğin anlam kayıplarına yol açtığı kesin görülürken, çevirilemezlik sebeplerinden biri olabileceği ihtimaller dahilinde tutulmuştur.

Dillerin bireyselliğinden kaynaklanan kıyaslanamazlık özelliğinin çeviri içinde giderildiğini savunan Alman Romantiklerden Schleiermacher, kastedilen anlama, metindeki duygunun, yani “ruhun” (*Geist*) yorumlanmasıyla ulaşılabileceğine inanmaktadır. Schleiermacher, Hermenötik bir anlayışla, çeviriyi asla tamamlanamayacak bir anlama çabasına benzetmiştir (Hermans, 2019:35-36).

Monadist görüşün ısrarla üzerinde durduğu hususlardan biri, dilin “çizgisel” olması yanında “anlıksal” oluşudur. Saussüre, ses imgesi (gösteren) ile kavram (gösteren) birleşiminin oluşturduğunu söylediği göstergeyi tanımlarken, “işitim imgesi, sesinanlıksal izidir” şeklinde bir ibare kullanmaktadır. Dil göstergesininin, çağrışıma dayalı iki yönlüanlıksal bir nitelik olduğunu göstermek isteyen Saussüre, bu ifadeyle, gösterenin zamanla olan ilişkisinin altını çizmektedir (1959:65).

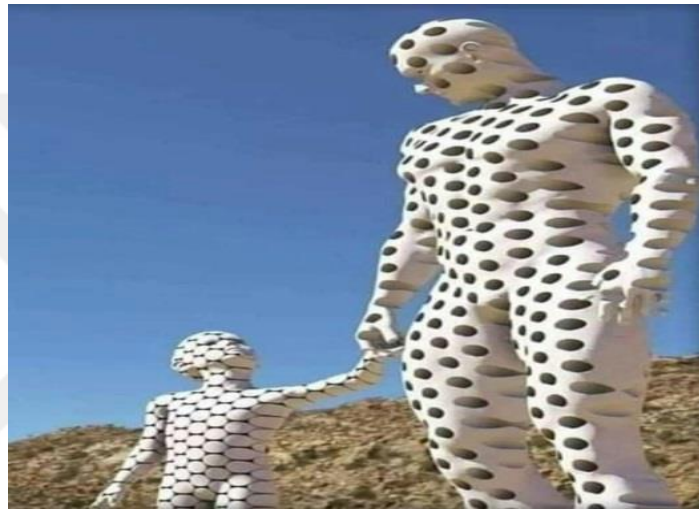
Özetle, dilin çizgiselliği, ses ve harf karşılıklarının birbirilerini bir çizgi içinde art arda takip etmeleridir; dilinanlıksallığı ise, sözün bireyselliğiyle ilişkili olarak duyumsal verilerinanlıksal düşünceleri, yazılı ve sözlü simgelelerle ayrı ayrı tasarlamasıdır. Bu durumda, dilinanlıksallığına yapılan vurgu, “çeviri ancak, bir dereceye kadar, çevirilebilir” sözünün bir başka ifadesi olmaktadır. Çevirinin göreliliğine ışık tutan dilinanlıksal oluşu saptamasına göre, daima çevirilmeden kalan bir kısım, bir yığın vardır.

Derrida’nın çevirinin tamamlanamazlığını tasvir etmek için kullandığı “ödenemeyecek bir borç” benzetmesinde olduğu gibi, alacak-verecek benzeri bir ilişkide kalan artan, çeviride erek metine aktarıl[a]mayan fark olarak ortaya çıkmaktadır. Bu fark evrenselcilerin kaçındığı, hatta görmezden geldiği, buna karşılık monadistlerin görünür kılmaya çalıştığı çevirinin kendisiyle bir hesaplaşmasıdır.

Çeviri metinde neyin yer almadığı bilinmemesine rağmen, o şeyden çeviri kaybı olarak söz edilebilmesi, kaybın çeviriye geri kazandırılma ihtimalinin olduğunu göstermektedir. Bu anlamda Agnieszka Pantuchowicz, *In the Furrows of Translation* isimli makalesinde, çevirilmeden bırakılan kısımlarla, ceset parçalarından oluşturulan Frankenstein’in yaratılma sürecini bağdaştırmaktadır. Mary Shelley, tam adı *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* olan romanında, ötekileştirilmeyi nasıl ifşa

ediyorsa, Pantuchowicz de benzetmesinde, Derrida'nın, "çeviri, daima ve sadece, çevirilemezi çevirir"⁴⁷ tespitinin göz ardı edilmesine itiraz etmektedir (2000:17).

Marta Segarra, Derrida'nın bu sözlerini, çeviride her tercihin bir dışlama anlamına geldiğini, bunun da geleneksel *traduttore, traditore* (Çevirmen haindir!⁴⁸) prensibinin bir gereği olduğunu söyleyerek yorumlamaktadır (2007:99). Segarra, çevril[e]meyi, yani diğerini kendine mal etmeksizin ve/veya onun üzerinde hâkimiyet kurmaksızın yapılan bir çevirinin sevgi ve dostluğun bir diğer adı olacağını da eklemektedir.

Kaynak: <https://twitter.com/BilimveDusunce/status/1140204645513662464>

Şekil 4: Bir Baba-Oğul heykeli

Resimde (Şekil 4) elele tutuşmuş bir baba ve bir çocuk heykeli görülmektedir. Verilen izlenime göre, çocuğun heykeli babanın heykelinden arta kalan parçalardan yapılmıştır. Bu resim Segarra'nın saptamalarına gönderme olarak ve onun çeviri anlayışı kapsamında paylaşılmıştır. Resim anlamın ve biçimin korunmasının güçlüklerini ortaya koyması açısından değerlendirilebileceği gibi, yukarıda değinilen dilin anlaksallığına yaptığı vurgu açısından da önemlidir. Çevirilmeden kalan kısım veya yığınla aynı olmayan fakat farklı da değil denebilecek bir eser ortaya konmuştur. Resim bu açıdan

⁴⁷ Alıntının İngilizcesi: *Translation translates always and only the untranslatable.*

⁴⁸ Traduttore traditore = çevirmen hain(dir): İtalyanca bir deyiş
<https://www.artimesjournal.com/theater/totranslate.htm>, <https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/dante-aligveri-ilahi-komedya-tr.pdf>

çevirinin dönüştürücü gücünü simgeler niteliktedir. Günter Grass çevirinin dönüştürücü gücünü şöyle dile getirmektedir:

Translation is that which transforms everything so that nothing changes.

(Çeviri her şeyi dönüştürür; böylece hiçbir şey değişmez.) (Grass, 2012)

Benjamin, *The Task of the Translator* başlıklı makalesinde, çevirilebilirlik teorisinin ana hatlarını çizmiştir. Ona göre, çeviriyi yöneten yasa çevirilebilirliktir. Bir anlamda Derrida ile aynı paydada buluşmaktadır. Benjamin bununla tüm dillerin uyumlu olabileceğine dair bir yasa öngörmekte ve diller arasında var olduğunu ileri sürdüğü metafizik bağı, bir “salt dil” olarak tanımlamaktadır (1997:71). Benjamin’in teorisine göre, saf dil kendini çeviri yoluyla açığa vurabilir ve bu saf dili ortaya çıkarmak çevirmenin görevlerinden biridir (1997:80). Benjamin, dillerin “tarih üstü bir yakınlıkla” (*suprahistorical kinship*) bir birleşme noktasına doğru evrildiğine dair bir savı vardır. Bu tarih üstü yakınlığın yazın metinlerindeki benzerlikte aranması ile sözcüklerin benzerliğinde aranması arasında bir fark olmadığını söylemektedir:

All suprahistorical kinship of languages consists rather in the fact that in each of them as a whole, one and the same thing is intended; this cannot be attained by any one of them alone, however, but only by the totality of their mutually complementary intentions: pure language. (Aksine, diller arası bütün tarih ötesi yakınlık şuna dayanmaktadır: her birinde bir bütün olarak, tek ve aynı şey kast edilir; fakat bu amaçlanana (o dile), tek başına bu dillerden her hangi biriyle değil, sadece karşılıklı olarak birbirlerini tamamlayan niyetlerden oluşan bir bütünlükle erişilebilir: yani saf dille.) (Benjamin, [1923]1997:156)

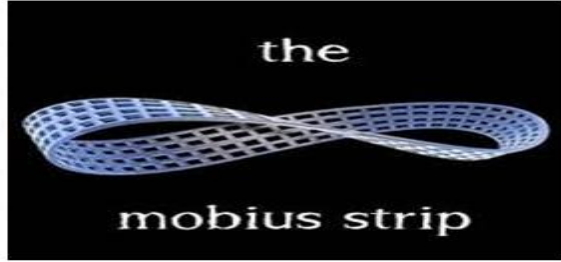
Benjamin’in bu görüşünü paylaşanlardan J. C. Catford, çevrilemezliğe getirdiği dilsel ve kültürel ayrımla, kaynak dil ve erek dil arasındaki farklılıklara dayalı geleneksel ikileme yeni bir boyut getirmiştir. Dilsel çevrilemezliği, eşdeğerlilik arayışıyla, daha çok kelime oyunları ve karşılıklı sözcük eksikliği üzerinden işleyen Catford, kültürel çevrilemezlik kavramıyla, eşdeğerlilik arayışı içerisinde kalarak, kültürler arası

kurumsal, bağlamsal ve de soyut kavram özelliklerinin uyumsuzluğuna vurgu yapmıştır (1965:98-99).

Çevirilemezlik kavramının, Humboldt ile başlayan dilsel açıdan ele alınmasının ardından, anlam kurgusu bağlamında işlenmesi Willard van Orman Quine ile gündeme gelmiştir. Quine, *Word and Object* başlıklı kitabında, çevirinin belirsizliği teziyle, birden fazla doğru çevirinin mümkün olabileceğini savunmaktadır (1960).

“Çeviri gerçekten mümkün mü?” sorusuna olumsuz cevap alınabilecek alanlardan biri kutsal metin çevirileriyle ilgilidir. Örnek olarak, Abdelfattah Kilito’nun *Thou Shalt Not Speak My Language* isimli kitabının İngilizce çevirisini yapan Waïl S. Hassan, Kur’an-ı Kerimi, anlamının kesinlikle aktarılamayacağı için çevirilmez bulmaktadır (2008:xix). Metnin tamamen ilahi kaynaklı bulunması Müslümanlar için Kur’an’ın çevirilemezliğiyle eş anlamlıdır. Benzer çeviri sınırlamaların diğer kutsal metinler için de geçerli olduğu, Martin Luther’in İncil’i on sekizinci yüzyıldaki sadeleştirme çabası bağlamında, tarihsel süreçte önceden kanıtlanmıştır (Kızıltan, 2001:66).

2.1.3. Yapısökümcü (Dekonstrüktif) Yaklaşım

Kaynak: <https://www.matematikciler.com/mobius-seridi-moebius-seridi>

Şekil 5: Möbius Şeridi (Möbius Kuşağı- Möbius Döngüsü)

İlk olarak 1861’de Johann Benedict Listing tarafından tanımlanan *The Mobius Strip* normal bir şeridin aksine sadece bir yüzü vardır. Söz gelimi, Möbius şeridinin üzerindeki bir noktadan hareket edilmeye başlandığında, bütün alan geçilerek başlangıç noktasına geri dönmektedir. Matematikçi ve gökbilim kuramcısı August Ferdinand

Möbius, ismiyle anılan mobius şeridini “yönlendirilemez” (*non-orientable*), yani hangi yönde ilerlendiğinin bilinemediği bir durum olarak tanımlamıştır⁴⁹.

Möbius Şeridi için geçerli olan bu döngüsel süreci Derrida, göstergenin tekrarlaması, bir başka ifadeyle, gösterenle gösterilenin bir döngü içerisinde yer değiştirmesi anlamında kullanmaktadır. Bu döngüde, yeni bir gösterenin her defasında daha *yeni* bir gösteren tarafından gösterilmesi söz konusudur. Aynada gözüken imgelerin asıl olanlardan ayır edilemezliği gibi, sonsuz bir devinim içinde gösterilenin gelip geçiciliği ve bunun doğal sonucu olarak anlamın değişebilirliği ve anlamın tek bir gösterenle sınırlanamaması gündeme gelmektedir.

Anlamı, dili oluşturan nesnel koşulları açıklayarak evrensel bir zemine oturtmayı amaçlayan yapısalcılığa karşı Derrida, anlamı gösterilenlerle gösterenlerin birbirine dönüştüğü döngüsel bir “dil oyunu-anlam oyunu” içinde algılamaktadır. Anlamın göstergede doğrudan değil ancak dolaylı olarak bulunduğu varsayımıyla Derrida, “yapıbozumcu-yapısökümcü” bir felsefe geliştirmiş ve hakikati tek bir merkeze bağlayan geleneksel Batı Metafiziğinin dayandığı *söz-yazı* gibi birtakım karşıtlıkların yapılarını bozmayı amaçlamıştır (Eagleton,1983:111).

Derrida, *söz*ü yerinden etmek ve metafiziğin dilini yapı söküme uğratmak için başlangıç noktasını *différance* olarak belirlemiştir. Bu yapı sökücü metin okuma felsefesi üzerinden başta Saussüre olmak üzere Edmund Husserl ve Levi-Strauss gibi yapısalcılar eleştiren Derrida sesmerkezciliği/sözmerkezciliği ve “mevcudiyet metafiziği”ndeki (*the Methaphysics of Presence*) merkez varsayımı düşüncesine karşı bir duruş sergilemiştir.

Platon’dan Husserl’e, Batı metafizik geleneğinin esasını teşkil eden mevcudiyet-buluş metafiziğini sorgulayan Fransız filozof Jacques Derrida (1999:52), geliştirmiş olduğu “dekonstrüksiyon” kavramını, Heidegger’in *abbau* (ayrıştırma) ve *destruktion* (yıkım) kavramlarından aldığını söylemektedir (1999:185). Yapısöküm kavramının oluşumunda Heidegger ve Nietzsche’den etkilendiğini 1983 yılında Japon Profesör Toshihiko İzutsu’ya yazdığı *Letter to a Japanese Friend*⁵⁰ başlıklı metinde açıkça dile

⁴⁹ <https://medium.com/@coimextr/august-ferdinand-m%C3%B6bius-9ec7f137c545> Erişim tarihi:04.01.2020

⁵⁰ https://grattoncourses.files.wordpress.com/2012/11/letter_to_a_japanese.pdf Erişim tarihi: 07.01.2020

getiren Derrida, Saussüre'ün dilbiliminden faydalanmış ve *konuşma-yazı* karşıtlığı bağlamında *Of Grammatology* adlı eserinde yapısökümün özelliklerini büyük ölçüde detaylandırmıştır.

Evrenselci ve monodist yaklaşımların kutuplaşması dışında kalan, iki yaklaşımın özelliklerini bir potada eritme eğilimine girmiş Paul de Man ve Alfred Hirsch gibi bazı kuramcılar, çeviriyi bir “anlam aktarımı” olarak ele alan Derrida'nın bu yapısökümcü felsefesi altında buluşmuşlardır (Niranjana,1992: 55).

Parçalara ayıran ve ayırdığı parçaları dönüştüren yapısöküm geleneği içinde Platon, Nietzsche, Saussüre, Husserl ve Heidegger gibi filozoflar metinler üretmişlerdir (Akşin, 1999:42). Derrida, kendi felsefi görüş çerçevesinde bu metinleri zaman zaman referans alarak metinler arası bir ağ dâhilinde gerçeklik ile metin düzeyi arasındaki izleri sorgulamış ve bu izleri görünür kılmaya çalışmıştır.

Derrida, özellikle Saussüre ve Husserl'in dile yaklaşımının etkisiyle, dilin oynak ve belirsiz doğası üzerinde durmuş ve anlamın sınırlarının yer değiştirmesine vurgu yapmıştır. Göstergelerin başka anlam bağlamlarından geçerek başka anlamlara geldiği yargısıyla Derrida, bağlamdan bağlama değişen göstergeler zinciri içerisinde anlamın durmadan değiştiğini söylemektedir. Dolayısıyla göstergelerin bağımsızlığını olanaksız görmektedir. Herhangi bir şekilde bir gösterge dizgesinin dışına çıkılmasının söz konusu olmadığı söyleyen Derrida'ya göre, metnin anlamının kesinliğe kavuşturma çabaları çevirilemezlik kavramına zemin oluşturmaktadır (Derrida, 1997; akt. Koskinen, 1994:447).

Yapıbozum, her yazarın kendi metnine değişmez bir anlam yüklediğini ileri sürer; metinlerin yazıldıkları kodları ortaya çıkararak metinlerin yeniden yazılması için çabalar. Yazma sürecinde gizli kalmış anlam katmanlarını açığa çıkarır. Bu nedenle, yazınsal anlamın ayırımında metaforların indirgenemezliği, metinlerin yeni bakış açılarıyla okunmasını hedefleyen yapıbozum felsefesi için, dilde anlamın sınırsız olduğu fikrini işleme açısından önemli bir yer tutmaktadır (Sarup, [1997] 2004:80). Bu anlamda Derrida'nın yapısökümü, Madan Sarup'un aktarımına göre, metaforların mantığa dayalı bir kullanım sergilememeleri (a.e:80) nedeniyle sebep oldukları

“denmek istenen” ile “söylemin kendisi” arasında kalan “anlamsal çıkmazları”, bir anlamda “kör noktaları” (*aporia*) bulup çıkarmak zorundadır:

The tactic of deconstructive criticism, that is to say, is to show how texts come to embarrass their own ruling systems of logic; and deconstruction shows this by fastening on the 'symptomatic' points, the aporia or impasses of meaning, where texts get into trouble, come unstuck, offer to contradict themselves. (Eagleton, 1983:116) (Yapı çözümlemenin taktiği, bazı metinlerin nasıl kendi yönetici mantık sistemlerine ters düştüklerini göstermektedir; yapı-çözüm bunu metinlerin çıkmaza girdikleri, takıldıkları ve kendileriyle çelişkiye düşmek zorunda kaldıkları “septomatik” bölümlere, anlam düğümlerine dikkat çekerek gösterir.) (Eagleton, 1990:155-156)

Yapısökümcülük genellikle, Aydınlanma sonrası düşüncesinin şüpheli ve eleştirel eğilimlerini yansıtan postyapısalcılık ve postmodernizm gibi çağdaş felsefe kuramlarıyla anılmaktadır. Derrida'nın geliştirdiği yapısöküm, metafizik sorgulamalar yapmaktadır. Derrida, Batı felsefe geleneğinin karşıtlıklardan oluşan felsefe yapma eğilimini eleştirmektedir. Yapısökümcü sorgulamasıyla merkeziliğin bu sorunu doğasından sıyrılmayı hedefleyen Derrida, hem dilin hem de anlamın doğasında var olan belirsizliği metafizik bir düşünceyle varlık sorununa bağlamıştır.

Bu yaklaşımla Derrida, Saussure gibi, dili göstergeler sistemi olarak görmekte ve göstergeler arası karşıtlıkların anlamı oluşturduğuna inanmaktadır. Derrida'ya göre, düalist bir yapıya sahip Batı düşünme mantığının içerdiği gösteren-gösterilen, langue-parole, konuşma-yazı gibi tüm ikili karşıtlıklar, aslında birbirini dışlamakta ve bir ötekilik mantığı içerisinde kurgulanmaktadır. Bu söz konusu karşıtlıkların hiyerarşisi içerisinde, ikilikleri oluşturan unsurlardan merkezde tutulanlar, diğerlerine göre daha anlamlı ve değerli bulunmaktayken, ikincil kabul edilen unsurlar dikkate alınmamaktadır. Bunun sonucunda merkezde olana ulaşmaya çalışmak ikincil olanın ötekileştirilmesine yol açmaktadır (Derrida, 1982:32).

Derrida'nın yapısökümü, ilk olarak, “mevcudiyet metafiziği” olarak adlandırılan, Batının, birini diğerine tercih ettiren düşünme mantığını ve bu mevcudiyet varsayımını

eleştirmektedir. Bu eleştiri, Derrida'nın yapısını sökmeyi amaçladığı humanist felsefenin, evrensellik özelliğinin bir resmidir. Evrensellik özelliğini çevirilebilirlik iddiasına dayandıran yapısalcı geleneğin devamı olan evrensel humanizm, anlamın sorunsuz aktarılması için çözümü diğer olanı görmezlikten gelmekte bulmuş veya onun yanlış temsil edilmesine yol açmıştır (Currie, 2013:111-113).

Aynı zamanda politik ve kültürel karaktere sahip düalist düşünme mantığı gereği, görelî bakışın aksine, birden fazla doğrunun olma durumu veya mutlak bir doğrunun olmaması bir kriz durumudur. Bu kriz metnin farklı yorumlanmasına neden olabilmekte ve metni manipülasyona açık bir hale getirebilmektedir. Bununla birlikte, çevirinin doğasında var olan, farklı olanın, yani ötekinin dilini bozma eğilimi, Derrida'ya göre, çeviriyi mümkün kılan bir çeviri gerçeğidir (1978:125-148).

Derrida'nın bu tespiti, çeviri yoluyla gerçekleşen öteki dille temasın, kendini hem gösteren hem gizleyen bir bozulmaya yol açması anlamına gelmektedir. Bunu, evrenselcilerin yapmaya çalıştığı gibi, engellemeye çalışmak, çeviriye olan ihtiyacı ortadan kaldırmak anlamına gelebilir. Bu nedenle, Roman Jakobson, savunduğu “her şey çevrilebilir” tezine, özellikle şiirde ses ve sözcük katmanlarında gerçekleşebilecek bozucu eğilimleri kastederek, “yaratıcı aktarım/değiştirme” (*creative transposition*) ibaresi eklemiş ve kendi görüşüne bir esneklik getirmiştir (1959:238).

Derrida önce, Batı metafizik geleneğindeki metinlerin ilk ve sonsöz olma gibi merkeze göre *var* edilmesini, yani *değişmez* olma iddialarını geçersiz kılmaya çalışmaktadır ([1978]2005:351-352). Daha sonra hiyerarşik karşıtlıklara dayalı Batı metafiziğin ötekileştirdiği kavramları ele alır. Derrida, böyle bir prosedürün felsefi ve epistemolojik yansımalar taşıması yanında etik ve siyasi bir düşünme mantığını içeren bir metin okuma stratejisi olduğunu da vurgulamaktadır. Derrida, Kasım Küçükalp'in aktarımına göre, metni “güçler alanı içerisinde, heterojen, farklılaşan ve açık uçlu bir karakter” olarak tanımlamaktadır (akt. Küçükalp, 2015:603-604). Derrida'ya göre, “metin dışında hiçbir şey yoktur” (1997:158⁵¹).

⁵¹ Alıntının İngilizcesi: *There is nothing outside the text.*

Derrida, metnin bu karakteri sebebiyle yorumu açık olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Derrida'nın yapısökümünde, bir metnin anlamını bulduğu fikrine şüpheyi yaklaşmaktadır. Dermont Moran'a göre, yapısöküm her metne "yerine getirilmeyen bir söz" olarak bakmaktadır (2008:453-454). Derrida'cı yapısöküm, ayrıca, Saussüre'ün gösterge kuramında kullandığı gösterilen kavramınının "mevcudiyetini" eleştirmektedir. Dil göstergelerinin sınırsızlığına vurgu yapan Derrida, tek bir gösterilenden değil gösterilenler kümesinden söz etmektedir. Böylece anlam içeriğinin başka bağlamlara uğraması neticesinde genişlemesini gösterenin gösterilene doğrudan bağlı olmamasına bağlanmaktadır (akt. Sarup, 1993:52). Bağlamın değişmesiyle gösterilen döngüsündeki gösterenler zinciri de anlamı değiştirecektir (Sarup, [1997] 2004:54). Eagleton bu durumu, "hiçbir gösterenin tamamen anlamlı olamayacağı" manasında okumuştur:

Language is something I am made out of, rather than merely a convenient tool I use, the whole idea that I am a stable, unified entity must also be a fiction. (Eagleton, 1983:111) Dil, uzlaşma dayalı olarak kullandığım bir araç olmaktan çok, benim de içinde yapıldığım bir şeydir. Demek ki değişmez, birleşik, bölünmez bir varlık olduğuma yönelik bütün bir düşüncenin kurgudan öte bir değeri yoktur.) (Sarup, [1997] 2004:54)

Eagleton, göstergelerde hiçbir şeyin tamamen bulunmadığı gibi, söylenen ve yazılan herhangi bir şeyde de bütünüyle bulunamayacağına inanmaktadır. Eagleton'a göre göstergeleri kullanmak, demek istediği anlamın dağılması, bölünmesi ve asla kendisiyle bire bir aynı olmaması anlamına gelmektedir (Eagleton, 1983:112).

Bir sistem olarak *dil (langue)*, Saussüre göre, çok sayıda göstergeden oluşan uzlaşimsal bir dizgedir. Somut ve bireysel olan *söz (parole)* kendisini belirleyen bu soyut dizge içinde gerçekleşir. Dilsel anlamda anlamın ortaya çıkması işitimi imgesi [ses/gösteren] ve kavram [gösterilen] arasındaki "uzlaşimsal ve nedensiz" birlikteliğe bağlıdır (Saussüre, 1959:67). Derrida buradan, göstergelerde bağımsız anlam alanlarının olamayacağı tespitine dayanarak, anlama işaret edenin gösteren değil, anlam tasarımını sonsuz bir oyuna çeviren "gösterenler zincirleri"nin olduğu çıkarımını yapmıştır. Gösterilenin merkezde olmadığı farklılıklar katmanlarından oluşan dil sistemi, bir dil

oyununa dönüşmekte ve mutlak doğrudan bahsetmek mümkün olmamaktadır (Derrida, 1978:278).

Anlamın göstergeler arası bağıntılar sonucu ortaya çıkan zihinsel bir tasarım olduğu ısrarı, Derrida açısından, göstergelerin bir yokluğa işaret ettiği manasını taşımaktadır. Dil sistemindeki birçok değişken ve aralarındaki anlaksal ilişkiler dikkate alındığında, gösterenler ile gösterilenlerin sürekli olarak aralarında yeni birleşimler yapıp-bozması, Derrida'ya göre, anlamın sonu gelmeyen, bitmeyen bir döngü içerisinde devinmesine sebep olmaktadır. Bu da anlamın tek bir göstergeye bağlı kalamayacağı anlamına gelmektedir (Derrida, 1999:187:akt. Sarup, [1997] 2004:53).

Diğer yandan Ferdinand de Saussüre, gösterenle gösteren arasındaki ilişkiyi “sabit ve durağan” bulmaktadır (Sarup, [1997] 2004:22). Buna karşın Derrida gibi düşünen Jacques Lacan, “dil gösterenler silsilesinden oluşmaktadır” demektedir. Lacan'a göre gösteren, “diğer” olanı, yani “bir diğer göstereni” işaret etmektedir (1966/1970:193). Böylece gösteren ile gösterdiği anlam arasındaki sabit ilişki, öznenin neredeyse kaybolduğu, sürekli bir değişime doğru gittiği ve bu anlamda bir “çözünmenin” (*dissolution*) yaşandığı bir sürece evrilmektedir (1966/1970:194).

Hemen hemen aynı *dissolution* sürecinden, Derrida, *Of Grammatology* ve *Writing and Difference* adlı eserlerinde bahsetmektedir (1967:xix). Derrida adı geçen eserlerde dili “mevcudiyetin ve özdeşliğin” (*identity*) tamamen “farklara” (*difference-différance*) bölümlendiği “sonsuz bir değiştirim alanı” olarak tanımlamaktadır. Hem farklılaşmak, hem de ertelemek anlamlarına gelen *différer* fiilinden türettiği *différance* ile *différence* [-ance ve -ence] arasındaki bu yazım farklılığını Derrida, gösterenin başka bir gösteren tarafından tekrar tekrar gösterildiğine bir işaret olarak açıklamıştır ([1978]2005:365)

Derrida, *différance* kavramını ilk defa *Speech and Phenomena* adlı eserinde kullanmıştır. Bu kavramla tasavvur edilenin gösterge cinsinden temsilini, yapısökümcü bir okumayla, bir “ayırım ve erteleme” ilkesine dayandırmaktadır. Yaşanmış aynı olmayan benzerlikleri *différance* kavramı içinde toplamıştır. Bu anlamda Derrida, göstergelyi bir “iz” (*trace*) varlığı olarak yeniden tanımlamaktadır. Bu yapısökümcü felsefeye göre, anlam zamanla değişebilmektedir. Bu sebepten anlama atıfta

bulunulması, mevcudiyetinin tanımlanamayacağından, sonsuza dek ertelenmektedir (1992:96).

Derrida'cı yapısökümün, Batı felsefesine eleştirdiği en etkili hiyerarşik yapı, sözün [konuşmanın] yazı karşısında üstün tutulduğu düşünme mantığıyla ilişkilidir. Konuşma ve yazıya ilişkin bu ayrıcalıklı durum, konuşanla söz arasında doğrudan, yazının sahibiyile yazı arasında dolaylı bir ilişki vardır, şeklinde belli metafizik önermeler sunmaktadır. Bu önermelerden Derrida, *Of Grammatology* adlı eserinde Jean-Jacques Rousseau'dan alıntıladiğı, “anlamın konuşmanın içinde saklı olduğu” savını yapısöküme uğratmak niyetindedir (1967:27⁵²).

Rousseau'nun bu savı, dilin kaynağını yazının kaynağıyla bir tutan Derrida açısından, kabul edilmez savlardan biridir. Bu noktada Derrida, konuşmanın göstergenin tek biçimi şeklinde sunuluşunu, doğal sürece aykırı bulmasından ötürü, reddeder. Derrida, konuşmanın bulunuş varsayımından ötürü yazıya göre öncelik verilmesini, anlamın konuşmacının denetiminde olduğunun sanılmasına bağlamıştır (Sarup,[1997] 2004: 56). Derrida, “sözmerkezcilik” (*Logocentrism*) ve “sesmerkezcilik” (*Phonocentrism*) gibi bazı belirleyici kavramlara da değinmektedir. Bu kavramlardan *sözmerkezcilik* ile yazıyı ve *sesmerkezcilik* ile konuşmayı kastetmektedir (1997:44; 1976:145).

Batı felsefesinin sesmerkezci ve aynı zamanda sözmerkezci olduğunu belirten Derrida, söz ve yazı ikili yapısıyla ilgili yürütülen “mevcudiyet” mantığı nedeniyle, Batı metafiziğinde sözün, yazı karşısında ayrıcalıklı tutulduğunu söylemektedir. Madan Sarup'a göre, metafiziksel bir düşüncenin pratiğe döktüğü bu ayrım ikili karşıtlıklar üzerinden ilerleyen bir felsefe geleneğinin bir sonucudur ([1997] 2004:57).

Derrida, metafizik düşünce örgüsünde sözcüklerin dolayısıyla insan sesinin, doğrudan aktarım işlevi gördüğünü söylemektedir. Bu sebeple sözcüklerin, salt gerçeğe ulaştıracak yegâne araçlar olarak kabul edildiklerini söylemektedir. Bu arada *Logos-merkezli* düşünme mantığının insanı düşünce ve varoluş paydasında topladığına dikkat çekmektedir. Derrida'ya göre insan böylece her türlü metafiziksel düşüncenin ikili karşıtlıklarla taşındığı bir episteme içinde değerlendirilmektedir. Logos-merkezli

⁵² Alıntının İngilizcesi: *Writing [being] nothing but the “representation” of speech.*

anlayışa, bir başka deyişle dil, düşünce ve deneyimin temel işlevini yerine getirecek bir “sonsöz”ün varoluşuna inanış, Derrida’ya göre, yazıyı metafizik anlamda kavramsallaştırmıştır (Derrida, 1967:10-12).

Yapısöküm kuramıyla Derrida, dilin Saussüre’ün ileri sürdüğü gösteren ve gösterilen arasında yapılan ayırmadan daha karmaşık ve sonu gelmeyen ilişkiler zincirinden oluştuğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Derrida için yapısöküm dilin bu karakterini yansıtmakta ve yapısökümün tanımlanması bu nedenle zorlaşmaktadır. Ancak yapısökümün ilk stratejisi varolan karşıtlıkları tersine çevirmektir. Bu anlamda Derrida, yazıyı dilin sistematik bir ifadesi olarak gören ve yazıya ikincil bir konumda tutan Saussüre’ün tanımına odaklanmıştır.

Writing is used...to continually represent language...Language and writing are two distinct systems of signs; the second exists for the sole purpose of representing the first. (Yazı dili temsil etmek içindir ... Dil ve yazı iki ayrı gösterge sistemidir; yazının varlık nedeni dili temsil etmesidir.) (Saussüre, 1959:23):

Saussüre’ün bu tanımı, konuşma ve yazı arasındaki metafizik karşıtlığı göstermektedir. Derrida, bu hiyerarşinin savunulmazlığını göstermek için, Saussüre’ün dilin uzlaşimsal göstergelerden oluştuğu fikrini yansıtan, göstergenin nedensizliği savının karşısına, anlamın sınırsızlığı vurgusunu koymuştur. Derrida’ya göre, sistemdeki bir unsurun değişmesi, zincirleme olarak diğer unsurları da değiştirecektir. Bu değişim zinciri baştan bir oluşumun tetikleyecisi demektir. Bu değişimde başlangıçlar ya da sonlar değil, öğeler arası farklılıklar bulunacağından sonsuz bir gösterme süreci söz konusu olacaktır (1997:30-35).

Derrida’nın yazıyla ilgili olarak vurgulamak istediği bu düşünceye göre, metin ile metnin anlamı farklıdır. Her gösterge bir yokluğu göstermektedir. Bu yokluk bir temsil ile doldurulmaktadır (Derrida, 1999:78-79). Temsil edeni anlamdırma çabasının yazı yoluyla gerçekleştiği bu döngü içerisinde metnin çözümü için daha fazla yazı, daha fazla “eklenti” gerekmektedir (1997:227). Yazı böylece sözün boşluğunu doldurmakta ancak bunu yaparken anlamın ertelenmesine neden olmaktadır (Derrida, 1997:158).

Mevcudiyet metafiziğinin, her defasında bir eklentiyle, yani yazı yoluyla özetlenmesi, Derrida açısından, *dile* eklenen yazının, konuşmayı tümlediği ve konuşmanın bir temsilcisi olduğu durumlarda, bir yetersizlik, bir eksiklik durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu yetersizlik durumu Derrida için, sözü (düşünceyi) aktarmak yerine, önce ona eklenip ve sonra onun yerine geçen yazıyla olduğu kadar, sözün yazıdan ayrılmaz bir hale gelmesiyle de ilintilidir. Yazıyı söz karşısında ikinci plana atan Rousseau, Husserl ve Saussüre gibi filozoflara, Derrida, konuşmanın da bir eklenti (*supplement*) olduğunu göstermeye çalışmıştır (1997:144).

Yazıyı tek başına yetmeyen ancak sözün boşluğunu dolduran bir “eklenti” olarak gören Derrida, Anglo-Amerikan felsefenin savunduğu *parergon* kavramından hareketle “içerisi” (*ergon*) ve “dışarı” (*parergon*) ayrımında ele almıştır. Bu ayrımında dışarı-parergon olarak görülen yazı, Derrida’nın yapısökümünde, içerisini, yani sözü tamamlarken aynı zamanda onun eksikliğini de açığa çıkararak “iç-dış sınırları” yapısökümüne uğratmaktadır:

In fact, without the outside, the inside cannot distinguish itself from itself; thus, in a hard-to-think way, the outside is in the inside from the beginning because the inside requires the outside in order to be an inside. But the boundaries blur. (Aslında, dışarı olmadan, içsel kendisini kendinden ayıramaz; bu nedenle düşünmesi zor bir şekilde, dışarı en baştan beri içeridedir; çünkü içerisinin dışarıda olabilmesi için dışarıya gereksinim duyar, fakat sınırlar belirgin değildir.) ([1988] 2016:162):

Böylece yazının tamamlayıcılığıyla ve/veya ilave edilmesiyle, tamamlanmışlık veya bütünlük iddiası taşıyan metinlerin hiçbir farklılığı bir söylemle sınırlayamayacağı gösterilmiştir (1997:157). Yapısökümcü metin okumanın peşinde olduğu bu doğrultudaki bir ispat, üzerinde ne bir başlangıç ne de bir bitiş noktası bulunan August Möbius’un tek taraflı bir yüzeye sahip Möbius Şeridi’nin işleyiş mantığında olduğu gibi, “mevcudiyetin-varlığın” yapısökümü olmaktadır.

Göndergenin sonsuz yorumu, ya da anlamın ulaşılamaz olduğu vurgusunu konuşma-yazı diyalektiği üzerinden yapan Derrida özetle, yazının çok anlamlılığı nedeniyle anlamı erteleyeceğini, mutlak bir doğru olmadığını ve doğruya ulaşılmasının farklı

yolları olduğunu ileri sürmektedir. Derrida yazıya ve konuşmaya olan mutlak doğru gibi gösterilen bu bakış açısını böylece yapı sökümü uğratmaya ve Batı metafiziğinde yazıyı daha az önemli konumda gören anlayışı sarsmaya çalışmıştır (Rotry, 2014:18).

Bu anlamda Derrida'ya göre, metin ile metnin anlamı farklı şeylerdir. Bir açıklamanın anlaşılabilmesi bir başka açıklamaya ihtiyaç duyulabileceğini ve sürüp giden döngü içinde geriye yazının kalacağını söyler. Göstergenin daima kendi dışındakine gönderme yapması kapsamında, göstergenin kendisi ve teslim ettiği arasındaki farklılık, Derrida'nın *différance* kavramıdır.

Derrida, gerçeklik denen şeyle göstergenin örtüşmemesi sonucunda ortaya çıkan sürekli bir eksik kalma varsayımını bir *différance* yapısı olarak görmektedir. Bu yapıyı metinler arası ilişkiler zincirinin bıraktığı “izler” (*trace*) aracılığıyla göstermeye çalışmaktadır. İz terimiyle Derrida, izi sürülen “ötekinin” gösterge içinde konumunu, yani anlam alt katmanlarının mutlak kaynağını kast etmiştir (Derrida, 1997:65).

Derrida'ya göre, mutlak anlamın eksikliği ya da sürekli ertelenmesi neticesinde kavramlar belli bir ilişki döngüsünde hareket etmekte ve birbirilerini bir gönderge bütünü kapsamında anlaşılır kılmaktadırlar. Hakikat veya gerçeklik denen şeyle kurulan ilişki, Derrida'nın *différance* yapısı içinde, devamlı kendini ertelemekte ve asla olması gereken yerde değil, fakat olması beklenen şey gibi görünmektedir. Derrida'ya göre, sözcükler gerçeği ancak kısmen yansıtmaktadırlar (1982:25-26).

Gösteren ile gösterilenin sürekli yer değiştirdiği bir göstergede anlamın sabit kalamayacağını söyleyen Derrida, çoklu yorum içinde kalan metnin böylece asla mutlak anlamı göstermeyeceğini belirtmektedir. Derrida için, insan zihni ve dış gerçek arasındaki temsil sorununun sorgulanması, anlamın göreliliğini ortaya koymaktadır. Bu anlamda Derrida, hümanist söylemin, evrensellik özelliğiyle, mutlak doğru olarak göstermeye çalıştığı çevirilebilirlik [s]imgesini, yapı sökümü uğratarak bozmak amacındadır. Söz konusu imgeyi ya da “illüzyonu” bozduğunda geriye düalizmin doğası kalacaktır.

Bu anlamda Şekil 6, aynaların ne yansıttığına bakmaksızın, asıl kaynağa ulaşma çabasının getirdiği devingenliği temsil etmektedir. Aynaların işlevlerinin sözcüklerinki

gibi temsilden ibaret olduğu varsayıma dayanarak, Lacan'ın “aynalar galerisi” (*the hall of mirrors*) olarak betimlediği “gösterge dünyasına” bir gönderme yapılmaktadır.

Kaynak: <http://bruceleelives.co.uk/enter.html>⁵³

Şekil 6: “İmgeyi Yok Et”- Enter The Dragon filmindeki Aynalı Oda

Lacan gösteren-gösterilen ilişkisine, *The Four Fundamental Concepts Of Psycho-Analysis* adlı kitabının birinci bölümünde, tekrarların aldatıcılığı ve gerçek-hayal sarmalı üzerinden değinmektedir (1986:41).

Mutlak anlama ulaşma gayretini terk eden Derrida, metnin nasıl okunacağından yola çıkarak sözdizimsel analizler yapmaktadır. Derrida'ya göre, bir dil için anlamı belirleyecek “soyut/aşkın bir gösterilen” (*transcendental signified*) bulunmamaktadır; metinler arası göndermeler mevcuttur. Bu anlamda, Derrida'nın *différance* kavramı hem farklı olmayı hem de başkasından bir parça olmayı içermektedir.

2.2. Çevirilemezlik Türleri

Çevirinin gerekliliği ve aynı zamanda imkansızlığı üzerinden yürütülen paradoksal söylem her iki kutbun sağladığı görüşlerle beslenmektedir. Jacques Derrida, Babil söylencesini eşeleyerek alevlendirdiği bu tartışmaya, çok dilliliğin sebep olduğu kaos penceresinden bakmakta ve kaynak metinle çeviri arasındaki ontolojik ve simbiyotik ilişkiye dikkat çekmektedir (Derrida, 2001).

⁵³ Alıntının tamamı "*The enemy has only images and illusions behind which he hides his true motives. Destroy the image and you will break the enemy.*" şeklinde olan pasaj, Enter the Dragon (Ejder Kalesi / Ejderinin Üç Fedaisi) filminin bir repliğinden alıntıdır. <http://www.sinemasmart.net/getir.aspx?filmid=1865> , <http://bruceleelives.co.uk/enter.html>

Öte yandan, her şeyin çevirilebileceği ya da hiçbir şeyin çevirilemeyeceği gibi mutlak görüş paylaşanların bulunduğu ortak noktada, mutlak bir başarı veya başarısızlık durumundan söz edilemediği görülmektedir. Anlam kaybının kaçınılmazlığı şeklinde özetlenebilecek ve yorumlanabilecek bu durum analizi, adeta homojen bir bütün olarak algılanan çevirilemezlik kavramının, heterojen yapısına işaret etmektedir. Bu amaçla, tezin bu bölümünde, çevirilemezliğin çoklu katmanlarını gösteren bir sınıflandırma yer almaktadır.

Sınıflandırmada, kavramsal çerçevenin anlaşılması için, çevirilemezliğe yol açtığı düşünülen faktörler birtakım terimlerle birlikte verilmektedir. Çevirilemezlik tartışmalarının merkezinde kalan veya etrafında yürütülen belli alanlara ait söylemler çevirilemezliğin heterojen yapısını göstermek için kendi içinde türlerine ayrılmıştır.

İlk çevirilemezlik türü *dilsel çevirilemezlik* başlığı altında verilmiştir. Bu başlık genel dilbilimsel tartışmalar odağındaki göstergeler arası farklılıkları ve bu farklılıklara dayalı eşdeğerlilik arayışını içermektedir. Dilbilimsel yaklaşımda eşdeğerlik dilsel öğelerin diğer dilsel öğelerle yer değiştirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Berk, 2005:121). Mehmet Rifat'ın tanımına göre eşdeğerlik, “dildışı gerçekliklerin biçem ve yapı açısından farklı yollarla sağlanmasıdır (2008:245). Ladmiral kavramı, belli sebeplerden çeviriye eşanlı tutmuştur (akt. Rifat, 1994/2004:145). Bu bölümde ön plana çıkan açıklamalar, sözcükten metne kadar uzanan geniş yelpazede hangi dilsel öğelerinin çevirilemez olarak görüldüğüyle ilgilidir.

İkinci olarak, *kültürel çevirilemezlik* boyutunda, sosyo-kültürel yaşam pratiklerinin anlamsal ve işlevsel karşılıklarının erek dildeki yokluğuna gönderme yapılmakta ve iki kültür bağlamını oluşturan dilsel öğelere bağdaşıklık penceresinden bakılmaktadır. Üçüncü çevirilemezlik türü *mutlak çevirilemezlik* başlığı, kaynak metnin neden olduğu aktarım güçlüklerini içermektedir. Bu güçlükler siyaset, sömürgecilik, hiyerarşik yapı ve güç ilişkileri gibi metnin oluşumuna dolaylı/dolaysız etki eden metin dışı öznel deneyim ve bilgilerin odağında yer verilmiştir.

Dini ve felsefi metin çevirilerinin getirebileceği dilsel ve biçimsel kısıtlamalara dair bir görünüm yine bu başlık altına dahil edilmiştir. Son olarak, kültürel ve tarihsel arka

planlara gömülü bilişsel süreçlerin çeviri ürününe etkisi ve metne yaklaşım ve üslupla ilgili çeviri kısıtlamaları *yazınsal çevirilemezlik* başlığı altında verilmiştir.

Bu çalışmada, daha iyi incelenebilmesi için, çevirilemezlik kavramı kategorileştirilmiştir. Bu sınıflandırmaya rağmen, çevirilemezliği teşkil eden katmanların, teoride ve pratikte, bir bütün halinde düşünülmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Dahası her katmanın belli derecede felsefi bir söylemin temelleri üzerine inşa edildiğinin bilinmesi, çevirilemezlik tartışmasının görelilik yüzünün tanıtılması açısından ayrıca önemlidir.

Sınıflandırma yaparken ilgili bilim dallını ve alt dallarını tanımlamakta kullanılan dil ve terimce konusunda ortak dil kullanımına azami dikkat gösterilmiştir. Bunun için Özlem Berke'in *Çeviribilim Terimcesi* ve Berke Vardar'ın *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* başlıklı eserlerine başvurulmuştur.

2.2.1. Dilbilimsel Çevirilemezlik

Anlamın kaynak metindeki halinin korunması ve öyle temsil edilmesi çevirinin tarih boyu üzerinde durduğu hassasiyetlerden biridir. İnsanlığın var olma biçimine kadar uzanan geleneksel Batı çeviri söyleminde, dilbilim, çevirilebilirlik yanında çevirilemezlik kavramını da çözümlmek zorunda kalmıştır. Bu amaçla, yakın tarihin yapısalcı dilbilimcilerinden John C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics* isimli konu incelemesinde, dil içinde her şeyin çevirilemeyeceğini ve dolayısıyla anlam kaybının kaçınılmazlığını kabul etmektedir (1965:27).

Catford, çevirilemezlik tartışmasıyla, St Jerome'dan günümüze *biçem (form)* ve *içerik (content)* kaygılarıyla süre gelen, literal çeviri ve liberal çeviri polimiğine “biçimsel denklik” (*formal correspondence*) ve “metinsel eşdeğerlik” (*textual equivalence*) ayrımını getirmiştir (1965:27).

Çalışmasının genelinde çevirilemezlik olgusunu eşdeğerlilik ifadesi üzerinden ele alan Catford, çevirilemezliği, daha sonra kendisinin de sorguladığı, dilsel ve kültürel bir ayırımında tanımlamaktadır (1965:100). Catford'a göre, diller arası biçimsel ve yapısal

farklılıklar dilsel çevirilemezliğe yol açmaktadırlar. Catford, erek dilde bu çeviri ünitelerine eş değer dilsel birimler bulmanın imkansızlığından söz etmektedir. Gerekçelendirmelerini, tam ve kısmi çevirilemezlik gibi sınıflandırmalara dayandırarak vermektedir (1965:21-22). Bu sınıflandırmalar çeviri kayıpları üzerine yoğunlaşacak bir çeviri paradigmasının habercisi durumundadır.

Catford, kaynak dil ve erek dil metinlerinin eşdeğerliğini göreceklere işlevlere ve paylaşacakları durumsal özelliklere bağlamaktadır. Çeviriyi öncelikle *kapsamına*, *düzeyine* ve *derecesine* göre kategorilere ayırmaktadır. Catford, tam çeviri ve kısmi çeviri şeklindeki alt kategorileri “kapsam (*extent*), mutlak ve kısıtlı çeviriyi “düzey” (*level*), ve son olarak serbest çeviri, düz anlam ve sözcüğü sözcüğüne gibi çeviri yaklaşımlarını “derece” (*rank*) başlıkları altında toplamıştır (Catford, 1965). Çevride eşdeğerlilik durumlarını Catford, kaynak dildeki dilsel öğelerin erek dildeki öğelerle *fonoloji*, *grafoloji* ve *transliterasyon* yoluyla kısmi yer değiştirmeleri olarak tanımlamaktadır (1965:28).

Ancak Catford’un çeviri yaklaşımı aşağıda sıralanacak bir takım sebepler açısından sınırlı ve tartışmaya açık bulunmaktadır. Çeviriyi uygulamalı dilbilimin bir alt kolu görmesi ve çevirinin kaynak dilden erek dile doğru daima tek yönlü bir işlem olarak resmetmesi Catford’un eleştirildiği hususların bazılarıdır. Eşdeğerlilik seviyesini derin yapıya indirgeyemeyerek diller arası anlamsal bağı yakalayamaması Catford’un eleştirildiği bir başka konudur. Önerdiği çeviri modelin metinsel anlam bütünlüğüne uzak bulunması nedeniyle Catford ayrıca eleştirilmiştir (Baker, 2020:307).

Diller arası sözcük, sözdizimi, anlam, edim ve dünya görüşü seviyelerindeki tutarsızlık ve uyumsuzlukların çeviri kayıpları anlamına geleceği öngörüsüne sahip Jiri Levy, çeviriye “estetik eşdeğerlik” kazandırma çabasıdadır. Levy’nin bu çabası, Anton Popovic gibi, çevirmenin yaratıcı müdahalelerini gerekli gören dilbilimciler tarafından desteklenmiştir (akt. Rifat, 2004, 133-140).

Kaynak dilde kullanılan sözcüksel, biçimsel, sözdizimsel ve metinsel yapılara denk gelecek uygun karşılıkların hedef dilde aranması şeklinde özetlenebilecek eşdeğerlik paradigması, çeviri sürecindeki risklerin azaltılması düşüncesini taşımaktadır (akt. Yücel, 2013:118; Kussmaul, 2007:61-66). Zamanla geliştirilen kavram içinde, Roman

Jakobson, Eugene Nida, Anton Popoviç, Werner Koller, Peter Newmark ve Julian House gibi isimler öne çıkmışlardır Ancak Catford'un eşdeğerlik arayışı, Snell-Hornby tarafından, tanım olarak dolaylı ve çeviriyi salt dilsel gördüğü için, yaklaşım olarak yetersiz bulunmaktadır (Snell-Hornby, 1988:19-20). Bunlara ek olarak, Catford'un dilsel ve kültürel çevirilemezlik yaklaşımı, dilin ve kültürün devingenliğini ve çevirinin göreceli doğasını göz ardı etmesi bakımından da eleştiri almıştır (Bassnett, 2002:40).

Dilin potansiyelini çeviri üzerinden gösterme çabasının etkisiyle Catford, bir diğer eşdeğerlik ayrımını, *biçimsel denklik ve metinsel eşdeğerlik* arasında yapmaktadır. Catford bu ayrımı, Ferdinand Saussüre'e ait dil-söz karşıtlığına denk gelen parametrelerle bağdaştırmaktadır. Kaynak dil ve erek dildeki eşdeğer birimleri sorguladığı biçimsel denklik kavramıyla dil kısmını, dil öğeleri arasındaki ilişkileri karşılaştırmalı olarak mercek altına aldığı metinsel eşdeğerlik kavramıyla söz bölümünü temel almıştır. Ancak daha çok dil düzeyinde kaldığı gözlemlenen Catford, bu anlamda eleştirilmiştir. (Hatim ve Munday, 2004:27-28).

Catford'un çalışmasının dilsel çevirilemezlik açısından ne anlam ifade ettiğini anlamak için, Saussüre'ün dil-söz diyalektik ilişkisine göz atılmasında fayda vardır: Saussüre dili bir sistematik yapı olarak ele almakta ve kendi iç öğeleri bünyesinde incelemektedir. Saussüre'cü düşünce, anlam türemesini "dizge içi farklılıklara" bağlamaktadır. Dillerin derin ve yüzeysel yapılarıyla ilişkili bu düşünce içinde dil, sayesinde iletişimin sağlandığı, sözcüklerin ve gramer kurallarının üretildiği, kısaca tüm dilsel kullanımların gösterildiği sembolik bir sistemi resmetmektedir. Çeviri sırasında çevrilen, ayrımın bu kısmıdır. Karşıtlığın söz bölümünü ise, dilin uygulama alanı olarak betimlemektedir; dil de toplumsallık, söz de tekellik söz konusudur.

Bu anlamda Saussüre, dilin toplumsallığına ve sözün bireysel kullanımına vurgu yapmaktadır. Bunu yaparken, olguları açıklamak için, bir sistem olarak temel dizgeye varma çabası içindedir. Bu yüzden incelemesine sözden başlamıştır. Saussüre, dilin evrensel yasalarının peşine düşmüştür. Sözdizim, anlambilim ve deneyim gibi kategorilerde bu yasaların varlığı, Wolfram Wills için, metnin çevirilebilirliğini güvence altına almıştır (1982: 49-50).

On sekizinci yüzyıldan bu yana tüm dilbilimcilerin çevirilebilirlik anlayışını yansıtan buna benzer görüş, Noam Chomsky'e ait, dil edinci (*language competence*) ve dil edimi (*language performance*) ayrımında da gözükmektedir. Bu ayrım Saussüre'inkiyle hemen hemen örtüşmektedir: dil edinci, dilin sistemine sahip olmak adına anadil edinim sürecinde edinilen bilgi ve yetenek olarak anlaşılmakta ve Saussüre'ün *langue* kavramına denk gelmektedir; ana dil edinim sürecinde dilin somut kullanımını temsil eden dil edimi kavramı, Saussüre'ün *parole*'ünü yansıtmaktadır. Ancak Chomsky için *langue* bireyseldir. Bu diyalektik yaklaşım, bir dil sisteminin yapısal özelliklerini evrensel tümeller üzerinden bütün dillere uygulama prensibine dayanmaktadır (Chomsky, 1965:30).

Chomsky'nin *Aspects of the Theory of Syntax* adlı eserinde detaylandığı ve bir çeviri kuramı olarak tasarlandığı gayet açık olan bu modelin izleri, Eugene Nida'nın *Toward a Science of Translating* isimli kitabında sürdürülmektedir. Çeviri kuramın seyrini değiştirdiğine inanılan bu iki eserle birlikte, sözdizim ve anlam seviyelerinde var olan belli tümeller, dilsel birimlerin ayrı ayrı değil anlamlı bütünler olarak çevirilmesini gündeme getirmiştir. Bu anlamda eşdeğerliğin, başka bir deyişle çevirilebilirliğin, sağlanacağını düşündürmüştür (Nida, 1964; Nida ve Taber, 1969; Vardar, 1978).

Ancak varılan noktada, derin yapıda paylaşılan belli ortaklıklara rağmen, kaynak dilin yüzeysel yapısıyla erek dilin yüzeysel yapısının farklılığından söz edilmeye başlanmıştır. Aralarındaki dönüşüm sürecine ait bulguların kaynak metindeki gibi korunduğuna yönelik sorgulama çevirinin imkansızlığına evrilmiştir. Bununla ilgili olarak Chomsky, sözdizimsel yapıya ait derin ve yüzeysel düzeylerin, çeviri sorunlarını çözmek için yeterli olmadığına dair uyarısını şu şekilde yapmaktadır:

The existence of deep-seated formal universals implies that all languages are cut to the same pattern, but does not imply that there is any point by point correspondence between particular languages. (Kökleşmiş biçimsel tümellerin varlığı tüm dillerin aynı örüntüye uyduğunu işaret etmektedir, fakat bu belli diller arasında noktası noktasına bir çakışma anlamına gelmez) (Chomsky, 1965:201-202).

Chomsky, yukarıdaki alıntısında basit bir dille, evrensel kuralların çeviriyi garantilemeyeceğini söylemektedir. Ayrıca, yüzeysel yapının kendi temelini oluşturan derin yapıdan farklı olabileceğini ve bu kuralların çevirinin kendi sistematığına uymayabileceğini bilgisini de vermektedir.

Adı geçen karşıtlıklar ve diyalektik ilişkileri tanımlayan ikilikler, ağırlıklı olarak *dizge* ve *farklılık* kavramlarının üzerinde durmaktadır. Çevirinin nihai amacı olan anlam gibi soyut bir katmanın belirlenmesinde bu iki kavramın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, dilin bir “terimler dizgesi” olmasından hareketle, dizge içindeki her kavramın ve birimin ayrırcı bir niteliğe sahip olduğunun ve dizgenin diğer terimleriyle farklılık üzerinden kurdukları bağlarla kendilerini tanımladıklarının bilinmesinde fayda vardır.

Bir dil dizgesindeki göstergeyi başka bir dilin dizgesine taşıyan sözcükler (semantik açıdan en küçük anlam birimler), zihinsel tasarım ürünü olan kavramların ifade edilmelerine zemin hazırlamaktadırlar. Bu bakımdan bu anlamlı birimlerin biçimsel olarak elde edilmeleri, Louis Hjelmslev göre, çözümlenmeye uygun olduklarının ispatıdır (1969:66-96).

Benzer şekilde, Gideon Toury, çeviriyi dil sistemleri arası göstergelerin geçişine benzetmektedir (1989:12). Bu benzetme anlamın da gösterge sistemine bağlı olarak *gönderimsel*, *sözdizimsel* ve *edimsel* anlam ilişkileri kurduğuna işaret etmektedir. Çevirilemezlik kavramına Toury gibi yaklaşan göstergebilim, şu üç anlam kombinasyonunun farklı bir dil göstergesindeki bir başka kombinasyonla uyuşmasını beklemektedir (Gorlée, 2004):

- gönderimsel anlam (referential meaning)
- edimsel anlam (pragmatic meaning)
- dil içi anlam (intralingual meaning)

Bu anlamda kültürler arası pencereden metne has bir iletişim sorunu olarak değerlendirilebilecek çevirilemezlik, her biri kendi dilsel, anlamsal, felsefi ve kültürel açımlarına sahip şu üç durumda kendini gösterdiği söylenebilir:

- kastedilen anlamın kaybında,

- anlam ilavesi durumunda
- kastedilen anlamın değişiminde

Çeviri odaklı dilbilimsel çabalar, öncelikle dilin potansiyelini ortaya çıkarmak adına yapılan çalışmalardır. Dilin potansiyelinin görülmesi, gösterge sistemleri içinde kurulan anlam ilişkilerinin çevirilemezliğe neden olan dilsel boyutlarının anlaşılması açısından önem arz etmektedirler. Geline süreçte tam eşdeğerlik parolasıyla başlatılan mutlak çeviriye ulaşma gayretlerinin, sonradan kısmi çevirilebilirlik ve mutlak çevirilemezlik gibi belli yaklaşım evrelerinden geçtiği görülmektedir.

Çalışmaların bütününde öncelikle, tüm dillere ait ve bir dilin yapısını tanımlayan biçimsel ve yapısal dizgesel farklılıkların görünmesi sağlanmıştır. Sonrasında ses, sözcük, sözdizim ve metin gibi dil üniteleri vasıtalarıyla çeviriye sistematik yaklaşım zeminleri hazırlanmıştır. Bu yüzden dilsel çevirilemezlik limitlerinin ve nedenlerinin neler olabileceğine dair dilbilimsel bir resim çizilebilir ve çevirilemezlik kavramının dilbilimsel yüzünü kategorilerine ayırmak gerekmektedir.

Çalışmada bu amaçla, her dil dizgesinde olması gereken üç temel ayak esas alınmıştır:

- i. ses (*speech sounds*)
- ii. sözcük (*morphemes-words*)
- iii. sözdizim (*syntax*)

Dil sistematığının anlaşılması için önemli olan bu katmanların yanında, edimsel (*pragmatics*) ve anlamsal (*semantics*) diğer paralinguistik faktörler de analize dahil edilmişlerdir.

Yapılan sınıflandırmada, *fonetik* ve *semantik* bileşenlerin biçimlendirdiği ses ve anlam dizgeleri, taşıdıkları özelliklere bağlı olarak, dil dışı dünyaya aracılık edecek iki temel arayüzüyle dikkate alınmıştır. İlkiyle sesletim ve işitim, ikincisiyle düşünsel ve anlamsal dünyaya aracılık edilmektedir.

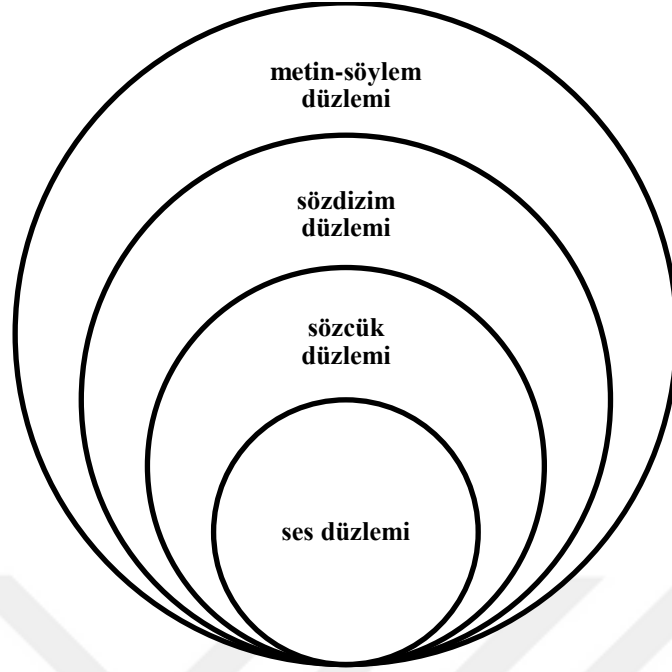
İlk olarak, sesin ve anlamın karşılıklı ilişkisine dilin fonetik kaynaklarını konuşlandırarak aracılık eden çevirilemezlik durumları *sesbilimsel çevirilemezlik*

(*phonological untranslatability*) katmanında tanımlanacaktır. İkinci olarak, *sözcüksel çevirilemezlik (lexical untranslatability)* katmanına ait durumlara yer verilecektir. Sözcüklerin ait oldukları dilbilgisel kategoriler ve gerekli anlam transferlerinin dikkate alınmadığı durumlar bu bölüme dahil edilmiştir. Bu sınıflandırma ayrıca sözcenin anlamının sözcüyü oluşturan biçimsel yapılara bağlı ancak sözcenin üretildiği bağlamdan soyutlanmış olarak ele alındığı ve açıklandığı anlamsal durumlarla da ilgilidir.

Dilbilgisi, dil sistemi içindeki tüm bileşenleri organize eden karmaşık bir kurallar bütünlüğüdür. Dilbilgisi (*grammar*) denilen yekpare yapı içinde (biçimbirimlerin sözcükleri, sözcüklerin hedef dilde yeniden kurulacak dilbilgisel cümleleri oluşturup dizgelediği) yapılanma kısmı, sözdimsel bir durumdur. Bu nedenle, sözdizim katmanında buna yönelik dilbilgisi kurallarının eksik ve yanlış uygulandığı çeviri süreçleri *sözdizimsel çevirilemezlik (syntactic untranslatability)* katmanında ait olacaktır.

Son olarak, erek dilde oluşturulmuş yeni dilsel yapıların, bireysel anlamın ötesine geçerek, metnin içeriğinde bıraktığı anlamsal boşluklar ve sosyal dil kullanım pratiğine uymayan edimsel (*pragmatic*) ve göndergesel (*referential*) uygunsuzluklar, *metinsel veya söylemsel çevirilemezlik (textual and/or discorsal untranslatability)* kategorisinin alt konu başlıklardır.

Ayrıca edimsel anlamlar taşıyan dilin işlevini sergileyecek “söz edimleri” (*speech acts*) ve Wittgenstein’in dilin anlamını kullanımdan çıkardığını söylediği “dil oyunları” (*language games*) kavramı bu konu başlığı altında bulunacaktır. Özetle, dilsel eşdeğerliliğin sağlanması anlamında ciddi sorunlarla karşılaşıldığı düşünülen bu dizgeler, “dilsel çevirilemezlik” üst konu başlığı altında dört ana alt sınıflandırma içinde yer alacaklardır:

Şekil 7: Dilbilimsel Çevirilemezlik Türleri

İlgili kategoriler, dilin organik bütünlüğüne sadık kalmakla birlikte, dilsel çevirilemezlik anlayışını karakterize eden çeviri birimlerini ve bunları yöneten dilbilimsel faktörleri belirgin hale getirmek için hazırlanmıştır. Bu anlamda eşdeğerlilik arayışı, dilsel çevirilemezlik anlayışının önde gelen belirteçlerinden biri kabul edilmiştir.

Buna ek olarak, gösteren-gösterilen anahtar terimleriyle tanımlanan, Saussüre'ün gösterge kavramı, dilbilimsel ikili karşıtlıkların örneklendirilmelerinde yol gösterici olmuştur. Saussüre'ün, dilin sistematik yüzünü vurguladığı dil-söz ayrımının uzantıları, dilsel çevirilemezlik durumlarında gerçekleşmesi beklenen çeviri uygulamaları üzerine bazı öngörülerin yapılmasını sağlamaktadır. Bu öngörülere göre, birbirini peşi sıra takip eden aşağıdaki iki uygulamaya, dilsel çevirilemezliğin hem sebebi hem de çözümü olarak bakılmaktadır:

- biçimsel uygunlukların yüzeysel dil boyutunda aranması
- buna bağlı olarak, kaynak dil odaklı bir çeviri anlayışının benimsenmesi

Buna karşılık, dilsel çevirilemezliğin devam ettiği, ancak sözü edilen dilsel kısıtlamaların hissedilmediği durumlar söz konusu olabilmektedir. Kültürel

farklılıkların dile yansıtıldığı çeviri güçlükleri bu durumlardandır. Bu çeviri güçlüğüyle anılan durumlar için çeşitli çözüm yolları önerilmektedir. Betimleyici çeviribilimin dilleri karşılaştırarak sunduğu bazı çeviri teknikleri bu çözüm yolları arasındadır (Toury, 1995:36-39).

Özellikle, Jean Darbelnet'in çeviri birimleri kavramını tanımlarken, anlamı sözcüklerin değil sözdizimsel grupların oluşturduğu düşüncesi ve bu görüşe dayanarak önerdiği dilbilimsel çeviri yöntemleri, bu anlamda dilsel çevirilemezliğe ışık tutar niteliktedir (Vinay & Darbelnet, 1958 ve 1968: akt. Mehmet Rıfat, 2008:242).

2.2.1.1. Sesbilimsel Çevirilemezlik

Louis Hjelmslev'e göre, "ifadenin esası" göstergenin doğasıdır. Hjelmslev göstereni, her dilin sahip olduğu sesçil, işitsel ve jest ve mimiklere dayalı bazı fiziksel öğeleri içine alan bir doku olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlanan fiziksel doku içerisinde Hjelmslev, ses varsa müziğin, görselik varsa renklerin olmadığı bir resim çizmektedir. Bunu söyleyerek, Saussüre'ün (1959:75) ses-kavram ilişkisini sınırsız ve şekilsiz olarak nitelemesine itiraz etmektedir. Hjelmslev göre dilin fiziksel özellikleri değil, sadece anlam yani dil biçimsiz ve şekilsizdir. Hjelmslev tüm dillere ait gördüğü bu özelliği, bir başka ifadeyle dilin biçimsiz-amorf yapısını *Prolegomena to a Theory of Language* adlı kitabında *purport* terimiyle kavramsallaştırmıştır (Hjelmslev, 1969:52).

Kategori olarak, sesbilimsel çevirilemezlik, her şeyden önce, ses dizgesinin taşıdığı özelliklerin çeviride yansıtılamama sorununu çağrıştırmaktadır. Bunun ne anlama geldiğinin tartışılabilmesi için, ses dizgesinin dil sistemi içindeki işleyişinin anlaşılması, atılacak ilk adımlardan biri olmalıdır. Bu amaçla seslerin belli bir dil sistemi içinde nasıl etkileşim sergilediklerini ve bu etkileşim neticesinde ne gibi dilbilgisi kurallarının var olduğunun anlaşılması için taranan kaynaklardan bir derleme yapılmış ve bu bağlamda genel bir bakış sunulmuştur.

Dilin en küçük yapı taşı olan *ses (speech sounds)* dilbilimin dili tanımlamaya başladığı birimdir. Birçok alt disiplinden oluşan dilbilim, bir bağlantılar zinciri teşkil eden ve çok katmanlı bir yapıya sahip olan dili, ses-kavram ilişkisi üzerinden incelemektedir.

Dilbilim sistematığının verdiği görüntüye göre, dilin tanımlanması anlatım ve içerik gibi iki soyut kavram üzerine oturtulmuştur. Bunlardan anlatım kavramı, dilin sesçil ve yazım kaynaklarıyla, içerik kavramı, dilin yapısal birimleriyle yönetilmektedir.

Göstergeler dizgesi olarak dil, dış dünyayı temsil etmek için, daha doğrusu göstermek için ses dizgelerini (*phones*) kullanmaktadır. İçeriği, başka bir ifadeyle gösterileni kavramsallaştırmak için, diğer yapısal dilbilgisel öğelerden faydalanmaktadır. Ses dizgesi dilin en küçük birimi sesbirimler (*phonemes*) tarafından oluşturulmaktadır.

Böylece ses dizgesinin en belirgin özelliği olan hem biçimsel ve hem de anlamsal yönden işleyişine zemin hazırlanmaktadır. Sesbirimlerin çeşitli fakat sınırlı ses kombinasyonlarının yarattığı işitsel etkiyle, sözcükler birbirinden biçim ve anlam olarak ayrılmakta ve yeni göstergeler meydana gelmektedir. Neredeyse bütün “doğal diller” (Hjelmslev, 1969:22; Lewandowsky, 1994:994; akt: Öztürk, 1997:2) için uygulanabilirliği söz konusu olan “fonolojik çeşitlilik” (*phonological diversity*), Saussure’ün “göstergenin nedensizliği” ilkesinin bir manifestosu gibidir: gösterilen (anlam) ile gösteren (sesbirimler) arasındaki ilişki, ansıma sözcükler (*onomatopoeic words*⁵⁴) dışında, *uzlaşımaldır (conventional*⁵⁵) ve/veya *nedensizdir (arbitrary)*.

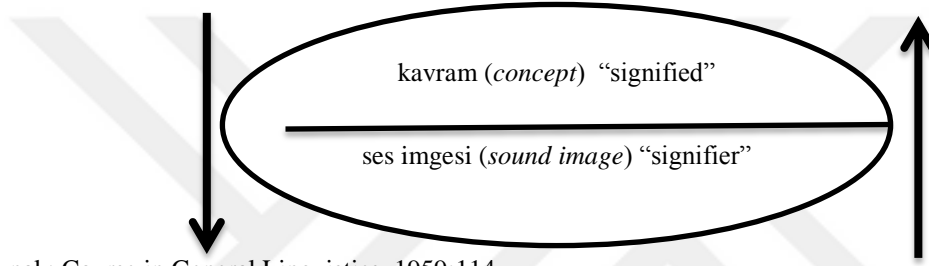
İlk olarak, “toplumsal bir uzlaşım olarak dil” yaşamın bir parçasıdır. Göstergeler her istenilen anlama gelmezler. Bunun anlamı şudur: her dil kendine özgü ses-kavram eşleşmesine sahiptir ve aynı ses farklı dillerde somut ve soyut varlıkları sembolize edebilmektedir. Dilin bu keyfi doğasını Saussüre, dilbilimin temel prensibi olarak görmektedir. Ancak bu prensibe uymayan sınırlı sayıda da olsa, her dile özel, sesçil sistemlere dayalı yansıma sözcüklerin olduğunu kabul etmektedir (1959:11-16 ve 131⁵⁶)

⁵⁴ Yansıma-taklit sesler (onomatopoeia - phonaesthemes) ses-anlam uyumu bakımından en az uzlaşımalsal görünümde olan bu sözcük yapıları dilin nedensizlik ilkesine karşı örnek teşkil eden ses taklidi- yansıma sözcüklerdir. Farklı diller farklı yansıma sözcükleri vardır. <https://examples.yourdictionary.com/5-examples-of-onomatopoeia.html> Erişim tarihi: 24.12.2019 . Ayrıca bkz. Boulton, M. (2013). The Anatomy of Poetry (Routledge Revivals) ve Hamza Zülfikar (1995:8).Türkçede Ses Yansımali Kelimeler. Türk Dil Kurumu Yay. Ankara.

⁵⁵ Plato *Cratylus* diyalogunu, seslerin ve anlamların birbirine benzediği ve seslerin kendi anlamlarını taşıdığı görüşünü tartışmaya adanmıştır. Aristoteles, diğer yandan, sözlerin uzlaşımalsal (*conventional*) olduklarına ve ifade ettikleri anlamla aralarında hiçbir benzerlik taşımadıklarına inanmaktadır.

⁵⁶ Alıntının İngilizcesi: *Some signs (not all) are absolutely arbitrary.* (1959:131)

İkinci olarak, bir sözcüğü meydana getiren sesler (gösteren), işaret ettiği (gösterilen) nesne, kavram veya anlam ile doğal ya da fiziksel hiçbir benzerlik taşımak zorunda değildir (örn. Türkçe: /k/-/i/-/t/-/a/-/p/, İngilizce: /b/-/o/-/o/-/k). Çünkü dil göstergesinde, Saussüre’ün dediği gibi, gösteren olarak ses imgesi bir nesneyle değil, zihinde oluşan bir kavramla (gösterilen) birleşmektedir (Saussüre, 1959:117). Bu anlamda ses dizimi fiziksel olduğu kadar aynı zamanda tinsel bir çağrışımdır. Dolayısıyla dil göstergesi iki yüzlü bir oluşumdur. Şekil 8’de, Saussüre’ün “ses imgesi-kavram” (*sound image-concept*) ilişkisini göstermek için kullandığı diyagram kullanılmıştır. Saussüre daha sonradan bu adlandırmaları “signified-signifier” (*gösteren-gösterilen*) olarak değiştirecektir:

Kaynak: Course in General Linguistics, 1959:114

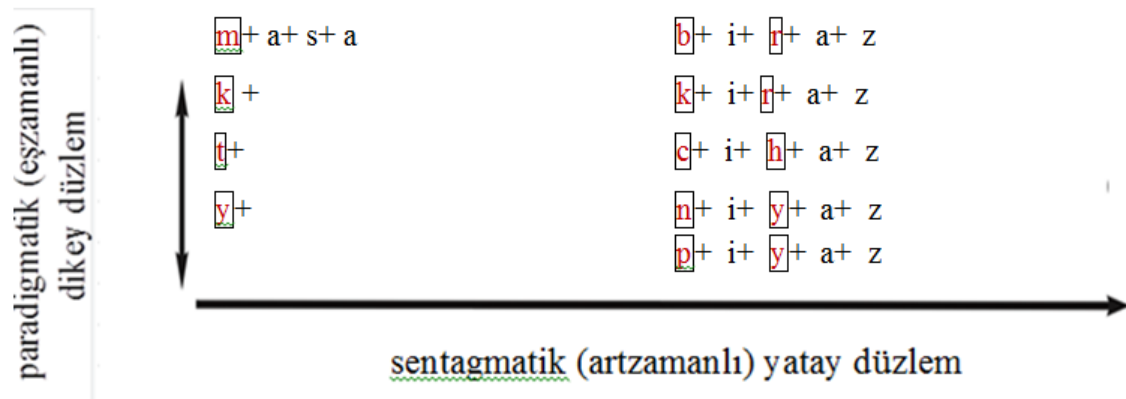
Şekil 8: Saussüre ve “Ses-Kavram” İlişkisi

Saussüre, ses-kavram ilişkisini betimleyerek nedensizlik ilkesini öne sürmüştür. Ona göre, ses-kavram ilişkisi nedensizdir. Saussüre, ses-kavram ikili birleşiminin nedensizliğini istemsiz bir süreç olarak tanımlamaktadır (1959:67-68). Ses ve kavramın buluştuğu zemini de yatay ve dikey olarak ilişkiler düzlemlerine ayırmaktadır. Yatay düzlemdeki ardışık-art zamanlı (*diachronic*) dizilişleri *dizimsel (syntagmatic)*, dikey düzlemdeki eş zamanlı (*synchronic*) ilişkileri *dizisel (paradigmatic)* şeklinde adlandırmıştır. Saussüre, dilin gerçekleşmesi ve gelişimi için, bu ikili ilişki zeminini bütün dilsel öğeler için zorunlu tutmuştur (1959:122-123).

Sözkonusu bu ikili ilişkiler, göstergenin nedensizliği ilkesinin evrensel işleyişini, sesbilimsel açıdan somutlaştırmaktadır. Örnek olarak, İngilizce’den, *ship* /ʃɪp/-*sip* /sip/, Türkçe’den *masa-kasa*, ve Almanca’ dan *zub* (tooth-diş)-*sup* (soup-çorba) gibi bu tek-ses ayrımlı çiftlerde, anlamların işitimi imgelerindeki ses dizilişleriyle bir bağıntılarının olmadığı görülmektedir.

Ses dizimindeki en küçük yapıtaşı olan fonemler, *ship* sözcüğünde, /ʃ-i-p/, şeklindeki ardışık dizilimiyle sentagmatik, *hip* ve *tip* sözcüklerinde eşzamanlı kurdukları ilişkilerle paradigmatik bir dizgi kurmaktadır.

Benzer şekilde Türkçe'deki örneğin *masa* veya *biraz* sözcüğünde, paradigmatik bir dizgide (dikey düzlemde), fonemler, bir bütün oluşturan ilişkiler sistemi içerisinde, eşzamanlı olarak istemsizce yapılan tercihler sonucunda, birbirlerinin yerine geçmekte ve böylece bir anlam üretme süreci başlamaktadır: **m**asa, **k**asa, **t**asa, **y**asa örneğinde olduğu gibi ya da **b**iraz, **k**iraz, **c**ihaz, **n**iyaz, **p**iyaz örneğinde olduğu gibi.

Şekil 9: Ses Dizimdeki Eksenler

Yukarıda verilen örnek çiftlerdeki gösterenin (ses imgesinin) uğradığı her ses değişikliği, anlamın değişmesiyle sonuçlanmaktadır. Nedensizlik ilkesinin doğasını yansıtan bu rastlantısal ve istemsiz eşleşmeler dilsel değerlerin göreceliğine vurgu yapmaktadır. Jonathan D. Culler'e göre bu durum, dillerin ses ve düşünce düzlemlerini farklı bölümlediklerinin ispatıdır (1997:57-58).

Kısaca, göstergenin nedensizliği ilkesi göstergelerin işaret edilene benzemezliğini, açıkçası dilin sembolik doğasını, ses-anlam ilişki düzleminde kuvvetli bir şekilde hissettirmektedir. Diğer yandan, nedensizlik ilkesinin bazı açık fakat sınırlı gerekçelerle sınılanması işaret ettiğine benzeyen ikonik özelliklere sahip yansıma sözcükler üzerinden yapılmaktadır. Fakat Saussüre, yansıma sözcükleri dil sisteminin organik dokusuna ait görmediğini ve karakterlerini zaman içinde kaybettiklerini ileri sürmektedir. Saussüre ayrıca, dillerin aynı kavramı işaret etmek için farklı yansıma sözcükler kullanmasını, sesbilimsel biçimlerin rastlantısal seçimlerine bağlamaktadır (1959:69).

Nedensizlik ilkesine uymayacak sözcüklerin fonolojik temsilleri (ikonikliği), *onomatopoeia* genel terimi altında toplanmaktadır. Ses-anlam birlikteliğinin zihinde yarattığı çağrışımlar, *ideophones* veya *phonaesthemes* gibi farklı başlık ve alt başlıklar altında incelenebilmektedir. Örneğin ideophones terimiyle taklit sözcükler (*expressives-mimetics*) kast edilmektedir (Akita ve Dingemanse, 2019:1; Akyıldız Ay, 2017:21).

Bu farklılıklara rağmen, ortak düşünceye göre, ses sembolizminin bu türleri yansıma sözcüklere göre daha az nedensizdir (Levelt, 1999:1-75; Dingemanse, 2011:77-85; Beck, 2008:1-46; Parault, 2006:228-252; Iwasaki, 2007:53-78). Tablo 3, sözcüğü meydana getiren sesbirimlerle zihindeki anlam arasındaki uyumu gösteren bu ses türlerinin neler olabileceğine dair bir fikir vermesi için tasarlanmıştır:

Tablo 3: Ses Sembolizm Türleri -I

ses türü	sesin kaynağı	Türkçe	İngilizce
1.onomatopoeia (<i>yansıma sözcükler</i>)	köpek havlaması/bark	hav hav	woof-woof, bow-wow
	horoz ötüşü/crow	-ü ürü ü	cock-a-doodle-doo (kukuriku)
	rüzgar uğultusu / howl	hhuuu	whooooosh!
	çatırdama/crackle	çıt	click
2.ideophones (mimetics- expressives) (<i>taklit sözcükler</i>)	çarparan nesnelere; tahtaya vurulması; dışarı soluk verme	şangır şungur tak tak püf	clink-clunk knock knock puff
3.phonaesthemes	burun, ağız, geniz sert ve ani hareket	<i>Türkçede henüz bu konuda bir çalışma bulunmamaktadır.</i> (Akyıldız Ay, 2017:22)	sn- snore, sneeze -sh rush, crash

Kaynak: <http://www.bootstrappin.com/2008/10/cock-a-doodle-doo-dialects-of-the-rooster/>

Tablo 3'te verilen ses sembolizm türlerinin ilki olan yansıma sözcükler en az nedensel/uzlaşım sal olanıdır. Örneklerde görüldüğü gibi, yansıma sözcükler insan ve hayvan sesleri yanında doğada rastlanabilecek ve kullanılan aletlerin çıkarabileceği sesleri taklit etmesiyle oluşmaktadır. Yansıma sözcüklerin dilden dile farklılıklar göstermesi, taklit edilecek sesin zihinde yarattığı algıya bağlı olarak oluşturulduğu fikrini vermektedir.

Tabloda ikinci sırada yer alan *ideophones* cümle içinde daha çok pekiştirme ve zarf görevi görmektedirler. Semantik bağıntısı olan mimetik sözcüklerin belli bir örüntü içinde fonolojik benzeşmeleri söz konusudur (Ido, 1999:67). İlk olarak Clement Martyn Doke tarafından tanımlanan *ideophones*, kavramların ses yansımaları gösterimleri yanında duyuya dayalı durumlarının ifadesinde de kullanılmaktadırlar (1935:118). Türkçe’de sözcük üretilmesinde bolca görülen bu ikonik ses birimler, eylemlerin nasıl gerçekleştiğini anlatmaktadırlar (Uçar, 2006:1-16).

Tablo 3’te sıralanan ses sembolizm türlerinin sonuncusu olan *phonaesthemes*, kelime kökünün ilk ve son hecelerindeki sesbirimlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan türetildikleri sesbirimlerle benzer anlam sunan “portmanto” (*portmanteau*⁵⁷) sözcükleridir. Britanya+exit=Brexit, medical+care=medicare, breakfast+lunch= brunch, situational+comedy= sitcom, the 2020 Covid-19 virus+idiot=covidiot⁵⁸ veya daktilo+silgisi= daksil gibi sözcükler bunlardan bir kaçıdır.

Bu ses türünün her dilde olmayışı, dillerin varaolan kategorileri isimlendirmekten ziyade kendi kategorilerini dile getirirler görüşünü haklı çıkarmaktadır (Culler, 1997:21-22). Bu görüşe göre diller bünyesine uygun olan bazı sınıflandırmaları kabul ederler; bazılarını reddedeler. Bu yorum, diller arası ortaya çıkan kategorik eşdeğerlik eksikliğinin çeviri anlamında bir sorun teşkil edeceğini anlamına gelmektedir.

İkoniklik ve sembolik uzamında sembolize edilen sesler özelliklerine göre *Sound Symbolism* başlıklı eserde türlerine şu şekilde ayrılmıştır (Hinton, Nichols & Ohala, 1994:1-6):

Tablo 4: Ses Sembolizm Türleri -II

1	<u>maddesel</u> (<i>corporeal-expressive</i>):insanların içinde buldukları duygusal ve fiziksel durumu yansıtmak için çıkardıkları istem dışı semptomatik sesler: hapşu-atishoo; öğk-yuck; öf-phew
2	<u>taklit</u> (<i>imitative</i>): çeşitli taklit sesler ve gürültüler: küt-pat
3	<u>birleşik duyumsal</u> (<i>synesthetic</i>) : vurgu, ton, durak gibi parçalarüstü (<i>suprasegmental</i>) akustik birimlerin sesbilimsel özellikleriyle seslendirilen sesler: ince > ipince - too thin; büyük > büsbüyük-very <i>bi-i-ig</i> ; <i>Aman!Hop! -Oops!</i>
4	<u>uzlaşım sal</u> (<i>conventional</i>): aynı ünsüz kümelenmesinin tekrarlanmasıyla elde edilen soyut sesler: sn > sneak -sinsi; wh>whisper-fıfıs

Kaynak: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Covidiot>

⁵⁷ <https://i.pinimg.com/originals/25/84/cb/2584cb4ab68c729a511fbefc55837670.jpg>

⁵⁸ <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Covidiot>

Charles F. Hockett'in dilin tasarım özelliklerinden biri gördüğü dilbilimin evrensel tümellerinden göstergenin nedensizliği göstergeler arası ayrıma dayalı bir karşıtlık sunmaktadır (1960:90-91). Bu karşıtlık sayesinde ses dizilişlerinin oluşturulduğu ve dil sisteminin sürdürülebilirliğinin sağlandığı teması, Saussure'un bir başka kaidesi, "dilde yalnız ayrılıklar vardır" ilkesiyle örtüşmektedir.

Örnekleme gerekirse, İngilizce'de *tick* ve *thick* sözcüklerinin başında bulunan t- ve th- ünsüzleri ses olarak sırasıyla, Uluslararası Sesçil Alfabedeki (*International Phonetic Alphabet, IPA*), /t/ ve /θ/ işaretleriyle temsil edilmektedir. İki sözcük fonolojik olarak benzemelerine rağmen, telaffuz edildiklerinde farklı anlamlara gelmektedirler. Sözcüklerdeki /t/ ve /θ/ sesleri, farklı seslendirilmeleri (*phonemic*) ve farklı yapısal ses birimlerine ait olmaları nedeniyle, fonemik temsilleri /tik/ ve /θik/ şeklinde yapılacaktır.

Diğer yandan, Türkçe'de, t- ve th- ünsüzlerinden sadece t- bulunmaktadır; th- ünsüzü, Türkçe'de, /t/, /f/, veya /s/ olarak seslendirilme eğilimi göstermektedir. Bu nedenle *three* /θri:/ sözcüğü, söz konusu gösterge içinde, /tri:/, /fri:/ veya /sri:/ sesçil tanımlamalarından sadece biriyle temsil edilme durumundadır. Üç ses, /t/, /f/, ve /s/, farklı olmalarına rağmen, farklı yapısal ses birimler olarak görülmeyecekleri için değişik anlamlar üretmeleri söz konusu gözükmemektedir. Dolayısıyla başka bir gösterilenden (kavramdan/anlamdan) bahsedildiği düşünülme olasılığı düşüktür.

Farklı ses repertuarlarına sahip olmaları, dillerin en belirgin özelliklerinden biridir. Bu özellik farklı sesçil ve fonemik ses dizgelerinin üretilmesinin önünü açmaktadır. Bu durumun, aynı zamanda, ciddi bir çeviri zorluğu anlamına geldiği alanlardan biri özel isim kategorileridir.

Newmark *Approaches to Translation* adlı eserinde özel isimleri i. *proper names*, ii. *historical institutional terms*, iii. *international institutional terms*, iv. *national institutional terms* ve v. *cultural terms* diye beş sınıfa ayırmaktadır (1982:84). Söz konusu ismi oluşturan ses birimlerin sesçil bir dizge olarak erek dizgede karşılığı bulunamadığında, o isim, başka bir ismin oluşumu pahasına, fonolojik bir uyarlamaya tabi tutulabilmektedir. Böylece çeviri pratiği sesin yanında "yazımsal" (*orthographic*)

dizgenin korunması prensibine dayandırılarak, fonetik yazın sistemi (*transcription*) yoluyla, *television-televizyon* örneğindeki gibi, ses uyarlanmakta veya *Спутник-SPUTNIK* örneğinde olduğu gibi, erek dizgenin alfabesiyle (*transliteration*) yazılmaktadır (The Translation Journal, Särkkä, 2007).

Bu anlama göre, özel bir ismin herhangi bir şekilde fonolojik uyarlaması, ya da farklı versiyonun kullanılması, fonolojik olarak bireysellik arz eden yeni sözcükler doğuracaktır (Catford, 1965:56-61). Örneğin İngilizce’de *München* (*Muenchen*) veya *Munich* gibi farklı biçimlerde farklı sözcelenen bu özel isim sırasıyla /mju:nʃɛn/ ve /mju:.nɪk/ olarak seslendirilmektedir (Bollard, 1998:696⁵⁹). *Munich* sözcüğündeki -ch-yazıbirimi (*grapheme*) İngilizce’de [k] sesbirimiyle sesletilmekte ve aynı sesbirim Türkçe’de [h] ses-yazı birimiyle yer değiştirerek İngilizce’dekine yakın *Münih* fonetik sesletim şekline dönüşmektedir.

Bu durumda alınacak çeviri kararına göre ya özel ismin kaynak yazım ve sesletim dizgesi korunacak ya da sözcüğün fonolojik ve yazımsal dizgesi erek dile uyarlanacaktır. Her iki durumla ilgili olarak, Sciarone (1967:86) , Vendler (1975:117) ve Newmark (1982:70) özel isimleri neden çevirilemez bulduklarını, buna karşılık Tymoczko (1999:225) ve Nord (2003:183-185; 2018:56) bu isimlerden neden farklı düşündüklerini çeşitli gerekçelerle açıklamaktadırlar.

Catford, ses ve yazın dizgelerine yönelik yaptığı varsayımlar bu anlamda önemlidir. Fonolojik dizgesinin grafolojik bir dizgeye dönüştürülmesinin, ya da tam ters bir yolun izlenmesinin imkânsızlığını ileri süren Catford aynı parametreyle, sesbilimsel çevirilemezlik kavramına da, çevirinin kendisine olduğu gibi, tam eşdeğerlilik anlayışıyla yaklaşmaktadır. Catford, kaynak dil sesçil özelliklerin erek dil sisteminde yeniden oluşturulmasını mümkün görmemektedir. Catford, bunun sadece tek düzeyde, ya sözcüklerle ya da dilin grameri seviyesinde gerçekleşebileceğini savunmaktadır (1965:56 ve 72).

Catford, restricted translation olarak adlandırmış olduğu çevirilebilirliğe kısıtlama getiren bu yaklaşımında, biçimsel denklik ve metinsel eşdeğerlilik kriterlerini önermektedir. Ancak sesçil yerleştirmeler ve yer değiştirmeler meydana gelirken,

⁵⁹<https://en.wiktionary.org/wiki/M%C3%BCnchen>,
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/munich>

sözcük ve dilbilgisel yapının, iddia ettiği gibi, değişmeden nasıl kalacağını yeterince açıklayamamaktadır. Bunun sonucunda, kaynak dile ait terimlerin erek dildeki ses ve yazı sistemine intibakı üzerine eğildiği görülmektedir. Ödünç sözcükler üzerinden gerçekleşen bu intibak sürecinde, sesbirimlerin dahil olduğu ses düşmesi, vurgu, eşseslilik, eşanlamlılık, tonlama, asimilasyon, aliterasyon, mecaz, cinas, kinaye ve ritim, gibi retorik dil kullanımları su yüzüne çıkmaktadır.

Bu çeşit dili kullanma becerileri dilin retorliğini sergilemektedir. Biçime ve anlama dayalı “sözcük oyunları” (*wordplay*) veya “sesbenzeşmesi” (*pun-paraonomasia* ⁶⁰) adı altında, ses ile anlam ilişkisini, kaynak metininden farklı kılabilenlerdir. Bunu bazen çoklu anlamlılık sunarak bazen de anlam belirsizliğine neden olarak yapmaktadırlar. Dilin sesletimsel, yazımsal, biçimsel, yapısal ve anlamsal tüm özelliklerini barındıran bu dil retorığı araçları , kolaylıkla göze çarpmamaları nedeniyle, çeviriyi güçleştirebilmektedirler (Delabastia, 1996:128).

2.2.1.2. Sözcüksel Çevirilemezlik

Çevirilemezliğin tartışılmaya açıldığı bir diğer dilbilimsel alan sözcük seviyesindeki eşdeğerlilik eksikliğiyle ilgilidir. Tezin bu bölümünde, sözcüklerin ne gibi çevirilemezlik sorunları oluşturduklarına değinilmeden önce, sözcüğün tanımını, ne gibi anlamlar taşıdığı ve diller arası nasıl farklı anlamlara gelebildiklerine ilişkin kısa bir bilgilendirme yapılacaktır.

Dil dizgesinin tek başına kullanılabilen en küçük birimleri olan sözcükleri, anlamlı en küçük dil birimler olan biçimbirimler (*morphemes*) meydana getirmektedir (Aksan, 1979). Örnek olarak Türkçe’de *sözlük* sözcüğü, *söz* ve *-lük* iki biçimbirimden, İngilizce’de, *speaking* sözcüğü *speak* ve *-ing* biçimbirimlerinden oluşmaktadır; *-ing* ve *-lük* biçimbirimleri tek başlarına anlam taşımamakla birlikte sözcüğün yapısal kategorisini ve işlevini, dolayısıyla, anlamını değiştirebilmektedirler.

⁶⁰*Paronomasia*, Yunanca *para-* (*beside*) “yanında” anlamına gelen bir edattan ve *onomazein* (*to name*) “isimlendirmek” manasındaki bir fiilinden (adıyla) türetilmiş mecazi kullanımı ve kelime oyununu hedefleyen teknik bir terimdir. Bu terim, “eşsesliliğe” (*homophony*) veya “çokanlamlılığa” (*polysemy*) dayalı kelime oyunu içermektedir (Leppihalme, 1997).

Semantik karakteristikler yanında sentaktik, morfolojik, fonolojik ve fonetik özellikler taşıyor olmaları, sözcüklerin en önemli özelliklerindedir (Aronoff, 1983). Örnek olarak Türkçe’de, *babasına* (to his father) ve *babasını* (his father) sözcükleri, sırasıyla, -na ve -nı biçimbirimleriyle sonlanmaktadır. Her iki durumda da /a/ ve /ı/ ünlüleri kendilerinden bir önceki /ı/ ünlü sesi tarafından asimile edilmiş olduklarından, sözcüklerdeki -na ve -nı son ekleri *fonolojik* olarak benzemelerine rağmen, *fonetik* olarak ayrışmaktadırlar. Sözcüklerin *morfolojik* analizinde -a ve -ı son ekleri *babasına* sözcüğünde [baba+sı (3. tekil şahıs)+n (iyelik eki/genitif hal)+a] “ismin- e hali” (*dative case*), *babasını* sözcüğünde [baba+sı (3. tekil şahıs)+n (iyelik eki/genitif hal)+ı] “ismin- i hali” (*accusative case*) olarak kullanılmaktadır (Hengirmen, 2006:131; Korkmaz, 2009:24; Kornflit, 1997:24-25; Lewis, 1975:34-37).

Bir sözcüğün dilsel analizi, çeviri sürecinde, sözcüğün taşıdığı anlam yanında sözcük türünün kendisiyle de ilgilidir. Yukarıda belirtildiği gibi, sözcüklerin anlamsal, yapısal ve sesbilimsel (fonolojik-sesçil) özellikleri bünyelerinde barındırmaları kendilerini anlatım dizgeleri içinde belki de en karmaşığı haline getirmektedir.

Sözcükler, anlamlı en küçük birimler olarak tanımlanan, eklendikleri sözcüklere belirli işlevler kazandıran, sözcüğün türünü değiştiren (yaz-yazı; drink-drinkable), çokluk bildiren (masalar-cats), cinsiyet atfeden (merhume-lionness) veya fiill çekimleyen (gitmiş-climbed) biçimbirimler tarafından oluştururlar.

Çeviri açısından anlam açılımının önemi ortaya koymak için, David A. Cruse, *Lexical Semantics* adlı kitabında, bir sözcüğün dört çeşit anlam taşıyabileceğine yönelik bir model paylaşmaktadır (1986:274):

- gösteren, gösterilen ve gerçek dünya algısının devreye girdiği bu anlam türüne göre çevirinin doğruluğu sorgulanmaktadır (*propositional meaning*)
- bu anlam türünde eşanlamların veya zıt anlamların tercihe bağlı kullanımları söz konusudur (*expressive meaning*)
- bir diğer anlam türü birlikte kullanılan sözcüklerin kullanım kısıtlamasıyla alakalıdır (*presupposed meaning*)

- bu anlam türü ağız ve lehçe gibi dil topluluklarının veya diğer bazı kişiselfarklılıkların belirlediği dil kullanımıyla ilgilidir (*evoked meaning*)

Örnek olarak, bir sözcüğün birden fazla anlama gelebileceğini, William D. Mounce, *Mounce's Complete Expository Dictionary of Old & New Testament Words* isimli eserinde tek bir run kelimesinin kullanımıyla göstermektedir (2006 : xiii).

- Could you <u>run</u> that by me again?	<i>Şunu benimle tekrar eder misiniz?</i>
- My computer <u>runs</u> faster ...!	<i>Bilgisayarım daha hızlı çalışıyor!</i>
- He <u>runs</u> off at the mouth.	<i>Çok konuşuyor.</i>
- Who <u>runs</u> this restaurant?	<i>Bu restorantı kim işletiyor?</i>
- I left the water <u>running</u> all night.	<i>Çeşme bütün gece açık kaldı.</i>
- He <u>ran</u> to the store.	<i>Mağazaya koştu.</i>
- The car <u>ran</u> out of gas.	<i>Arabanın benzini bitti.</i>
- The clock <u>ran</u> down.	<i>Saatin pili bitmiş.</i>
- He <u>ran</u> for senate.	<i>Seçimler için adaylığını koydu.</i>
- Her nose <u>ran</u> .	<i>Burnu akıyordu.</i>
- I <u>ran</u> up the bill.	<i>Fatura yüklü geldi.</i>
- I scored six <u>runs</u> today.	<i>Bugün altı sayı yaptım.</i>

Sözcükler, yön, mesafe, zaman, ölçü, duygu, inanç gibi somut ve soyut gibi *semantic fields* denilen genel anlamsal alanlar altında toplanmaktadırlar. Bu nedenle, bir dildeki anlam veya sözcük alanının detaylı olması ilgili dildeki anlam alanıyla eşlikler kurmasını etkilemektedir. Dahası, dillerin geniş ve genel anlamsal alanları eşdeğerliliğin kurulma ihtimalini arttırırken, daha dar ve özgül alanlarda bu ihtimal düşmektedir. Buna uygun olarak diller arası anlam ayrımları, tarihsel, kültürel, dini, siyasal, yasal ve sosyal etmenlerin dikkate alınmasını gerektirmektedir (Langacker, 1987:185).

Sözcükler sadece dile özel değil, ait oldukları kültürün birer ürünü olarak aynı oranda, kültüre özel birimlerdir (Larson, 1998:117-118). Örneğin, Türkçe'deki *kirve* sözcüğü kültürel bir uzlaşım gereği belli bir kişinin belli bir durumdaki görevlerinin altını çizmek için seçilmektedir. Aynı şekilde, Amerika'da ve Batı'da bir geleneği temsil eden *Halloween* (*Cadılar Bayramı*) ve bu geleneğin önemli bir parçası *trick-or-treating* (*şeker-yoksa-şaka*) olayı için de benzer şeyler geçerlidir.

Sözcüklerin bu anlamda günlük dille yakın ilişkilerini gösteren bir diğer sözcük ve anlama dayalı tür *mecaz-ı mürsel* veya *ad aktarması* ya da *düz değişmece* olarak da bilinen *metonym* denilen ad aktarımlarıdır. Bir sözün benzetme amacı olmadan, başka

bir sözü temsil etmesi için kullanıldığı durumlara denk gelen bu söz sanatı, Lakoff ve Johnson'a göre, bilişsel, kavramsal ve sistematik oldukları için nedensiz değildirler (1980:38-39).

Wall Street is in panic veya *Ankara endişeli* gibi *parça-bütün* ilişkisi içinde verilen bu cümlelerin yorumlanmaları bir zorluk taşımamasına rağmen, anlaşılmaları bağlam, arka alan bilgisi ve kültürel olduğu kadar evrensel çıkarımlara dayandığı görülmektedir (Lakoff ve Johnson, 1980:57). İşaret ettiğine benzetilmeden gerçek anlamının dışında başka bir sözün ya da kavramın yerine ilgili bir başka söz veya kavramı kullanma sanatı olan metonimik dil kullanımları, çeviride başlıca iki anlama gelmektedir:

- metonimik ifadelerin nasıl çevrileceğini bulmak ve
- bir şeyin nasıl çevrilebileceğini metonimik bir ifade kullanarak çözmek (Brdar ve Brdar-Szeko, 2014:232).

Söz konusu her iki durumda ve örneklerde olduğu gibi, sözcüklere her dilde uygun bir karşılığın bulunmasının getirdiği potansiyel güçlük, Nida ve Taber'in çeviriyi, Chomsky gibi, bilimsel açıdan ele almasına neden olmuştur (Nida & Taber, 1969:58-59). Bu bilimsel yaklaşım neticesinde sözcüklerin anlamsal bazı sınıflara ayrıştırıldığı ve bu amaçla belli terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Göndergesel ya da düzanlamsal, mecazi ya da yan anlamsal bu tür sınıflamalara ait terimlerden bir kaçadır (Sterkenburg, 2003:405).

Örnek olarak, *baba* ve *father* sözcüklerinin düzanlamsal ve yan anlamsal (mecazi) anlam farklılıkları bulunmaktadır: *iki çocuk babası* - *a father of two kids*; *dilbilimin babası* - *the father of linguistics* vb. Tüm bunlara ek olarak, sözcükler ait oldukları anlamsal alana göre özel/alt (*hyponym*) ve genel/üst (*superordinate*) şeklinde sınıflandırılmaktadırlar (Murphy, 2003:205; Taylor, 1995:46-51).

Bu tür sözcüklerin en çarpıcı özelliği, dişi-kadın, duke-duchess, spokesperson-spokeswoman-spokesman, he-she vb. örneklerinde olduğu gibi, anlamsal olarak birbirlerinden hem tamamen farklı, hem de birbirleriyle yakın bağlantılı olmalarıdır (Cruse, 2000:180; Lyons, 1968:454).

Dilbilimsel çevirilemezlik sınıflandırmasında sözcüksel düzeydeki çeviri sorunları daha çok eşdeğerlilik eksikliğiyle ilişkili bulunmaktadır. Bu eksiklikler aşağıda listelenen birtakım farkındalıklarla birlikte anılmaktadırlar (Garikimukku, 2017:126-127; Newmark, 1988:90):

- a. eşdeğerliklerin yokluğunda (*lack of equivalents*)
- b. birden fazla eşdeğerlik durumunda (*more than one equivalent*)
- c. sayı ve isim cinsi farklılıklarında (*differences in number and gender*)
- d. sahte eşdeğerlik durumlarında (*false-friends/faux amis*)

Yukarıda adı geçen sınıflandırmalar içerik itibariyle sözcüksel düzlemde diller arası birtakım çeviri zorlukları barındırmaktadırlar. Bu anlamda ilk olarak (a) kaynak dil-erekek dil arası eşdeğerlilik eksikliği durumlarından söz edilmektedir. Dilin doğası ve anlamın yorumlanmasındaki farklılıklar nedeniyle sözcükler arası bu tür eşdeğerliliğin gerçekleştirilememe durumları çoğunlukla dilsel ve kültürel sınırlamalarla anılmakta ve diller arası tipolojik ayrılıklarla orantılı olarak zorluk ve sınırlama dereceleri değişmektedir (Leemets, 1992).

Sözcüksel seviyedeki ikinci sınıflandırmada yer alan (b) birden fazla eşdeğerlilik durumu sözcüğün birden fazla anlama gelmesiyle ilgilidir. Sözlükler sözcüklerin anlamlarının işlevlerine ve amaçlarına göre değiştiğini göstermek için sağladıkları tanımlara genellikle çeşitli ve farklı sözcük karşılıkları eklerler. Bu durum sözcüklerin sadece eşyayı tanımlamadığının fakat nesnelere çevresiyle bilişsel bir alış-verişin içinde olduğunun da altını çizmektedir (Lenneberg, 1967:334). Böylece bir sözcüğün çevresiyle en sık temas halinde olduğu durumlar sözlük tanımlarıyla temsil edilmeye çalışılmaktadır.

Örnek olarak, göndergesel anlam kapsamında *chair*⁶¹ sözcüğü bir mobilya parçası, toplantıya başkanlık eden biri veya toplantıya başkanlık etmek anlamında kullanılan bir fiil olabilir. Ya da *yüz*⁶² sözcüğü, surat, *arka* sıfatının zıt anlamlısı, sayısal bir değer -100-, suda yüzmeye ya da bir şeyin derisinin soyulması anlamlarında eyleminin 2. tekil kişi emir kipi olarak kullanılabilir. Ayrıca düz anlamsal *kase*, *çanak* ve *tabak* gibi bazı

⁶¹ Bkz. Oxford Advanced Learner's Dictionary: International Student's Edition (2015:234)

⁶² Bkz. TDK <https://sozluk.gov.tr/?kelime=y%C3%BCz%20tutmak> Erişim tarihi:24.12.2019

basit sözcüklerin bile sözcüksel anlam sınırları tam bir fikir birliği içinde çizilemeyebilmektedir (Newmark, 1988:114-115).

Benzer şekilde Wittgenstein'in *game* (oyun) terimi için Almanca *Spiel* sözcüğünün sunduğu genel anlama karşılık, İngilizce'deki anlamsal alanda, *game*, *match*, *gambling* veya *play* gibi özel anlam karşılıkları bulunmuştur. Sözcüğün çok anlamlı doğasının çeviri zorluğu olarak yansıtıldığı az öncekine benzer bir durum Thomas S. Kuhn'un 1962 tarihli *The Structure of Scientific Revolutions* adlı kitabında geçen *paradigma* sözcüğü için de geçerlidir. Wittgenstein'in *Spiel* sözcüğüyle İngiliz çevirmenlere yaşattığı benzer *genel-özel* anlam güçlüğünü Khun, *paradigma* sözcüğünde, *kip*, *dizi*, *numune*, *yaklaşım*, *örneklem* ve *paradigma*⁶³ gibi eşdeğerliklerle, Türkçe'de adeta tekrar ettirmiştir.

Sözcüksel çevirilemezlik ile ilgili farkındalıkta yer verilmesi gereken diğer bir durum (c) sayı ve isim cinsi farklılıkları neticisinde karşılaşılan çeviri zorluklarıdır. Bağlamına ve işlevine göre sözcük, belli tarihsel, sosyal, coğrafi, politik ve kültürel sınırlamalarla anılmakta ve bu karakteristik özellikleriyle ele alınmaktadır. Eski kullanıma sahip *arşın* ve *dirhem* gibi ölçü ve tartı birimlerinin artık günümüzde kullanım dışı olması tarihsel bir farkındalık gerektirmektedir. Aynı şekilde İngilizce *biscuits*, *a tap* ve *at weekends* sözcüklerinin Amerikan kullanımlarında sırasıyla *cookies*, *a faucet* ve *on weekends* eşdeğerlilik tercihleri coğrafi kullanım farklılıklarından doğmaktadır. Sosyal sınırlamalar anlamında *su*, *para*, *bilgi* gibi sözcüklerin İngilizce kullanımları bu sözcüklerin Türkçe'ye akatırımlarına tekillik-çoğulluk şeklinde dilbilgisel bir kullanım farkındalığıdır. Benzer farkındalık *niece*, *nephew*, *widow/cousin*, *nurse* gibi cinsiyet farklılıklarına gönderme yapan/yapmayan sözcüklerin aktarımı için de geçerlidir.

Newmark, nesnelere kendilerini niteleyen sıfatlara göre daha sözcüğü-sözcüğüne çevrildiğini ileri sürmektedir. Bu anlamda (d) sahte eşdeğerlik durumlarında sözcükler arasındaki edimbilimsel uyumsuzluklara dikkat çekmektedir (1988:72). Morfoljik bir adaptasyon geçirmiş yalancı eşdeğerlilik özelliği taşıyan sözcükler ortografik benzerlikler taşımalarına rağmen anlam olarak birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Al-Wahy, 2009:104). Ortografik benzerlikleriyle sahte eşdeğerlilik durumlarına konu olan

⁶³ Bkz. TDK <https://sozluk.gov.tr/?kelime=y%C3%BCz%20tutmak>
<https://www.turkcebilgi.com/paradigma> Erişim tarihi: 24.12.2019

sözcükler, eşesli sözcüklerden farklı olarak, benzediği sözcüğün bir anlamıyla birleşirken diğer anlam ve anlamlarıyla ayrılmaktadır (Al-Wahy, 2009:113).

Daha çok ödünç sözcüklerin fonolojik ve morfolojik bir uyarlaması olan (Newmark, 1988:81-82), Catford'un terimiyle, bu tür diller arası transferler, ortografik, fonetik ve semantik düzlemlerde ele alınmakta ve *false cognates*, *interlingual homographs*, *homographic non-cognates* ve *pseudocognates* gibi adlandırmalarla da bilinmektedirler (Uzun ve Salihoğlu, 2009:571). Bu bağlamda, *ahlakî* (sıfat), *prensip sahibi* (isim), *kıssadan hisse* (isim) gibi anlamlarda kullanılan İngilizce *moral* /mɒr.əl/ kelimesinin⁶⁴ Türkçe'ye sahte eşdeğerlilik durumuna bir örnek teşkil ettiğini bilmek karşılaşılabilecek çeviri zorluğu hakkında bir farkındalık anlamına gelmektedir.

Bu tür sözcüksel eşdeğerlilik kaynaklı çevirilemezlik sorunları, göstergebilimsel açıdan anlamın göndergesel (*referential*), edimsel (*pragmatic*) ve diliçi (*intra-lingual*) gibi ara yüzlerin örtüşmemesi anlamına gelmektedir (Ping, 1999:289-300). Bu durumda bu ara yüzlerden birinin atlanması, sözcüğün anlamının tamamen anlaşılmasını sağlayacak nüansların aktarılmasını engelleyebilmektedir.

2.2.1.3. Sözdizimsel Çevirilemezlik

Anlam, çevirinin asıl hedefinde bulunan olgu, her dilin kendine özgü dilbilimsel sistemi içerisinde, bazen sözcüklerdeki bazen de sözdizimindeki farklılıklarla ifade edilmektedir. Bu amaçla, sesbirimden başlayarak dilin neredeyse her katmanında, erek dilin dilsel normlarına uygun, çevirilebilirliği sağlayacak belli değişiklikler yapılmaktadır. Ancak, diller arası mutlak çevirilebilirlik beklentisi şu ana kadar karşılanamamıştır (Keenan, 1978:157).

Modern dilbilimin temel kabullerine göre, bunun nedenlerinden biri çevirinin kendi doğasında yatmaktadır: “çeviri metodik bir kontrol mekanizması olamaz” (de Beaugrande 1987:2). Chomsky'nin bilimsel yaklaşımıyla da ispatlanan çevirinin bu karakteristik özelliği, *derin yapı* ve *yüzeysel yapı* ayrımının her şeye çare olamayacağını göstermiştir. Örnek olarak Nida'nın biçimsel eşdeğerlik (*formal equivalence*) kavramıyla sözdiziminin yüzeysel yapısında hedeflediği dilsel dönüşümler veya

⁶⁴ <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/moral>

Catford'un genel dilbilim kuramı üzerinden çeviriyi hedef alan incelemeleri, çeviriye karşı bilimsel yaklaşımların birer sonucudurlar.

Özellikle ifade düzlemleri arası çevirinin imkansızlığından söz edilmesi Catford'un sistematik yaklaşımının dile getiriliş biçimidir. Catford ses ve yazıyı kastederek, kaynak dilin fonolojisinin hedef dilin dilbilgisine çevirilemeyeceğini ya da tam tersi bir yolun izlenemeyeceğini ileri sürmüştür (1978:73).

Sonraki süreçte, çeviri eşdeğerliliği söz ve sözdizimsel düzeylerde aranmış ancak bu kez biçimsel ve metinsel uyum farklılıklarıyla karşılaşmıştır. Bunu, farklılıkların çeviri kaymaları (*translation shifts*) olarak adlandırılması ve kendi içinde alt kategorilere bölünmesi takip etmiştir. Kaynak metinden erek metne varış sürecinde biçimsel eşdeğerlikten kayışları dile getirmek için ilk Catford'un kullandığı *translation shifts* terimini Popoviç, erek metinde yapılacak her türlü değişikliği tanımlamak için kullanmaktadır. Kaydırmanın orjinal metnin anlamsal bütünlüğünü koruduğunu söylemektedir (1981:157). Catford çeviri kaymalarını düzey kayması (*level shifts*) ve dilbilgisel kaymalar (*category shifts*) olmak üzere ikiye (1965:28); Popoviç ise, bireysel kaydırma (*individual shift*), bünyesel kaydırma (*constitutive shift*), konusal kaydırma (*topical shift*), olumsuz kaydırma (*negative shift*) ve türsel kaydırma (*generic shift*) olarak beş sınıfa ayırmaktadır (Popoviç 1987:34).

Başlıca kaynak dilin gramerine ait dilsel kuralların işleyişindeki benzemezlik durumunda ortaya çıkan bu kaymalar veya diller arası sözdizimsel farklılıklar, başlı başına bir anlam sorunudur. Sözdizim seviyesinde yaşanan bir değişiklik, metin gibi daha yüksek bir seviyede çevirilebilirliği zorlaştırabilmektedir. Fakat Nida ve Taber'e göre, sözdizim düzeyindeki bir kayma her hangi bir anlam değişiklikle sonlanmamaktadır (1969:71).

Kaynak dilden erek dile aktarılan bir metnin dilbilimsel incelemesi, daha çok, hangi anlatım birimlerinin ve bunların nasıl kullanıldığının cevabını aramaktadır. Bu anlamda, kaynak ve erek dildeki cümle ve sözdizim yapılarının aktarımı ayrıca bir önem kazanmaktadır. Kaynak dile bağlı kalınarak veya kalınmaksızın gerçekleştirilecek sözdizim aktarımlarının, basit cümle bazında bile sorunsuz halledilmesi için, söz konusu dillerin farklı dil aileleri ve farklı söz dizim yapıları özenli yaklaşımlar gerektirmektedir.

Örnek olarak Türkçe, Ural-Altay tipolojik dil sınıflandırılmasında sondan eklemeli (*agglutinating*) bir dildir (örn. *kitap-çı-lık, git-me-miş- mi-dir, oku-du*). Buna karşılık İngilizce, Hint-Avrupa dil tipolojisinden olup bükünlü diller (*inflectional*) sınıfına girmektedir (örnek: *dis-cover-y, un-happy, go-went-gone, take-took-taken*) (Morphological Typology, 2006⁶⁵).

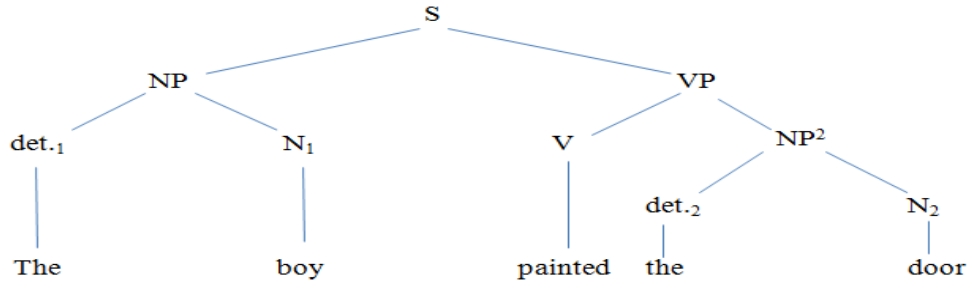
Dillere ait evrensel tümellerden sözdizimle ilgili olan hükümlere göre, dillerde ad (*noun* N), ana fiil (*main verb* MV), ad öbeği (*noun phrase* NP), özne (*subject* S), dolaylı-dolaysız tümleç (*direct-indirect object* DO/IO), edat ve isimden oluşan söz öbeği (*prepositional phrase* PP) ve fiil ve edat veya zarftan oluşan eylem öbeği (*verb phrase* VP) gibi benzer sınıflandırılmaların bulunması beklenmektedir.

Bu parametreler uyarınca, *SOV, SVO, VSO, VOS, OVS, OSV* gibi mümkün olan altı sözdiziminden, dillerin çoğunun öznenin nesneden önce geldiği, *SVO* veya *SOV* sözdizimine, sahip olduğu varsayılmaktadır (Comrie, 1981:87).

Dil tipolojisinin gelişiminde önemli rol oynayan dilbilgisel ilişkiler içerisinde sözdizimsel analizin en geniş birimi cümledir. Cümle içindeki *SVO* veya *SOV* temel kombinasyonu dillerin %90'ından fazlasında görülen bir özelliktir (Rao, 2018:9).

Benzer evrensel dizilimler ad ve ad öbeklerinin nitelenmesine ve diğer dilbilgisel ilişkilerin tanımlanmasına yardım etmektedirler. Örnek olarak, sözdizimsel tipoloji açısından, Türkçe'deki bir tümce dizilişi Özne+Nesne+Eylem (subject+object+verb=SOV) şeklindeyken, İngilizce Özne+Eylem+Nesne (subject+verb/predicator+object/complement=SVO) tümce dizilişine sahiptir. Buna göre, İngilizce *The boy (S) painted (V) the door (O)* şeklindeki bir cümlenin işleyiş sürecini gösteren şema (Şekil 10) aşağıdaki gibidir:

⁶⁵ <http://linguistics.berkeley.edu/~jtmanker/Morphological%20Typology%20-%20Spring%202016%20-%20Ling%20100%20Guest%20Lecture.pdf> Erişim tarihi: 29.05.2020

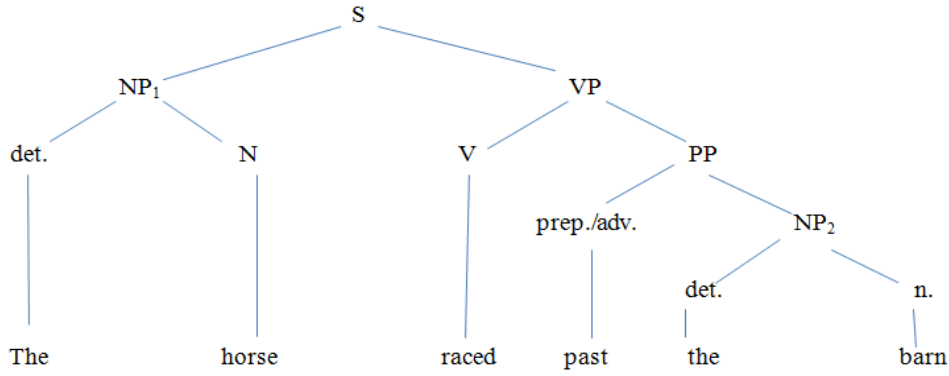
Şekil 10: İngilizce Tümce Dizilişi

Bunun yanında, iki dil arasındaki niteleme biçimi, niteleme belirsizliği ve niteleme öbeğinin yapısal farklılıkları olası çeviri durumlarında güçlükler çıkarabilmektedirler. Örnek olarak, Türkçe dil yapısında olmayan fakat İngilizce dil sisteminde kullanılan, *garden path* denilen farklı cümle türleri ve bu cümle türlerinin barındırdığı dilbilgisel özellikler çeviri sürecini zorlaştırabilmektedir.

Garden path cümle türleri, bozuk-yapılı cümleler değildirler. Fakat alışageldik sözdizimsel kombinasyonlara uymamaktadırlar ve biçimlendirildiği dizimde birden fazla anlamsal yoruma açık olabilmektedirler. Bu cümle türünün çözümlenmesi, cümlenin yüzeysel yapısındaki başka yüzeysel yapıların ortaya çıkarılma prensibine dayanmaktadır (Pritchett 1992:7). Aşağıda garden path cümle türüne bir örnek verilmiştir:

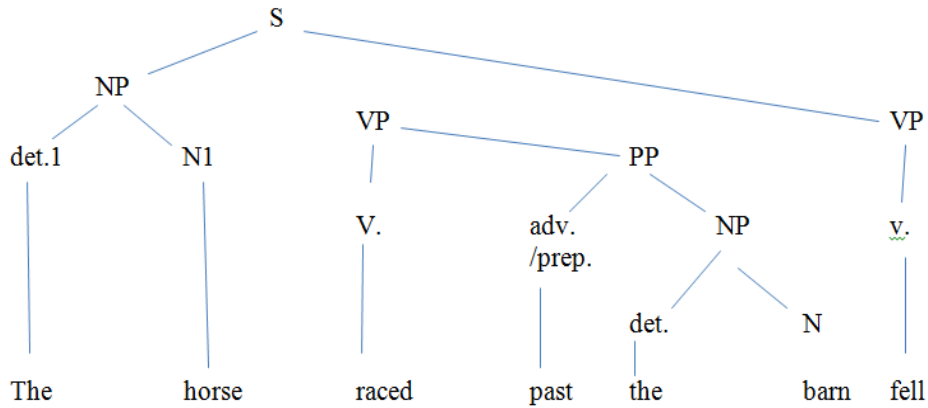
- *The horse raced past the barn fell.*

Sözdizimdeki evrensel çerçeveye rağmen, yüzeysel farklılıklar nedeniyle anlamın ortaya çıkışı, bu cümle örneğinde olduğu gibi, o kadar belirgin olmamaktadır. Öncelikle bu cümlenin işleyiş süreci, başka bir ifadeyle yorumlanması iki (Şekil 11 ve Şekil 12) farklı şemayla gösterilebilir:

Şekil 11: Garden Path Cümlelerin Yanlış Çözümlemesi

Şekil 11'deki ilk yorumlamada, ilk ad öbeği *the horse* (NP₁), SVO söz dizimi uyarınca doğrudan eylem öbeğindeki (VP) *raced* fiiline bağlanmıştır. Eylem öbeğindeki edat veya zarf durumuna bağlı olarak, dizilim ikinci ad öbeğiyle *the barn* (NP₂) tamamlanmıştır. Ancak, eylem öbeğindeki *raced* fiilinin cümlelerin ana fiili sanılarak başlanan yorumlama sonucunda, diğer *fell* fiiline cümlede yer kalmadığı görülmüştür

Kaynak: <https://effectiviology.com/avoid-garden-path-sentences-in-your-writing/>

Şekil 12: Garden Path Cümlelerin Doğru Çözümlemesi

Şekil 12'deki şemadada izlenen süreçte cümlelerin aşamalı ve “geri-iz sürme” şeklinde ayrıntılı bir okuma gerektirdiği görülmektedir. İkinci yorumlama sonucunda yüzeysel yapıda a. *The horse which was raced past the barn* ve b. *The horse fell* şeklinde iki yapının örtüştüğü tespit edilmiştir. Kullanımı sınırlı olmalarına rağmen, bu açıdan

garden path durumlarının çeviride erek okura yansıtılma güçlüğü vardır ve diller arası anlam belirsizliğine yol açmaktadırlar (Pritchett, 1992:7). Bir garden path bir cümlenin tamamen anlaşılmadan çözümlenmeye çalışılması, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, başarısızlıkla sonuçlanan çeviri durumlarına neden olabilmektedir (Odijk, 2014:121-122).

Niteleme belirsizliğinin sebep olduğu çok anlamlılık durumlarında söylenen sözün birden fazla anlama gelmesini Alaaddin Turgut yapısal kaynaklı görmektedir ve örnek olarak aşağıdaki (a-d) önermelerini vermektedir (1989:136).

a. sahte para kavgası

b. sahte para kavgası

c. I saw the man in the garden.

d. I saw the man in the garden.

Turgut bu önermeleri, dil dışı faktörlerin veya parçalarüstü sesbirimsel özelliklerin (*suprasegmental features*) iletişime doğrudan etki ettiğini göstermek için vermiştir (1989:136).

Bağlam (*context*), vurgu (*stress*), tonlama (*intonation*), durak ve geçiş (*junction*) gibi *prosodic* veya *bürünsel* olgular dil dışı faktörlerin veya parçalarüstü sesbirimsel özelliklerin işlevsel adlandırılmalarıdır (Crystal, 1976; Ergenç 2002:25). İletişime doğrudan etki etmeleri sebebiyle bu dil unsurları, anlam dolayısıyla anlamın belirlenmesine ya da anlam belirsizliğine yol açabilmektedirler. Aşağıda verilen (1) ve (2) nolu cümlelerde, sözcüklerin hiç biri çok anlamlı değildir. Buna rağmen, ortada anlam belirsizliği durumları bulunmaktadır:

(1) *The cat chased the rat with a knife.*

(2) *The cat chased the rat with a knife.*

Cümlelerdeki söz konusu sözdizimsel kaynaklı yanlış anlaşılma durumları, sözcük ya da sözcük öbeğinin hem kendisinden önceki, hem de sonraki bir sözcük ya da sözcük öbeğiyle bütünleşebilecek bir konumda bulunmasıyla ilgilidir.

Diller arası sözdizimsel çevirilemezlik kavramının temelinde gramatik kategorilerin uyumsuzluğu yatmaktadır. Örnek olarak İngilizce'de var olan *the*, *a/an* gibi belirtme edatları, her iki dilde de bulunan ilgi edatlarının (*ilgi-belirteç*) anlam, yapı ve kullanım

çeşitliliği ve farklılığı, kişi zamirleri ve fiil çekimleri bu kategoriler içinde anılmaktadır (bkz. Lewis, 1975; Erguvanlı, 1984; Göksel ve Kerslake, 2005).

Aynı veya benzer dil tipolojilerine ait diller arası çevirinin nispeten daha kolay olduğunu dile getiren Laurence Wong, *Syntax and Translatability* isimli makalesinde, çevirilebilirliği belirleyen en önemli etmeni sözdizimsel farklılıklar olarak belirtmektedir (2006:124-132). Wong bu söylemini, Dante'nin *The Divine Comedy* adlı İtalyanca eserinin aynı dil ailesine mensup İngilizce ve Almanca çevirilerini karşılaştırarak örneklemektedir.

Makalede, Çin-Tibet Dil Tipolojine ait Çince'nin, adı geçen bu üç dile göre oldukça farklı sözdizimsel bir yapıya sahip olduğunun altı çizilmektedir. Çince yönüne olası bir çevirinin aynı kolaylıkta gerçekleşmeyeceğini söyleyen Wong, Çince'deki cümlelerin daha kısa ve çizgisel olmasını buna bir gerekçe olarak göstermektedir. Makalede, sözdizimsel yapının yeniden düzenlenmesi için, çeviri kaymalarından söz edilmektedir. Bu kaymalar Catford'un çeviri sürecindeki biçimsel eşdeğerlikten ayrılışları tanımlamada kullandığı kaymalardır. Böylelikle, odak bir kez daha benzerlikten diller arası farklılıklara doğru kaydırmıştır (Munday 1998:543).

Sözdizimsel farklılıkların, dillerin birbirine yakınlığına göre, kaynak metindeki sözcük dizimini fazla etkilemediği ve bunun da düşünce akışının aktarılmasına yardımcı olduğuna dair bir diğer örnek, yine aynı makalede, Miguel de Cervantes'in başyapıtı *Don Quijote de La Mancha* çevirisiyle verilmektedir. Bu ünlü eserin İngilizce, İtalyanca, Almanca ve Fransızca çevirilerinde sözdizimsel aktarım sorununun fazla yaşanmamasını Wong, dil tipolojisinin sağladığı bir kolaylık olarak izah etmektedir. Örnek olarak, eserin orjinalinde bolca kullanılan sıfat ya da ilgi zamirleriyle (Almanca: *der, die, das*; Fransızca: *qui, que*; İngilizce: *who, whom, that*) kurulu bağlaçlı cümlelerin söz konusu dillere sorunsuz aktarılması, Wong'a göre, tipolojik benzerliğin bir neticesidir (Wong, 2006:124-132⁶⁶).

⁶⁶Hint-Avrupa dilleri çoğunlukla bağlaçlı (hypotaxis) ve Çince gibi diller genellikle bağlaçsız (parataxis) dil yapılarına sahiptirler (Wong, 2014:119). Bu genel ayrıma göre İngilizce bir tümce Çince'deki bir tümceye göre çok daha uzun olmaktadır. İlgili bir başka ayrımın getirdiği farkındalık ise Çince' deki anlam birimlerin bağlaşıklığının, İngilizcedeki gibi bağlaçlarla değil, bağlamla (context) sağlandığı ve tüm bunların metnin, dolayısıyla, çevirinin okunabilirliğine etki ettiği (Wong, 2014:149).

Türkçe’deki ilgi zamiri *-ki* bağlacı: *-ki o*⁶⁷ kullanımına bakıldığında tamamen farklı bir dil tipolojisinden gelen Türkçe, kendi sistemine ait olmayan ardıl niteleme (*postnominal modification*) biçimini kullanmaktadır. Türkçe’de bulunmayan *ardıl niteleme* biçiminde adlar kendilerini niteleyen yan tümceden önce kullanılırlar:

- *cars which are produced* = *üretilen arabalar*

İngilizce niteleme biçiminde adlar kendilerini niteleyen yan tümceden önce kullanırken, adın kendini niteleyenden sonra geldiği bu tür dilbilgisel ilişkiler Türkçe’de öncül niteleme (*prenominal modification*) terimiyle anılmaktadır (Lewis, 1975:159-160)

Sözdizimsel farklılıklardan söz edildiği diğer bir durum, aynı dile birden fazla çevirisi yapılan eserlerle ilgilidir. Örnek olarak Marko Miletich makalesinde, *Don Quijote de La Mancha*’nın çevirilerini ele almaktadır. Eser makaleye göre, İskoç yazar Tobias Smollett (1775), Amerikalı tercüman Samuel Putnam (1970) ve Amerikalı çevirmen Edith Grossman (2003) gibi üç farklı yazar tarafından ve üç farklı zaman diliminde çevirilmiştir. Miletich bu çevirileri, sözcük seçimi ve sözdizim bakımından karşılaştırmaktadır (2015:331-354). Sözcük seçimiyle ilgili analize göre, *Mira que* şeklinde İspanyolca bir ibareye karşılık, Smollett *Consider*, Putnam *Remember* ve Grossman *For there is...* ibareleri kullanılmıştır.

Benzer şekilde Brandon M. A. Rogers, Don Quijote’un John Ormsby’ya ait 1885 ve Edith Grossman’a ait 2003 İngilizce çevirilerini karşılaştırmıştır. Rogers çalışmasını, *Comparison of John Ormsby's 1885 English Translation of "Don Quijote" and Edith Grossman's 2003 English translation* başlıklı makalesinde yayınlamıştır⁶⁸. Miletich’in ve Rogers’ın makalelerinin vardığı ortak sonuç, çevirmenlerin farklı dünya algıları ve dönemin getirdiği şartlara göre beklentileri ve değişen okuyucu kitlesi gibi çeviriyi etkileyen faktörler bir kenara bırakılırsa, Cervantes’in eserinin sözcük seçimi ve sözdizimsel farklılıklar nedeniyle köklü değişikliklere uğramadığı yönündedir. Ancak, Miletich ve Rogers bu tür farklılıkları, çevirmenin üslubunun görünür kılınması açısından, önemli bulduklarını söylemektedirler.

⁶⁷ *ki (o)* Türkçe cümle yapısına aykırı olarak kullanılan Farsça bir bağlacıdır.

<https://www.sorubak.com/blog/ki-baglacinin-yazimi.html> Erişim tarihi: 31.12.2019

⁶⁸ <https://lamarcahispanica.byu.edu/files/2012/10/Tran-1-Quixote.pdf> Erişim tarihi: 31.12.2019

Düşünce ve fikirlerin ifade edilebilmesi için dil sistemi içinde sözceler *ad, sıfat, fiil* gibi kategoriler dâhilinde önce gruplar daha sonra diziler halinde bir araya gelerek sözcükleri oluşturmaktadır. Dilin evrensel kabullerinden sözcüklerin oluşturduğu bu dizgeler en nihayetinde cümleleri meydana getirirler (Good, 2008:10-11). Ancak her kombinasyon, Chomsky'nin *Colourless green ideas sleep furiously* cümlesinde olduğu gibi, yapısal doğrulukla anlamsal doğruluğu bir arada barındıramayabilir (bkz.133). Dolayısıyla cümlenin söz konusu dil toplumu içinde kabul görmemesi mümkündür.

Ayrıca sözcüklerin sentaktik sınıflandırılmalarına, sözcük türlerine göre ayrıştırılmalarına dayanan evrensel gerçeğe göre, sözcükler, takılan yapım eklerine ve buldukları yapılarla bağlı olarak, anlamların dile getiriliş yollarını etkileyebilmektedirler. Bu nedenle diller hem biçim hem de içerik olarak iletişim anlamında derin ayrımlar göstermektedirler (O'Grady & Archibald, 2016:140). Ayrıca dilbilgisel birimlerini kendilerine özgü sınıflamaktadırlar (Evans & Levenson, 2009:431). Böylece diller, bu özellikleri sayesinde, evrensel parametrelerle sağlanmaya çalışılan evrensel dilbilgisi yaklaşımlarını dolayısıyla evrensel çevirilebilirlik yaklaşımlarını zayıflatabilmektedirler.

2.2.1.4. Metinsel / Söylemsel Çevirilemezlik

Metin ve söylem kavramları Saussüre'nün "langue-parole" (*dil-söz*) ikileminde ve de Chomsky'nin dönüşümcü gramer kuramının ürünleri olan *edinç-edim* ayrımında birbirlerine alternatif terimler olarak kullanılmaktadırlar Dwight Bolinger, bu operasyonel terimlerden *langue-parole* ikilisine bir ayrım getirmiştir. Bolinger, yazılı veya sözlü her türlü aktarımı parole, metinlerin sistematik karşılaştırmalarını langue sınırları içine almıştır (1965:130). David Marr, Chomsky'nin edinç kavramını sistematik bulmakta ve bu gerekçeyle edim kavramından ayrı tutmaktadır (Marr, 1982:28). Henry Widdowson, *Discourse Analysis* isimli eserinde, metin kavramıyla daha çok yazıyı, söylemle ise dilin konuşma edimini işaret etmektedir (2008:6). Widdowson'un bu kavramsal ayrımının çeviri pratiği açısından önemini David Crystal, metnin çevirilebilirliğine, okunabilirliğine ve anlaşılabilirliğine bir katkı olarak okumaktadır (Crystal, 1992:326).

Çeviri bir yandan metinler arası dilsel ögelere biçimsel denklik arayışındayken, diğer yandan erek okur üzerinde kaynak metnin etkisini yine dilsel ögelerle sağlama çabasıdadır. Bu nedenle bu ayrıştırmalar veya sınıflandırmalar bir bakıma çevirinin doğasını yansıtmaktadırlar. Bu durumu veya açmazı Catford, “biçimsel denklik” (*formal correspondence*) ve “metinsel eşdeğerlilik” (*textual equivalence*) ilişkilerinde göstermektedir. Metinsel eşdeğerlilik kavramıyla, birebir biçimsel denklikten bir uzaklaşma söz konusudur. Bağlamsal anlamla anılan metinsel eşdeğerlik, Mine Yazıcı’ya göre, beraberinde getirdiği *translation shifts* ile birlikte, dil dışı ögelere kapı açmaktadır (2005:87). Bu edimsel yaklaşım, Catford’un, metni erek dilde bir bağlama oturtarak çevirilebilirliğin sınırları çizme çabasıdır (1965).

Bir metin birçok benzer sözcük ve dilbilgisel yapılardan meydana gelmektedir. Bu sözcüklerin ve yapıların dolayısıyla metnin hedeflenen anlam doğrultusunda anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi metin bağlamının bilinmesi koşuluna bağlıdır. Bu ön koşula göre, bağlamsız bir metnin olamayacağını söylemek mümkündür. Julian House, sözlü metinde sözün muhataplarının hazır bulunmasının, işaret edilen anlamın çözümlenmesini hızlandırdığını söylemektedir. Ancak, aynı durum yazılı metin bağlamı için geçerli olmamaktadır ve bu da kastedilen anlama ulaşılmasını ertelemektedir (House, 2012:179).

Bağlam üzerine devam eden çalışmalar ışığında (Goodwin & Duranti, 1992; Cook, 1992; Lyons, 1995; Connolly, 2007), dilbilimsel bir göstergenin yorumlanmasını etkileyen bağlamın, i. dilsel bağlam (*linguistic context*), ii. fiziksel bağlam (*physical context*) ve iii. sosyo-kültürel bağlam (*socio-cultural context*) diye türlere ayrıldığı görülmektedir.

Bu farklı bağlam türleri arasında dilsel bağlam, bir sözcüğün aynı söz öbeği veya cümle içindeki diğer sözcüklerle kurduğu anlamsal ilişkiye dayandırılmaktadır. Örnek olarak birden fazla anlama gelebilen eşsesli bir sözcüğün kullanıldığı cümlede hangi anlamın kastedildiğini, o sözcükle diğer sözcükler arasındaki anlam ilişkileri belirlemektedir.

Bir diğer bağlam türü olan fiziksel bağlam, anlamın yorumlanma sürecine sözcüğün nerede, hangi şartlarda ve ne zaman kullanıldığıyla ilgili unsurları katmaktadır. Böylece sözcük, zihinde beliren ilgili bağlam yardımıyla, yorumlanabilmekte ve sözcüğün

yorumlanması zihinde oluşan temsille şekillenebilmektedir. Son olarak sosyo-kültürel bağlam, dilin içinde bulunduğu kültüre ve kendisini kullanan topluma işaret etmektedir.

Eğitim seviyesi ve etnik dağılım gibi toplumsal unsurlardan oluşan bağlam içinde sırasıyla, dilin üretkenliği, dilin ürettiği metin ve bağlamın kendisi etkilenmektedir. Bu farkındalıkla bağlamsal unsurları dikkate alan Nida, erek-odaklı ve toplumdilbilimsel bir çeviri yaklaşımı benimsemiştir. Nida, metinsel veya dilsel faktörlere ek olarak, anlam transferinde edimsel anlamın önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca, çeviriye soyut düşünce yeteneklerinin sergileneceği bir *üst-dil (metalanguage)* farkındalığı getirmektedir (Nida, 1964:56).

Bağlamın yanında, Robert de Beaugrande ve Wolfgang Dressler, iletişimsel bir olgu içerisinde metni metin yapan *yedi* metinsellik ilkesi (*textuality*) belirlemişlerdir. Bu ilkeleri, i.bağlaşıklık (*cohesion*), ii. bağdaşıklık/tutarlılık (*coherence*), iii. amaçlılık (*intentionality*), iv. kabul edilebilirlik (*acceptibility*), v. bilgisellik (*informitvity*), vi. durumsallık (*situationality*) ve vii. metinlerarasılık (*intertextuality*) olarak sıralamışlardır.

Bu ilkelerden metnin bütünlüğü ve tutarlılığı bağlamında metnin okunabilirliğine etki eden “dilbilgisel bağlaşıklık” (*cohesion*) ve “yapısal bağdaşıklık” (*coherence*) metin merkezli ölçütlere göre, diğerleri kullanıcı merkezli ölçütlere göre yapılan sınıflandırmalara dahil edilmişlerdir.

The cohesion of surface texts and the underlying coherence of textual worlds are the most obvious standards of textuality.) (.. Yüzey metinlerdeki bağlaşıklık ve metinsel dünyaların altında yatan bağdaşıklık en belirgin metinsellik ölçütleridir.) (de Beaugrande & Dressler, 1981:51)

Ayrıca Julian House’a göre, metinsellik ilkeleri, metnin üretilme ve anlaşılma aşamalarını kapsamakta ve bu yüzden, sadece dilbilimsel değil, bilişsel ve sosyolojik analizler de gerektirmektedir (2012:180). Örneğin, çeviride eşdeğerlilik ilişkilerine iletişim penceresinden baktığımızı dile getiren dilbilimci ve çeviri kuramcısı de Beaugrande, çeviri kararlarının kısmen dilin sistem tarafındaki yazı ve konuşmadan (*langue*) ve

kısmen dili biçimlendiren metinsel faktörlerden (*parole*) etkileneceğini öngörmektedir. De Beaugrande'ın söz konusu metinsellik ilkelerini bu öngörüye dayanarak geliştirdiğini söylemek mümkündür.

Metinsellik ilkelerini veya ölçütlerini sınıflandırdıkları kendi çalışmalarında, Nida ve Taber, bütün dillerin sahip olduğu ortak bir metinsellik özelliğine dikkat çekmektedirler. Bu ortak metinsellik özelliğine göre diller anlam bütünlüğünü belli bir hiyerarşi içinde tutmak için, anlam birimler (*sememes*) (Bloomfield, 1993:161) arasındaki zamansal (*temporal*), mekânsal (*spatial*) ve mantıksal (*logical*) ilişkilerden faydalanmaktadırlar (Nida, 1982:104-131).

Bağlamsal ilişkilerin yorumlanması olarak özetlenebilecek bu durumun gereği, bir sözceyle ilgili göndermeler, hemen hemen her dilin sahip olduğu “gösterici sözcükler” (*deixis/deictic expressions*) gibi belli dilsel öğeler vasıtasıyla yapılmaktadır (Vardar, 2002:108). Sözcenin üretildiği zaman dilimine ve konumuna göre yapılan bu göndermeler duruma göre, kişi adıları, kişi ekleri, yer ve zaman belirteçleri, gösterme adıları, eylem bildiren öğeler veya kipleştirme sözcükleri olabilmektedirler.

Deictic sözcükler veya ifadeler, anlamı oluşturmak için bağlamsal bilgiye ihtiyaç duyarlar. Sözlük anlamıyla göstermek, işaret etmek anlamlarındaki *deictic sözcükler* metindeki duruma art (*anaphoric*) ve ön (*cataphoric*) olarak doğrudan gönderme yaparlar. Böylece sözün sahibine, sözün muhatabına ve gösterilene dil vasıtasıyla bir gönderme gerçekleşerek metin bütünlüğü sağlanmaktadır (Kenworthy, 1991:102). Ayrıca Halliday ve Hasan metnin bağlaşıklığını ve bağdaşıklığını sağlamak için ana hatlarıyla i. gönderim (*reference*), ii. değiştirim (*substitution*), iii. eksilti (*ellipsis*) iv. bağlaçlar (*conjunctions*) ve sözcüksel bağlaşıklık (*lexical cohesion*) şeklinde belli dilbilgisel bağlaşıklık ve bağıntı yapılarından söz etmektedirler (Halliday & Hasan, 1985:31-32). Bu bağlantıları bir örnekle göstermek için John Steinbeck'in *Of Mice and Men* adlı eserinin edebi analizinden aşağıdaki metin alıntılanmıştır:

“The next morning, George and Lennie (1) arrive at the ranch and go to the bunkhouse. The old swamper, Candy, informs them the boss is mad because they (2) were supposed to arrive the night before. After Candy shows them

(3) which bunks to take, the conversation turns to people at the ranch, whom he describes.” (Van Kirk, 2001:21):

Yukarıdaki metinde altı çizgili 1 no’lu sözcük grubu, diğer tümcede yüzey yapıya aktarılmaksızın, yerine 2 ve 3 no’lu kişi adları tercih edilmektedir. Yüzey yapıdan atılan birimler derin yapıda varlığını korumaktadır. Böylece gereksiz tekrarlardan kaçınılarak gönderim ögesinden faydalanılmaktadır.

Dilbilgisel bağlaşıklık ve bağıntı yapılarını göstermek için seçilen,

- *Did you eat (1) the apple (3)?* - *Yes, I did (eat the apple) (2).*

şeklindeki bu hayali konuşmada, 2 no’lu kipleştirme sözcüğü, değiştirim ögesi olarak, önceden kullanılmış 1 no’lu sözcüğün yerine geçmiş ve dilin ekonomisi bağlamında gereksiz tekrardan kaçınılmıştır. Bu örnekteki *deictic* sözcük kullanımı, eski bilginin aktarımını kısa şekilde sağlayarak odağı yeni bilgiye kaydırmıştır. Bir başka önemli nokta, metiniçi mantıksal bütünlüğün korunmasıyla ilgilidir; bu bütünlük 3 no’lu sözcük hakkında tarafların bir artalan bilgisi paylaşmasıyla ve ilk ifadenin doğruluğunun kabul edilerek iletişimin devam ettirilmesiyle sağlanmaktadır (Van Dijk, 1972:29). Bu şekilde bağlam içi varsayılan bilgiye (*the apple* (3)) bir gönderme yapılmıştır.

İlk defa Alman filozof Gottlob Frege tarafından kullanılan (Kadmon, 2001:10) bu tür dil kullanımına, metinsel veya edimsel bir kavram olarak, *presupposition* denilmektedir (Bekalu, 2006:152). Aşağıdaki cümleler (1-6), en az çaba ilkesiyle ilgili durumların soru-cevap cümleleri bağlamında Türkçe’deki işleyişine dair bir fikir vermek için kullanılmıştır:

(1) -Ellerini yıkadın mı?	(4) - <u>Evet</u> (<i>yıkadım</i>).
(2) -Ne zaman ders çalıştın?	(5) - <u>Dün</u> (<i>ders çalıştım</i>).
(3) -Anahtarlar nerede?	(6) - (<i>anahtarlar</i>) <u>Orada</u> .

Bu cümleler, karşılıklı bir konuşma esnasında kendi bağlamı içinde değerlendirilecek cümlelerdir. İlgili sorulara (1,2,3), cevap olarak verilen *evet* (4), *dün* (5) ve *orada* (6) gibi zarf veya edat türü sözcükler eksilti bir yapıda kullanılmışlardır. Dilin *en-az-çaba-*

ilkesine uygun bu işleyişte bu sözcüksel birimler derin yapıda bırakılan cümlelerin yerlerini almışlardır (Üstünova, 2002:426).

Dilbilgisel bağlaşıklık ve bağıntı yapılarını göstermek amacıyla verilen aşağıdaki iki cümlede, en-az-çaba-ilkesi bağlamında yine eksilti ögesinden faydalanılmaktadır:

- *Erkek öğrenciler zayıf, kız öğrenciler pekiyi aldılar.*

(1)

(2)

- *The belly wants bread, and the naked body (.....) clothes.*⁶⁹

(3)

(4)

Türkçe cümlede *aldılar* sözcüğü için 1 ve 2 no'lu konumlar uygundur. Ancak 1 nolu konum boş bırakılmakta ve sözcük ertelenerek 2 no'lu konumda kullanılmaktadır. İngilizce cümlede *wants* sözcüğü için 3 ve 4 no'lu konumlar uygun düşmektedir. Ancak sözcük öncelenerek kullanılmış ve 4 no'lu konum boş bırakılmıştır. Böylece her iki anlatı bir anlam kaybına yol açmayacak şekilde kısaltılmaktadır. Daha çok adıl, fiil ve tümce durumlarında karşılaşılan bu tür eksilti durumları, metni bir arada tutarlarken eksik bırakılan konumların yerleri bağlamiçi dilsel öğelerden çıkarım yapılarak okuyucu tarafından doldurulması beklenmektedir (Halliday & Hasan, 1985; Üstünova, 1999:94).

Ancak, anlam birimlerin birbiriyle bir hiyerarşi içinde bağlanmalarını sağlayan bu genel özelliklerin, anlam birimleri birbirlerinden nasıl ayırdıkları noktasında da anlaşılmaları ve ayrışmaları gerekmektedir (Rifat, 2008:67-68). Bu yüzden, Nida'ya ait olan, “bir dilde söylenen herhangi bir şey başka bir dilde de söylenebilir” ifadesinin, yine kendisine ait, “diller arası en önemli fark anlatabildiklerinde değil anlatım seçeneklerindedir” beyanıyla beraber okunması gerekmektedir (1982:132).

Bu noktada metinsellik ölçütlere dönüldüğünde şöyle bir ayrımla karşılaşılmaktadır: yapısal bağdaşıklık metnin büyük ölçekli yapısını oluşturucu, dilbilgisel bağlaşıklık metnin küçük ölçekli yapısını oluşturucu işleve sahiptirler (Bulut, 2002:22; Vardar, 2002:108). Bu ayrımın aslında birliktelik anlamına geldiğini söyleyenlerden Roger T.

⁶⁹What Men Live By- Bölüm V: <https://www.gutenberg.org/files/6157/6157-h/6157-h.htm>

Bell, metni yapısal bir haritaya benzeterek metnin yüzey ve derin yapısının ayrılmazlığına vurgu yapmaktadır:

A text is a structured sequence of linguistic expressions forming a unitary whole. ... text is only text by virtue of the network of lexical and grammatical links, which hold together. It is the basic linguistic unit, manifested at the surface as discourse and signaled by choices from the theme and information systems of grammar. (... Bir metin dilbilgisel ifadelerin tek bir bütün oluşturduğu yapısal bir dizgedir... Birlikte tutunan sözcüksel ve dilbilgisel bağ örgüsü sayesinde metin, metin olmaktadır... Söylem olarak yüzeyde gerçekleşen ve tema ve dilbilgisi kurallarına dayalı tercihlerle belirlenen temel dilsel birimdir.) (Bell, 1991:150)

Dilbilgisel bağlaşıklık metni bir arada tutan yüzey metne ait dil unsurları içerdiğine ve yapısal bağlaşıklık ilkesinin derin yapıdaki anlamın inşasıyla, daha doğrusu kavramsal ilişkileri görünür kılmasıyla ilgili olduğuna dair benzer ifadeleri Baker (1992:218) ve Halliday de söylemektedir (1985:291). Özellikle Baker, metinler arası bağlaşıklık ve bağlaşıklık örtüşmesini, edimsel eşdeğerlik arayışı içinde değerlendirmiştir (1992:212).

Söz konusu iki ilkenin bütünlüğüne gönderme yapan tüm bu ifadeler, aslında, çeviri metnin, aynı anda hem yapısal hem de anlamsal düzeyde çözümlenmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedirler. Bunun da anlamı, Akşit Göktürk'ün de altını çizdiği gibi, metnin iletisi o metnin yapısını oluşturan dil öğelerinin yapı düzenleyici ilkelerle, yani anlamsal ilişkileriyle temsil edildiğidir (Göktürk, 1979: 69; Bulut, 2002:24).

Derin yapı boyutunda yapılan üretici-dönüşümsel dilbilgisi çalışmaları sayesinde dil birimi önce tümce düzeyine oradan metin düzeyine taşınmıştır (Kıran & Kıran, 2010:25). Bu aşamada metnin bütünlüğü yazar-okur arasında cereyan eden hem biçimsel hem de anlamsal süreçler içermektedir (Halliday & Hasan, 1985:1-8). Halliday'e göre, anlamın inşa edilme aşamasında metin bir seçimi temsil etmektedir; başka bir deyişle anlam potansiyeline sahip seçenekler aralarında yapılan bir seçimle hayata geçirilmektedir (1978:139).

Yine Halliday'in kendi ifadesine göre, anlamsal bağdaşık bir yapı olarak metinsel anlam, dil içi ve dil dışı ilişkileri ifade edemediği takdirde ortada metin olmayacaktır (1978:112). Benzer şekilde de Beaugrande ve Dressler bu durumla ilgili olarak, metnin anlaşılması sürecinde anlatılmak istenenin anlaşılmasına yardım eden dil unsurları olan sözcüklerin ve tümcelerin ayrı ayrı anlamlı olmalarına ve tamamen sözdizim kuralına uygun bir biçimde sıralanmalarına rağmen metnin anlam bütünlüğünü ortaya koyamayabileceklerine dikkat çekmektedirler. Noam Chomsky bu durumu, yani bir cümlenin sözdizimsel olarak kurallı fakat anlamsal olarak tutarsız olabileceğini *Syntactic Structures* adlı kitabında şu ünlü cümleyle göstermeye çalışmıştır:

- *Colourless green ideas sleep furiously.* (Chomsky, 1957:15)

Kurallı dilbilgisel yapısı nedeniyle anlam belirsizliğine yol açmasa da metinsel bağdaşıklığı sağlayamayan bu tümce böylece metinsellik için gerekli şartı yerine getirememiştir (Dijk, 1981). Bu tespite rağmen, derin anlama ulaşmak için hem yüzeysel yapının hem de sesçil birimlerin yorumlanıp söz konusu iletinin bir bağlama oturtulması mümkündür.

Dil içi ve diller arası alınan her çeviri kararı, dilin üretken-kullanım özelliğini yansıtan dil edimi ile anadilin dizimsel ve dizisel bilgisini içeren dil yetisi, yani dil edinci arasındaki farkın yansımasıdır. Chomsky'nin üretici dilbilgisi kuramında vurguladığı bu ayrıma göre dil edinci, aynı içeriği aynı biçimde her zaman ifade edemese de, her koşulda “doğru” cümle oluşumuna izin vermektedir (Chomsky, 1965). Dolayısıyla *Colourless green ideas sleep furiously* cümlesinin ilk etaptaki kabul edilemezliği bir dil edimi (*performance*) sorunudur; sorunun çözülme sürecinde ana dil sezgileri dilbilgisel kuralları etkinleştirilmekte ve bu da dil edinciyle (*competence*) yansıtılmaktadır (Radford, 1988:2-3).

Chomsky, düşüncelerin ifade ediliş biçimlerine fonoloji ve sentaks gibi dilsel birimlerin getirdiği kısıtlama içinde dilin üretkenlik özelliğinin sınırsızlığına işaret etmektedir. Bu nedenle Lewis Carroll'un *Alice's Adventures In Wonderland And Through The Looking-Glass* adlı klasik eserinde *Jabberwocky* isimli şiiri dilin sonsuz yaratıcılığına bir gönderme olarak okunabilir (1872/2009:134).

Bu anlamda dilin yazıdan sese her düzlemde anlamı aktarmak için kurgulanmış olduğu görülmektedir. Böyle bir ön şarta dayanarak yazılı metinlerin oluşturulmasında yapılan seçimlerin sözlü metinler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Sözlü metinde anlamın üretilmesindeki düzeylerden biri metindeki katılımcıların ve katılım şartlarının belirlenmesiyle ilgilidir.

Dilin gerçek iletişim halindeki bu kullanım durumuna sözcelem (*enunciation*), sözcelem(e) sürecinde orta çıkan bir bağlam çerçevesinde bir bütünlük oluşturan her türlü sözlü söyleme “sözce” (*utterance*) denmektedir (Palmer, 1981:155; Vardar, 2002:181). Sözcenin oluşum sürecine dahil edilen öznellik ve kişisel dünya görüşüne dayalı karşılıklı iletişim, katılımcıların birbirlerini etkileme çabalarının dilsel boyutunu göstermektedir (Yılmaz, Yılmaz ve Özsöz, 2011:590).

Karşılıklı anlam ilişkilerinin kurulduğu bu aşamada, dilin sesletim, sözcük ve cümle gibi öğeleriyle ilgili olan vurgu, durak, ritm, ton ve geçiş gibi parçalarüstü birimler (*suprasegmental*) yanında sesin şiddeti, hızı ve tonlamalardaki değişiklikler gibi bürünsel (*prosodic*) özellikler sayesinde anlamın farklı yorumlanması mümkün olabilmektedir. Aynı sözcük grubu, düz bir ifade, bir soru veya bir emir cümlesi olarak tasarlanabilir. Bürünsel özellikler kullanılarak gerçekleştirilen bir söylem analizi neticesinde, her ayrı tasarımdan farklı anlam çıkarımları yapmak mümkün olabilmektedir.

Parçalar üstü birimlerden vurgu, Türkçe bileşik isimlerde (*compound nouns*), KAPtan köşkü, Kİreçburnu, ÇAnakkale örneklerinde olduğu gibi, genellikle ilk hece ve ilk sözcük üzerindedir. Ancak İngilizce’de bileşik isimlerdeki sözcükler farklı bir kritere göre vurgulanmaktadır. Bu kritere göre, (i) eğer ilk isim ikincinin amacını veriyorsa vurgu ilk isim üzerinde, (ii) eğer ilk isim ikincinin menşesini belirliyorsa vurgu ikinci ismin üzerinde olacaktır (Turgut, 1984:79; M. Dauer, 1993:112). Aşağıdaki iki bileşik ismin (a-b) Türkçe karşılıkları (i.-ii.) İngilizcedeki bu kritere göre verilmektedir:

a. <u>ENGLISH</u> Teacher	=	i. <u>İngilizce</u> öğretmeni
b. English <u>TEACHER</u>	=	ii. <u>İngiliz</u> öğretmen

Kendi diline özgü bürünsel özelliklere hâkim bir konuşur, yazıya yansımayan sadece işitilebilen bu parçalarüstü birimlerin, doğal olarak, anlam ayırt edici potansiyellerinin farkındadır. Bu nedenle parçalar üstü birimlerin ve bürünsel özelliklerin metne katacağı dilsel ve duygusal değeri hesap ederek, dili o şekilde kullanmaktadır (Hirik, 2019:4; Nickerson & Chu-Carroll, 1999:1309⁷⁰; Raithel & Hielscher-Fastabend, 2004:8).

Yazılı metinlerde olduğu gibi sözlü metinlerde de bir şeyi dile getirmek belli dilsel kısıtlamalara tabidir. Dilin sosyal kullanımıyla ilgili yapılan seçimleri etkileyen ve yöneten kurallar, edimbilim içerisinde, “söz edimleri-söz eylem” (*speech acts*) kuramının inceleme sahasına girmektedir (Kenworthy, 1991:111). Buna göre, söz edimleri kuramının esasını belirleyen genel bir çerçeve çizilecektir. Kuramın detaylı sınıflandırılmasına ve “yerindelik şartları” (*felicity conditions*) gibi ayrıntılara ve de kurama yöneltmiş eleştirilere değinilmeyecektir.

Söylem Eylem Kuramı'nın kurucusu İngiliz filozof J. L. Austin, iletişimin edimsel bir içeriği olduğunu söylemektedir (1962:162). Ona göre her bir söz edimi birden fazla edimsel anlam taşıyabilmektedir. Konuşmacının niyetine ve dile yüklediği işleve bağlı olarak değişen bu edimsel anlamların her biri bir şeyi söylemek ve o söylenen şeyi yapmak gibi ayrı birer eylem gerektirmektedir. Konuşmacının dinleyici üzerindeki etkisini yansıtan edim sözler bu anlamda üç ana düzlemde incelenmektedir (Crystal, 1987):

- düzsözler (*locutionary act*)
- edimsözler (*illocutionary act*)
- etkisözler (*perlocutionary act*)

Düzsöz edimi, bir sözcenin fiziksel üretilmesidir. Bu edim düzlemi i. seslendirme (*phonetic act*), ii. dillendirme (*phatic act*) ve iii. anlamlandırma (*rhetic*) olmak üzere üç altedimden oluşmaktadır. Düzsöz ediminde, seslerin çıkarımlarıyla önce seslendirme ve sonra bu seslerin dilbilgisel ve bürünsel özellikleri dikkate alınarak söylenmesiyle dillendirme edimi yerine getirilmiş olur.

⁷⁰ 14th International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS-14)

En son olarak, dil dışı dünyadaki bir nesne ya da kavrama bir amaç doğrultusunda bir gönderimde bulunulmasıyla, üretilmiş sözcenin anlamlandırılma edimi gerçekleştirilir (Austin, 1976:107; Austin, 1990: 94-98; Searle, 2000:18). Örnek olarak, *çay hazır*, denildiğine, sözcenin oluşumunda yer alan sesler arka arakaya sıralanmış (seslendirme), tonlanması ve dilbilgisel kurallara uygunluğu sağlanmış (dillendirme) ve çayın belli bir saatte belli kişiler için hazır olduğu anlatılmış (anlamlandırma) olmaktadır.

Edimsöz edimi, sosyal kodları olan bir iletişim eylemidir. İletişim sırasında gerçekleşen edimle bir iş yerine getirilmektedir. Düz sözlerle bir olgu anlatılmakta ve olguya gönderme yapılmaktadır. Edimsözlerde sözcelerin edimsöz gücü ön plandadır. Bunun için düzsöz ediminden faydalanılmaktadır. Düz sözlerin potansiyel ya da kasıtlı olarak çok anlamlı olmalarını dikkate alan Austin ve Searle'e göre, iletişim sürecini konuşan kişiler yönetmektedir. Bu anlamda konuşanın amacının belirlenmesi ve belirlenmemesi gibi bir sorunu tartışmaya açtıkları görülmektedir; dinleyenin sözceyi duyması yeterli gelmeyebilmektedir (Austin, 1976:98).

Düz söz ediminin taşıdığı edimsöz türünün anlaşılabilmesi, gönderim yapılan kişi, zaman ve yer gibi metin dışı bağlamların ilişkilendirilmesi yanında, bürünsel özelliklerin de yorumlanmasını gerektirmektedir (Austin, 1962:151-164). Örnek olarak, bilgilendirme amacıyla söylenmiş *çay hazır* düzsöz edimi, çay servisinin beklendiğini ifade eden bir şekilde tonlandığında (*çay hazır (mı)?*) soru sorma gibi farklı edimsöz edimlerini yerine getirmek için sözcelenmesi mümkündür.

Etkisöz edimi, edilen sözün dinleyici üzerinde birtakım etkiler oluşturma edimidir. Gerçekleştirilen edim dinleyicinin duygu, düşünce ve eyleminde birtakım değişikliklere yol açmaktadır. Örneğin, *kapı açık* edimsöz edimiyle bir şey söylenirken, dinleyicileri bilinçli ya da bilinçsiz bir etkileme söz konusudur. Bir uyarma edimi sonucunda kapının kapatılmasını sağlamak, bir etkisöz ediminin gerçekleşmesi demektir.

Etkisöz edimlerinin yol açtığı etki uyuşma dayalı değilken, düzsöz ediminin bir sonucu olan edimsöz ediminde, edimsöz edimiyle kullanılan dil dışı araç arasındaki ilişki uyuşma dayalı bir ilişkidir (Austin, 1962:117-119). Örneğin, rica edim gücüne sahip *kitabı getir* düzsöz edimi, önce sert bir tonlamayla emir gücüne sahip bir edimsöz edimine dönüştürülmüş ve daha sonra etkiyi arttırmak için, "parmak sallamak" gibi, dil

dışı bir araç kullanılmış olabilir. Emir verme sözlü eylemiyle “parmak sallamak” eylemi arasında uyulaşıma dayalı bir ilişki doğmuştur. Ancak etkisöz edimlerinde böyle uyulaşımsal bir ilişki olmayabilir.

Çeviri türüne bağılı olarak, düzsözlerdeki söylemlerin çevirilmesi Mildred L. Larson’a göre, daha çok sözcüğü sözcüğüne yapılırken, *edimsözlerde* yapılan söylem çevirilerinin o anki ifade tarzına uygunluğu söz konusudur (Larson, 1998:215). Bu tespitlere bağılı olarak Arso Setyaji şu önermeleri ileri sürmektedir: düzsözler çevirinin yeterliliğini, edimsözler kabuledilebilirliğini temsil etmektedirler; buna karşılık çeviri kayıpları, çevirinin erek alıcı üzeri etkisi bağlamında, etki sözlere aittir (Setyaji, 2014:15).

2.2.2. Kültürel Çevirilemezlik

Maria Tymoczko’nun insanlar arası farklılıkların kendini en çok gösterdiği mecra olarak betimlediği kültür (1999:17-18), Ludwig Wittgenstein’a göre, temellerini dile dayandırmaktadır (1958). Bu iki saptamaya ilaveten Edwin Gentzler, doğaları gereği kültüre *hibrid* yakıştırmasını yapmakta ve çeviriye dönüştürücü/dönüşürücü bir güç atfetmektedir (2017:xii). Dilin kültürel bağlamından soyutlanamayacak olduğunu işaret eden tüm bu saptamalar ışığında, çevirinin dil-kültür organik bağının ortak bir ürünü olduğu gösterilmektedir. Varılan bu yargıya göre, yazılı ve sözlü her türlü dil kullanımının kültürel olduğu ve dil üzerinde yapılan her çözümleme işleminin kültürel bir çözümleme gerektirdiği söylenebilir (Bulut, 2008:9; Bassnett-McGuire, 1980:34).

Dilin sembolik doğası her kültüre kendi simgelerini üretmektedir. Göstergelerin işaret edilene benzemediği bir kültürel bağlam içinde her türlü simgenin, Wilhelm von Humboldt’a göre, dil toplumlarının kendi dünya perspektifinden ve deneyimlerinden süzülerek algılanması ve tanınması beklenmektedir. Söz konusu dilsel ve kültürel simgelerin erek kültür gerçekleriyle örtüşmesinin gerekliliğini savunanlardan Eugene Nida ve Charles Taber, kültürün çevirilemezlik potansiyeli taşıdığına ve özel muamele gerektirdiğine inanmaktadırlar (1969:199).

Kültürel çevirilemezliği, J. C. Catford, kaynak dile özgü durumsal ve kavramsal özelliklerin, yani eşdizimli ifadelerin (*collocations*), hedef dilde karşılıksız kalmasının bir sonucu olarak tanımlamaktadır (1965:93). Catford önce aralarında ayırım yapmasına

karşın sonradan kültürel çevirilemezliği dilsel çevirilemezliğe indirgemeye çalışmıştır. Sistematik bir yaklaşımı yansıtan bu türden bir çaba önce bilgisayar çevirisine getireceği kolaylıkla sonra kaynak kültürde üretilen bir metnin nasıl yorumlanacağı sorusuyla gündeme taşınmış ve bunu çevirilemezlik meselesi takip etmiştir (de Pedro, 1999:552).

Nida'nın çevirinin olabildiğince doğal olmasını salık veren ifadesi kültürel çevirilemezliği önemli kılan esaslardan biridir (Nida, 2001:6). Bu ifade çeviri metnin erek kültürde sebep olduğu anlaşılma durumunu veya kendisine gösterilen tepkisizlik durumunu işaret ediyor olabilir. Her iki durum çevirinin yeterince doğal olmadığı anlamına gelmektedir.

Bu şekilde kültürel kavram ve ifadelerle yüklenen anlamın ve çağrışımların, çevirilebilirliğin, daha doğrusu dilin sınırlarını nasıl zorladığı görülebilmektedir. Kültürün ve çevirinin hibrid doğalarını kaleme aldığı *Encounter Space And Transformation* başlıklı makalesinde Turgut Gümüšoğlu, çevirinin gerçekleşmesi için başka bir ifadeyle kültürün çevrilebilmesi için “dil-kültür karşılaşmaları”nı zorunlu “hibrid” birliktelikler olarak okumaktadır (Gümüšoğlu, 2014:273). Çeviriyi, kültür söz konusu olduğunda zorlaştıran ve imkansızlığını tartışmaya açan asıl faktör de budur; kültür dile ait her türlü özelliği yansıtmaktadır. Bunun sonucunda çeviri kendisini kısıtlayan etmenleri ve engelleri dil sisteminin her boyutunda ve katmanında çeşitli biçim ve derecelerde tespit etmek ve aşmak zorunda kalmaktadır.

Çeviri amacı ve doğası gereği her türlü iletişim ortamında kültürel ve ideolojik aktarımlar yapmaktadır. Bu anlamda, Schleiermacher, bir iletişim aracı olan çevirinin bir kültüre ait dünyayı anlatırken, diğer kültüre ait koşulları yok sayamayacağını belirtmektedir (1992:51-52⁷¹).

Bu koşulları insani deneyimlerle özdeşiren E.E. Evans-Pritchard, kültür çevirisini insan deneyiminin çevrilmesine denk görmekte ve Roy Harris⁷² gibi, “iletişim ihtiyacının önceliğini” vurgulayarak kültürler arası iletişimi diller arası çevirinin önüne koymaktadır (1965). Çevirinin diğer disiplinlerle olan ilişkisi nedeniyle giderek

⁷¹ Friedrich Schleiermacher'in ilki ders notları olarak basılan *On the Different Methods of Translating* isimli makalesi daha sonra Berlin Kraliyet Bilim Akademisininin 24.06.1813 tarihli toplantısında bildiri olarak sunulmuştur.

⁷² Oxford Üniversitesi profesörlerinden dilbilimci Roy Harris'in açılış dersinde dile getirmiş olduğu, *iletişim dilden önce gelir*, ifadesine atıfta bulunmaktadır.

genişleyen sınırları küresel anlamda kültürün yorumlanmasını, kültürler arası farklılıkların korunmasını çeviri anlayışının asli görevi haline getirmektedir (Bachman-Medick, 2009:2).

Çeviri ile kültürün bulunduğu her paydada sadece yabancı kültürün kavram dünyasına ışık tutulmasından değil, yanlış aktarılma ve yanlış temsil edilme gibi bir durumlardan da söz etmek mümkündür (Bachman-Medick, 2004/2013:84). Kültürel anlam kurgusunun göstergeler sistemi gibi belirgin anlam birimlerinden oluşması bunun bir kanıtıdır. Aynı ayrı bir sembole, bir ritüele, bir deneyime denk gelen söz konusu bu anlam parçaları kültürün bir bütün olarak yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bu anlam birimlere amacını aşan anlam yüklemeleri yapıldığında veya düşünce dünyasında yaşanan anlam daralmaları söz konusu olduğunda, Roger M. Keesing'e göre, kültürün çeviri yoluyla yanlış anlaşılma ve yanlış temsil edilme ihtimali artmaktadır (1985).

Çeviri, Bassnett'e göre, tamamen öznel olan farklı düşünceleri, değer yargılarını ve inanışları, duyguları ve hassasiyetleri, kısaca hayata dair ne varsa anlamsal ve biçimsel bir tutarlılık içerisinde dile getirme çabası içindedir. Çeviri bunu gösterenin nedensizliği ilkesinden, açıkçası dilin sembolik doğasından faydalanarak yapmaktadır (1980:13-14). Ancak dile, tarihe, coğrafyaya, dinsel inançlara, gelenek ve göreneklere dayalı farklılıklar, Nida'nın "en yakın doğal eşdeğerliği" erek kültürde yeniden oluşturma çabasını zayıflatmaktadır (1964:166).

Çevirinin var olma nedeni olan bu tür farklılıkların sözlü-sözsüz iletişim ortamlarında nasıl yorumlandığı ve nasıl anlaşıldığı, Guy Cook'a göre, dilsel ve kültürel birtakım değişkenlere bağlıdır (2003:52-53). Theo Hermans ve André Lefevere için kültürel farklılıkları biçimlendiren bu değişkenler ideolojik boyutlara sahiptir ve her çevirinin egemen olan ve hükmedilen bir dile ve kültüre işaret etme durumu söz konusudur. Bugün çevirin geldiği noktaya yakından ilgili olması açısından bu görüşün, çevirinin kültür içi ve kültürler arası dönüştürücü kimliğini temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Kültürün ve çevirinin birbirine temas ettiği her noktada birtakım aktarım zorlukları ve kısıtlamalar söz konusudur. Her çeviri zorluğu kültürel yaşama ait bir ara yüzü, yani bireysellikten çok toplumsal bir eğilimi resmetmektedir. Bu bağlamda, daha önce çizilen çeviri sınırlarınının zaman içinde değişme ve yeniden belirlenme olasılı

doğmaktadır. Nida, kültürde yaşanacak değişimin dildeki değişim anlamına geldiğini ve değişim hızının kültürde daha yüksek olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle dilin kültürü temsil etme işini tamamlanamaz olarak nitelemektedir. Nida'ya göre, kültürel değişim gerçekleştiğinde, değişimin hızına ve yoğunluğuna bağlı olarak, sözcüklerde de karşılıklı bir değişim yaşanacaktır (Nida, 2001:18-19).

Göstergesel açıdan bakıldığında bu değişim neticesinde gösterge, burada söz konusu biçimiyle sözcükler, çevirilirlerken, işaret ettiğine benzeme (*iconicity*), işaret edilenle arada kurulan doğal bağ (*indexicality*) ve işaret ettiğine benzemezlik (*symbolicity*) ölçülerinde yeniden ve tekrar değerlendirilmek durumunda kalacaktır. Dilsel ve kültürel eşdeğerlilik açısından, çeviriye böylece bir görelilik durumu yansımaları söz konusudur. Bu nedenle bir dil toplumu için kabul edilebilir bir uzlaşım veya keyfilik arz eden belli esasların, bir diğerinde aynı kabulü göremeyeceği, Newmark'a göre, kültürün çevirilemezliğini ilgilendiren bir konudur (Newmark, 1987: 94).

Eugene Nida çeviri yaklaşımlarını, biçimsel eşdeğerlilik (*formal equivalence*) ve devingen eşdeğerlilik (*dynamic equivalence*) diye ikiye ayırmıştır. Biçimsel eşdeğerlik kaynak metnin dilsel ve kültürel tercihlerini erek metne hem biçim hem de içerik olarak taşımaktadır. Devingen eşdeğerlilik kaynak dilin kendi okuru üzerinde yaptığı etkiyi erek alıcı üzerinde oluşturmaktadır (1964:129).

Nida'nın ikinci yaklaşımında, Jakobson'un ve Baker'ın yaklaşımlarında olduğu gibi, kültürel farklılıkların, kastedilen anlamın anlaşılması pahasına, ikinci plana atıldığı görülmektedir. Yine de kültürel farklılıklardan doğan çeviri sorunlarını dilsel farklılıklarınkine kıyasla daha çok önemsemektedirler. Aynı şekilde devingen eşdeğerliği savunan Newmark, kültürel farklılıkları kelime eşdeğerliliği olarak tanımlamaktadır. Newmark bunların dile getiriliş türlerine göre sınıflara ayırmıştır (Newmark, 1988:95-102-103).

Çince ve İngilizce arasındaki çevirilemezlik problemini ele alan Jingjing Cui, *Untranslatability and the Method of Compensation* başlıklı makalesinde, kültürel çevirilemezlik nedenlerini kültür farkı (*culture gap*) ve kültür çatışması (*culture conflict*) diye iki düzleme ayırmakta ve bunları kendi içinde tekrar sınıflandırmaktadır. Cui, kültür farkından doğan çevirilemezlik ile bir kültürde anlam ifade eden bir şeyin diğer kültürde eksikliğini *a lacuna* terimiyle açıklamıştır. Diğer yandan kültür

çatışmasından kaynaklanan çevirilemezliği, bir kültürde çağrışım yapan yan anlamların diğer kültürdeki çağrışımlardan farklı olmasına bağlamaktadır (2012:826-830).

Benzer şekilde Werner Köller, kültürel farklılıkları eşdeğerlilik bağlamında değerlendirmiş ve bir kültüre ait özelliklerin diğer kültürle hiçbir şekilde çakışmama durumunu kültürel çevirilemezlik sorununa indirgemıştır (1989). Kültürel farklılıklar genel çerçevede şu *beş* basamakta ele alındığı görülmektedir (Newmark, 1988:95; Nida, 1993:37):

1. çevresel kültür (*ecological culture*)
2. sosyal kültür (*social culture*)
3. maddi kültür (*material culture*)
4. dini kültür (*religious culture*)
5. dilsel kültür (*linguistic culture*)

Çevresel kültür basamağında çevrenin ve coğrafi koşulların dile ve kültüre etkisi ve dolayısıyla karşılaşılabilecek çevirilemezlik durumları yer alamaktadır. Çevre ve coğrafi koşullar sözlü/yazılı ifade ediş biçimlerini etkileyebilmektedirler. Örneğin ağız ve lehçe, jargon, resmi dil, argo ve teknik dil kullanımı gibi dile yansıyan ve yansıtılan biçimsel çeşitlilik çevredeki varlıkların ve yerlerin adlandırılması ve tasvir edilmesi anlamında ortaya bazı farklılıklar çıkarmaktadır. Bu farklılıklar nedeniyle çok sayıda kültüre-özgü kavram birer çeviri zorluğu olarak algılanmaktadır.

Çevresel kültür sınıflandırmasının genel hatlarına dâhil edilebilecek bir değerlendirmeyi Teresa Bałuk-Ulewiczowa aktarmaktadır: Çeviri hataları üzerine yapılan bir çalışmada, Polonya edebiyatından *Wesele*'nin çevirmeni Noel Clark belirlenen altmış durumdan sadece dokuzunda dilsel seviyede çeviri hatalarına rastlanıldığını söylemektedir. Geri kalan hatalar yazarın kültüre özgü ve yerel bir konuşma topluluğunu işaret etmek için kullandığı *mecazların* anlaşılmasından kaynaklandığı belirtilmiştir (Ulewiczowa, 2000:180).

İkinci basamakta bulunan sosyal kültürle resmedilen alan içerisine, iş hayatı, toplumsal refah, spor ve müzik gibi boş zaman etkinlikleri, eğitim, meslekler, sanat, sağlık, politika, din ve hukuk gibi sosyal yaşamın her türlü unsuru dâhil edilmektedir. Örflere, adetlere ve tarihe ilişkin terimler yine bu basamak içerisinde değerlendirilmektedir.

Tüm bu sosyal faktörler çeviride dikkate alınması gereken sosyal kültüre özgü çeviri sorunları içermektedirler. Bu kapsamda verilebilecek örneklerden biri eğitim çerçevesinde farklı amaçlar için hazırlanan sınav çeşitliliği olabilir: KET, PET ve FCE gibi İngiltere'deki dil sınavları ve YDS, LGS, ve YKS gibi Türkiye'de sunulan sınavlar bunlara birer örnektir.

Maddi kültür basamağında kültürler arası farklılıklar, insanlar arası statü ile yiyecek, giyim, barınma ve ulaşım gibi hayat tarzına yansıyan farklılıklarıyla özdeşleştirilmektedir. Newmark'a göre, isim seçimlerini tarihselliğe ve geleneklere dayandırması bakımından yiyecek adları ve ilgili terimler gösteren-gösterilen arasındaki nedensiz ilişkinin somutlaştığı alanlardandır. Newmark, yiyecekleri kültürün hassas ve önemli sembollerinden saymaktadır (Newmark, 1988:97). Söz konusu sınıflandırmalarda ayrıca betimleme amaçlı kullanılan sembolik ifadeler (batıl inançlar), cinsiyet (mavi-pembe) ve sosyal hayattaki (beyaz yalan/mavi-yakalı) renklere dayalı sınıflandırmaların ya da ayrımlamaların taşıdığı dolaylı anlatımlar, beli başlı çeviri zorlukları arasındadır (Nida, 2001:26-28).

Dini kültür basamağı, farklı dinlere ait dini unsurları betimlemek için kullanılan sözcüklere, yapılan sözcük seçimlerine ve eşdizimli ifadelerin çeşitliliğine ayrılmıştır. Dini sözcüklerin taşıdıkları ve kültürden kültüre değişebilen alt/özel anlam (*hyponym*) ve üst/genel anlam (*superordinate*) çeşitlilikleri ve/veya eksiklikleri dolayısıyla sebep olunan çeviri kısıtlamaları bu alanda karşılık bulmaktadır. Örnek olarak Perihan Yalçın, *Jean-Louis Mattei'den Örneklerle Çeviride Kültürel Unsurlar Sorunu* adlı çalışmasında kültürel unsurların aktarımıyla ilgili sorunlara değinmektedir.

Yalçın, benzer deneyimlerine dayanarak, dilin oluşumu üzerinde dinin büyük etkisi vardır tespitini paylaşmaktadır (Yalçın, 2003:52). Bu alanın içine ayrıca kültürel farklılıkları belirgin kılan ortak tarih, toplumsal değer yargıları, gelenek ve göreneklere dayalı düşünce ve davranış biçimleri gibi alanlar dahil edilmektedir. Erkek çocukları için düzenlenen “Bar Mitzvah” ve “Sünnet” organizasyonları bu kapsamla ilgili verilebilecekler örnekler arasındadır.

Dilsel kültür basamağıyla ilgili olarak daha çok eşdizimli ifadelerden ve sözcüklere gönderilen yan anlam (*connotation*) ve düz anlam (*denotation*) atıflarından bahsedilmektedir. Nida, sözcükler arası anlam sınırlarının belirsizliği, ya da yetersiz

tanımlanma neticesinde anlamların üst üste binmesi, etimolojik bilginin yanıltıcılığı ve sözcük anlamlarının kültürel bir bağlamda değişkenliğini dilsel kültür basamağındaki belli başlı çeviri zorlukları arasında tutmaktadır (2001:26-28).

Özellikle deyimlerin ve kültüre özel tabirlerin ve jest, mimik gibi vücut dilinin taşıdığı sembolik anlamların, tarihsel ve sosyal arka plan eksikliği yüzünden, eksik veya hatalı yorumlanmaları ve aktarımları söz konusu olmaktadır. Bu durum dilsel ve dildışı öğelerin kaynak kültürde ve erek kültürde taşıdıkları değerlere eşit şekilde hakim olunamamasından kaynaklanmaktadır. Böyle durumlarda yapılan aktarımlar doğal olarak kültürel çevirilemezliğe neden olabilmektedirler. Bu basamak için verilebilecek örneklerden biri, şair-yazar Chris Abani'nin *On Humanity* başlıklı sohbetinden bir alıntı olabilir: Abani, soykırım öncesi Rwanda'da, "tecavüz" ve "evlilik" kelimelerinin aynı olduğunu söylemektedir (TED Talk, 2008:06.40).

Yukarıdaki sınıflandırmaya, anlamsal ve yapısal düzlemlerde dilin ve kültürün ortaya koyduğu benzerlikler ve farklılıklar anlamında, her türlü iletişim mecrasında geçerli ve gerekli olan deyimler, atasözleri, isim tamlamaları, günlük tabirler ve terimler ve bu türden adlandırmalar eklenebilir. Örnek olarak, Vinay ve Darbelent kültürel sözcüklerin kullanım alanlarını kategorize ederek bu türden sınıflandırmalara zamansal kavramları, meslek isimlerini ve pozisyonları, yiyecek içecek isimlerini, kısaca soysa-kültürel hayatın her katmanından eklemeler yapmaktadır (1958). Ayrıca bu anlamda Catford kültüre özel ölçü ve para birimlerini ve giysileri, Julio-César Santoyo ise müzik ve spor terimlerini ayıştırmıştır (2010:15).

Kültürlerler arası farklılıkların ortaya konulmasına ve çevirilebilirliklerine yardımcı olan bu sınıflandırmalar kültürel birimlerin aktarımıyla ilgili zorlukları çeviri açısından görünür kılmalarıyla önemlerini ortaya koymaktadırlar. Onları asıl kayda değer yapan kültürün çevirisine getirdikleri sınırlamalar, kısıtlamalar, hassasiyetler ve aynı zamanda imkansızlıklardır. Çeviri, bu anlamda, kültürün sosyal boyutunun oluşturduğu her türlü yaşamsal ortamda uygulanmakta ve özellikle kültürler arası çeşitliliği açığa vuran semantik ve sentaktik düzlemlerde yardımına başvurulmaktadır.

Diller ve kültürler arası sözcüksel iletişim için gerekli olan deyimler, atasözleri, isim tamlamaları, günlük tabirler ve terimler ve bu türden adlandırmalar, kültürel ve tarihsel gelişimlerini yeni kullanım alanları yanında farklı yan anlamlar ve çağışımlar kazanarak

veya kaybederek tamamlayabilmektedirler. Çevirisiyle birlikte kaynak kültürden uzaklaşma anlamına gelebilecek bu her iki durum için, Sándor G. J. Hervey ve Ian Higgins, bir uzlaşmayı ve/veya bir tavizi kastettiği için *compromise in translation* sözcük öbeğini kullanmıştır. Bu tabirden, kaynak metne hakkını verme çabasının uzlaşma gerektirdiği, ancak verilen tavizler sonucunda erek metinde çeşitli çeviri kayıplarının yaşandığı anlamı çıkarılabilir. Son tahlilde, Hervey ve Higgins'in düşüncelerine göre, her türlü kültür aktarımı, kaynak kültüre özgü özelliklerin erek kültürüne bir şekilde benimsetilmesi söz konusudur (1992:28-34).

Bir çeviri stratejisi olarak söz konusu bu benimsetme, çeviri metnin özgün bir metin olduğu yanılgısını gündeme getirmektedir. Böyle bir yanılgı daha çok Venuti'nin "yerleştirme" kavramını çağrıştırmaktadır (Venuti, 1995). Dönemin siyasi konjektörü, ekonomik sebepler, ideolojik hedefler, çeviri geleneğinin sürdürülme isteği ve/veya talebi ve kültür planlayıcı hareketler (Even-Zohar, 1970; Toury, 1999) ayrı ayrı veya birlikte bir metnin yerleştirilmesini gerektirecek seçimler arasındadır.

Bu çeviri seçimlerini *Skopos* kuramında toplayan Hans J. Vermeer, çevirinin skoposuna bağlı kalarak kaynak kültür unsurlarının erek dil kültür unsurlarına intibakı mümkündür demektedir. Ancak çeşitli çeviri operasyonlarıyla bir metnin başka bir kültüre uyarlanması, o metindeki kültürel özellikleri asimile edilme, bozulma ve belki de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Öte yandan dilsel ve kültürel farklılıkların korunduğu bir metin, erek kültürünün hegemonyasına karşı bir direncin temsili olacaktır. Bu durum, Bielsa'ya göre, metnin anlaşılabilirliği ve dolayısıyla çevrilebilirliği için bir sorun olmaktadır (Bielsa:2015; Venuti,1995:310).

2.2.3. Mutlak Çevirilemezlik

George Orwell, *Politics And The English Language* başlıklı deneme yazısında, bırakın kelimeyi anlam seçsin, demektedir:

What is above all needed is to let the meaning choose the word, and not the other way around. (Her şeyden önce gereken, anlamın kelimeyi seçmesine izin vermektir; tersi değil) (Orwell, 1946:8).

Orwell bu sözüyle, anlamını çoktan yitirmiş buna rağmen halen kullanılmakta olan kelimelerin dili karmaşık-anlaşılmaz bir hale getirdiğini ve bu anlamda bir “temizlik” yapılmasının gerektiğini söylemektedir. Orwell’ın, özelde İngilizce genelde tüm diller üzerinden, bu yönde yaptığı bu uyarıyı, Johann Hari, *Lies, Damned Lies... And The Double-Speak I Would Expunge* isimli makalesinde ele almaktadır (Independent, 02.04.2009). Hari makalesinde, sözcüklerin gerçek ile yalanı birbirine katmak, hatta yalanları hakikatmiş gibi algılatmak için kullanılmasını eleştirmekte ve 2016 yılının kelimesi *post-truth* sözcüğünün fiili açılımını vermektedir (bkz.: 1.3. *Postmodernist Bakış açısı ve Çevirilemezlik*).

Dil teorik olarak herkese ait olmasına rağmen, uygulamada belli kesimlerin müdahalesine maruz kalmaktadır. Irk ve etnik köken, yabancı düşmanlığı, bireyin özel bir duruma sahip olması gibi belli farklılıkların sözlü ve yazılı mecralarda hassasiyetle ele alınması bunun nedenlerden biridir. Bu amaçla dilin bu özenli kullanımını tanımlamak için *Political Correctness* terimi üretilmiştir (Hughes, 2010:4). Terim ideolojik, kültürel, akademik ve edebiyat gibi çeşitli sahalarda belli gelişim safhalarından geçmiştir; terimin günümüzdeki kullanımı, tabulaştırılmış ve/veya yasaklanmış sözcüklerin “onaylanmış” olanlarla yer değiştirme pratiğidir (Hughes, 2010:283).

Uygun sözcüğü seçmek, daha doğrusu tercih yapmak çevirinin sıklıkla başvurduğu bir uygulamadır. Bazen çeviri, örnek olarak İncil çevirileri, ya anlamı kitlelere ulaştırmak ya da alıcıdan vazgeçip Vatikan’ın önerdiği aslına sadık bir çeviri üretmek arasında, çevirmeni bir seçim yapmak zorunda bırakmaktadır (Long, 2005:209). Bazen de çeviri, Nazi toplama kamplarında olduğu gibi, hayat kurtaran bir unsura dönüşmektedir. Örnek olarak Michaela Wolf, kamptaki esir çevirmenlerin, kendilerine işkence edenlerin dilini çevirme konusunda yaşadıkları çelişik duyguları, *German Speakers, Step Forward!* başlıklı makalesinde bu bağlamda detaylandırmıştır (2013:4).

Belli topluluklara ve yaşam tarzlarına yönelik çoğunlukla önyargıya dayalı davranış ve düşünce biçimleri, “political correctness” uygulamalarında, çevirinin bir parçası olmaktadır (Hatim & Mason, 1997:237-238). Bu anlamda çevirinin sosyal, kültürel ve politik yüzü belirginleşmektedir.

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün yaklaşımıyla, yerel ve küresel güç ve kontrol ilişkileriyle çevirinin mündemiçliği ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni çeviriyi hem toplumsal normların hem de çevirinin yapıldığı alanın etkiliyor olmasıdır (Bourdieu, 1993; Kaindl & Spitzl, 2014). Sansür, bu anlamda, akla ilk gelen uygulamadır. Çeviride sansürün uygulandığı edebiyat alanında, baskıcı yönetimlerin savunduğu argümanlardan biri, genellikle toplumun manevi değerlerini korumak şeklinde verilmiştir. Örneğin, D.H. Lawrence'ın *Lady Chatterley's Lover* adlı romanı, muzır neşriyat yasasına dayandırılarak (The Obscene Publications Act, 1959) buna benzer bir sav ile İngiltere'de otuz yıl boyunca yasaklanmıştır⁷³.

Sansürün uygulandığı alanlarda metnin kısmen veya tamamen çevirilemezliği söz konusudur (Toury, 1993:22). Çevirinin aslî görevini yerine getiremediği bu ve bunun gibi durumlar mutlak çevirilemezlik durumlarından. Mutlak çevirilemezlik kavramıyla hedef, dilin sınırlarını çizen metin dışı öğelerin, kaynak okur ile erek okur arasındaki bağdaşmazlıkları nasıl aşılamayacak boyutlara getirdiğini görünür kılmaktır. Böyle durumlar, bir başka ifadeyle, çeviride karar alma ve seçim yapma sürecini engelleyen, yönlendiren ya da manipüle eden bu tür boyutlar, her metnin kendi söylemsel amacına göre bir çeşitlilik içindedir.

Bu çeşitlilik kültürel, zihinsel, bilişsel, ruhsal veya fiziksel olabilmekte ve herbiri deneyime dayalı belli süreçleri işaret etmektedir. Çevriyi engelleyen veya sınırlayan bu türden süreçler, daha başka birçok alt-unsur içermekte ve belli bir dağılım göstermektedirler: geçerli siyasi durum, sömürgeci tutum, güç ilişkileri ve ideolojik yaklaşım, trajik deneyimleri aksettiren belli dil gruplarına ait tarihsel yaşanmışlıklar, tabulaştırılmış metinler, cinsiyet ve etnik ayrımcılık gibi konu başlıkları bunlardan bir kaçıdır. Ancak durum çalışmaları bölümünde, bu çevirilemezlik durumlarının ancak bazılarının yer verilebilmiştir.

Statükonun korunması adına, ideoloji katılan ve politize edilen çeviri metinler, Michel Foucault'un bilimin ideolojik yüzünü ortaya koyarak nesnel bilginin iktidar-güç ilişkileri vasıtasıyla sosyal hayatı şekillendirebildiği varsayımını doğrular niteliktedir (1994:35) Susan Bassnett bu varsayımı sömürgeci rejimlerin empoze ettiği tek yönlü

⁷³ <https://www.theguardian.com/law/2019/aug/01/lady-chatterleys-legal-case-how-the-book-changed-the-meaning-of-obscene>

çeviri aktarımı üzerinden okumaktadır. Böylece sömürge altındaki topluluğun sesinin duyulmadığı tek taraflı bir çevirilebilirliğe veya çevirilemezliğe imkan tanınmaktadır (2002:75).

Buna yol açan güçler dengesi veya dengesizliği, Lawrence Venuti'ye göre, egemen politik söyleme hizmet ederek baskın kültürün değerlerinin korunmasına yardımcı olmaktadır (2000:264-283). Aynı çizgide açıklamalarına devam eden Venuti, çevirinin kaynak ve erek kültür üzerindeki şiddetli etkisinin kültürel kimlik inşasında oynadığı rolü de vurgulamaktadır (1995:19). Bu anlamda, çeviri üzerinden bir otorite kurma düşüncesi, dolayısıyla farklı ve zıt seslerin bastırılmasının gerekliliği, “yeniden yazma-yeniden çevirme” gibi çeviri uygulamalarıyla, çevirinin siyasal dilini görünür kılmıştır (Bhabba,1994:241).

Sosyal ve kültürel kimlik inşası sırasında Spivak'ın kullandığı “gücün dili ” (2000:407) tabiri, bir kültüre empoze edilen tek yönlü çeviriler bağlamında, Venuti'nin sıklıkla sarf ettiği yerlileştirme (*domestication*) ve yabancılaştırma (*foreignization*) terimleriyle uyuşmaktadır. Bu terimlerden yabancılaştırmayla çeviride yabancı unsurların tutulmasını kast eden Venuti, yerlileştirmenin manasını, kısaca, yabancı olanın asimile edilmesi olarak vermektedir (1998:80).

Yeni bir kültürel alan oluşturmak amacıyla yabancı unsurlarından arındırılmış ve/veya asimile edilmiş metni Bassnett, *Culture and Translation: Why did Translation Studies take a Cultural Turn?* başlıklı makalesinde, “kimseye ait olmayan” şeklinde betimlemektedir:

The dominant model is one of domestication, making the unfamiliar accessible through a set of strategies that enable the reader to travel vicariously guided by the familiar. The travel writer operates in a hybrid space, a space in-between cultures, just as the translator operates in a space between languages, a dangerous transgressive space that is often referred to as 'no-man's land'. (Baskın model bir nevi yerlileştirmededir; bildik şeyin vekaleten rehberlik edeceği bir şekilde, okurun seyahat etmesini sağlayan bir dizi stratejiyle bilinmeyeni erişilebilir hale getirir. Gezgin yazar melez bir alanda, kültürler arasında bir boşlukta, tıpkı çevirmenin diller

arasında bir boşlukta çalıştığı gibi, genellikle 'hiçkimsenin arazisi' olarak anılan tehlikeli bir geçiş alanında çalışır.) (Bassnett, 2007:22).

Bassnet, yazar-çevirmen ikili-birliğine okuru bir üçüncü olarak dahil etmemiştir. Makalenin içeriğine bakıldığında, okurun dahil edilmesi durumunda bile, asimile edilmiş metne hiçbirinin gerçek anlamda sahip olamayacağı ve bu imasının değişmeyeceği anlaşılmaktadır. Adı geçen makalede Bassnet, Lorna Hardwick'e ait şu alıntıyı kullanmaktadır:

The act of translating words also 'involves translating or transplanting into the receiving culture the cultural framework within which an ancient text is embedded. (Sözcükleri çevirmek, aynı zamanda, içinde eski bir metnin gömülü olduğu kültürel bir çatıyı alıcı kültüre yerleştirmektir.) (Hardwick, 2000:22; akt. Bassnett, 2007:15)

Bu alıntıda dilin kültüre gömülü olduğunun, dilsel öğelerin bir bağlamda bir araya geldiğinin ve metinlerin bir süreç içinde oluştuklarının altı çizilmektedir. Buna ek olarak, çevirmenin de yazar gibi belli bir zaman dilimi içinde belli bir kültürel yaşamın parçasıdır (Lefevere, 1992:14). Bu durum çevirinin kültürel dönüşüm ve değişim sürecindeki örtük yapısını işaret etmektedir (Tymoczko & Gentzler, 2002). Venuti, bu durumu çevirinin “dönüşümcü/dönüştürücü” gücü olarak okumuş ve çeviriyi adeta geçmişe açılan bir kapıya benzetmiştir:

The aim of translation is to bring back a cultural other as the same, the recognisable, even the familiar; and this aim always risks a wholesale domestication of the foreign text. (Çevirinin amacı diğerini olduğu gibi, farkedilebilir ve hatta tanıdık-bildik haliyle geri getirmektir; bu da bütünüyle erek metnin yerleştirilmesini riske atmaktadır.) (Venuti, 1995:18)

Bassnett'in asimile edilmiş ve kimseye ait olmayan kültürel alan benzetmesinde ortaya çıkan resim iki maddede yorumlanabilir:

i. Kültürel ve tarihsel gerçeklerinden arındırılmış bir metin erek kültürdeki bir okuyucu için ne kadar yabancıysa sömürge toplumundaki okuyucu için de o kadar yabancıdır; çünkü kimseye ait olmayan bu kültürel alan içinde eskilerin yerine tanıdık sanılan yeni göstergeler yerleştirilmiştir. Sömürge toplumunun yaşadığı siyasi ve tarihi değişim algı dünyalarını da değişime uğratmış ve çeviri ortamı gelip geçici kaygan bir zemine dönüştürülmüştür. Kendi kültüründe bir ayrılış ve varış dilinin olmaması, yani kendisinden farklı olanı dolayısıyla kendisini tanımlayamaması, mecazi anlamda dilisürgün etmiş ve çeviriyi mutlak çevirilemezlik durumuna getirmiştir.

ii. Yazar, çevirmen ve okur üçlüsünün, eşsüremlili ve artsüremlili olarak, kültürdeki belli değişim ve dönemeçlerin temsilcileridirler. Bu nedenle metne yaklaşımları ve tutumları, bilişsel, duygusal ve deneyimsel anlamda, Babil Söylencesi'nde kendi dillerinden sürgün edilenlerinki gibi, dağınık ve karmaşık bir yol izlemektedir.

Tarihsel geçmişi içinde çeviri kendi dokusuna uygun kuramsal söylemleri dönemsel olarak yansıtmış ve yansıtmaktadır. Bunlardan işlevsel çeviri kuramları çeviriye sosyal normlarla hareket serbestliği kazandırmaktadır. Bu durum çevirinin kültürel, tarihsel, etik ve politik yüzünü belirgin kılmaktadır (Hornby, 2006:47-49).

Dilsel düzlemde eşdeğerlilik arayışı olarak kabul gören geleneksel çeviri anlayışının, 1980'lerden itibaren terk edilmesiyle, eğilimin kültürel, ekonomik, ideolojik ve politik çağrışımlar içeren bir yaklaşıma dönüştüğü görülmektedir (Venuti, 1995:17-19). Çevirinin ideolojik boyutunun ve konumunun betimlendiği kültürel dönemeç denilen bu yeni dönemle birlikte, çevirinin anlam empoze etme (Bassnett, 1998:136; Wolf, 2014: 10) ve güç ilişkilerinde manipülatif rol oynama gibi etkilerinden daha çok söz edilmeye başlanmıştır (Bassenet ve Lefevere, 1992: xi).

Çeviri, diğer kültürün penceresinden bir kültürün kendi kültürünü görme imkanı vermektedir (Beck, 2006:89). Bu muamelenin yanında, diğerinin bakış açısını kendi kültürünün bir parçası yapmak için aynı zamanda bir araç olarak kullanılmaktadır (Delanty, 2009:13). En iyimser tarifile çevirinin, farklılıkları en aza indirgemek için ortaya atıldığı düşünülmektedir. Bu yaklaşımların aksine Venuti, çeviriyi kaynak metnin

erek okurun anlayabileceği bir metinle zoraki bir yer değiştirme olarak görmektedir. Bu görüş temelde çeviriyi “etnomerkezci” bir işlem olarak tanımlayan bir görüştür (Venuti, 1995:310).

Etnomerkezci görüşe göre, farklı olan sistematik yok sayma ve asimilasyona uğramaktadır. Antoine Berman, Venuti’ninkine benzer düşünceler paylaşırsa da, bu duruma “çeviri etiği” penceresinden bakmaktadır (1992:4-5). Esperança Bielsa, hem Venuti’nin hem de Berman’ın tespitlerine dayanarak, ima edilen bir paradoksun altını çizmektedir: bir yanda farklı olana duyulan saygı, diğer yanda asimile edilmeye veya “ötekileştirmeye” gösterilen direnç; ikisi de anlaşılabilirliği riske atmaktadır (Bielsa:2015⁷⁴; Venuti,1995:310).

Bu paradoks, ötekini görünür kılan saydam bir çeviriyle, ötekine ulaşmayı engeleyen arasında yapılacak bir tercih içermektedir. Bielsa bu tercihi farklının hikayesinin gölgelenerek “çevirinin görünür” kılındığı haber çevirilerinde belirtmeye çalışmıştır. Klaus Mundt, *Against the ‘Un’- in Untranslatability* başlıklı makalesinde, tercih göndermesiyle çevirilemezlik kavramının varlığını sorgulamaktadır:

My point of contention was that putting the impossible at the centre of translation arguably is a relatively recent and artificial invention. ...Viewed from that angle, it is plausible to conclude that the impossibility and the possibility of translation are indeed a matter of choice rather than an a priori condition. (Görüşüme göre imkansızlığı çevirinin merkezine almak yeni ve suni bir tartışmadır. Bu açıdan bakıldığında, çevirinin imkansızlığı ya da imkanlılığı, öncül bir olasılıktan ziyade (a priori), bir tercih (a choice) meselesidir.) (Mundt, 2019:75)

Susan Bassnett, çevirinin sadece metinler arası bir kod aktarımdan ibaret masum bir eylem olmadığını gerekçelendirdiği *Comparative Literature: A Critical Introduction* isimli kitabında, çevirinin politik boyutunu gözler önünde sermektedir:

⁷⁴ This paper was presented as a keynote speech at the 9th International Colloquium of Translation Studies in Portugal, entitled Translation & Revolution, which took place in Lisbon, 22-23 October 2015.

Writing does not happen in a vacuum, it happens in a context and the process of translating texts from one cultural system into another is not a neutral, innocent, transparent activity. Trranslation is instead a highly charged, transgressive activity, and the politics of translation and translating deserve much greater attention than has been paid in the past. (Yazı bir boşlukta var olmaz; bir bağlamda gerçekleşir. Çeviri doğası gereği tarafsız ve masum bir eylem değildir. Buna karşın hayli yüklü ve saldırgan bir etkinliktir. Çeviri bugün geçmişte olduğundan daha fazla özeni haketmektedir.) (Bassnett, 1993:160-161)

Mona Baker çevirinin politik yüzünü *Reframing Conflict in Translation* isimli makalesinde detaylandırmaktadır. Makalede değinilen hususlardan biri, egemen grupların egemenliklerini meşrulaştırmak için, haber çevirilerini nasıl manipüle ettikleridir (2007:160). Baker çeviri metne istenilen stratejik ve ideolojik perspektifin kazandırılması için kaynak metin üzerinde *framing* adı verilen birtakım ekleme ve çıkarma gerektiren işlemlerin uygulandığından söz etmektedir (2007:154). Haber üretimini iletişimsel ve bilişimsel bir sürecin bir parçası gören van Dijk'e göre, bu tür politik çeviri haber üretimi, ideolojiye dayalı bir haber yazımıdır. (1988:95-97)

Sonuçta politik güdümlü bu çeviri bültenleri veya söz gelimi bir cunta yönetiminin hissettirdiği baskıyla ya da sansürle üretilen yazın çevirileri, Baker'ın da belirttiği gibi, kaynak metinlerdeki içeriklerini çoktan kaybetmiş- *transmutasyona* uğramışlardır. Bu tür çeviriler hakkında Baker (2007), Boeri (2009), van Dijk (1998) ve Tymoczko (1999) şu ortak saptamaları yapmışlardır:

- politik veya propoganda amaçlı ya da sansüre uğratılarak bir baskı neticesinde üretilen veya kaynak iletilisinin içeriği çarpıtılmış her çeviri, yazar, çevirmen ve okur arasında bir uzlaşımın hatta sessiz ve gizli bir anlaşmanın ürünüdür
- politik amaçlı çeviriler okuru ikna hedefi taşımaları sebebiyle manipülatif özellikler taşırlar

- kaynak metnin içeriğine ulaşmanın imkanı olmadığı gibi ulaşılan gerçek, okurun manipüle edilmiş algısının yorumunu yansıtmaktadır

Politik ve ideolojik bir dille donatılmış bir metnin çevirilemezliğini örneklemek amacıyla Teresa Baluk-Ulewiczowa, 2012 yılında Jagiellonian Üniversitesinde düzenlenen bir konferansta, 1970'lerin Marksist terminolojisini içeren akademik bir metnin içeriğini aktaramadığından söz etmektedir. Ulewiczowa, *Non-Negotiable Untranslatability* ismiyle sunduğu bu konferans bildirisinde, adı geçen çevirememeye başarısızlığını, öncelikle, Batı okurunun Marksizm ile o yıllar için henüz tanışmamış olmasına bağlamaktadır. Ulewiczowa ayrıca, İngilizce çeviri metnin Batı okuru üzerinde bırakacağı etkinin kaynak metnin Polonya'daki okurun üzerine bıraktığı etkiyle aynı olmayacağını farkına vardığını ve o anda metni çeviremeyeceğine karar verdiğini anlatmaktadır.

Söz konusu makalede totaliter bir rejimin politik söylem çevirisi o döneme, metin türüne ve kişiye özel bazı durumlar içerse de, Ulewiczowa'nın da tespit ettiği gibi, mutlak çevirilemezlik başlığı başka hususları da kapsamaktadır. Özellikle “trajik deneyimleri” aksettiren belli dil gruplarına ait tarihsel yaşanmışlıklar noktasında dilin o deneyimin aktarılmasına nasıl eşlik ettiğinin açıklanma zorunluluğu bulunmaktadır.

Bu zorunluluk, Saussüre'ün katkı sağladığı, *dil- söz* ayrışmasından kaynaklanmaktadır. Böylece dil olgusuna çok katmanlı bir görünüm kazandırılmıştır. Bu görünümler, dil sistemi, normlar ve kişisel kullanım olarak sınıflandırılabilir. Bu nedenle deneyim sözcüğünü anlamının dil sistemi içinde mi, normlara dayalı kolektif gerçekleştirilmesine göre mi, yoksa kişisel kullanımına bağlı olarak mı ayrıştırıldığının bilinmesi bir gerekliliktir.

Aksi takdirde dilin belli bir anlama gönderme yapma, amaçlanan etkiyi uyandırma ve yönlendirme gibi işlevlerinin gerçekleşmesi zorlaşmaktadır (Ogden & Richards, 1972:277). Bu anlamda yaşanmışlığın veya deneyimin aktarılmasını güçleştiren doğal engel, metnin kaçınılmaz olarak uğradığı değişimden ziyade, metnin okunması sırasında yapılacak tercihle ilgili gözükmetedir. O tercih, ya “biz olarak” okumak ya da “onlar olarak” okumak arasındaki bir tercihtir.

Böyle bir tercih veya çıkmaz, Ulewiczowa'nın Marksizm örneğinde olduğu gibi, kaynak metnin erek okur üzerinde aynı etkiyi bırakması için yapılacak her türlü çeviri stratejisini boşa çıkarabilir. Örneğin Nazi Almanyasından kaçanların “İngilizce/Nazi-Almancası” olarak derledikleri bir sözlük, Ulewiczowa'nın çeviri başarısızlığındaki benzer nedenlerden ötürü, erek kültür alıcıları üzerinde amaçlanan etkiyi yaratamamıştır (Ulewiczowa, 2000:175).

Deneyimin “bir defalık ve tekrar edilemez” (*idiographic*) olması açısından, zihinde yaratılan dünyanın gerçek düzlemde aynı eşdeğerlikte yansıtılamayacağını belki de en somut örnekleri, *Auschwitz* toplama kampındaki anılardan derlenmiştir. Bu anılardan birinin sahibi Viktor E. Frankl, o döneme ait psikolojisine yönelik analizinde, orada tecrübe ettiği şeyi tanımlamakta güçlük çektiğini ve dilinin buna imkan vermediğini söylemektedir:

If someone now asked of us the truth of Dostoevsky's statement that flatly defines man as a being who can get used to anything, we would reply, "Yes, a man can get used to anything, but do not ask us how.(Eğer şimdi biri Dostoevsky'nin, insanı her şeye alışabilen bir varlık olarak açıkça tanımlamasında yatan gerçeği sorsa, “evet, insan her şeye alışabilir, fakat nasıl olduğunu sormayın” derdik.) (Frankl, 1992:30-31)

Frankl gibi, dilin yetersizliğini hisseden Amerikalı aktivist Clin Smith ve de Nijeryalı şair-yazar Chris Abani, *TED* platformunda birer konuşma yapmışlardır. Her ikisi de, yaşadıklarını ifade etmek için bir üst-dilin gerekliliğinden söz etmektedirler. Smith, *How To Raise A Black Son In America* başlıklı söyleminde, çocukken beyaz arkadaşları gibi neden davranamayacağını ve neden saklanıp koşamayacağını söyleyen babasını, ancak kendi çocuğuna benzer şeyleri anlatmaya başlayınca anladığını söylemektedir (TEDTalk, 2015:02.22). Diğer yandan Abani, *Telling Stories From Africa* başlıklı konuşmasında, Nijerya'da, hapishanede kaldığı dönemi, öncesi ve sonrasıyla kıyaslamış ve hapishanedeki dünyayı aktaracak bir lisana sahip olmadığına karar vermiştir (TEDTalk, 2007:09.29)

Deneyimin iletilmezliği bağlamında, (Eski) Yugoslavya'nın dağılması sırasında savaşta tercüman olarak bulunan Zrinka Stahuljak, aynı Frankl gibi, yaşadıklarını anlatmakta zorlanmaktadır. Aynı zamanda çeviri-kuramcı olan Stahuljak, *War, Translation, Transnationalism: Interpreters In And Of The War (Croatia, 1991-1992)* başlıklı makalesinde, olanların tüm doğallığıyla anlatabilmesi için, çevirmenin kendisine tamamen görünmez kılması gerektiğini söylemektedir. Stahuljak'a göre ancak o zaman, Babil öncesi dönemdeki performansa erişilebileceğini savunmuştur:

Translation, where the interpreter remains self-erased throughout, makes itself transparent and performs what Jean-François Lyotard described as the 'dream of a pre-Babel state, of an ideal form of interlinguistic communication in which there is no need for translation. (Çeviri, çevirmenin çeviri boyunca görünmez kaldığında, şeffaflaşır ve Jean-François Lyotard'ın, çeviriye ihtiyaç duyulmadığı diller arası iletişimin ideal biçiminin rüyası olarak tanımladığı, bir Babil öncesi durumun "rüyasını"gerçekleştirir) (Stahuljak, 2010:405).

Jean-François Lyotard, Babil öncesi dönemi çeviriye ve tercümeyle, kısaca dile gerek duyulmadığı bir dönem olarak tasvir etmektedir (1989:xi). Babil'e geri dönmenin imkansızlığını Stahuljak, savaş gibi bir olayı çevirecek bir dilin yokluğuna eş tutmaktadır. Stahuljak ayrıca, savaşın tarafsız bir şekilde ve haber üretim sürecine müdahale edilmeksizin çevrilmesinin ya da yorumlanmasının imkansız olduğunu söylemektedir. Stahuljak, daha önceki görüşünü, bu kez, çeviri etiği açısından genişletmektedir.

The shock, the violence of an event such as war, cannot be translated or processed without 'shocking' the very structure of its transmission, and especially its claim to neutrality . . . The scandal of war cannot be neutrally translated. It may even be that the war, as an interpreter claimed, should not be neutrally translated, for to do so would be to miss the event itself. (Savaş gibi bir olayın şoku, şiddeti, aktarımının yapısını ve özellikle tarafsızlık iddiasını "sarsmadan" çevirilemez/tercüme edilemez veya işlenemez. . . Savaş skandalı tarafsızca tercüme edilemez. Hatta şöyle bile

olabilir, bir tercümanın ileri sürdüğü gibi, savaş tarafsız bir şekilde tercüme edilmemeli; çünkü o zaman olayın kendisini kaçırmış olursunuz) (Stahuljak, 2010:391).

Duyguların ve düşüncelerin dile getirilememesi ya da sözcüklerin yeterli olmaması durumu, geçirdikleri travmalardan ötürü kendilerini iki farklı dünyada hisseden kişilerin durumuna benzemektedir. Dana Amir bu durumu, *Awakening To And From The Traumatic Lacuna* adlı makalesinde işlemektedir. Amir'e göre, olayzedeler, bu iki dünyadan birinde travmatik anıları, diğesinde gerçek dünyayı yaşamaktadırlar (2018:1).

Dominick LaCapra, *Writing History Writing Trauma Lacuna* başlıklı kitabında, bu travmatik deneyimin tam ortasında, bir fazlalığın bulunduğunu ve bu fazlalılığın bilinçte bir "boşluk", bir *lacuna* bıraktığından söz etmektedir (2001:53). Amerikalı dilbilimci Kenneth L. Hale, benzer bir *lacuna* kavramını, *Gaps in Grammar and Culture* isimli makalesinde kullanmış ve Avusturalya-Aborjin dilinde numara ve renk tayinlerinin olmayışını tanımlarken bu eksikliğe *gap* terimiyle işaret etmiştir (1975:295-297).

Dilsel ve kültürel iletişim mecrasına uyarlanan terimi Vilademir Gak, diğerkültürde bir eşdeğeri olmayan olarak tanımlamaktadır. Gak, *a lacuna* terimini, sözcük dizgesindeki eksiklik (boşluk) olarak açıklamaktadır (Gak, 1977:261; Sternin, 1989:24). Irina Markovina ve Yuriy Sorokin, *lacunanın* iletişimdeki kültürel farklılıklara işaret ettiğini söylemektedir. Onlara göre, bir kültürde anlatılan bir olgununun diğesinde o olguyu tanımlayacak kelimenin olmaması bir *lacuna* durumudur. Irina Y. Markovina ve Y. A. Sorokin, bu olguyu çevirinin yaratıcı gücünün bir ürünü olarak görmektedirler; onlara göre, *lacuna* görülmemesine rağmen çeviri sürecinin her aşamasında kendisini hissettirmektedir (Markovina ve Sorokin, 2010)

Lacuna olgusu tanımlandığı şeye göre kendi tanımı belirlenmektedir. Bu nedenle, bir dildeki "boşluk" (*gap*) diğesinde bir veya daha fazla sözcükle karşılanabilmektedir. Vladamir Zhelvis, bu sözbirimlere veya sözcükbirimlere "görülmeyen tanık" (*invisible witness*) şeklinde metaforik bir tanımı getirmiştir (2006: 35). Bu *görülmez tanıklar* olarak tanımlanan olası *lacuna* durumları, iki dil topluluğunun dile yansıttıkları veya kattıkları farklı dünya algısından kaynaklanmaktadır. Zhelvis'e göre, güç ilişkileri ve baskın kültüre endeksli politik ve ideolojik söylem içeren metinlerin çevirisinde

anlaşılmazlığa yol açmaktadırlar. Böyle durumlar metnin çevrilebilirliğine anlamsal ve biçimsel kısıtlamalar getirmekte ve kültürlerarası kavramsal ve duy(g)usal tutarsızlıklara sebep vermektedirler (Zhelvis, 1977: 136).

Kültürlerarası iletişim anlamında bir çeviri sorunu olarak nitelenen *lacuna*, özel karakteristikleriyle, belli dil toplulukları ve diğer kültürler için kısmen veya tamamen anlaşılma durumları doğurmaktadırlar. Antony Pym, *lacuna* olgusunu, belli kültürlerdeki bazı sosyal ve kültürel olguların eksikliği ve “çeviriye karşı direnç” anlamına gelen bazı ifadelerle tanımlamıştır; ona göre *lacuna* ile kültürün sınırları işaret edilmektedir (Pym, 1993:8-10).

Lacuna, *On Lacunarity in Translation Of Culture Specific Concepts* adlı makalede, kültüre özel kavramlara göre sınıflandırılmaktadır. Yapılan sınıflandırmada, lacuna çeviri durumları, dilsel karşılık olmama durumunda sözcüksel, birbirlerine ekonomik ve demografik anlamda eşdeğer iletişim topluluklarının eksikliğinde sosyal, ayrışma veya izole olma durumlarında dini-tarihsel veya kültürel özellikler taşımaktadırlar (Lyubymova, Tomasevich ve Mardarenko, 2018:71).

Bu sınıflandırma özelliklerine göre, yemek isimleri, örneğin *karnıyarık* sözcüksel, *Demirkırat* (Demokrat Parti) gibi bir siyasi parti ismi veya *Cim Bom Bom* gibi bir spor kulübüne ait slogan sosyal, *reincarnation* ve *afterlife* veya *ahiret* gibi kavramlar dini ve *Deli Dumrul* veya *Hacivat-Karagöz* gibi mitolojik hikayeler veya *Leyla ile Mecnun* gibi efsaneler ya da çeşitli atasözleri ve deyimler, kültürel lacuna sınıflarına dahil edilebilirler.

Lyotard’ın “Babil Öncesi”ne dönüş hayali, tüm lacunaları biterecek olan ve çeviriye ihtiyaç bırakmayan bir lisanın konuşulduğu bir durumdur. Babil metaforunun geçtiği İncil’in ilgili bölümünde bu lisan, “bilmediğin dillerde konuşmak” (*Speaking in Tongues*) anlamına gelen *glossolalia* terimiyle verilmektedir (Genesis:11). Bir dua dili ya da “dillerin hediyesi” olarak adlandırılan bu tecrübeyi (bkz. Daniel Heller-Roazen ile ilgili bölüm; s.95) Apter, Wittgenstein’in *Tractatus Logico-Philosophicus* eserinde geçen, “das Unsagbare” (the Unspeakable) (4.115) ve “das Unaussprechliche” (the Inexpressible) (6.522) terimleriyle karşılaştırmaktadır. Apter’e göre, Wittgenstein bu terimleri, konuşmanın anlamdan uzaklaştığı, ifade edilemeyen şeylerin metni daralttığı

ve mantığı bir açmaza sürüklediği anları işaret etmek için kullanmaktadır. Apter, metinlerdeki teolojik nedenlere dayalı mistik ve metafizik dil kullanımlarının, bu anlamda kutsal metinleri çevrilemez kıldığını söylemektedir (Apter, 2013:17).

Kutsal metinleri mutlak çevrilemezlik kategorisine dahil eden özellikler, Christopher Shackle'a göre, sözel, ritüel ve kehanete dayalı boyutlarından ziyade, anlamı kendilerinin temsil ettiği iddiasıdır (akt, Long, 2005:209). Başka metinlerde olmayan bu özellik, kutsal metinleri çevreleyen tabular ve kanonik dil kullanımı, kaynak metne sadık kalırsa dahi, çevirinin güçleştiği durumlar anlamına gelmektedir.

Söz dizimdeki her hangi bir değişikliklerle beliren anlamın değişme olasılığı, kutsal metin çevirilerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kutsal metinlerin çeviriyazım (*transcription/transliteration*) olarak aktarımında ısrar edilmektedir. Böylece anlamın korunması hedeflenmektedir. Kutsal metin çevirileriyle ilgili bu saptamalara ilaveten Wail S. Hassan, çevirdiği *Thou Shalt Not Speak My Language* adlı kitabın giriş bölümünde, başka dillere çevrilmesinin imkânsızlığı bir yana, Kur'an'ın anlam olarak tam çözülemediğini iddia etmektedir (2008:xix). Sonuçta Kur'an başka dillere çevrildiğinde bir yorum olarak ele alınmaktadır; Türkçe Kur'an çevirilerinin *tercüme, tefsir ve meal* gibi isimlerle nitelendirildiği bilinmektedir (Başkan, 2008:112-113).

Batı çeviri tarihi, kutsal metin çevirilerinin, İncil çeviri geleneğinin önemli figürleri Aziz Hieronymus (Aziz Jerome olarak da bilinir) ve Aziz Augustinus önderliğinde, bir Hıristiyanlık misyonu gereği yürütüldüğünü yazmaktadır. Biçim (*the letter*) ve içerik (*the spirit*) ayrımının kutsal metin çevirilerinde bir prensip olarak benimsendiği ve farklı gereklilik ve imkansızlık tartışmalarının daha o zamandan başladığı belirtilmektedir (Robinson, 2002). Bu gereklilik-imkansızlık diyalektiğinin bir ucunda, derin yapıyı tüm dillerde ortak bir özellik kabul ederek çeviriyi mümkün gören The Universalist görüş yatmaktadır. Diğer ucunda, her dilin kendi dünya görüşü olduğunu savunarak çeviriyi imkansız gören The Monadist yaklaşım konumlandırılmıştır (Steiner, 1975: 74).

Anlamın daha geniş kitlelere iletilmesiyle ilgi görüşler, kutsal metin çevirilerinde erek dil ve kaynak dil arasındaki öncelik meselesiyle ilgilidir. Bu öncelik biçim ve içerik arasında bir tercihi gerektirmektedir. Çeviri olgusunun kompleks yapısından bir şey eksiltmeyecek bu tercihlerin, belli kısıtlamalar sonucunda yapıldığına dair uygulamalar

bulunmaktadır. Örnek olarak İncil'in çevirisinde Martin Luther, ağır eleştirilere rağmen, tercihini anlamdan yana yaparak, bu yönde erek odaklı bir çeviri yaklaşımı benimsemiştir (Weissbort & Eysteinnsson, 2006:57). Luther böyle bir tercihi, kitabın kutsiyetini ve gizemini bozmayacağını düşünerek yapmıştır (MineYazıcı, 2005:37).

Çevirilemezlik algısının oluştuğu pek çok çeviri durumunda biçim ve anlam arasında yapılan tercih metnin ya “bizden-biri-gibi” ya da “onlardan-biri-gibi” okunmasını gerektirmektedir. Bu tercih bir bakıma, dillerin evrensellik ilkesiyle her dilin kendine özgü bir dünya görüşü vardır anlayışı gibi, birbirine zıt ancak birbirini tamamlayan iki bakış açısının ortaya koyduğu bir gereklilik sonucunda yapılmaktadır. Bu iki çeviri yaklaşımından ilkinin dilin mantığını temsil ettiği düşünülürse, diğeri duygu, his veya ruh tarafını görünür kılmaktadır.

Ancak aynı gösterge içinde dahi gösterilenden tamamen farklı söz edilmesinin ve hatta zaman zaman mantığın iflası gözüyle bakılmasının bir açıklaması olmalıdır. Mutlak çevirilemezlik olgusu bu duruma şöyle bir açıklama getirmiştir: Kaynak metindeki anlam genişliği o kadar fazla deneyim katmanına işaret etmektedir ki bunun sonucunda bir *lacuna* oluşmakta ve bu da metni kısmen veya tamamen çevirilemez kılmaktadır.

2.2.4. Yazınsal (Edebi) Çevirilemezlik

Yazınsal çeviriyi, Dr. Clifford E. Landers, *Literary Translation: A Practical Guide* başlıklı kitabında, çevirmenin kendi deneyimiyle yaratıcılığını birleştirdiği ve kaynak dildeki edebi eserin şifrelerinin kırılarak yeni bir dile aktarıldığı bir mecra olarak tanımlamaktadır. Dr. Clifford yazınsal metin çevirilerini, metnin oluşumunda bolca faydalanılan retorik dil kullanımı nedeniyle, bir bulmacanın parçalarına benzetmektedir. Dr. Clifford her “kördüğüm” aşamasında “Gordion Düğümü”⁷⁵ çözmüşçesine bir haz yaşadığını söylemektedir (2001:4-5).

N. Berrin Aksoy, *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi* adlı eserinde, yazın metnin oluşturduğu bu ortama, yazarın belli bir etki uyandırmak amacıyla, kendi sözcük seçimi ve deneyimi doğrultusunda katacakları olduğunu söylemektedir. Aksoy bunun anlatım

⁷⁵ The Gordian Knot, Büyük İskender'e atfedilen, çözümü zor bir sorunun çözülmesi anlamında kullanılan metaforik bir söylemdir.

biçimini etkilediğini dile getirmekte ve ilgili bazı çeviri sorunlarına dikkat çekmektedir. Aksoy bu çeviri sorunlarını i. estetik dil kullanımı, ii. dilbilimsel ve kültürel kavramlar, iii. tarihsel ve yazınsal üslup farklılıklar gibi ilgili sorun kümelerine ayırmıştır (2002:83).

Aksoy, estetik ve/veya sanatsal dil kullanımının çevirisiyle ilgili sorunu dilin sınırlarının zorlanmasıyla ilişkilendirmektedir. Çeviride kültür etmeni sorunsalıyla kültüre özel ifadeleri kastetmektedir. Bu çerçevede dünya algısı ve kültürel donanım enstümanlarının devreye girdiğini belirten Aksoy, çeviri açısından dilbilgisel yapının aktarımıyla ilgili sorunu kaynak dil ve erek dil arası örtüşmezlikle bağdaştırmaktadır. Aksoy aynı sorun kümelerinde, zamansal farklılıkların çeviriye getirdiği zorluğu, farklı bir döneme ait dil kullanımı düzeyinde ele almaktadır. Aksoy, üslup aktarımıyla ilgili sorunları, metin geleneklerinde yatan farklılıklarla açıklamıştır (2002: 83).

Wolfram Wills, dilin derin yapısına ait evrensel kategorilerin metnin çevrilebilirliğini sözdizimsel, anlamsal ve retorik düzeylerde güvence altına aldığını söylemektedir (1982:49-50). Ancak uygulamada, anlam ve biçim düzeylerinde erek okur üzerinde yaşatılması beklenen etki-tepki durumunun karşılanamadığı görülmektedir (Hejwowski, 2004:129).

İdeal bir çeviri ortamında “yazarın niyeti” ve “okurun beklentisi” arasında örtüşmeleri anlamında bir beklenti vardır (Sager, 1997:27). Bu beklentinin gerçek dışı veya ideal olmasına yönelik saptamaları Ladmiral, “olanaksızlığın kuramcıları” ile çeviri pratiğinin kendisi arasındaki derin farka indirgemıştır. Bir anlamda çevirilemezliğe karşı sav üretenleri çevirilemezlik paydası altında buluşturmuştur (Ladmiral, 1979:88-90:akt., Göktaş, 2005:60).

Wills, mutlak çevrilebilirliğin olmadığına ve herşeyin çevrilebilir olmasına rağmen kusursuz çevirinin imkansızlığına vurgu yapmaktadır. Bu tespit tarihsel süreçte dil-anlam ve dil-biçim/estetik dengesinde gelişen ve yönlendirilen çevirinin diyalektiğe dayalı doğasını özetleyen bir saptama olmuştur:

To agree with the principles that texts are translatable is not to postulate the unlimited translatability of all texts in general ... a perfect translation from one language to another is not possible; but everything can be expressed in every language.(Metinlerin çevrilebilir olduğu ilkesiyle bağdaşmak genel

olarak bütün metinlerin sınırsız çevrilebilirliğini varsaymak değildir... bir dilden diğerine kusursuz bir çeviri mümkün değildir; fakat herşey her dilde ifade edilebilir.) (Wilss, 1982:47)

Çevirinin diyalektiği, diğer dile ait dilsel enstrümanlar yardımıyla oluşturulan anlam katmanlarının, kurgulanan tepkiye veya değişikliğe, başka bir dile ait okuru yönlendirmesi esasına dayandırılmaktadır. Bu esasın, Charles Kay Ogden ve Ivor Armstrong Richards'ın *The Meaning of Meaning* adlı yapıtında sunduğu dilin ana işlevlerinden biri olan, amaçlanan etkinin uyandırılması prensibinine denk geldiği görülmektedir (Ogden & Richards, 1923/2002: 224). Dilin bu işlevi, genellikle, duygu, düşünce ve hayallerin estetik ve yaratıcı bir dille beslenmesi diye kavranmaktadır ve “anlatımcı” (*expressive*) metin türlerinden yazınsal (edebi) metin türünün özelliklerini yansıtmaktadır (Göktürk, 1994: 23).

Yazınsal metin türü gereği, metnin okuru, dilsel, kültürel ve edimsel unsurların bir araya gelerek oluşturduğu, “çağrışımsal” (*connotative*) bir anlam örgüsüyle karşı karşıya bırakılmaktadır (Landers, 2001:7). Dolayısıyla yazınsal metin çevirilerinde, içeriğin yanında dilsel, biçimsel ve de estetik işlevlerin ve özelliklerin gözetilmesi yazarın metne yüklediği sanal, entelektüel ve sezgisel yaklaşımının yansıtılması ve anlaşılması açısından gereklidir (Devy, 1999: 183).

Ancak bu anlamda Theodore Horace Savory, *The Art of Translation* adlı eserinde, dilin imkanlarının kendi ölçütlerine göre kullanılmasıyla açığa çıkan yazar üslubunun (biçem) yansıtılamayacağını savunmaktadır. Savory'ya göre, okurun beklentilerinin farklı olması, çevirmenin, yazar gibi, kendi üslubunu göstermesine imkan tanımaktadır (1957:58-59). Bu yaklaşım, Ernst-August Gutt'un “bağıntı kuramında” (*The Relevance Theory*) kullandığı yorumlayıcı kullanım kavramıyla uyuşmaktadır. Gutt'a göre, metni anlamdırma süreci ya betimleyici ya da, metinler arası benzerlikler oluşturularak, yorumlayıcı bir yaklaşım sunmaktadır (1991:156-157; Yazıcı, 2005:145-146).

Aynı şekilde ileti ve anlam üzerine yoğunlaşan Marianne Lederer, edebi metinlerdeki yaratıcı dil kullanımını kastederek, çeviri sürecini üç aşamaya bölmektedir (Lederer 1994: akt., Stiegelbauer, Schwarz ve Husar, 2016:46-47):

1. kaynak metni anlama (comprehension)
2. sözcüklerden sıyrılarak kavrama (deverbalisation)
3. anlamı diğer dilde yeniden oluşturma (re-expression)

Lederer, anlamayı dünya bilgisi gibi bilişsel donanımla, kavramayı dil dışı gerçeklerle etkileşime ve yeniden ifade etmeyi, benzer etkiyi yaratmak için, aynı metnin ikinci yazarı olunmasıyla ilişkilendirmektedir (1994:46). Burada metnin ikinci yazarı olunmasıyla, “yazar olsam ötekinin dilinde nasıl yazardım” yaklaşımı kastedilmektedir; yazarın aynı zamanda bir çevirmen olduğu ve ideal görülen bu çeviri durumu resmedilmektedir. Ancak iki dilde yazın ürünü verebilen, *Az gelişmişlik Eczanesi* isimli öykünün yazarı Nazlı Eray, “yazar gibi çevirmek” kavramını, çifte-sorumluluk yüklediği için doğru bulmadığını ve kendi yazdıklarını çeviremediğini söylemektedir (Metis Çeviri, 1990:18-19).

Antonie Berman, bu tür yazar-çevirmen çeviri durumlarındaki çevirmenin konumunu “yazar” ve “yazan” olarak ayırt etmektedir (Berman, 1984:19.: akt. Evirgen, 2016:78). Diğer yandan yazarın kendi metnini çevirme sürecinde ortaya çıkan ürün, Şilan Karadağ Evirgen’in *Çeviride İkidillilik Sorunsalı: Özçeviri ve Yazar-Çevirmenler* başlıklı doktora tezinde, “özçeviri” olarak tanımlanmakta ve çeviride yaratıcılık ve yazarlık nitelikleri bağlamında ele alınmaktadır. Çeviride yaratıcılık denince akla ilk gelen isimlerden Can Yücel, *Her Boydan* isimli kitabındaki şiirleri kendi şiirleri gibi çevirdiğini söylemektedir. Yücel, bu eserde çevirdiği şiirlerin arasına kendi şiirlerini de katmıştır. Bunun farkedilememesi çeviride yaratıcılık olgusunu somutlaştırması adına yerinde bir örnektir (Metis Çeviri, 1989:14).

Kendini çeviren yazarlar, Brian T. Fitch’in dediği gibi, kendisine tanıdığı özgürlükle metinde istediği ölçüde değişiklikler yapabilmekte ve çeviride yaratıcılık sınırlarını zorlamak anlamında, kaynak dilde yazdığı eseri erek okur için bambaşka bir metne dönüştürebilmektedir (1988:125). Örnek olarak Marburg Edebiyat Ödüllü ilk Türk yazar Tezer Özlü, 1983 yılında *Bir İntiharın İzinde* adlı eserini *Auf den Spuren eines Selbstmords* başlığı altında Almanca kaleme almıştır. Kendisine ödül kazandıran bu

eserini yazar, 1984 yılında Türkçeye *Yaşamın Ucuna Yolculuk* adıyla çevirmeyi tercih etmiş ve eserini bir anlamda baştan yazmıştır (Biyografya: Özlü,⁷⁶).

Samuel Beckett'in *Murphy*, *En Attendant Godot (Waiting for the Godot)*, *Fin de Partie (Endgame)*, ve *Trilogy* başlıklı özçevirilerini inceleyen Ruby Cohn, kaynak metinlerle bu özçeviriler arasında farklılıklar gözlemlemektedir. Cohn, *translation proper* durumlarında kaynak metne sadık kalma anlamında daha fazla dikkat edildiğini, ancak özçeviri durumlarında bu önceliği gözlemleyemediğini söylemektedir (1961:615-616). Fitch bu durumu, yazarın kaynak metni okuma safhasını atlayarak ve metin üzerindeki yetkisine güvenerek doğrudan yazmaya başlamasına bağlamıştır (1988:131). Özetle, “translation proper” sürecinde yaşayamadığı serbestliği yazar-çevirmen, özçeviri sürecinde kendine verilen bir imtiyaz olarak algılamaktadır.

Dil ve kültüre ait yazınsal niteliklerin korunması, aktarımda metinler arası benzerliğin sağlanması ve de postmodern bir bakış açısıyla okur tepkisi gibi unsurlar, anlamın belirlenmesine yardımcı olurlarken, aynı zamanda çeviriyi zorlaştıran unsurlardır. Bu çeviri yazın zorluklarını Suat Karantay, çeviri dilinin kaynak odaklı mı yoksa erek odaklı mı olacağı sorunuyla birlikte, tiyatro çevirisinde yaşanan sorunlarla örtüştürmektedir (1988:78). Örnek olarak, William Shakespeare'in *A Midsummer Night's Dream* isimli tiyatro eseri Bülent Bozkurt ve Can Yücel çevirileri üzerinden karşılaştırılmış ve ilk etapta her iki çevirmenin kendi bakış açılarını ve kültürel birikimlerini çevirilerine yansıttıkları tespiti düşünülmüştür. Son tahlilde, Bozkurt'un çevirisinin kaynak metnin dil zenginliğini Türkçeye aktarmakta zorluk çektiğine karar verilmiştir. Buna karşılık Yücel'in çevirisi, biçem ve üslup olarak, daha tempolu, akıcı ve şiirsel bulunmuştur (Kocabıyık ve Özkaya, 2011).

Yücel çevirileri, Toury'nin çevirmenin sosyal rolü üzerinden çevirinin sınırlarını genişletme çabasındaki gibi, çeviri metni bağımsız bir ürün olarak ele alma eğilimini ortaya çıkarmaktadır (Toury, 1995:53). Lederer'in aynı metnin ikinci bir yazarı olma yaklaşımını bu bağlamda değerlendiren Fritz Paepcke, yaptığı çıkarımla, kaynak metnin tek ve değişmez bir anlamı olmadığını söylemektedir. Paepcke, Gadamer'in hermönetik gelenekle içiçe geçmiş “ufukların kaynaşması” tabirininin de bir okumasını yapmıştır.

⁷⁶ <https://www.biyografya.com/biyografi/5058>

Paepcke'ye göre, metnin olduğu toplumun ve kültürün etkileriyle metin her okumada farklı anlaşılma ve yorumlanma süreciyle karşı karşıya kalmaktadır (Paepcke:akt., Stefanink, B. ve Bălăcescu: 2017:38).

Jorge Luis Borges, aynı eserin ikinci bir yazarı olma anlamında, *Pierre Menard, Author of the Quixote (Menard'a göre Don Quixote)* adlı ünlü kısa hikayesini, Cervantes'den dört asır sonra ve İspanyolca yayınlamıştır⁷⁷. Yeni bir eser değil yeni bir Don Quixote yaratmak iddiasında olduğunu söyleyen Borges'e göre, bir eserin baştan yazılması o eserin yeni bir eser olduğu anlamına gelmektedir. Bu görüşünü Borges, aradan geçen zamanla birlikte sözcük derinliklerinin ve okur-yazar dünya görüşlerinin farklılaştığını ve kültürel etkileşimler sonucunda belli bir bilgi birikiminin oluştuğuna dikkat çekerek gerekçelendirmektedir (Genius: Borges⁷⁸).

Yeniden çeviri olgusuna Paul Bensimon'un yaklaşımı şöyledir: İlk çevirilerin erek kültürle ilk temas olması sebebiyle, okuyucu rahat ulaşabilmesi için, kaynak kültüre ait öğeler silinmekte; yerleştirilmektedir. Bensimon, Antonie Berman ile birlikte tesis ettiği yeniden çeviri hipotezinin (*The Retranslation Hypothesis*) esasına dayanarak, sonraki çevirilerde kaynak kültürün kimliğinin korunduğunu, dilsel ve biçimsel farklılıkların yansıtıldığını ve daha açık bir ifadeyle yabancılaştırıldığını söylemektedir. (Widman, 2019:148).

Kaynak metne dönüş olarak nitelendirilebilecek bu döngüyü André Levefere, Goethe'nin *The West-Eastern Divan* (1819) adlı eserindeki sözlerinden alıntılanarak şöyle açıklamıştır:

The three epochs of translations... the first being a simple prosaic translation acquaints us with foreign countries on our own terms [...] a second epoch is a parodistic epoch in which the translator only tries to appropriate foreign content and to reproduce it in his own sense even though he tries to transport himself in foreign situations [...] and a third epoch which is called the highest and the final one, namely the one in which the aim is to make the translation identical with the original. (Üç çeşit

⁷⁷ <https://www.encyclopedia.com/education/news-wires-white-papers-and-books/pierre-menard-author-quixote>

Erişim tarihi: 31.12.2019

⁷⁸ <https://genius.com/Jorge-luis-borges-pierre-menard-author-of-the-quixote-annotated>

çeviri devri vardır. İlki bizi yabancı ülke hakkında kendi koşullarımıza göre bilgilendirir; [...] İkinci devir çevirmenin kendini yabancı duruma yerleştirmeye teşebbüs edişini ama aslında sadece yabancı fikri kendine mal edişini ve onu kendi düşüncesi olarak yansıttığını takip eder. Çevirinin üçüncü devri [...] sonuncusu ve üçünün en üstüdür. Burada çevirinin amacı, kaynak metinle mükemmel bir benzerliğe ulaşmaktır.) (Goethe: akt. Levefere, 1977:35-37 ^{79,80})

Üçüncü seviye çeviriye ulaşmak için yapılması gerekeni Goethe, kaynak metnin benzersizliğini ortaya çıkaracak yeni bir çeviri tarzına bürünmek olarak belirlemiştir. Böylece bir dile ait anlam, biçim ve biçem, diğer dilinkilere ait olanlarla, biri diğerini yok saymadan, bir zenginlik oluşturacak şekilde korunmuş olacaktır (J.Waltje, 2002).

Antonie Berman, bir esere bitmiş gözüyle bakılamayacağını aksine sürekli farklılaşan ve yeniden yazıldığında “daima genç” (*eternal young*) kaldığını, Borges gibi benzer düşüncelerle savunmaktadır. Berman, eksik gördüğü erek metnin yeniden çeviri yoluyla tamamlanacağını söylemektedir (Berman, 1990:1-7; akt. Baker & Saldanha).

Erek metnin tamamlanmasıyla ilgili Umberto Eco, *The Open Work* adlı kitabında yer vermektedir. Eco’ya göre her yorum, yapıtla ilgili sanatsal çözümlenmeleri tümünden verememektedir. Yorumlanarak açığa çıkarılacak bağlantılar ve doldurulması gereken boşluklar doğal olarak yapıtın yorumlanma sürecini ucu açık bir hale getirmektedir. Yorum olarak çeviri, eserin yansıtılabileceği sanatsal çözümlenmelerin hepsini aynı anda veremeyeceğinden, okura birtakım örtük bağlantılar bırakmaktadır. Bu anlamda ortada, tamamlanmamış ya da tam olarak çevrilmemiş fakat daha önceki yorumların tamamlayıcısı bir yapıt durmaktadır (Eco, 1992: 25-31).

Eco’nun açık yapıt kavramına gönderme yapmak isteyen Sırma Bilir, *Bir Çeviri Nesnesi Olarak Mekân ve “Biçem Alışturmaları” Metni Üzerinden Disiplinlerarası Bir Çeviri Araştırması* isimli sanatta yeterlik yüksek lisans tezinde, tasarım ve çeviri kavramlarını

⁷⁹ Translating Literature: The German Tradition from Luther to Rosenzweig André Lefevre https://archive.org/stream/westeasterndivan00goetuoft/westeasterndivan00goetuoft_djvu.txt

⁸⁰ Translation and the Experience of Modernity: A History of German Turkish Connectivity By Kristin Ann Dickinson: A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy

hem sürece hem de sonuca tesir etmeleri sebebiyle ilişkilendirmektedir. Bilir, her iki kavram için de geçerli olan bitmeyecek bir eylemin sürdürülmesini süreçlerin devingenliğine bağlamıştır (a.g.e.2019:56).

Yazar, yapıt ve okur üçgeni, Susanne Bassnett için, hem okur hem de yazar düzeyinde çeviri sürecine nüfuz edilmesi anlamına gelmektedir. Bassnett okurun-yazarın çeviriye nüfuz etmesi durumunun, çeviri olduğu bilinen bir metnin özgün bir metinmiş gibi okunması şeklinde de olabileceğini söylemektedir. Böyle durumları açıklamak için Bassnett “danışıklı dövüş” olarak çevirilebilecek *collusion* terimini kullanmaktadır (1998:27-39). Jiri Levy benzer çeviri durumları için *illüzyon* sözcüğünü seçmiştir. Ona göre kaynak metnin, yüzeysel yapısı egale edilerek, derin biçimi içinde ona yeni bir kimlik kazandırılması ve asıl metinmiş gibi sunulması, bir illüzyondur (2011:20).

Jacques Derrida da çeviriyi asıl metinle bir tutmaktadır. O da hiçbir yapıtın tamamlanamayacağını ve bir şekilde eksik kalacağını savunmaktadır. Yalnız Derrida'nın farklılığı, kaynak metnin varlığını sorgulamasıdır. Çevirinin imkânsızlığını kaynak dildeki anlamın sabitlenememesine bağlayan Derrida'ya göre, anlam asla tamamlanmamış ve boyutlarının kestirilemeyeceği bir gösterenin izdüşümüdür. Başka bir deyişle, anlam içeren sözcükler değil, henüz anlamını bulamamış sözcükler çevrilmektedir. Derrida bu anlamda kesin anlamsal ayrımları reddetmektedir (1974).

Buna göre Derrida, metnin şeffaf olmadığı ve içindeki anlam üreten başka metinlerin varlığı sebebiyle, yapısöküme uğratılması gerektiğini söylemektedir. Yapısökümcü okuma, çok unsurlu bir metin okuması getirmektedir. Bu duruma göre, tek bir okuma olmadığı gibi metnin kesin bir okuması da olmamaktadır. Anlamı belirleyen öğeler arası ilişkiler bağlamında yapısöküm, kavramın ima ettiği şeyi yapmaktadır: yapısöküme uğratmak ve görünür kılmak (1976).

Derrida'nın anlamsal belirsizlik ilkesi, kendisini postmodern teoride önde gelen isimlerden biri yaparken, Post-Romantimizmin canlandırdığı çevirilemezlik kavramıyla bağlantılı olarak, İngiliz şair ve kültür eleştirmeni Matthew Arnold, *On Translating*

Homer başlığı altında verdiği bir seri konferansla, Homeros'a ait dört şiirsel özelliğin altını çizmektedir (Arnold, 1861⁸¹):

- i. metnin hızı-enerjisi (*rapidity*)
- ii. biçem ve ifadenin yalınlığı ve açıklığı (*plainness and directness of style and diction*)
- iii. düşüncelerin yalınlığı ve açıklığı (*plainness and directness of ideas*)
- iv. tevazu-asalet (*nobleness*)

Arnold, isimlerini verdiği William Cowper, Alexander Pope ve George Chapman gibi ünlü İngiliz şairlerin, bu şiirsel özellikleri kendi çevirilerinde yansıtamadıklarını söylemektedir. Bunun nedenini Arnold şöyle açıklamıştır: Çevirmenler kendi sabit fikirleriyle kaynak eserde bulunan sanatsal nitelikler arasında yerleşik, hatta kanonikleşmiş kültürel, etik ve politik hususları görememişlerdir.

Roman Jakobson şiire, ses-anlam ilişkisi içinde, sesbirimler arası farklılıklarının en fazla görünür kılındığı alan olarak bakmaktadır. Jakobson, şiir için gerekli olanın çeviri değil, “yaratıcı aktarım” (*creative transposition*) olduğunu söylemektedir:

Only creative transposition is possible: either intra-lingual transposition- from one poetic shape into another. (Sadece yaratıcı aktarım olanaklıdır: bir dilin içinde değiştirme-bir şiirsel biçimden öbürüne-...) (1959:238)

Jakobson, cinas, kafiyeye veya sözcük oyunlarının şiirin önüne geçtiğini belirtmektedir. İçerikleri sebebiyle şiiri çevirilemez bulmaktadır. Jakobson'un ses-anlam ilişkisine dair bu görüşlerine Folkart, sesçil benzerliklerinin gösterileni anlam katmanlarıyla sardığı şeklinde bir ekleme yapmıştır (Folkart, 2003: 488).

Mona Baker, şiir dilinin sözlük anlamından ziyade yan anlamı çağrıştıracak şekilde kullanılması sebebiyle ifadelerin gerçek anlamlarıyla yakalanmasının güçleştiğinden söz etmektedir (Popovic, 1970; Baker, 1998:171; Bellos, 2012:80). Bunlara kültürel bağlam gereği sözcüklere yansıyan çok anlamlılık ve farklı edebiyat gelenekleri eklendiğinde, şiir çevirilerinde eşdeğerliliğin biçim, biçem ve anlam düzeylerinde yakalanması güçleşmektedir (Arrojo, 1995).

⁸¹ <https://ttt.hypotheses.org/9> Erişim tarihi: 01.01.1920

Banu Tellioglu, *Şiir Çevirisi Eleştirisinde Çevirilebilirlik/Çevirilemezlik İkiliğini Aşmak* başlıklı yazısında, şiirle özdeşleştirilen çevirilemezlik olgusunu İlhan Berk'in biçimsel özelliklere yakın gördüğünü söylemektedir. Ancak Ayfer Altay'ın, sapmalar, yineleme, cinas, kısa ve eksilteli anlatım, ritm ve ölçü gibi dilsel ölçütlerin yol açtığı çeviri kayıpları nedeniyle dilsel bulduğunu aktarmaktadır. Tellioglu makalesinde ayrıca Can Yücel'in şiirin varlığını sürdürmesi adına yaptığı anlam üretme çabalarından da söz etmiş ve bunun neticesinde “orijinal” yapıt ve çeviri yapıt arasındaki statü farkının kalktığını belirtmiştir (2018:193).

Böyle bir bilgilendirme Ladmiral'ın yerlileştirme ve yabancılaştırma çeviri ikiliğine dayanarak sınıflandırdığı çevirmen kimliğini somutlaştıran bir örnek olarak sunulabilir. Çünkü Ladmiral çevirmenleri “orjinal yapıtçılar” (*sourciers*) ve “yeniden yazarlar” (*ciblistes*) olarak ikiye ayırmaktadır. Kendisini *ciblistes* olarak etiketlediği sınıflandırmasında, Benjamin ve Berman'ı *sourciers* olarak addedmiştir (Akt. Val Vinokur & Rejouis, 2018:22).

Emily Apter'in çevirilemezlik tanımında anlam, tekilliğe karşılık, daimi çeviriyi tetikleyen bir yığın görünümündedir (2013:235). Tekillik pekiştikçe kullanımı gündemden düşen veya zorlaşan kavramlar belirlemektedir. Devam eden bu süreçte anlam çevirinin devingen ve çoklu doğasının zorlamasıyla mücadele etmek zorundadır. Bu nedenle metin, özellikle şiir gibi, sesçil özelliklerin rol oynadığı çevirilerde kayıplar daha da belirginleşmektedir. Umberto *Eco Experiences In Translation* adlı eserinde çeviride kayıp durumlarını kumar metaforuyla resmetmektedir (Eco, 2003:17).

Berman'ın gözlemlerine göre, çevirilemezlik algısı, Dante' den Montaigne'e uzanan bir geleneğin yansımasıdır (Connolly, 1998:42). Değişmeyen gerçek, şiirin çeviri kaybının en fazla yaşandığı alan olarak algılanması ve çevirisinin imkansızlığının konuşulmasıdır. Buna göre, dilsel kodun tüm kurucu öğelerinin bir arada toplandığı şiirin çevirilemezliği, daha çok estetik ve yaratıcı kaygılar taşımaktadır (Connolly, 1998:174).

Taşıdığı zorluklar nedeniyle kutsal metinlerin çevirilemez addedilmesine bir gönderme olarak, Amerikalı şair J. O. Allen Tate, şiiri ebediyen çevrilemez ancak ebediyen gerekli bulmaktadır (Humphries, 1999:59; Hammer, 1993:90). Sanatsal dil, çağrışımsal anlama

dayalı anlatım ve müzikal ses gibi, şiiri şiir yapan özellikleri, İrlandalı şair Desmond Eagan ve Çinli şair Stephen C. Soong, ancak bir şairin çevirebileceğini söylemektedirler (Eagan, 1987:233-234; Soong, 1973:39).

Şair-çevirmenlerin eser sahibiyle benzer yetenek, hassasiyet ve sanatçı ruhuna sahip olmaları, şiirin çevirilemezliğini savunanların gerekçelerinden bazılarıdır. Buna göre, anlamın belirlenmesinde etkin olan sözcüksel ve yapısal dil öğelerinin ötesinde, özellikle metnin biçimini, ancak şair-çevirmenler aktarabilmektedirler (Dowling, 1999: xii).

Bunun anlamı, erek dildeki yeni dizime çevirmenin yorumlarının etki ettiği. Bir başka deyişle, çevirmen yeni dizimdeki olası bağlantılar arası boşlukları doldurma çabası içindedir. Hakim görüş, şiirin yorumlanma sürecinin henüz tamamlanmamış olduğu yönündedir. Erek okurun farkında olduğu bu durum, okuduğu şiirin çevirmenin bir yorumlaması olduğu fikri, şiir çevirisini zorlaştırmakta ve okuru öncelikli kılan sınırlamalar getirmektedir. Böylece şiirin anlam katmanlarını yorumlamak, bu yorumu güvenilir bir şekilde aktarmak ve erek dilde bu şiiri okunabilir edebi bir eser halinde kurgulamak adına çevirmenin sorumlulukları artmaktadır (Boase-Beier, 2004:25-26).

BÖLÜM 3: ÇEVİRİLEMEZLİK DURUMLARI

Daha önceki bölümlerde türlerine ayrılmış çevirilemezlik kavramına bu bölümde, ayrıldığı türlerine göre (bkz. 2.2. çevirilemezlik türleri), durumsal görünürlük kazandırılmıştır. Bu çalışmanın amacı çevirilemezlik kavramının farklı türlerini ve durumlarını ortaya koyarak çevirilemezlik olgusunun çeviri edimine olan katkısını göstermek olarak belirlenmiştir. Bu nedenle çeviri durumları belirlenen bu amaç doğrultusunda seçilmiştir ve sonuç kısmında bu bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Bütüncede yer alan örneklerin, tezin ana sorunu olan çevirilemezlik kavramının bu yönünü ortaya çıkarmasına dikkat edilmiştir. Açıkçası verilen çeviri durumları, çeviri gerçekleşmiş olsa dahi mutlak anlamın ertelendiğini ve/veya erişemediğini hissettirecek ve dahası henüz çevrilmeden kalan bir “yığın” üzerinde farkındalık oluşturacak, çeşitli bağlamlarda üretilmiş çeviri ürünlerinden derlenmiştir.

Bununla birlikte, bütüncedeki her bir çeviri ürününün neden tercih edildiğine dair bir gerekçelendirme yapılmıştır. Bu amaçla yazılı ve görsel çeviri ürünleri arasından, özel bir tarih sırası gözetilmeden seçilen örnekler, daha önce tespit edilmiş çevirilemezlik türleri ve kendi alt türleri altında sıralanmıştır:

1. Dilbilimsel Çevirilemezlik (*Linguistic Untranslatability*)
 - Sesbilimsel Çevirilemezlik (*Phonological Untranslatability*)
 - Sözcüksel Çevirilemezlik (*Lexical Untranslatability*)
 - Sözdizimsel Çevirilemezlik (*Syntactic Untranslatability*)
 - Metinsel / Söylemsel Çevirilemezlik (*Textual/Discoursal Untranslatability*)
2. Kültürel Çevirilemezlik (*Cultural Untranslatability*)
3. Mutlak Çevirilemezlik (*Absolute Untranslatability*)
4. Yazınsal (Edebi) Çevirilemezlik (*Literary Untranslatability*)

3.1. Dilbilimsel Çevirilemezlik Durumları

Daha çok klasik eserleri ve kutsal metin çevirilerini merkeze alan bilim öncesi geleneksel Batı çeviri tarihi, Marcus Tullius Ciceró'dan günümüze, serbest çeviri-sadık çeviri ikilemi gibi tekrarlanarak gelen pek çok çeviri yaklaşımına sahne olmuştur. İlgili tartışmalar içerisinde, Friedrich Schleiermacher ve Wilhelm Von Humboldt gibi Alman Romantikler, dil-düşünce arasındaki bağı dayanarak, eksiksiz çevirinin hatta çevirinin *imkansızlığı* (Humboldt'un görüşü) düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Böylece çevirilemezlik tartışmasını gündemde tutmuşlardır.

Ancak, çevirinin “kuralcı” (*prescriptive*) bir anlayıştan, “betimleyici” (*descriptive*) bir anlayışa evrildiği süreçte (Toury, 1980; 1981;1995), çevirilemezlik tartışması çeviriye görgül-ampirik bir açıklama getirme çabalarının gölgesinde kalmaktadır. Bu süreçte, dilsel ve kültürel farklılıklara takılan erek odaklı yaklaşımla birlikte, yabancılaştırma, metinlerin fenomenolojik okumaları ve eşdeğerlik vurgusu çevirilemezlik kavramının alternatifleri görünümündedir. Özellikle eşdeğerlik ve çevirilemezlik, Chesterman'ın üst düşünce birimleri (*supermeme*) diye adlandırıldığı bu iki kültürel aktarım birimi (bkz. sayfa:9), dilsel ve kültürel çeviri açmazlarında birbirileriyle bağıntılı olarak ele alınmışlardır.

Çevirinin tamamen dilbilim ile ilgili bir etkinlik olarak görüldüğü dönemlerde çeviri etkinliği, Ferdinand de Saussüre'den miras kalan, “dizimsel” (*syntagmatic*) ve “dizisel” (*paradigmatic*) düzlemde incelenmektedir. Anlamı oluşturma ve anlamı iletme biçimleri arasında bir ikili karşıtlığa denk gelen Saussüre'ün bu adlandırmaları, dilin hem *yatay* (artzamanlı) hem de *dikey* (eşzamanlı) düzlemde ilerlediğini ve anlamın bu şekilde derinlik kazandığını anlatmak için kullanılmaktadır.

Saussüre'ün *langue-parole* ayrımını genişleten Roman Jakobson, her sözcelem durumunda dizimsel ve dizisel düzlemlerin kesiştiğini, bunun da şu ön koşullara dayandığını söylemektedir: i. dili kullanan kişi yer değiştirmek ve/veya yerine yerleştirmek amaçlı bir dizi dilsel öge oluşturabilir. ii. dili kullanan kişi, bu dilsel ögeler için, bağlam içinde geçerli olan kabul edilebilir bitişiklik koşullarının farkındadır.

Bu dilbilimsel çeviri yaklaşımı neticesinde anlamın ilgili dil sistemleri içerisinde tartışıldığı ve anlamın dilin gerçek kullanımına bağlanması için az bir çaba harcandığı

görülmektedir. Bunun nedeni, içerikten ve bağlamdan bağımsız, önceden var olduğu farz edilen bir iletinin, herhangi bir sözlü veya yazılı bir kodlama sistemiyle ifade edilebileceğine yönelik bir varsayımdır. Bu varsayımı yürütenlerden biri olan, çeviriye dilbilimsel bir kuram getirme çabasındaki John C. Catford, biçimsel eşdeğerlikten sapmalar için “translation shifts” terimini kullanmış ve bunları sözcüksel, yapısal ve dilbilgisel dizgeler ve sistemler şeklinde sınıflandırmıştır (Munday, 1998:543).

Dilin yapısının dilin genel özelliklerini yansıtacağına ve bu özelliklerin ancak yakın dillerde bulunabileceğine dair yaklaşımlar dilbilimsel çevirilemezlik savlarıdır (Catford, 1965; Biqing, 1998). Dilbilimsel çevirilemezlik savı, uzak dillere aktarımın yapılabilmesi için sesbirimsel, biçimbirimsel, yapısal ve edimsel düzlemdeki ilişkileri düzenleyen kodlama sistemlerinin değişmesini öngörmektedir.

Bu nedenle, kuramsal çerçevedeki dilsel çevirilemezlik bölümünde belirtildiği gibi, iletinin transferini engelleyen farklılıklar yukarıda sözü edilen dilbilimsel düzeylerde ele alınmıştır. Öncelikle ses-anlam ilişkisinin yansıtıldığı 3.1.1. sesbilimsel, daha sonra sözcüklerin anlamının incelendiği 3.1.2. sözcüksel, ardından dilbilgisi kurallarının uygulandığı 3.1.3. sözdizimsel ve son olarak sosyal dil kullanımının gösterildiği 3.1.4. metinsel/söylemsel düzeylerde çevirilemezlik durumları gösterilmiştir.

3.1.1. Sesbilimsel Çevirilemezlik Durumları

Her dil başka bir dilin ses dizgesiyle yeri doldurulamayacak kendine has bir sesletim sistemine sahiptir. Böylece diller farklı sesçil ve fonemik dizgeler üretebilmekte ve ses-anlam ilişkisi içerisinde gösteren ve gösterilen arasında sembolik ve de ikonik göstergesel sınıflandırmalar yapabilmektedir. Ses-anlam ilişkisini yansıtmak için kullanılan sesbirimler ve ses dizimleri hem sembolik ve hem ikonik boyutlarıyla insan zihninde anlamlar oluştururlar. Bu anlamda anlamın bir yanda sembolize edildiği ve diğer yanda ikonik özelliklerin yansıtıldığı ses-anlam göstergeleri, Catford’un ileri sürdüğü gibi ses (*phonological*) ve yazın (*graphological*) dizgeleri arasında herhangi bir dönüşüme izin vermeyebilmektedir (1965:22/53).

Sesbilimsel çevirilemezlik durumu olarak ele alınacak bu tür çeviri zorluğuyla daha çok yansımali sözcükler kapsamında ve taşıdığı çokanlamlılık özelliğiyle, anlam belirsizliğine yol açan, sözcük oyunu veya ses benzeşmesi bağlamında karşılaşılmaktadır. Bu nedenle ilk olarak yansımali sözcüklerin neden olduğu çevirilemezlik durumları gösterilmiştir.

Dilin retorik kullanımı anlamında Kur'an-ı Kerim içinde de uygulamalarına rastlanan yansımali sözcükler, hemen hemen her dilde bulunan kendine has söz gruplarıdır. Bulunduğu dile özgü çağrıştırdıkları anlamlar nedeniyle, yansımali sözcüklerin çeviride ayrıcalıklı bir işleme tabi tutulması söz konusudur (Seyyedi, 2013:20-21). Bu kapsamda seçilen örnek Kur'an-ı Kerim'in "Abese" süresindeki sahhâh (*As-Sakhkhah*) kelimesi olmuştur. Kelimenin Türkçe ve İngilizce çevirileri bir tabloya yerleştirilmiş ve ilgili ayetin seçilen çevirileri ışığında kelimenin çevirilemezlik durumu incelenmiştir:

Tablo 5: Abese/33 Sahhâh Yansımali Sözcüğü

"Fe izâ câetis <u>sahhâh</u> (<u>sâhhatu</u>)" (Abese, 80/33)			
Türkçe		İngilizce	
1. Ömer Nasuhi Bilmen	Sonra o pek kuvvetli sayha geldiği vakit	4. Yusufali	At length, when there comes the Deafening Noise
2. Elmalılı Hamdi Yazır	<u>kulakları sağır eden o gürültü</u> geldiğinde	5. Shakir	But when the deafening cry comes,
3. Diyanet İşleri (yeni)	... <u>kulakları sağır edencesine şiddetli ses</u> geldiği vakit	6. M& Hilali	Then, when there comes As-Sakhkhah (the Day of Resurrection's second blowing of Trumpet)

Kaynak: <http://kuranmeali.com/mobil/m-AyetKarsilastirma.php?sure=80&ayet=33>;
<http://islamilmileri.com/Tefsir/Tefsir/080/Meal/05/000.htm>

Tabloda 5'te görüleceği gibi, yansımali sözcüklerin neden olduğu çevirilemezlik durumlarına ilk örnek olarak Kur'anı Kerim'in *Abese* (*Abasa; He frowned*) suresinin 33. ayetinde geçen "sâhha" (*As-Sakhkhah*) kelimesi seçilmiştir. Kökü *sad-Kh-Kh* olan kelimenin demir ile taşın birbirine çarpmasıyla ortaya çıkacak şiddetli bir sesi yansıttığı belirtilmektedir⁸². Sabri Kocabay'ın *Kur'an-ı Kerim'in Bilimsel Olarak İrdelenmesi* adlı eserinde *sâhha* kelimesi kıyamet gününde duyulacak korkunç seslerin kaynağı olarak resmedilir (2019:147-148). Tefsir Alimi Ibn Kathir'e göre kelime, kıyamet günü

⁸² <http://kuranharitasi.com/kokler.aspx?kok=Sxx>

çalınacak bir borazanın (Sur) adı veya adı geçen boruya üfleme eylemedir ve aynı zamanda bu borazanın kulakları sağır edecek derecede çıkaracağı sesin kendisidir (2003:5476). Tüm bunların ışığında bu ayetin 2., 3., 4. ve 5. çevirilerinde, *sahhâh* kelimesinin taşıdığı anlama, hem fonolojik hem de grafolojik biçimde eşdeğer bir karşılığının verilmediği görülmüştür. Böylece Catford'un ileri sürdüğü "restricted translation" kaidesinin çeviriye getirdiği sınırlamanın bir yansıması olarak sesçil ve yazınsal esasları farklı olan dil unsurlarının çevrilmesinin olanaksızlığı ortaya çıkmaktadır (1965:53).

Bunu yerine kelime sırasıyla *gürültü*, *ses*, *noise* ve *cry* sözcükleriyle yer değiştirmiş ve kendilerini niteleyen ve anlamı pekiştiren bazı sıfatlarla birlikte kullanılmışlardır. Bu anlamda Saussüre'nün savunduğu, "nedensizlik ilkesi" gereği, biçim ile anlam arasında varsayılan nedensiz bağ, sesçil bir "neden-sonuç" kombinasyona dayandırılmıştır. Bir başka deyişle, anlam, sesbirimlerin (fonem) ses özelliklerine ve işaret edilenin niteliklerine bağımlı olarak verilmeye çalışılmıştır.

Diğer yandan kelimenin çevirilebilmesi için çevirilerine, ses sembolizmine ait yansıma kelimeler, taklit ve ikileme kelimeler ve ses-simgeleri gibi çalışma sahalarından herhangi bir sistematik çözüm üretilememiştir. Bunların bir farkındalığı olarak anlamın ses içinde bulunması istenmiş ve 1. ve 6. meallerde aynı sözcüğün sadece fonemik çevrileri yapılmıştır. Bunlara ek olarak 6. meale parantez içinde açıklayıcı bir dipnot düşülmüştür.

Yansımali sözcüklerin neden olduğu çevrilemezliğe ikinci örnek olarak, Lewis Carroll'un "Humpty Dumpty" karakterinin isim çevirileri ele alınacaktır. Bir isim olarak Humpty Dumpty, Carroll'un *portmanto* sözcüklerinden biridir. İki ayrı sözcüğün ilk veya son hecesinde iki veya daha fazla sesbirimin kümelenmesiyle oluşturulan, "phonesthemes" olarak da bilinen bu tür ses simgeleri⁸³, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi sembolik olmaktan çok ikonik özellikleriyle yansıtmaktadırlar.

Burada işleyen prensibe göre, *Humpty Dumpty*, *clump*, *hump*, *plump*, *slump* gibi benzer sesleri takip eden ve benzer anlamlara gelen phonesthemes sözcüklerin *-ump* kökünün tekrar edilmesiyle elde edilmiştir. Seslerle duyular arasında içgüdüsel bir bağlantının

⁸³<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/portmanteau-ord?q=portmanteau+word>

kurulduğuna dair ipuçları veren Humpty Dumpty portmanto sözcüğü, anlamı bir nedensizlik ilişkisi içinde değil, doğal olarak yansıtmaktadır. Sözcüklerin içkin anlamları olabilir savının ortaya atıldığı Platon'un *Cratylus* diyalogunda olduğu gibi, sözcüğün yarattığı ses doğal bir anlamla ilişkilendirilmiştir. Buna göre yakalanan kafiyeyle birlikte, Humpty Dumpty, ağır, dolgun ve yekpare anlamında kullanılan anlamsal bir dil ögesine dönüştürülmüştür.

Tablo 6'da Humpty Dumpty portmanto kelimesinin dört ayrı kaynaktan seçilen çevirileri verilmektedir. Tablodaki çeviriler, ismin işaret ettiği anlam ile ismin kendisi arasındaki yapısal benzerliği veya doğal çağrışımı şu şekilde yansıtmışlardır:

Tablo 6: Humty Dumty Çevirileri

Humpty Dumpty	
<u>kaynak</u>	<u>çeviri</u>
1. http://www.gercekalice.com/2016/04/sozcuklerin-efendisi-humpty-dumpty.html	Humpty Dumpty
2. Kıymet Erzincan Kına (2010)	Yumurta Adam
3. Tomris Uyar (1992/2014)	Kumkuma
4. Armağan Ekici (2019)	Hamdi Damdi

Tablo 6'da belirtildiği gibi, ses simgeleri farklı köklerde benzer mânâları temsil eden ses toplulukları olarak Humpty Dumpty sözcüğünü nedensiz bir anlamsal birimden çok işaret etiğine benzeyen ikonik bir dilbilimsel birime dönüştürmüşlerdir. Yukarıda yer alan 1. çeviri örneğinde bu isim olduğu gibi alınırken, 2. kaynaktan Alice'in "yumurta" benzetmesine dayanılarak sessel değil görsel özellikleriyle ikonikleştirilmektedir.

- *And how exactly like an egg he is!' she said aloud...*
(Carroll, [1872] 2009:185)
- *Tıpatıp bir yumurtaya benziyor!" diye bağırdı Alice;..*
(Kına, 2010:491)

Geriye kalan 3. ve 4. kaynaklarda verilen *Humpty Dumpty* sözcüğünün çevirileri benzer ses kategorilerinin her dilde olmadığını vurgulamaktadırlar. Ekici'nin çevirisinde de

görüldüğü gibi, biçimsel ve fonolojik benzerlik sağlanmasına karşın asıl isimle anlam birliği yakalanamamıştır.

Sesbilimsel çevirilemezlik çözümlerinin ikinci ayağını sözcük oyunları ya da ses benzeşmesi durumları oluşturmaktadır. Ferdinand de Saussüre ses-anlam arasındaki ilişkiyi tanımlarken fonolojik ikonikliği resmeden yansıma sözcükleri hariç tutmuş ve bu ilişkiyi bir uzlaşımın ve/veya nedensizliğin uzantısı olarak görmüştür. Buna karşılık, Peirce'a (1931) ve Liszka'ya (1996) göre, gösteren ile gösterilen arasında sembolik olmaktan çok ikonik özellikler bulunmaktadır. Sözcük oyunları ya da ses benzeşmesi durumları gerek sesletimleriyle gerek yazılımlarıyla bu anlamda ikonik çağrışımlar aksettirmekte ve birbirine yakın kullanım alanları bulmaktadırlar.

Sesçil yapısıyla anlam belirsizliğine veya çoklu anlam durumuna zemin hazırlayan sözcük oyunları ya da mecaz, cinas, kinaye gibi söz sanatları, benzer anlam çağrışımları sağlayan ses benzeşmelerinin kaynaklarıdır. Bu retorik dil kullanımları, Roman Jakobson'un çevirilemezlik konusuna işaret ederken altını çizdiği, önemli farkındalıklardandır. Alexander García Düttmann, sözcük oyunları dahil olmak üzere, herşeyin çevrilebildiğini savunmaktadır (1994:32). Jakobson'a göre, sesçil benzerliklerin sağladığı anlamsal ilişkileri yansıtan bu tür dil kullanımları, özellikle şiiri çevirilemez kılmaktadır (1959:238). Bu amaçla bu türden söz sanatlarının şiirdeki çevirilemezlik durumunu incelemek için, ilk olarak Yahya Kemal Beyatlı'nın, *Rindlerin Akşamı* şiirinden bir mısra alıntılanmıştır (Beyatlı, 1974:92):

*Dönülmez akşamın ufkundayız, vakit çok (1) geç;
Bu son fasıldır ey ömrüm, nasıl geçersen (2) geç*

Şekil 13: Rindlerin Akşamı Şiirindeki Sözcük Oyunu

Yukarıdaki alıntıda (Şekil 13) görüldüğü üzere (1) *geç* sözcüğünün eşsesli olmasından faydalanılarak cinas sanatı yapılmıştır. Satırlardaki bu eşsesli sözcüklerin İngilizce'ye çevirilerinde sıfat sözcük sınıfında olan (1) nolu sesteş için, örneğin *late*, ve bir emir kipi olan (2) nolu sesteş için, örneğin *pass by*, eşdeğerlerinin seçilmesi olasıdır. İngilizce (1) *late* ve (2) *pass by* tercihleri, anlamları farklı bu sesteş Türkçe sözcükleri

içerik anlamında olası bir çeviri durumunda karşılaşmaktadır. Ancak şiire has dilin bu retorik yüzü yansıtılmadığı için Julina House'ın şiir çevirisinde gerekli gördüğü içerik-biçim birlikteliği sürdürülemediği olacaktır (1997:48). Ayrıca Catford'un "translation shifts" terimiyle değindiği kaynak metinden erek metne gidiş sürecinde, biçimsel eşdeğerlikten sapma gerçekleşme durumu söz konusudur. Dolayısıyla sessel benzerliğin anlamsal bağlar oluşturduğu ve dilin biçimsel özelliklerinin anlamla bütünleştiği şiirde, Jakobson'un belirttiği gibi, çeviri ancak yaratıcı bir aktarım/değiştirmeye mümkündür savı somut bir hal alacaktır (1959:238).

Çeviriyi akustik bir yanılgı içerisine sokan sözcük oyunu veya ses benzeşmesiyle ilgili çevirilemezlik durumları, reklam dünyasında yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu amaçla seçilen örneklerden biri gıda sektöründen seçilen bir slogan olmuştur. Bir su dağıtım şirketi ürününün reklamında, "Hamidiye denince herkes susar." şeklinde, bir ibare kullanılmaktadır. Sloganda, Rindlerin Akşamı örneğine benzer bir cinas yapılmıştır.

Kaynak: Google

Şekil 14: Hamidiye Sularının Reklamı

Yukarıdaki reklam sloganını ilginç kılan "susar" sözcüğü, Walter Benjamin'in dediği gibi, anlamı yakalamak için çeviriyi bir yankıyı takip etmek zorunda bırakmaktadır (1996:258). Cinas gibi retorik dil kullanımının oluşturduğu bu durumda kullanılan sloganda, susmak (1) (*to keep quiet*) ve susamak (2) (*to feel thirsty*) mastar fiillerinin 3. tekil şahsa göre çekimlerinden faydalanılmaktadır. Ünlü ile biten eylem köklerine geniş zaman eki *-r* eklenerek elde edilmiş bu iki fiilin geniş zamandaki olumlu çekimleri

aynıdır⁸⁴. Eylemin tekrarlandığının bildirilmesinde ve bir kişinin karakter özelliklerinin ya da alışkanlıklarının belirtilmesinde kullanılmaktadır (Hengirmen, 2006:221-222).

Bu yeni biçimiyle *susar* çekimli fiili, fonetik, semantik ve pragmatik bir simbiyotik ilişki barındırmaktadır: hem 1 no’lu hem de 2 no’lu anlamları bünyesinde taşımaktadır. Bu yeni haliyle sözcük “homonymic” bir yapıya dönüşmekte ve sözcük oyunlarının anlam belirsizliğine dayalı doğasını dışarıya vurmaktadır (Attardo 1994:96).

Bu nedenle, *susar* dil ögesinin fonetik seviyede bir, semantik seviyede birden fazla göstereni bulunmaktadır. Olası çeviri durumunda, fonetik düzlemde başlayan anlam belirsizliği, gösterilenin çoklu ve farklı okunmasıyla semantik düzleme taşınacak ve *susar* dil ögesinin İngilizce çevirisi,

(1) [*everyone*] *keeps quiet* veya

(2) [*everyone*] *feels thirsty* tercihlerinden biriyle şekillenerek yapısal düzlemde gerçekleştirilecektir.

Ancak metni tamamlayan diğer dil içi ve dil dışı faktörlerin organik yapıları kaynak metindeki biçimsel niteliklerin çeviriye doğrudan aktarımını engellemiş olacaktır. Bu reklamdaki sözcük oyununun ortaya çıkmasını sağlayacak eksik halka, ancak bağlamsal anlamın yorumlanmasıyla tamamlanacaktır; sözcük oyununun gerçekleştiği bağlamın anlaşılması dünya bilgisi gibi bilişsel bir donanım ile metin içi dilsel ve durumsal faktörler arasındaki uyumla mümkün olacaktır (Delabastita 1993:70-73). Tüm bunlara rağmen Türkçe’den İngilizce’ye yaptırılacak aktarım neticesinde, ortada sesteşlilikten doğan bir cinastan veya fonolojik bir sözcük oyunundan söz edilemeyecektir.

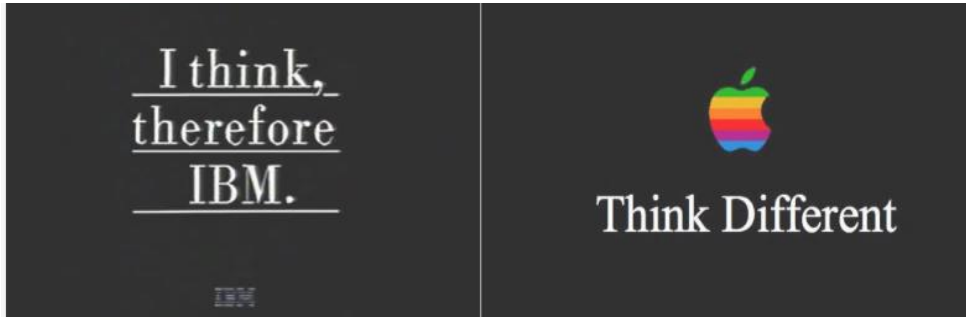
Diğer yandan “herkes susar” retoriğinin geçtiği bu metin, metni oluşturan normların korunması ve metnin anlamsal özünün erek metin dizgesine uyumlu hale getirilmesi için, deyiş kaydırma çeviri stratejileriyle ele alınabilir. Erek dilde bu retoriğe uygun bir eşdeğerlik arayışı anlamına gelen bu çeviri uygulaması, kaynak metnin bıraktığı dilsel izlenimi verebilmek ve biçimi değiştirmemek adına Catford’un dilbilgisel kaymalar (*category shifts*) (1965:73) veya Popoviç’in bünyesel deyiş kaydırma (*constitutive shift*) (1981:157) önerilerinin takip edilmesini gerektirecektir.

⁸⁴ <https://fiilcekimleri.com/fiil/susmak>, <https://fiilcekimleri.com/fiil/susamak>

Bu öneriler uyarınca tek bir sözcükle ifade edilmiş *susar* kaynak dil ögesinin, erek dilde birden fazla dil ögesiyle zorunlu bir temsili söz konusu olacaktır. Türkçe ve İngilizce dil dizgeleri arasındaki farklılıktan kaynaklanan bu zorunlu kaydırmaya göre, *susar* dilsel biriminin yerini alacak dilsel öğelerden biri *turn (one's) water off* dil ögesidir. Bu ibarenin argo bir dil kullanımı bulunmaktadır. Genel anlamda *birinin suyunu kapamak* manasına gelen bu deyimsel fiilin, *birinin havasını söndürmek; birini susturmak; birine ağzının payını vermek* gibi söyleniş tarzıyla ilgili (*phraseological*) anlamları da mevcuttur (2005:722).

Bu aşamada “Hamidiye denince herkes susar.” sloganından elde edilecek çeviri ürünü, “Hamidiye turns everyone’s water off.” şeklinde olacaktır. Böylece yapılan deyiş kaydırmanın bir sonucu olarak, sessel, sözdizimsel, yapısal ve anlamsal değişiklikler kaçınılmaz olacaktır.

Sessal çevirilemezlik durumlarına bir diğer örnek olarak, IBM bilgisayar şirketinin kullandığı, “I think, therefore IBM.” reklam sloganı seçilmiştir. Bu reklamda *paronymy* denilen ses benzeşmesi söz konusudur. Reklam sloganı, *law-low; breath-breathe* kelime çiftlerindeki gibi, *eşköklü* ve *benzer* sesli biçimbirimlerden faydalanılarak üretilmiştir (Attardo, 1994:110-11):

Kaynak: <https://www.nucreative.co.uk/post?slug=why-rebrand>

Şekil 15: IBM Reklam Sloganı

Steve Jobs’un biyografisinde de yer alan bu reklam sloganı (Becraft, 2017:115) içerdiği sözcük oyunuyla Descarte’in “Düşünüyorum, öyleyse varım.” ilkesini yansıtırken, *IBM* ile *I am* arasındaki dilbilimsel ilişki, “paronymy” terimiyle açıklanmaktadır (Dienhart, 1998:109; Delabastita, 1996:128).

Burada gerçekleştirilen eğretilime söz sanatının anlaşılmasına yardımcı olan ses ve yapı düzeyindeki dil öğelerinin, Türkçe'ye olası çevirilerinde, aynı etkiyi verme noktasında beklentiyi karşılayacağı şüphelidir. Göstergibilimin çevrilemezliğe bakışı açısından göre, gönderimsel, edimsel ve dil içi olmak üzere üç anlam kombinasyonunun, erek dil göstergesi içinde uyuşmasının gerekliliği (Gorlée, 2004) ve bu olasılığın söz konusu Türkçe çevirisi için bir akronimde gerçekleşmesinin düşük olması, bu şüpheyi kuvvetlendirmektedir.

Özellikle şirket isimlerinde başvurulan akronime dayalı sözcük oyunu, buradaki örnek uygulamayla *IBM*, “International Business Machines” anlamsal açılımından daha fazla tanınmaktadır ve günlük hayatta bu akronim haliyle kullanılmaktadır. İki dile ait ses dizgelerinin taşıdığı farklı özellikler nedeniyle, söz konusu akronimin “Uluslararası İş Makinaları” şeklinde anlam açımına dayanarak, *UİM* şeklinde Türkçe grafolojik bir dizgeye dönüştürülmesi, bu nedenle ilk etapta markanın geniş tanınırlığına, bir anlamda bağlamsal anlamına ters düşecektir.

Bu genellemeye ilave olarak, Catford'un sınıflandırdığı fonolojik ve grafolojik düzeyler arası çeviri kısıtlamalarına göre (1965:53), *IBM* dil ünitesinin İngilizce'den Türkçe'ye fonolojik aktarımı imkansızdır. Türkçe'de grafolojik biçimi aynı tutulan *IBM* dil ünitesinin /aɪ.bi:'em/ şeklindeki İngilizce fonolojik biçiminin, Türkçe fonolojik dizgede /i:be'me/ olarak sesletilmesi hem biçimsel eşdeğerliği hem de sözcüğün taşıdığı evrensel anlamı dışa vuracak bağlamsal eşdeğerliği karşılamaktan uzak kalmaktadır.

Bu sloganda sınırlı kalmamak şartıyla, söz oyunlarının dilsel uygunlukları yanında anlaşılmasını sağlayacak bağlamsal durumların da uyumlu olması gerekmektedir (Delabastita, 1993:70). Sloganın sadece biçimi korunarak aktarılma durumu, iletideki sanatın, diğer tüm organik dilsel ve dil dışı bileşenleri anlaşılmadan, hem diller arası hem de dil içi bir bütün halinde görülmesi için yeterli olmayacaktır. Bu durumda dilin yapısal, sözdizimsel, anlamsal ve edimsel kutbunun diğer uçtaki görsel ve işitsel dil öğeleriyle birleşmeden, bir başka ifadeyle dil dışı dünyaya bağlayacak sesletimin ve bilişimin arayüzleri dikkate alınmadan, dilin sembolik doğasıyla nelerin işaret edildiği algılanamayacaktır.

Sessel çevirilemezlik durumlarıyla karşılaşılan bir diğer mecra, gazetelerdeki başlık ve/veya altbaşlık kullanımlarıdır. Okurun dikkatini çekmek ve sunumu ilginç kılmak için başvurulan ses oyunları, 28.02.1996 tarihli ilgili haberin *Wrong Day For A Government Leek* söz dizimiyle sunulan altbaşlığında görüleceği gibi, sözcüklerin benzer sesletimlerinden doğacak mizahi çağrışımları yardımıyla, anlam belirsizliklerine yol açmaktadırlar. Bu örnekte *leek* (pırasa) sözcüğünün homofonik özelliğinden yararlanılarak bir söz sanatı icra edilmektedir.

Kaynak: <https://www.independent.co.uk/news/uk/diary-5626532.html>

Şekil 16: Gazete Altbaşlıklarında Sözcük Oyunu

Kategorik olarak hiçbir değişikliğin yapılmadığı buradaki sözcük oyununda, farklı grafolojik dizime fakat aynı fonolojik dizgiye sahip *leek* (pırasa) dil ögesinin öncelikle sessel biçiminin bulunduğu bağlamda yarattığı beklentiden faydalanılmaktadır. Bu altbaşlığın içeriğine göre, Galler Devlet Bakanı William Hague, parlamento içi yayınlanan *House Magazine* için kaleme aldığı makalesinde, Aziz David Günü (*St David's Day*) olarak bilinen bir bayramın kutlanış tarihini, 1 Mart yerine yanlışlıkla 26 Şubat olarak dile getirir. Gazetede ki bilgilendirme yazısının tamamında *leek* dil ögesine ve yerine kullanılması yönünde beklentiye neden olan eşsessli *leak* (sızıntı veya bilgi ya da sızmak veya sızdırmak) sözcüğüne bir kez bile yer verilmemesine rağmen, sessel ve anlamsal dayanağı olan bir sözcük oyunu gerçekleştirilmiştir. Ayrıca *leek* sözcüğünün sessel çağrışımı üzerinden burada gerçekleştirilen söz sanatı, pırasanın Galler'in ulusal simgelerinden biri olduğunu⁸⁵ ve parasının üzerinde sembolize edildiğini bilmek gibi, ilgili okurun kültürel bilgisini de içine katan bir sözcük oyununu temsil etmektedir.

⁸⁵ <https://www.1sttheworld.com/blogs/news/why-is-the-leek-a-national-symbol-in-wales>

Kaynak: <https://www.changechecker.org/coin/20/round-1pound-Wales-Leek.aspx>

Şekil 17: Bir “Pound” ve Galler’in Ulusal Simgelerinden “Pırasa”

Fonolojik ve semantik özellikleriyle çoklu anlamlar taşıyan *leek-leek* sözcükleri bu gazete altbaşlığında bir söz sanatının gerçekleştirilmesi için kullanılmıştır. Bu sözcük oyununun hedeflenen sessel ve anlamsal etkinin korunarak, Türkçe’ye aktarılması kültürel faktörlerin de hesaba katılımıyla bazı düzeysel ve dilbilgisel kaymaları zorunlu kılacaktır.

Pek çok şaka ve espiyiye malzeme veren bu tür söz sanatları⁸⁶, bulunduğu kültürel, politik ve sosyal şartlara bağlı olarak değerlendirilmektedir (Chiaro, 1992:15). Bir diğer önemli nokta, her türlü bilişsel deneyimin çevirilebildiğini savunanlardan biri olan Roman Jakobson’un, sözcük oyunlarının çevrilemezliğine yönelik tesbiti, buradaki örnekle doğrulamaktadır (1959:234-238).

Ayrıca, sesletim biçimleri /li:k/ şeklinde aynı olan *leak* ve *leek* dil göstergeleri, *langue-parole* çiftinin hem edim (*performance*) hem de edinç (*competence*) kısımlarında göstereni aynı fakat gösterileni farklı olan bir gösterge oluşturacak şekilde birleşmektedirler. Olası çeviri durumunda, sözcükler arası homofonik ilişkiler taşıyan bu iletinin, içerik olarak Türkçe’deki söz sanatıyla örtüşmesi, gösterenler arası fonolojik düzeydeki farklılıklar nedeniyle ancak kısıtlı bir çeviriye, daha açık bir ifadeyle sadece sessel düzeyden deyimsel düzeye gerçekleşecek bir çeviri kaymasına imkan tanıyabilir.

⁸⁶ <https://www.filozofunyolu.com/aristoteles/aristotelescilik/>

3.1.2. Sözcüksel Çevirilemezlik Durumları

İngiliz yazar Walter Bagehot *The English Constitution* adlı eserinde yeni şeylerin eski sözcüklerle ifade edilmesini dilin geleneklere bağlamaktadır:

Language is the tradition of nations; each generation describes what it sees, but it uses words transmitted from the past. Dil ulusların geleneğidir; her nesil gördüklerini tanımlar, fakat geçmişten aktarılan kelimeleri kullanır.)
(Bagehot, 2001:3)

Çeviriyi zorlaştıran sebeplerden birini dillendiren Bagehot, bu betimlemesinde geçmişten günümüze gerçekliğini yitirmekte olan veya yitirmiş sözcüklere, yenilenen İngiliz anayasasında yer verilmesini eleştirmektedir. Bu eleştiride vurgulanan tezata göre önceki nesillerden devralınan eski sözcükler yeni bir oluşumda kullanılmaktadır. Buna göre, dilin belli anlamları seçip korumakta ve bunu sözcükler vasıtasıyla yapmaktadır.

Sözcüklerle nesnelere arasında bir benzerliğin olup olmadığı tartışması dil-dünya arasındaki bağın nedenli veya nedensiz olduğuna dayalı bir tartışmadır. Bu tartışmaya göre, dil göstergelerini “nedensiz” (*arbitrary*) sayan Saussüre’cü görüş ile gösterilen arasındaki bağın nedensiz sayılamayacağını öngören Platon’cu görüş ayrılmaktadır. Kavramın göstergesi olan isimlerin nesneyi gerçek anlamda tasvir edip etmediğini, *Cratylus* diyalogunda olduğu gibi, sistematik bir biçimde tartışan Platon için (*Cratylus*, 435d) ve dilin dünyasal olguları resmettiğini söyleyen Wittgenstein için (1922:1.1), anlam değil ad kullanımları, bir başka ifadeyle sözcükler uzlaşımalsdır.

Kelimelerle nesnelere arasındaki ses-anlam ilişkilerinin doğal olduğu görüşüne karşın, Saussüre’ün bu ilişkinin keyfilliğini, bir başka ifadeyle dilsel göstergenin nedensizliğini savunmaktadır (1985:73). Buna göre tartışma iki ayaktan yürütülmektedir. Dilin işaret ettiğine benzemediği (*symbolicity*), daha açık bir ifadeyle nesnelere bir nedene bağlı kalmaksızın gönderimde bulunulduğu dilin nedensizlik ilkesi, tartışmanın birinci ayağını oluşturmaktadır. Tartışmanın ikinci ayağında, dilin işaret ettiğine benzediği (*iconicity*), başka bir deyişle gösteren ile gösterilen arasındaki doğal bir benzerliğin

kurulduğu ve dünya algılarının da bu benzerliğe dahil edildiği dilin doğal olduğu görüşü vardır. (Fischer & Müller, 2003:46).

Bu noktadan hareketle dilsel göstergenin nedensizliğini ve anlam katmanlarını barındıran sözcüksel çevirilemezlik durumunu göstermek için, Arapça *hilal* /hilæl/ sözcüğü seçilmiş ve sözcüğün İngilizce'deki *crescent* /kres.ənt/⁸⁷ karşılığı incelenmiştir. Türkçe'deki ödünç kelimelerden biri olan *hilal* kelimesi, yansıttığı ortografik ve fonetik benzerlikler nedeniyle Türkçe'de yalancı eşdeğerlilik konumundadır ve Arapça'daki anlamından farklı bir kullanıma sahiptir. Aşağıda (Şekil 18) ayın evrelerinin isimlendirilmesinde *hilal* ve *crescent* kelimelerinin hangi safhaları işaret ettiğini göstermek için paylaşılmıştır:

ayın evreleri	1 1 günlük ay	2 3-4 günlük ay	3 7 günlük ay	4 10-11 günlük ay	5 14-15 günlük ay	6 21-22 günlük ay	7 25-26 günlük ay	8
Arapça		<i>hilal</i>			<i>badr</i>	<i>kamer</i>		
İngilizce	<i>new</i>	<i>waxing crescent</i>	<i>first quarter</i>	<i>waxing gibbous</i>	<i>full</i>	<i>waxing gibbous</i>	<i>third quarter</i>	<i>waning crescent</i>
Türkçe	<i>yeni ay</i>	<i>ilk hilal</i>	<i>ilk dördün</i>	<i>ikinci dördün</i>	<i>dolunay</i>	<i>üçüncü dördün</i>	<i>son dördün</i>	<i>son hilal</i>

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hilal>; <https://www.timeanddate.com/astronomy/moon/phases.html>; <https://starinastar.com/moon-phases-names-an-easy-way-to-remember/>; <https://sozluk.gov.tr/>

Şekil 18: Ayın Sekiz Evresi

Arapça'daki anlamına göre *hilal* kelimesi, ayın ilk üç gecesinde aldığı yay biçimini adlandırmak ve doğacak yeni aya işaret etmek için kullanılmaktadır. Sözcüğün İngilizce'deki karşılığı *crescent*, ayın ilk ve son çeyreğindeki safhaları resmeden geometrik bir şekli işaret etmektedir (Kashgary, 2011:51). Bu nedenle *hilal* ve *crescent* sözcüklerinin kültürel, işlevsel, dini ve kavramsal gibi eşdeğerlilik türleri bakımından birbirlerine eşdeğer kabul edilmeleri, evrensel düzlemde bazı çeviri sorunları

⁸⁷Eski Fransızca'da *creissant*, *croissant*, Modern Fransızca'da *croissant* ve Latince'de *crescentum* grafolojik formlarının *crescent* sözcüğüyle etimolojik ilişkisine göre Hint-Avrupa dil sınıfında *ker-* kökünden gelmekte ve *ortaya çıkmak*, *şişmek*, *dolmak*, *büyüme* veya *kuvvetlenmek* gibi anlamlar taşımaktadır.

[?ref=etymonline_crossreference#etymonline v 53176](https://www.etymonline.com/word/*ker-?ref=etymonline_crossreference#etymonline_v_53176), https://www.etymonline.com/word/*ker-

Erişim tarihi:28.03.2020

doğurabilir (Ghazala, 2002). Bu anlamda Roman Jakobson'un, "göstergesi olmayan gösterilen yoktur" ifadesine göre ortaya, yine kendisine ait, "anlam işaret edende değil işaret edilende saklıdır", şeklinde bir anlam okuması çıkmaktadır (1959:232⁸⁸).

Dilin sembolik doğası ve anlamın farklı yorumlanması, birbirlerine kültürel anlamda uzak dil çiftleri arasında, söz konusu *hilal* ve *crescent* çevirilerinde olduğu gibi, bir çeviri güçlüğü olabilmektedir. Söz konusu bu dil göstergesindeki göndergesel, edimsel ve diliçi gibi anlamın ara yüzlerinin örtüşmemesi, bu çeviri güçlüğünün nedenlerinden biridir; dilsel göstergenin anlam içeriğinin anlaşılması engellenmektedir.

Çeviri sürecinde korunması gereken dil içi bağlamda, iki dil çifti arasındaki ilişkileri nitelenmek için, bağlama bağlı olmayan sabit ve tek anlamlı bir eşdeğerlik sağlanmaktadır. Göndergesel içerik, yani düz anlam bağlamında *hilal* sözcüğü kaynak dilde ayın oluşum evrelerinden sadece ilk safhasına işaret etmektedir. Hedef dildeyse *crescent* sözcüğü ayın oluşum evrelerinden ilk ve son safhalarındaki geometrik şekle gönderme yapmak için kullanılmaktadır. Bu anlamda göndergesel içerik tek bir eşdeğerliğe indirgenmiştir.

Bununla birlikte iki sözcük arasında farklı dünya görüşlerinin yansıtılması söz konusudur. Kültür, tarih ve din gibi sosyal ayrışmalara dayalı bu farklı dünya algıları yüzünden anlamsal içeriklerin ve ilişkilerin farklı tanımlandığı edimsel düzlemde, erek okur üzerinde çeviri yoluyla aynı etkinin yaratılması güçleşmektedir. Böyle durumlarda eşdeğerlik seviyeleri arasında bir tercih yapılması, gösterge ile göstergeler arası içeriklerin ve ilişkilerin nitelendirilmesini zorlaştırmaktadır (Şveytser, 1973:268).

Saussüre'nün *langue* diye adlandırdığı dil sisteminde, *hilal* ve *crescent* sözcüklerinin bir değeri vardır. Sözcüklerin bir başka dil sisteminde anlamlandırılmalarıyla, Saussüre'nün *parole* dediği, dilin fiili kullanımı gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan, erek dil göstergesi içinde işaret edilen nesne ile adı arasındaki ve kavramın kendisiyle işitimi imgesi arasındaki birliktelik, dilin telkin yoluyla kullanılmasına, daha açık bir ifadeyle tarihselliğine bir örnek teşkil etmektedir (Saussüre, 1959:72). Nesneyi adlandırmak için

⁸⁸ Alıntının İngilizcesi: "There is no signatum (meaning) without a signum (a linguistic sign).

yapılan isim seçimi, bu anlamda nedensiz bir ilişkiye dayanmaktadır. Bu nedensizlik, seçimlerini geleneklere dayandıran bir tarihsellik içermektedir (Saussüre, 1959:74).

3.1.3. Sözdizimsel Çevirilemezlik Durumları

Karmaşık düşünce ve fikirlerin ifade edilebilmesi için bir iletişim aracı olarak kullanılan dil, kendi sisteminde, Noam Chomsky'ye göre, bozuk-yapılı dil kombinasyonlarının oluşumuna izin vermez; ama dilbilgisel sınırlamalara rağmen dilin üretken özelliği, cümlelerin yüzeysel yapıda birbirlerinden farklı veya birbirleriyle benzer görünme durumlarında ezber bozabilmektedir.

Chomsky'nin dönüşümsel ve üretici dilbilgisinde genellikle ikili karşıtlıklarla anılan yüzeysel yapı ve derin yapı terimlerinden derin yapı anlamı ve yüzeysel yapı biçimi temsil etmektedir. Biçimin gizlediği derin yapıda anlamın yorumlanmasını belirleyen diğer bütün dilsel öğeler başka yüzeysel yapıların kaynağı olabilirler. Bu noktada bu tek derin yapının başka yüzeysel yapılara nasıl dönüştüğünü ancak dilbilgisi kuralları açıklayabilmektedir.

Derin yüzeyde temsil edilebilmesi birden fazla dilbilgisel yapıyla mümkün olan bir cümlenin, yüzeysel seviyede tek bir dilbilgisel yapıyla ifade edilmesi,

- *Visiting relatives can be boring.*

cümlesinde olduğu gibi a) *ziyaret etme eyleminin* ya da b) *ziyaret eden kimselerin* sıkıcı olabileceği şeklinde olası iki ayrı anlam taşıdığından, sözdizimsel anlam belirsizliğine yol açmaktadır.

Bu tür sözdizimsel anlam belirsizliğine yol açan yapılardan biri “garden path” cümle durumlarıdır. Türkçe dil yapısında bulunmayan fakat İngilizce dil sisteminde kullanılan garden path uygulamalarında, daha doğrusu çözümlemelerinde düşülen yanılgı, cümlenin tamamen anlaşılmadan çevirilmeye çalışılmasıdır.

Bir garden path cümle, karmaşık olduğu kadar esas yapısı,

- *Time (1) flies (2) like (3) an arrow (4).*

cümlesinde olduğu gibi, basit bir önermeden oluşabilmektedir. Dilbilimde garden path cümleye örnek vermek için sıklıkla kullanılan bu ifade, içerdiği sözdizimsel anlam belirsizliği yanında, cinas gibi kelime oyunlarına da zemin hazırlamaktadır. Basit yapısına rağmen bu garden path cümle içinde 2 no'lu dil ögesinin, fiilden isim öbeğine kayarak, cümlenin öznesi olması ya da 3 no'lu dil ögesinin edat (*preposition*) işlevinden fiil konumuna kaydırılması olasıdır. Böylece cümle diziminde her defasında yeni bir figürasyon ve dolayısı ile yeni bir anlatım ve yeni bir içerik düzlemi oluşacaktır.

Daha çok yüzeysel yapıda anlam belirsizliklerine yol açan garden path cümle türleri, en azından yanlış dizimsel (*syntagmatic*) ve anlamsal çağrışımlara sevk ettirdiklerinden, çevirilemezlik durumlarına sebep olabilmektedirler. İngiltere menşeli *The Telegraph* gazetesinde Hannah Furness imzalı makalenin *Shakespeare read in Elizabethan accent reveals 'puns, jokes and rhymes'* başlığı böyle bir dizim içermektedir ve dolayısıyla bu türden bir çevirilemezlik durumu söz konusu olmaktadır:

Kaynak: <https://www.telegraph.co.uk/culture/theatre/william-shakespeare/10372964/Shakespeare-read-in-Elizabethan-accent-reveals-puns-jokes-and-rhymes.html> (11.10.2013)

Şekil 19: The Telegraph'daki Makale Başlığı

Söz konusu gazete başlığını oluşturan *Shakespeare read in Elizabethan accent reveals 'puns, jokes and rhymes'* cümlesi, “garden path” özellikli dilbilgisel bir durum içermektedir. Aşama aşama yürütülmesi gereken çözümlene, tüm olası dizilerden (*paradigma*) dilbilgisel kurallara uygun yapılan seçimlerin bir araya getirilmesini içermektedir. Çözümlene “tanıdık” bir dizim (*syntagma*), daha açık bir deyişle kabul gören bir anlam kombinasyonu oluşturulana kadar devam etmektedir.

Buna göre, bu cümledeki anlam belirsizliğinin temelinde yüzeysel yapıda örtüşen iki dilbilgisel dizimin var olması yatmaktadır. Cümlede hem *read* hem de *reveals* eylemleri bulunmaktadır. Cümledeki konumları gereği, her iki eylemin de özne işlevli *Shakespeare* adı tarafından gerçekleştirileceği algısı verilmektedir. Bu çizgesel sıralamada *Shakespeare* isminden hemen sonra gelen *read* dil ögesi, SVO söz dizimini çağrıştırmakta ve *Shakespeare* ismiyle buluşulan noktada bir anlam belirsizliği oluşmaktadır. Cümledeki anlam potansiyelini kısıtlayan bu yanılgıyla oluşturulmuş ilk dizimde, dilbilgisel öğeler arasındaki ilişki bağlamında, anlam belirsizliği ve/veya anlatım bozukluğu kaçınılmaz olacaktır. Böylece okur veya dinleyici kendini, *garden path* cümlelerin ima ettiği gibi, “sonu çıkmaz bir sokağa çıkan” bir anlam çözümlemesinin içinde bulacaktır.

Özne ile *in Elizabethan accent* söz öbeği arasındaki konumu gereği, geçmiş zaman kipindeki *read* dil ögesi, cümledeki fiili farz edilmektedir. Aslında düzensiz fiil grubundan geçmiş zaman ortacı olan *read*, *Shakespeare* adını bir sıfat gibi (ardıl niteleme) nitelemektedir. Çözümlemenin bundan sonraki aşamasında başlangıçtaki yanılışmanın giderilmesi için, “geri-iz” sürülme ve üçüncü tekil-kişî geniş zaman kipi çekimli *reveals* fiilinin cümledeki ana fiili olduğu belirlenmektedir. Böylelikle görünür kılınan söz dizimine göre, bu *garden path* cümledeki okuması şu şekilde yapılmalıdır:

- *Shakespeare that is read in Elizabethan accent reveals 'puns, jokes and rhymes'.*

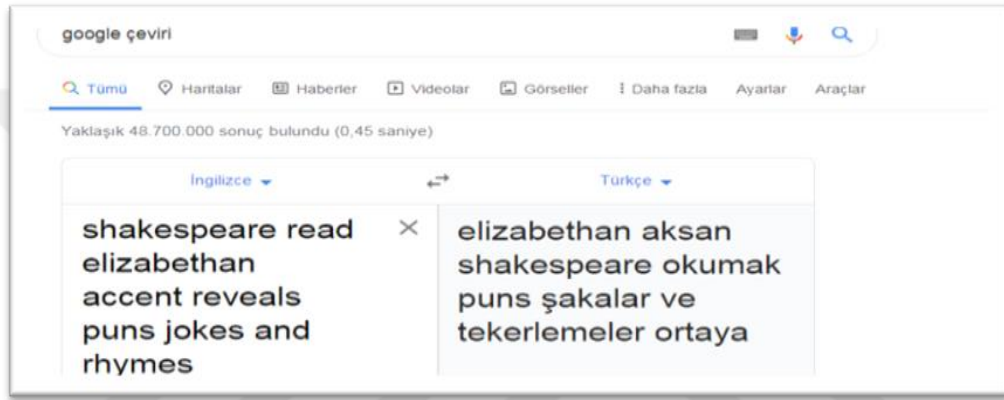
Buradaki anlam kısıtlamasının aşılmasına yardımcı olacak dilbilgisel edinçle ifade edilebilen belli dilbilgisel birikime göre, her dilsel öge verilen bağlamda kendini göstermemektedir ve her birim, burada söz konusu *read ve reveals* dil öğeleri gibi, dizisel eksenindeki yer değiştirme parametrelerini etkileyecek kendine özgü sentaktik özelliklere sahiptir.

Esas itibarıyla tamamen dilbilgisel kurallara uygun böyle bir cümle okuyucusuna veya dinleyicisine ilk etapta aksini düşündürmüş ve takip edilen süreçte birtakım dilbilgisel faktörlerin dikkate alınmasıyla anlam belirsizliğinden kurtarılmıştır. Bu yeni anlatım

düzleminde cümlenin, yine benzer faktörlere bağlı kalınarak aşağıdaki şekilde çevrilebilmesi mümkündür:

- *Elizabeth dönemindeki aksanıyla okunan Shakespeare cinas, nükte ve kafiyeyi açığa çıkarıyor.*

Ancak 01.04.2020 günü saat 20.40'ta google çeviri bilgisayar uygulaması aynı cümle için aşağıdaki çeviri sonucunu vermiştir:

Kaynak: Google Çeviri (01.04.2020)

Şekil 20: The Telegraph'daki Makale Başlığının Google Çevirisi

Kaynak dildeki ifadeyle uyumsuz, tutarsız veya tamamıyla anlaşılmaz bu Google çevirisi, çeviride karar alma mekanizmasındaki süreçlerin değişmeyen bir manifestosudur. Önce kaynak metin anlaşılacak (kültür), sonra anlam aktarımı sözcüksel, sözdizimsel ve edimsel düzlemde gerçekleştirilecek ve son erek dil normları doğrultusunda okunabilirlik, uygunluk ve yeterlilik kıstasları değerlendirilecektir (Hatim ve Mason, 1990/1993:21-22). Kaynak metnin anlaşılmasından erek metnin değerlendirilmesine kadar uzanan çeviri süreci bir bütün olarak ele alındığında, sözdizimsel belirsizlik durumlarının iki çeviri mekanizması arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktadır. Bu fark, dizisel eksenindeki seçeneklerin dizimsel ekseninde nasıl birleştirileceği kararlarının verilmesiyle ilgilidir.

3.1.4. Metinsel / Söylemsel Çevirilemezlik Durumları

Çeviri, bir yorum etkinliği olması yanında (Göktürk, 1979:163), metnin anlamla birlikte nasıl kurulduğunu ve dilsel işleyişin metni bir bütünlük içinde nasıl tuttuğunu yanstırmaktadır (Hatim ve Mason,1990:192). Kaynak dile ait metin içi dilsel yapıların erek dile transferleri, ses, söz, sözcük ve tümce düzeylerinde belli güçlükler çıkarmaktadırlar. Bu güçlüklerin dereceleri, farklı dil tipolojilerine bağlı olarak, değişebilmektedir.

Diller arası farklılıklar nedeniyle çevirilemezlik olgusuyla karşılaşılmasını kaçınılmaz gören J. C. Catford, bütün diliçi ve dildışı faktörleri hesaba katarak, bir metnin çevrilebilirliğini iki eksen üzerine oturtur. İlkinde, söylemin bir metin olarak ya da metnin bir söylem olarak çevrilemeyeceğini ileri sürer. İkincisinde kaynak dildeki fonolojik ve grafolojik bir dizge erek dildeki dilbilgisel ve sözcüksel bir dizgeye çevrilemezliğini savunur. Catford'a göre metinsel eşdeğerliğin sağlanabilmesi için, iki dil sahip oldukları özellikler bakımından ortak bir zeminde buluşmaları gerekmektedir.

Micheal Halliday ve Ruqaiya Hasan, bu ortak zemini, söylem alanı, söylemin katılımcıları ve söylemin biçimi şeklinde metni tutarlı kılan optimal bir bağ içerisine oturtmuşlardır (1976:30). Dilbilim odaklı metin çözümleme tasarımının yansımaları olan bu tür yaklaşımların en önemli özelliklerinden biri, metnin bir “bağlaşıklık” (*cohesion*) içinde nasıl algılandığının incelenmesidir. Baker'ın metnin yüzey dokusunu oluşturduğunu söylediği bağlaşıklık ya da cohesion (1992:218) için Halliday ve Hasan, metnin analizinde yol gösterici gönderim, değiştirim, eksilti ve bağıntı gibi bazı dilbilgisel gönderim öğeleri önermektedir (1985:31-32).

Metiniçi zaman ve yer gösterimleri dışında mantıksal ilişkilerin tanımlanabilmesi ve gönderimsel bağlaşıklığın sağlanabilmesi için bir takım “gösterici sözcüklere” (*deictic words*) ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlanan dilbilgisel bağlaşıklığı van Dijk, bilgi akışının devamlılığı açısından, metnin okunabilirliği ve anlaşılabilirliği ile yakından ilişkili bulmaktadır (van Dijk, 1985). Buna karşılık Michael Krausz, anlaşılabilirlikle çevrilebilirlik arasındaki dokusal benzerliklere dikkat çekmesine rağmen, bir metnin anlaşılabilir olmasının o metnin çevrilebilmesi için yeterli olmadığı tespitini yapmaktadır (2007:68).

Bu tespit, konuşmacının niyetinin ne olduğunu anlaşılmadan dilin anlaşılamayacağını söyleyen John Searle'in tespitiyle beraber okunduğunda, söylemin geçtiği arka alan bilgisinin, çeviri dile hakim olmak kadar önemli ve gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Anlamın çözümlenmesinde etkin olan arka alan bilgisinin paylaşılması esasına göre, yazılı ve sözlü tüm metinlerin çeviri sürecinde doğal olarak etkilenmeleri söz konusudur.

Metin çevirilerinde söz konusu olan bir diğer durum, okurun/dinleyicinin yönlendirilmesiyle ilgilidir. Söylemdeki katılımcıların art alan bilgisi dahilinde ve içinde buldukları kültürel uzlaşımın imkan verdiği ölçüde taraflar arasında gerçekleşen etkileşim, edimbilim disiplini içindeki söz edimleri penceresinden bakıldığında, dilin kullanımı esnasında yapılan dilsel tercihlerin birer uzantısıdır (Yetkiner, 2009:33-34).

Dil kullanımının belirli bildirişim durumları ve belli metin türleri çerçevesinde gerçekleştiriliyor olması, bu tür dilsel tercihlerin, hedeflenen amacın iletilme şeklini doğrudan etkileyebilmektedir (Ayata, 2005:61). Burada söz konusu olan durum, metnin oluşum sürecinde yapılan dilsel seçimlerin, değişik bakış açılarının ve farklı düşüncelere sahip olmak gibi, dil dışı unsurların dilin kullanımını şekillendirmesidir (Yetkiner, 2009:26-27). Tüm bunlara ek olarak yazılı metne ait parçalar üstü ve bürünsel (*prosodic*) bazı dilsel özelliklerin sözlü metinde temsil edilememesi durumları mevcuttur (Palmer, 1981:150).

Bir anlamda amaçlanan anlamın her iki dilde az çok sabit kalmasına rağmen, anlamın iletilme şeklinin ve anlamı ileten biçimsel vasıtaların çeşitliliğinden dolayı, ortaya bazı çeviri zorlukları çıkmaktadır. Türkçe ve İngilizce gibi birbirinden farklı diller arasında bu durumlarla oldukça fazla karşılaşılmaktadır. Bu tür çeviri zorluğuna ilişkin aşağıda anonim bir fıkra verilmektedir:

İçki içerken yakalanmıştı. Hem de Ramazanda. Derhal şeriat mahkemesine götürüldü. Kadının huzuruna çıkarıldı. Kadı sordu: *İçki kullanır mısın?* Adam, mest ve mahmur, kadıya şu haklı suali sordu: Sağ olun! - *ikram mı edeceksiniz?* (Malone, 2016:6).

Caught drinking. Even worse on one Ramadan day. Immediately taken to the sharia court. Brought into the presence of the Muslim judge. The judge asked: *Do you drink alcohol?* The man, enchanted and bleary-eyed, asked the judge this sensible question: Cool! - *will you offer some?*

Kaynak: Malone, 2016:6

Şekil 21: Edimsel Çözümleme İçin Seçilen Anonim Fıkra

Bu anonim fıkranın erek okur üzerinde kaynak okur üzerinde bıraktığı etkiyi yaratması, fıkradaki basit bir bilgi sorusunun (*İçki kullanır mısın?*-*Do you drink alcohol?*) edimsel anlamda bir teklif olarak algılanmış olduğunun anlaşılmasına bağlıdır.

Kaynak dilde, diliçi bağlamda arka plan bilgisi fıkranın anlaşılması için bir farkındalık oluşturmaktadır. Ancak bu farkındalıkla, diller arası çeviri edimi boyutunda, benzer iletişim koşullarını sağlanabilecektir. Bu fıkranın çevirisinde dilbilimsel yapıların ve dizgelerin yanı sıra dilsel tercihleri derinden etkileyen dini ve kültürel bir boyut da söz konusudur. Fıkradaki bu bilgi sorusu tüm bu bağlamların vurgusuyla verilmektedir. Bu nedenle söylem kuramının bir yaklaşımı olan bu düzlemde, okurun veya dinleyicinin dünya bilgisinin dilin kullanılmasına ve yorumlanmasına yön vermesi beklenmektedir.

Sonuç olarak gerçekleşmiş bir çeviri durumu söz konusudur. Çeviride dilin sistematiğiyle “cohesion” sağlanmıştır; ancak metnin bağdaşık kılındığı edimsel düzlemde “coherence” için, dil-dışı faktörlerin hesaba katılması gerekmektedir. Bu anlamda çeviride “şeriat mahkemesi” kavramını karşılamak için “the sharia court” veya “the Muslim judge” gibi iki farklı ibarenin eklenmesi bir çeviri stratejisi olarak kullanılmıştır. Böylece metinsellik ölçütlerinden bilgisellik şartı yerine getirilmiştir.

Biçim ve içerik olarak koşut metindeki durumu ifade etme çabasıyla metinlerarası tutarlılık gözlemlenmektedir. Çeviri skopusuna göre metnin yazılış amacıyla uyumlu sayılabilecek bu tür çeviri uygulamalarına rağmen, metnin okuyucusunun durumuyla uyumunu çeviriye yansıtacak bir üst-dil eksikliği hissedilmektedir. Bu anlamda metnin

kabul edilebilirliğinin sorgulanabilir olması, varlık sebebi olduğu metnin amacı, bağlaşıklığı ve bağdaşıklığı gibi diğer ölçütlerin de sorgulanmasını zorunlu kılacaktır.

Çeviri metnin, kaynak metinle *cohesion* ve *coherence* açısından örtüşmediğini gösteren bir başka çevirilemezlik durumu için, Amerikalı ruhdilbilimci Tom Scovel'ın aktardığı, bir anekdot paylaşılmıştır (Scovel, 2001:43). Alıntıya göre, Profesör Eleanor Jordan, Japonya'ya olan seyahatlerinden birisinde, kaldığı hotelin uyandırma servisinden bir hizmet talep eder. Jordan ertesi sabah, kendisini uyandıran kişiden şöyle bir çağrı duyar:

- “Your time has come!”

Telefondaki bu çağrı, kaynak alıcı için “(senin için) ölme zamanı” şeklinde bir yananlamsal ifade içermektedir. Bu nedenle söz konusu iletişim ortamında, tarafların dili kullanma ve yorumlama çabaları için yanlış anlama veya iletişimsizlikle sonuçlanma riski doğmuştur. Kaynak metinden yola çıkılarak yüzey yapıda sağlanan *cohesion*, erek metnin derin yüzeyindeki *coherence* ile örtüşmemiştir.

Anonstaki dil kullanımının, dizimsel anlatım süreci bakımından İngilizce'de düzanlamsal bir karşılığı bulunmaktadır. Buna rağmen, dizisel anlamlandırma düzleminde, sözcük seçimi ve biçimsel düzlem açısından, edimsel eşdeğerlilik yakalanamamıştır. İletinin yananlamsal değerlendirilmesine bakıldığında, sağlanamayan *coherence* durumuna, iletiyi gönderenin niyetini aktaramaması neden olmuştur. Bu anlamda metinsellik ölçütlerinden “amaçlılık” (*intentionality*) şartı yerine getirilememiş ve okurla amaçlanan ilişki kurulamamıştır.

Scovel, anadili İngilizce olan bir konuşurun kastedilen anlamı iletebilmek için, “It's time to wake up” veya “Good morning.. This is your morning wake-up call” gibi sözdizimlerinden birini tercih edeceğini söylemektedir. Bu tespitlere göre, edimsel dil kullanımının ihmal edildiği bir çeviri metin kurgusunda, anlamı belirleyecek bir üst-dilin eksikliği hissedilmiştir. Bu eksiklik, iletişimi yani çeviriyi dilbilgisel bir aktarımla sınırlayacağından, edimbilim bağlamında niyetin aktarılamamasına, dolayısıyla metinsel çevirilemezliğe yol açmıştır.

Görüldüğü üzere, dilin günlük kullanımında geçerli olan iletişim amacını tek başına dilin sistematik yapısına bağlamaya çalışmak anlamın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu tespite ek olarak aşağıda verilen bir diğer çeviri durumunda, sözcedeki parçalar üstü ve bürünsel dilsel özelliklerin söz edimleri üzerindeki etkisine değinilmektedir.

Davos Zirvesi'nde, Recep Tayyip Erdoğan, katıldığı 29 Ocak 2009 tarihli bir panelde, Şimon Peres'e hitaben,

- “Sayın Peres, benden yaşlısın.”⁸⁹

şeklinde dolaysız bir söz edimi gerçekleştirmiştir. Bu aşamada sözcenin ne anlama geldiğinin bilinmesi yanında, başka hangi anlamlara gelebileceği konuşmacının niyetine bağlıdır. Paylaşılan arka alan bilgisiyle desteklenen buradaki sözce, edimbilimsel veriler kapsamında gönderici açısından değerlendirilmiştir. Sonuçta konuşmacının neleri söylemeye niyetlenmiş olduğuna dair bazı çıkarımlar yapılmıştır. Buna göre konuşmacı,

- a. verdiği bilginin dinleyici tarafından teyit edilmesini istemiş olabilir,
- b. gerginlik-yaşa bağlı sağlık sorunu kaygısıyla dinleyiciyi uyarmış olabilir,
- c. daha genç olduğunu ima ederek dinleyici etkilemek istemiş olabilir,
- d. dinleyiciyi hor görmüş, onu kızdırmak ya da aradaki samimiyete dayanarak ona takılmak ya da açık tavrıyla izleyenleri etkilemek istemiş olabilir,
- e. dinleyicinin sözünü kesmiş, ya da sorulan bir soruyu bu sözceyle yanıtlamış olabilir.

Konuşmacının niyetine ve bağlama bağlı olarak sözcenin yorumlama durumları çoğaltılabilir. Dikkat edilecek husus, bildirim amaçlı “benden yaşlısın” ibaresi bir düzsöz edimi olarak sözcelenmiştir. (Düzsöz edimi *seslendirme*, *dillendirme* ve *anlamlandırma* olmak üzere üç edimden oluşmaktadır. bkz. Söylem Eylem Kuramı, s.151)

⁸⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=nkP7AzT4Wq8> Erişim tarihi: 20.04.2020

Bu sözceyle dinleyicinin duygusal durumunu, düşüncesini veya davranışlarını etkileyebilecek bir etkisöz edimi gerçekleştirilmiştir. Sözkonusu sözcenin yazılı ve sözlü çevirisi kayıtlara şöyle düşülmüştür⁹⁰:

- “Mr. Peres, you are older than I am.”

Dinleyici/okuyucu açısından değerlendirildiğinde, İngilizce'nin sözdizim kullanımına uygun ve tür olarak bildirim amacı taşıyan bu çeviri ürünü hakkında şu sonuçlara varılmıştır:

Değerlendirmenin ilk boyutunda sözcenin gerçek anlamının anlaşılması için, *kim, kiminle, ne zaman ve nerede* gibi bağlamı görünür kılan sorular eşliğinde sözcelem koşulları incelenmiştir (Leech, 1983:5). Söz konusu cümle, aktarıldığı için seslendirme ve dillendirme altedimleri gerçekleşmiş fakat anlamlandırma altedimi gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla sözcelem durumundan koparılmış olarak algılanmaktadır. Bu nedenle tek ve nesnel bir anlam içermektedir. Böylece bu düzsöz, sözcüğü sözcüğüne çevrilmiş ve biçimsel ve sözdizimsel anlamda erek metnin normlarına uygun kabul edilebilir nitelikte, salt bilgiye dayalı bir çeviri metne dönüştürülmüştür.

Tüm bunların ışığında, bu metnin, göndericinin niyetini yansıtabilme anlamında, yukarıda sıralanan ifadelerden (a-e) sadece ilkinin (a) karşılama potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Böylece, içerik ve biçim anlamında sağlanan biçimsel eşdeğerlik edimsel düzlemde sağlanamamıştır. Kaynak okur üzerinde yaratılan etkiyi erek okur üzerinde bırakamama anlamına gelen edimsel eşdeğerliğin sağlanamadığı bu durum, Catford'un iki dil arasındaki metinsel öğelerin eşdeğerlilik ve yer değiştirme anlamında yaptığı “optimal şartlarda bile çevirinin sınırlı olduğu” vurgusuyla örtüşmektedir (1965:20).

Bu durumun örtüştüğü bir diğer nokta, Saussüre'ün anlamın farklılıklar üzerine kurulu olduğu söylemiyle ilgilidir (1959:120). Saussüre'ün bu söylemi, yazının varlık nedenini

⁹⁰<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dialogue-between-erdogan-and-peres-10895599> Erişim tarihi: 20.04.2020

dili temsil etmek olarak gören konuşma ve yazı arasındaki anlamlandırmanın merkezine dilsel yapıyı koyan metafizik karşıtlığın bir yansımasıdır. Ayrıca Saussüre'nün “dil ve yazı iki ayrı gösterge sistemidir” (1959:23) görüşüne dayanarak Catford, fonolojik ve grafolojik dizgeler arası çevirinin imkânsız olduğunu (1965:72), ya da basitçe, konuşma dilinin yazı diline çevirilemeyeceğini savunmaktadır.

Bu sava göre, her mecra kendi sistematüğinde kendi iletişim metodunu belirlemektedir (Catford, 1965:53). Değişik bakış açısı ve düşünce ürünü olan dilsel tercihlerin bu iletişim yollarını yönlendirdiği düşünöldüğünde, *You are older than I am* çeviri metnini alıcı için anlamlı kılacak çok yönlü zihinsel bir değerlendirmeye ihtiyaç olduğu açıktır.

Bu sözcenin değerlendirilmesinin ikinci boyutu parçalar üstü ve bürünsel özelliklerin çevrilememe durumlarıyla ilgilidir. Bağlamsal işlevden ayrı değerlendirilemeyen bu sesbilimsel öğeler anlam ayırt edici özellikler taşımaktadırlar. Her konuşurun kendi ana dilindeki bürünsel özellikler hakkında doğal bir yetiye ve seziye sahiptir. Böylece söyleyişteki farklılıkları ve bunların anlamı nasıl etkilediğini bilmektedirler. (Buring, 2016:223).

Ancak bu sözlü dil yapısının çevrilmesinde, anlamın ayırt edilmesine yardım eden bürünsel yapı özelliklerinden “tonlama”, sesin duygu yönünü ortaya koymasu bakımından çeviri ürüne yansıtılamamıştır. Sonuç olarak, söyleyişteki farklılıkların ve bunların taşıdığı çeşitli anlamların aktarılamadığı bir çeviri durumu ortaya çıkmıştır.

Buradaki çevirilemezlik durumunda, sözcenin içermediği imgesel anlamlar anlam kurgusuna dahil edilmiştir. Daha doğrusu bu imgeleri anlam kurgusuna konuşmacı katmıştır. Dolayısıyla sözcenin oluşum süreci, ancak o dilin konuşuru tarafından yorumlanabilecektir. Bu anlamda, “metin dışında hiçbir şey yoktur” diyen Derrida'nın her metnin birden çok anlam içerdiğine yönelik savunması ve “her şey bir yoruma dayanır” diyen Marianne Lederer'in, çevirinin yorumlama olgusuna dahil olduğu görüşü bu çerçevede uyusmaktadır (Akt. Yılmaz ve Yılmaz, 2011; Lederer 1994:8).

3.2. Kültürel Çevirilemezlik Durumları

Yazılı ve sözlü her türlü dil kullanımı dilin sembolik doğasını yansıtmaması bakımından kültürel dir (Bulut, 2008:9). Her kültür kendi simgesini ve her simge kendi anlamını üretmektedir. Kültürel bir simgenin taşıdığı anlamın başka bir kültürde yorumlanamaması veya yanlış yorumlanması bir takım örtüşmeyen algılamaların sonucudur. Kültürel simge aktarımındaki çeviri sorunları J. C. Catford için temelde dilsel kaynaklıdır. Anton Popoviç için sorun, kültürel anlamı ifade edecek uygun bir dilsel ifadenin yokluğu nedeniyle ontolojik bir hal almıştır (Bassnett-McGuire, 1980:34).

Kültür dilin tüm özelliklerini barındırdığından, kültürün çevirisi dilin sınırlarını zorlamaktadır. Öncelikli olarak bir iletişim mecrası olan çeviri, kültürel aktarım yapmanın yanında ideolojik boyutlar içermektedir. Kültürel farklılıkları asıl belirgin kılan çeviriye yüklenen, güç ve yönetim ilişkileri anlamında, bu dönüştürücü kimliktir. (Gentzler, 2017:xii).

Çeviri, bir kültürü başka bir kültürle buluştururken yabancı olanın anlaşılmasına katkı sağladığı gibi yanlış temsil edilmesine de neden olabilmektedir (Bachman-Medick, 1997:83). Anlamsal ve biçimsel bir tutarlılık ve bir bütünlük içerisinde yorumlanması gereken kültür, çeviri sürecindeki tarihsel, coğrafi ve dinsel farklılıklara bağlı kalarak anlam daralmaları ve/veya genişlemeleri yaşamakta ve öznelenebilmektedir. Bu durumda bir dil toplumu için kabul edilebilir olan belli esaslar diğ erinde göreceli bir sorgulamaya dönüşmekte ve böylece kültürün çevirisi sorunlu bir hale dönüşebilmektedir.

Kısaca kültürel farklılığa dayandırılan kültürün çevirilemezliği, sözlü/yazılı ifade edilmiş biçimlerini etkileyen coğrafi sınırlar nedeniyle daha çok kültüre özgü kavramlarla anılmaktadır. Bu kavramlar özgün ve yerel konuşma dillerini işaret etmiş ve mecazi dil kullanımlarının kaynağı olmuştur. Toplumsal değer yargıları, ortak tarih bilinci ve düşünme biçimleri, mecazların taşıdıkları sembolik anlamlarla birleşerek, kültürel farklılıkları daha bir belirgin kılmaktadır. Betimleme amaçlı sınıflandırmalar insanlar arası statü ve hayat tarzı farklılıklarıyla özdeşleştirilmiş ve dolaylı anlatımlara ve göndermelere yol açılmıştır. Özellikle din faktörü dilin retorığının biçimlenmesi

anlamında gösterdiği etkiyle anlama “alt/özel” (*hyponym*) ve “üst/genel” (*superordinate*) şeklinde çeşitlilik katmaktadır. Bu yönde yaşanan bir çeviri kısıtlaması, bir kültüre ait değerlerin bir başka kültür için anlamlandırılmama durumlarıdır.

Dilin kültürle birlikte ortaya koyduğu deyimler, atasözleri, isim tamlamaları, günlük tabirler ve terimler ait oldukları semantik sınıflandırmalarda içerdikleri benzerliklerle ve farklılıklarla çevrilebilirliğe bir yandan yardımcı olmaktadır diğer yandan sınırlamalar, kısıtlamalar, hassasiyetler ve imkansızlıklar getirmektedirler.

Kültürel ve tarihsel gelişimleriyle sürekli yeni kullanım alanları bulan bu semantik sınıflandırmalar, taşıdıkları yan anlamlar ve kazandıkları veya kaybettikleri çağrışımlarla, çeviri işinde bir uzlaşım ve/veya bir tavizi gerekli kılmaktadırlar. Bu anlamda kültürün ve dolayısıyla kültürel metinlerin çevirisinde bir çeviri değil bir şekilde benimsetme/benimsetilme söz konusu olmaktadır.

Kültürler arası çeviri durumları çevirinin nedenli karmaşık bir olgu olduğunu gösteren çeviri durumlarıdır. Kültürler arası çeviride çeviri, kendisinin tanımlanmasında vazgeçilmez olan eşdeğerlik kavramı, kültür olgusu, erek kültür alıcısı ve çevirmene sadakat gibi çevirinin tüm doğal odak noktaları arasındaki metonimik ilişkileri açığa çıkarmaktadır. Metonimik ilişkiler anlamında bir çevirilemezlik durumuna, 3.1.3. Sözdizimsel Çevirilemezlik bölümündeki

- *Shakespeare read in Elizabethan accent reveals 'puns, jokes and rhymes'*

gazete başlığı örnek olarak verilebilir: *Shakespeare* ismi benzetme söz konusu olmaksızın sanatçı-eser ilgisi içerisinde *mecaz-ı-mürsel* veya *metonym* denilen bir ad aktarımında kullanılmıştır. Günlük dil kullanımında sıkça rastlanan bu tür dil retoriğinde *Shakespeare* sanatçının kendisini çağrıştırmaktadır. İlgili bölümde yapılan anlam çözümlemesinden faydalanarak, *Shakespeare* isminin cümlede özne işlevi taşıdığı ve üçüncü tekil-kişî geniş zaman kipi çekimli *reveals* fiilini yerine getiren bir dil ögesi olduğu görülmektedir. Sözdizimsel faktörlerin dikkate alınarak düzenlenmesiyle yapılan cümle ilgili bölümde,

- *Elizabeth dönemindeki aksanıyla okunan Shakespeare cinas, nükte ve kafiyeği açığa çıkarıyor.*

şeklinde çevrilmiştir. Aynı cümlenin, bağlam, arka alan bilgisi, kültürel ve evrensel çıkarımlar dikkate alınarak metonimik bir okuması yapıldığında, sanatçı olarak gösterilen Shakespeare dil ögesinden, sanatçının eserlerinin kastedildiği bir gösterilene doğru bir çeviri kayması gerçekleşmiştir; sözcüksel birim bir sözcük grubuna kaydırılmıştır. Tür olarak bu birimsel bir çeviri kaymasıdır (Catford, 1965:79). Parça-bütün ilişkisi içerisinde aynı cümlenin metonimik okumaları devam ettirildiğinde, dilbilgisel düzlemde başka deyiş kaymalarının tetiklenmesi olası görülmektedir. Söz konusu cümle, örneği sonlandırmak için şöyle çevrilmiştir:

- *Shakespeare'in eserleri Elizabeth dönemindeki aksarıyla okunduğunda, cinas, nükte ve kafiye açığa çıkıyor.*

Görüldüğü üzere İngilizce cümledeki metonimik dil kullanımı, çeviri cümleye aktarılamamıştır. Bunun altında yatan neden, diller arası bilişsel ve edimsel faktörlere dayalı bilinçli bir seçimle açıklanabilir. Çeviri dil çiftlerinin dilsel yapıları, metnin türü ve bağlamın kendisi ve de kültürel arka alan bilgisi, bu seçimi etkileyen faktörler arasındadır. Özellikle kültürel olarak, diğer dil toplumu için daha az belirgin ve/veya daha az göze çarpan metonimik dil kullanımlarının, başka bir metonimik söz sanatıyla çevrilebilmesi imkansız gözükmektedir. Birer kültür ürünü olan efsaneler, masallar, tarihi terimler ve yapılar, bir ürüne ait marka adı, kültürel ve dinsel semboller ve ritüeller, parça-bütün ilişkisine bağlı olarak, diliçi ve diller arası katmanda yazılı/sözlü çeviri mecralarında, çevirinin metonimik yüzünü göstermektedirler. Aşağıdaki tüm örnekler (i-iii) bu tespiti desteklemek için sıralanmıştır:

- Bir makale başlığı⁹¹: *Life after No. 10 is not what David Cameron was hoping for*
“Number 10” adı ile kurulan soyut-somut ilişkisinde “Başbakanlık makamı” kastedilmiştir.
- Bir kitap adı: *Benim Yeşilçam'ım* (Oya Pervin Pelit, 2012)
“Yeşilçam” ismiyle bir yer ismi söylenmekte fakat “sinema” kastedilmektedir.
- Bir gazete başlığı⁹²: *Scones spoil islands' low-energy day.*

⁹¹<https://www.spectator.co.uk/article/life-after-no-10-is-not-what-david-cameron-was-hoping-for-2-november-2018>

Buradaki bir tür hamur işi gibi genel bir üstanlam sınıfından gelen “scones”⁹³ sözcüğüyle, alt anlam sınıflandırmasından “çörek” türü hamur işleri kastedilmiştir.

Kültürler arası farklılıklar, çevrilemezliğe yol açan faktörlerden “maddi kültür” basamağında (bkz. 2.2.2. Kültürel Çevirilemezlik:129), insanlar arası statü, yiyecek, giyim, barınma ve ulaşım gibi hayat tarzına yansıyan farklılıklarıyla özdeşleştirilmektedir. Newmark’a göre, isim seçimlerini tarihselliğe ve geleneklere dayandırması bakımından yiyecek adları ve ilgili terimler gösteren-gösterilen arasındaki nedensiz ilişkinin somutlaştığı alanlardandır. Newmark, yiyecekleri kültürün hassas ve önemli sembollerinden saymaktadır (Newmark, 1998:95). Söz konusu sınıflandırmalarda ayrıca betimleme amaçlı kullanılan sembolik ifadeler, örnek olarak renk ayrımlarının taşıdığı dolaylı anlatımlar, belli başlı çeviri zorlukları arasındadır.

İngiliz yazar Walter Bagehot (3.1.2. Sözcüksel Çevirilemezlik) çeviriyi zorlaştıran sebepleri sıralarken dilin tarihselliğinden söz etmektedir. Ona göre dil belli anlamları seçip korumaktadır. İnsanların gelenekleri izlemekte ve günümüzde doğruluğu tartışılan belli sözcükleri ve tabirleri günlük yaşamlarında kullanmaya devam ettiklerini söylemektedir. Bagehot bunu anlatmak için, Johann Wolfgang von Goethe'nin eseri *Faust* şiirsel oyunundaki “Faust” karakterinin *logos*'u tercüme etme çabasını örnek vermektedir (Bagehot, 2001:3). Oyundaki, “başangıçta söz vardı” (*In the beginning was the word*), aforizmasıyla başlayan repliği Faust, daha uygun bir tercüme buluncaya kadar çevirmeye devam etmektedir.

Çevirilebilmesi için defalarca çevirilen Faust'un aforizması, kültürel çevirilemezlik durumu için verilecek bir diğer örneğe yol açmıştır. Sıradaki örnek, uluslararası bir marka olan *Nike* firmasının, “Just Do It!” sloganı için Japonya reklam piyasasındaki çeviri arayışıyla ilgilidir. Slogan için uygun bir tercüme arayışı, “Faust” örneğindeki tercüme arayışıyla bir benzerlik göstermektedir. Sloganın Japon diline ve kültürüne uyarlanma sürecindeki çaba, dil ve kültür birlikteliğini ve göreliliğini ortaya koymaktadır.

Amerikan *Business Week* dergisinde “Just Do It!” reklam sloganıyla hakkında bir makale yayınlanmıştır (25.04.1992:32). Makaleye göre reklamdaki sloganın

⁹² <https://www.theguardian.com/environment/2009/oct/07/scilly-energy-eday-scones>

⁹³ <https://www.etymonline.com/word/scone>

çevrilmesinden sorumlu şirketin CEOsu Phil Knight, üç-kelimelik bu İngilizce slogana ne anlamsal ne de söz dizimsel seviyede Japonca bir alternatif bulamamaktadır. Firmanın Amerika'ya çağırıldığı Japon yönetici Yukihiro Akimoto, dört aylık kültürel intibak süresi sonucunda, “Just Do It” için sunabildiği en yakın karşılık, “Hesitation Makes Waste!”, olmuştur (Katan, 1999:85).

Süreç sonunda, insanları sınırlarını zorlaması ve hırslı olması için cesaretlendirme anlamı taşıyan "Minohodoshirazu" sloganının, “Just do it” mentalitesini yansıtan en doğru çeviri seçeneği olduğuna karar verilmiştir. Reklamda, öğrencilerin sesinden, alçak gönüllü olmaları, sınırlarını aşmamaları ve yapamayacakları şeylere kalkışmamaları manasında, birdizi komut arka-plan sesi olarak duyulmaktadır. Ancak “Minohodoshirazu!” reklam sloganıyla *tutkulu olmak* ve *sınırları zorlamak* gibi tam tersi bir hissiyat telkin edilmektedir:

Kaynak: <https://vimeo.com/177514505?ref=tw-share>

Şekil 22: NIKE Firmasının Reklam Sloganları

Buradaki uygulama farklı dil topluluklarının dünya algılarının da farklı olduğu savını doğrular niteliktedir. Japon dil sistemi zamanın ötesinde bir *Just-do-it* mentalitesi üretememiştir. Geçen sürece ve reklamın içeriğine bakıldığında, bu sloganın çevirilememesi, Japon kültürüne özgü “düşünmeden hareket etmememe” felsefesine ters düşülmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu durum öncelikli olarak, Newmark’ın ve Nida’nın çalışmalarından faydalanılarak hazırlanmış, kültürel farklılıklar sınıflandırmasındaki dilsel, sosyal ve toplumsal vb. kültür katmanlarına ait bir çeviri farkındalığı ve zorluğu içermektedir. İkincisi, “yerlileştirme” gerekçelerinden kültürü planlama hareketliliği, söz konusu erek kültüre ait özelliklerin gösterdiği direnç neticesinde başarısızlığa uğramıştır. Bielsa’nın dediği gibi, metnin çevirilebilirliği bir sorun olmuştur (bkz.132).

Sloganın çevirilememesi, Sapir-Whorf ‘un savunduğu diller arası bilişsel ve kültürel farklılıklara dayalı görelilik durumlarını çağrıştırmaktadır. Wittgenstein’in “dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler” aforizmasıyla desteklediği bu görüşe göre, kültür, algı dünyasını filtreleyen bir işlev görmektedir (Katan, 1999:74-75). Eskimoların kar sözcüğü için *elli* farklı kelime kullanmaları (Large, Akashi, Wanda vd.:2019:2) dünyayı farklı gördükleri ve gerçeği buna göre inşa ettikleri anlamına gelebilir.

Dillerin, aktarmak zorunda kaldıklarıyla arasında birbirlerinden ayrıldıkları bir kez daha görülmektedir (Jakobson, 1959:236). Aynı dili konuşanlar aynı kültür içinde gelenek, ortak tarih ve sosyal bilinç paylaşmakta ve benzer dil alışkanlıkları ve davranışları sergilemektedirler. Değer yargılarını beraber şekillendirmekte ve kültürel mesajları beraber üretip beraber çözmektedirler. Buna göre, kültürler arası iletişim güçlüğü anlamlandırma sürecinin önünde ciddi bir engel oluşturabilir.

3.3. Mutlak Çevirilemezlik Durumları

Sosyal bir etkinlik olarak çeviri, kültür, tarih ekonomi, sanat, edebiyat ve politika gibi farklı disiplinlerle ilişkileri nedeniyle, arabulucuk veya iletişim amacının ötesinde işlev görmektedir. Bu doğrultuda siyasi veya ideolojik hedeflere hizmet etmesi için bir araç olarak kullanılabilir. Çevirinin bu tür bağlamlardaki yeri ve rolüne bakıldığında, ideolojik kaygıların ve/veya önceliklerin, sansür, oto-sansür veya ideolojik eğilimler üzerinden, çeviri ve tercüme uygulamalarını etkilediği görülmüştür (Sapiro, 2014:82).

Çeviri-kuramcı Zrinka Stahuljak’ın, Yugoslavya’daki iç-savaş dönemindeki deneyimlerini anlattığı makalesinde, yorumlarını oto-sansürlediğini söylemektedir. Stahuljak’ın savaş dönemindeki bu çeviri pratiği çeviriye yansıyan ideolojik etkileşimi göstermektedir (bkz.:141). Stahuljak yazısında, çevirinin arabulucu rolünün müdahaleci bir yapıya dönüşmeye hazır olduğunu ve tarafsız kalamayabildiğini anlatmaktadır. Stahuljak, savaşı yorumlarken diğer yandan savaşa yakından şahitlik etmiştir. Şartlar ve olaylar bu ikili kimliğin dönüşümüyle birlikte, Stahuljak’ın izlenimlerine göre, çevirinin yapısını bozma eğilimi göstermiştir. Böylece çevirmenin tarafsızlığı ve görünürlüğü riske atılmıştır. Bu kapsamda, çevirinin güvenilirliğinin sorgulanması, profesyonellik, sorumluluk ve ideolojik tutum etrafında bir tartışmaya dönüşmüştür (Bulut, 2008:24)

Mutlak çevirilemezlik durumuna bir diğer örnek, çevirinin toplumsal normlardan ve çevirinin yapıldığı alanlardan nasıl etkilendiğini göstermek için seçilmiştir. Basında yer alan “Galatasaray'a Sansür” başlıklı habere göre, "Türkiye'den neleri tanıyorsun?", sorusuna Fransız futbolcu Nicolas Anelka'nın verdiği yanıt sansürlenmiştir:

Galatasaray'a Sansür
Nicolas Anelka'nın FBTV'de "Türkiye'den neleri tanıyorsun" sorusuna verdiği yanıtta G.Saray'ı da saydı ancak cevabın çevirisi eksik yapıldı. (Sabah, 02.02.2005)

Kaynak: <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/02/02/spo116.html>

Şekil 23: Galatasaray'a Sansür Haberi

Futbolcunun yanıtındaki *Galatasaray* ifadesi tercüme edilmemiştir. Sansürlü bir çevirinin yapıldığı bu durum, çeviriye ideolojinin yüklendiği ve çevirinin “filtrelendiği” bir durumdur (Bulut, 2008:58). Çevirinin belli amaca hizmet etmesi, çeviri metni veya tercüme edilen söylemi ideolojik yapmaktadır ve her çeviri işinin belli bir oranda manipülatif bir amaç taşıdığını göstermektedir (Hermans, 1985:11). Bu anlamda spor çevirmenliği, daha yaygın olarak futbol tercümanlığı, alandaki eş ve ardıl zamanlı uygulanması anlamında, ideolojik-terafli çeviri örnekleri vermeye uygun sahalardandır. Güç-kontrol ilişkileri bağlamında çevirinin sosyal rolü ve görünürlüğü belirginleşmiştir. Yapılan tercihle, metnin aslına sadık kalınmayarak bir alıcı kitleden vazgeçilmiştir; çevirmen çevirmek adına çevirmeme seçeneğini kullanmış ve bu tercihiyle, diğer alıcı kitlenin beklentilerine ve normlarına uygun bir çeviri ürünü ortaya koymuştur. Ancak ortaya, Berman'ın etik açıdan baktığı, buna karşılık Venuti'nin sistematik yok sayma diye nitelediği, çeviremediğini yok sayan *etnomerkezci* bir çeviri uygulaması çıkmıştır.

Sıradaki örnek, dilin kendi akıl dışı doğasının çeviri yoluyla test edildiği bir çeviri durumudur. *Auschwitz* toplama kampından kurtululardan Peter Arnds, o dönem hakkındaki *Translating Survival, Translation as Survival in Primo Levi's Se questo è un uomo* isimli makalesinde, yaşadıklarını tasvir edecek güce sahip yeryüzünde bir lisan olmadığı iddiasındadır. Durum analizi bu iddia üzerinden sürdürülmüştür.

Translating Survival, Translation as Survival in Primo Levi's *Se questo è un uomo*

If languages lack the words to express the experience of the concentration camps, how does one write the unspeakable? How does one then translate it? The limits of representation and translation seem to be closely linked when it comes to writing about the Holocaust, whether as fiction or or memoir. (Arnds, 2012:162-174)

(Eğer diller toplama kamplarında yaşananları ifade edecek sözcüklerden yoksunsa, konuşulmayan nasıl yazılır? Nasıl çevrilir? İster kurgu ister anı yazısı olarak iş Holocaust hakkında yazmaya geldiğinde, betimlemenin ve çevirinin sınırları birbiriyle yakından bağlı gibiler.)

Kaynak: Arnds, 2012:162-174

Şekil 24: Peter Arnds'ın Makalesinden Bir Alıntı

II. Dünya Savaşı sırasında *Auschwitz* toplama kampında soykırıma uğrayan Yahudilerden Arnds, yaşadıklarını ve dönemki şartları algılamakta ve dolayısıyla günümüz gerçekliğine taşımakta zorluk çekmektedir. Deneyim gibi bireyin kendi gerçekliğine dayalı bir edimin aktarılamayacağı savını doğrular nitelikteki Arnds'ın yaşadıkları, bir metin bağlamında ele alındığında, çeviriyle “işbirliği” yapmamakta ve dilin sınırlarını zorlamaktadır. Wittgenstein'in aforizmasının tecil ettiği bu durumda, dilin değerinin bu dünyada biçilemeyeceği savı da tasdik edilmektedir. Hem yüzeysel bağlaşıklık düzeyinde hem de derin bağdaşıklık seviyesinde metnin çevirisi engellenmiştir.

Zihindeki tasarım ile gerçeklik arasındaki düşünce farkını karşılamakta dil yetersiz kalmıştır. Yaşanan travmanın ürünü olan bir dünya ile gerçek dünya arasında, yine metin bağlamında, doldurulamayan *lacunalar* oluşmuştur. Bir üst dile ihtiyaç duyulduğu bu durumda, Babil sonrasını çağrıştıran travmatik dünya, metaforik anlamda, Babil öncesindeki şeffaf dilin arayışına girmiştir. Bu anlamda dilbilim, nörobilim ve din-psikolojisi alanların inceleme sahasındaki *glossolalia* teknik teriminden, dillerin dili olması beklenmektedir.

Bulduğu zamanın ötesinde veya insan bilincini aşan bir dilin olmayışı, iletiyi ifade edilemez bir konumda bırakmış ve alıcı kitlenin kendi lisanındaki anlaşılabilirlik

sınırları aşılmıştır. Anlaşılması için ilave metin dışı bilgiye ve ilave duygusal deneyime dayalı bilgiye ihtiyaç vardır. Bu tür bir bilginin eksikliği iki dil toplumu arasında uzlaşmaz ve aşılmaz engeller koymaktadır. Bu dilsel olduğu kadar coğrafi, kültürel, deneyimsel, düşünsel, zihinsel, manevi, duygusal ve tecrübeye dayalı bilgi anlamında bir dağınıklığıdır. Bu dağınıklık insanları kimlikleriyle de birbirinden ayırmıştır. Dağınıklık ve kimlik, Babil söyencesinden günümüze taşınan iki önemli unsur olarak, metinleri çevirilemez kıldığı görülmektedir.

3.4. Yazınsal (Edebi) Çevirilemezlik Durumları

Kaynak: A Translation from One Language to Another⁹⁴

Şekil 25: Lawrence Weiner'in Eseri

Bir metnin bir dilden diğerine aktarımı, hatta aynı dil içinde açıklanması veya söylemlerin görsel ve işitsel göstergeler yardımıyla sinema ve reklam gibi alanlardaki metinlere dönüştürülmesi, Jakobson'un üçlü çeviri sınıflandırmasının bir çeşit açılımıdır. Çevirinin felsefesini özetleyen bu sınıflandırmanın merkezinde, çeviri sürecinde gerçek eşdeğerlilik üretebilmenin imkansızlığı yatmaktadır. Amerikalı sanatçı Lawrence Weiner, bu farkındalığı temsil etmek için, kavramsal sanata ilişkin bir eser paylaşmaktadır (Şekil 25). Sanatçı bu eserinde iki tahta kapağı arka arkaya yerleştirerek, sergilenen ürüne iki yönlü bir basamak görünümünü vermiştir. Birinin üzerine sarı renkte "A TRANSLATION FROM ONE LANGUAGE TO ANOTHER" (*Bir Dilden Diğerine*

⁹⁴https://he.m.wikipedia.org/wiki/%D7%A7%D7%95%D7%91%D7%A5:From_One_Language_to_Another_Weiner.jpg

Çeviri), diğer basamağın üzerinde siyah renkte Flemenkçe aynı anlama gelen bir karşılık yazılıdır. Eserdeki basamakların, biçim ve içerik olarak, birbirlerinden farklı olmadıkları; ama aynı da olmadıkları görülmektedir.

Bu anlamda eser, Derrida'nın *différance* kavramını, yani farklı olmak yanında başkasından bir parça olmayı çağrıştırmaktadır. İçinde *aynı olmayan benzerliklerin* toplandığı bu kavramın telaffuzu *différance* ile aynı olduğu için kulak için duyulmaz, fakat göz için görülebilir durumdadır. Sanatçının yapıtında bu fark renklerle yansıtılmıştır. Eserin renkleri de, Derrida'nın *différance*'ı da, farkın içindeki farklılığı aynıya zıt gelecek bir farkla vurgulamaktadır. Dahası konuşma ve yazı arasındaki metafizik karşıtlık ve sonucunda, *logos* ile konuşmaya (sese) verilen öncelik, bu farkla dengelenmekte ve/veya arka plana atılmaktadır.

Ayrıca eserden, çevirinin sadece sese (söze) indirgenemeyeceği şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Bunun anlamı, çeviri sürecinin metnin okunması yanında, metne verilecek karşılığı da kapsaması gerektiğidir. Bu anlamda asıl olan, metnin bir bütünlük içerisinde yorumlanmasıdır. Eser böylece, çeviri epistemolojisinin çeviriye diğeri üzerinden çizdiği sınırları sembolize etmekte ve çevirinin disiplinler arası niteliğine vurgu yapmaktadır. Çeviri epistemolojisinin çeviri hakkında söylem geliştirilmesine imkan sağlaması ve bunu zorlaması çevirinin dil, felsefe ve edebiyat gibi diğer disiplinlerde ve disiplinlerle, bu örnekte olduğu gibi, ortak çalışmasına yol açmıştır.

Üretilen sanat ürününün başka dil topluluklarına tanıtılması için çeviriye ihtiyaç vardır. Özellikle birtakım çevirilemez kabul edilen sanat yapıtları taşıdıkları anlam yükü itibarıyla çeviri sonrası geride “fazlalıklar” bırakmaktadırlar. Güzel sanatların bir kolu olan edebiyat kapsamında ele alınabilecek roman, şiir ve tiyatro gibi edebi yazın türleri ve ayrıca sinema ve televizyon gibi görsel ve işitsel çeviri türleri bu anlamda çevirilemezlik durumları üreten etkinliklerdir.

Çevirilemezlik, bir başka deyişle çeviriye mecazi anlamda gösterilen direncin kırılmadığı ve/veya kırılmasının zor olduğu çeviri durumlarından biri, şiir çevirileridir. Biçim ve içerik dengesinin tutturulması başta olmak üzere, şiir çevirisi birtakım çeviri zorlukları içermektedir (Gutt, 1991/2000:136). Şiirin özellikleri nedeniyle ortaya çıkan, anlam aktarımının nasıl yapılacağı ve de zamansal ve uzamsal farklılıklara rağmen

yazın geleneğinin ve kültürün nasıl iletceği durumları, şiir çevirisini saran güçlüklerden bazılarıdır.

Şiirin çevirilemezliği ve çevirilebilirliği tartışmasının bir ucu dilin öznellik taşıyan çağrı işleviyle, diğer ucu dilin nesnellik içeren göndergesel işleviyle ilintilidir; bir yanda heyecan ve duygularla alıcıda bir etki oluşturma çabası söz konusuyken, diğer yanda bilgi verme amaçlı iletişimin göndergesel yönü ağır basmaktadır. Buradaki ortak nokta çeviri kaybının kaçınılmazlığı konusudur. Bir görüşe göre bu kayıp bütün bir şiiri kapsamaktadır. Bir diğer görüş için sadece şiirsel söylem kaybolmakta fakat anlam korunmaktadır. Bunlara ek olarak bir başka söyleme göre, şiirin çevirilebilirliği, ancak biçim ve içeriğin bütünüyle korunduğu anlarda mümkündür.

Bu görüşler bağlamında, şiirde çevirilemezlik durumuna bir örnek vermek için, William Shakespeare'in *66. Sone*'sinde karar kılınmıştır. Jacob S. D. Blakesley şiirin çevirilemezliğini (2014:82), Dennis Kennedy, Shakespeare şiirlerinin çevirilemezliğini (2004:22) ve John Elsom, Shakespeare'in çevirilemezliğini iddia etmektedirler (1989). Buna göre Shakespeare'in kendi dilinde dahi çevirilemezliği söz konusudur.

Shakespeare'in şiirlerinden *66. Sone*, çeşitli retorik dil kullanımları içermektedir. Kullanılan betimlemeler ve mecazlar şiiri söylemsel bir uygulama haline getirmektedir. Konu olarak onaltıncı yüzyıl İngiltere'indeki çalkantılı dönem resmedilmektedir. Şair, dünyanın sahtekarlığına, liyakatın başarı getirilmemesine, aksine sistemin manipüle ettiklerinin başarılı kılınmasına hayıflanmaktadır. Kötü ve beceriksizlerin başa geçtiği böyle bir dünyaya karşı, şiirin girişinde ve sonunda bu çaresizlik dile getirilmektedir.

Aynı şiirin birden fazla çevirisi bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu şiiri çevirenlerin bazılarının isimleri ve çevrildiği tarihler bulunmaktadır. Karşılaştırma yapılabilmesi için verilen tabloda (Tablo 7), bütününü temsil etmek kaydıyla, çevirilerin sadece ilk mısraları girilmiştir. Burada çeviriler arası karşılaştırmalı derin bir analiz yerine, bu şiir üzerinden şiirin çevirilemezliğine bir üst bakış elde etme hedeflenmektedir:

Tablo 7: 66.Sone (LXVI) Çevirileri

Sonnet LXVI Tired with all <u>these</u> for restful death I cry	
<u>kaynak</u>	<u>çeviri</u>
1.Can Yücel (1957, Her Boydan)	<i>Vazgeçtim</i> <u>bu dünyadan</u> tek ölüm paklar beni,....
2.Talat Sait Halman (1964)	<i>Bıktım artık</i> <u>dünyadan</u> , bari ölüp kurtulsam, ...
3.Saadet Bülent-Bozkurt (1979)	<i>Bezdim artık</i> <u>her şeyden</u> ölümü bekliyorum rahatlamak için, ...
4.Saadet Bülent-Bozkurt (1994)	<i>Bezdim</i> <u>hepsinden</u> , ölüm gelse de huzur getirse!...
5.Ismil Haydar Aksoy (2007, antoloji.com)	<i>Bıktım tüm</i> <u>bunlardan</u> , huzur ver bana ölüm.

Kaynak: Yazıcı, 2005:161-163

Işın-Bengi Öner'in kaynak ve erek odaklılık açısından ele aldığı şairin bu şiirini, Mine Yazıcı, çeviri türü ve işlevsellik bağlamında incelemiştir. Söz konusu çalışmalarda, Can Yücel, Talat Sait Halman ve Saadet Bülent-Bozkurt çevirileri karşılaştırmalı bir şekilde çözümlenmektedir. Bu isimlere İsmil Haydar, bu tez kapsamında dahil edilmiştir. Bengi-Öner'in ve Yazıcı'nın bu çalışmaları, kaynak metin ve çevirmen arasındaki etkilişimi ve sonuçları göstermeleri açısından önemlidir. Örneğin Bengi-Öner, Yücel'in ve Bozkurt'un çevirilerini Gideon Toury'nin kabul edilebilirlik-yeterlilik parameterleri uyarınca irdelemiş ve metnin erek metne taşınabildiğine karar vermiştir (2001:93-101).

Yazıcı, biçimin ve içeriğin Yücel'in çevirisinde bir arada tutulduğunu, buna karşılık Halman'ın çevirisinde, Yücel'inkine benzeyen deyimsel bir dil kullanıldığını ancak kaynak metne yakın bir çeviri olduğunu söylemektedir. Yazıcı'ya göre, Bozkurt içeriğe sadık kalarak daha çok düz yazı kabul edilebilecek bir çeviri yapmıştır (2005:163-165). Aynı şiiri değerlendiren Süha Sertabipoğlu, şiirle okur arasına girerek çevirmenin fazlasıyla görünür kılındığı gerekçesiyle, Yücel'in bu çevirisini kabul edilemez bulmaktadır (2006:23).

Buradaki değerlendirmelerin betimleyici ve kuralcı yaklaşımlar çerçevesinde yapıldığı ve Shakespeare'in bu şiiri üzerinden alınan çeviri kararlarının eleştirildiği görülmektedir. Her bir sonenin çevirisine bir bütün olarak bakıldığında, şairlerin şiir çevirisinin içerdiği güçlüklerin, daha doğrusu bu çeviri görevinin belli çeviri kayıplarıyla sonuçlanacağını öngördükleri açıktır. Bu öngörüyle, önceliklerini şiiri saran

kısıtlamalara çevirdikleri anlaşılmaktadır. Bu kısıtlamaları aşmak için ya kaynak kültüre yakın kalma gibi yabancılaştırma, ya da erek kültürdeki biçime ve metin işlevine uygun, Eugene Nida'nın biçimsel-devingen eşdeğerlilik çeviri yaklaşımlarını uygulama durumunda kaldıkları görülmektedir.

Bazı çevirmenler, Can Yücel gibi, kaynak metni kendi çevirmen özgünlüğüyle ele almış ve şiirle organik bir bağ kurmuştur. Çevirmenin bu özgün yaklaşımı, kaynak şiirin erek dildeki biçim-içerik birlikteliğini imkansız gören anlayışa bir cevap niteliğinde olmuştur. Yücel, çeviri güçlüklerini bir üstdil geliştirerek aşmaktadır. Bunu yaparken bağlamı güçlüğün içine yerleştirmektedir, bir başka ifadeyle kaynak metnin göndergesel işlevini çağrı işlevine dönüştürmektedir (Yazıcı, 2005:163). Ancak kaynak dille erek dil arasında birbirine yakın karşılık bulma çabasının, Bozkurt'un çevirilerinde olduğu gibi, şiiri düz yazıya yakınlaştırma riski taşıdığı ortaya çıkmıştır (Holmes, 1988:28 ve 54).

Genel anlamda, yüzey yapı anlam örüntülerinin ve derin yapı betimlemelerinin şiirdeki karmaşık birlikteliği bu ilişkilerin yorumlanmasını ve erek dilde yeniden oluşturulmasını güçleştirmektedir.

Şiirin çevirilmez addedildiği durum bu bütünselliğin yakalanamadığı kayıp durumudur. Bu kayıp durumlarında ya kaynak metin çevirisi yetersiz bulunmakta ya da erek dilin dizgeleriyle ilişkisi bağlamında çeviri kalitesi sorgulanmaktadır (Lefevere, 1975: 99). Tüm bunlar, şiir çevirisini diğer çeviri türlerine göre daha yaratıcı ve daha şaire özgü bir faaliyet olarak düşündürmektedir. Şiirin çağrışımsal dilini biçim ve içerik dengesinde tutmak ve yorum imkanlarını daraltmadan, dilin ekonomisi içinde şiiri aktarmak, şiir çeviri sürecinin tamamen çevirmen kararlarıyla yürütüldüğünün bir göstergesidir.

Şiiri böyle özgün bir şekilde ele almanın, anlamın yeniden kurgulanmasında, çevirmene geniş bir hareket alanı sağladığı bir gerçektir. Fakat Shakespeare'in bu sonesindeki sanat değerinin yüksekliği, kaynak kültürden uzaklaşma yönünde çevirmeni belli tavizler vermek zorunda bırakmaktadır. Bu tavizlerin yol açacağı çeviri kayıplarına hazırlıklı olan çevirmen, Yücel çevirisindeki gibi, kaynak kültüre özgü özellikleri bir şekilde erek kültür normlarına benimsetme çabası içindedir (Hervey & Higgins, 1992:28-34).

Şiir çevirisini diğer alanlardakilerden daha zor bulan Umberto Eco'ya göre (1985:253) çevirmen, yazarın eserinde öngördüğü edimselleşme sürecini temellendiren ve yürüten kişidir; temellendirirken metni dizimsel düzemde okumakta, süreci sürdürürken dizisel düzlemden yaptığı seçimleri metne aktarmaktadır. Öncelikle çevirmen kaynak metnin okurudur. Bu özelliğiyle, çeviri metni, çeviri okurun metne biçim ve içerik olarak ulaşabileceği şekilde kurmaktadır.

Bu anlamda çevirmen kendi çeviri metnini üretirken, kaynak metin yazarının okuru için öngördüğü edimsellik şartlarını, çeviri okuru için hazırlamaktadır. Bu amaçla da zaman zaman, derin anlamı korumak için yüzey anlamı değiştirmektedir (2001:31). Eco, o durumda da çevirmenin, bir başka biçim ve içerik hedeflediğini ve bunu da genellikle metnin ruhunu yansıtarak yaptıklarını söylemektedir. Eco'ya göre, şiir çevirilerinin sıklıkla yeniden yazma etkinliğine dönüşmesin sebebi budur (2001:94).

Bu değerlendirmeler ışığında herhangi bir şiir çevirisinin, şiirsel yaratıcılık etkinliğinin bir parçası olduğunu ileri sürmek, şiir çevirisini yeniden yazmak etkinliğiyle eşdeğer görmektir. Bu durumda ortaya çıkan çeviri eserler, Weiner'in çalışmasındaki gibi, biçim ve içerik olarak birbirleriyle aynı ancak kaynak metinden farklı olmaktadır. Kazanılan bu çelişkili nitelik, çeviri ürününün bağımsız olarak ele alınması yönünde bir eğilim doğurmaktadır. Çevirinin sınırlarının ve imkanlarının bu bağlamda genişlediği ve bunun çevirmenin sosyal rolü üzerinden gerçekleştiği gözükmektedir. Ancak buna paralel olarak çeviriye katılan yaratıcılık ediminin, şiirin çevrilemez doğasının bir uzantısı olduğunun da görülmesi gerekmektedir.

Yazın edebiyatında çevirinin olanaksızlığının söz konusu olduğu durumlardan biri de, sanatsal (kurmaca) metin çevirileridir. Çevirmenin kaynak ve erek metnin okuru olarak iki defa anlamlama süreci yaşadığı kurmaca metin çevirilerinde, metindeki duygunun, düşüncenin ve dünya görüşünün estetik bir bütünlük içerisinde aktarılması bir çeviri güçlüğüdür.

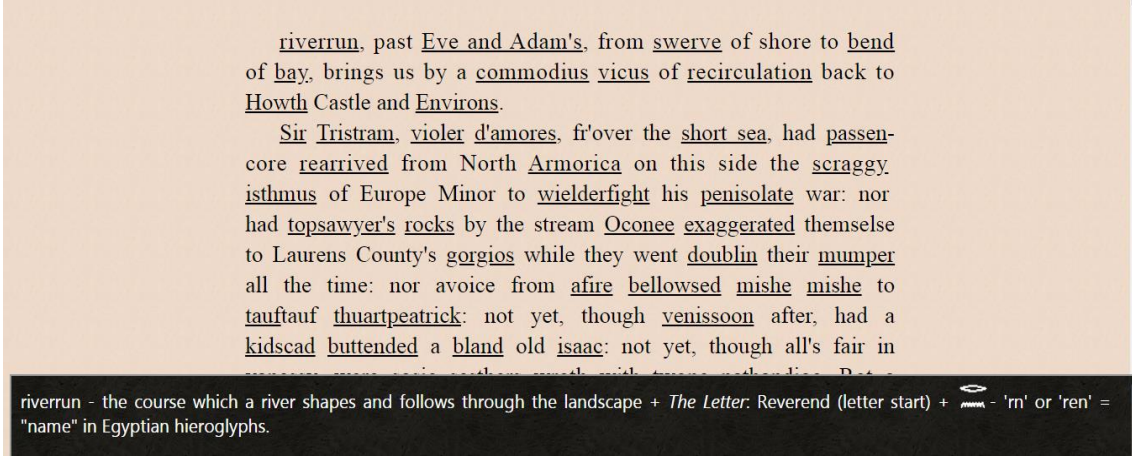
Bu tür özgün metinler, şiir gibi, kendine özgü bir okur ve anlamlandırma süreci belirlemişlerdir. Metin, derin yapıda barındırdığı göndermelerle, anlamın okuma sürecinde somutlaştırılmasını beklemektedir; metin, çağrışımsal, öznel ve metin dışı bağıntılara dayalı birçok anlam taşımaktadır. Bunun yanında yazının özgül niteliğini

oluşturan biçimsel bütünlüğü yansıtması, metnin birden fazla yoruma açık olduğu anlamına gelmektedir. Metnin çoklu yorumu, beraberinde birtakım açılımlar getirmektedir. Bunlardan biri çevirmene tanınan özgürlüktür. Aktarımdaki yaratıcılık, okunabilir ve akıcı bir metin beklentisini karşılamak adına, çevirmen, çeviri ürününü tamamen yeni bir esere dönüştürebilir.

Çevirinin sınırlarını aşan bu yaklaşım, yazın yapıtın henüz tamamlanmamış olduğunu ve birden fazla çevirisinin mümkün olduğuna yorumlanabilir. Dünya Klasikleri'nden, örnek olarak, Miguel de Cervantes'in başyapıtı *Don Quijote de La Mancha*, Lev Tolstoy'un *War and Peace*, John Steinbeck'in *The Grapes of Wrath*, William Shakespeare'in *Hamlet*, Victor Hugo *Les Misérables*, Fyodor Dostoyevsky'nin *Crime and Punishment*, Jonathan Swift'in *Gulliver's Travels*, Emily Brontë'nin *Wuthering Heights* ve Charles Dickens'in *Great Expectations* başlıklı eserleri çeşitli dillere defalarca çevirilmişlerdir.

Çeviri sayesinde yazınsal yaşamlarını sürdüren eserlerden, James Joyce'un okunamaz, anlaşılabilir ve çevirilemez addedilen, dört kitap ve on yedi bölümden oluşan *Finnegans Wake* on yedi yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Tamamlandıktan yaklaşık 75 yıl sonra Türkçe'ye Umur Çelikyay'ın *Finneganın Vahı* (2015) ve Fuat Sevimay'ın *Finnegan Uyanması* (2016) başlıklarıyla çevrilmiştir⁹⁵. Kitabı, Javid Aliyev doktora ve Hatice Oluk yüksek lisans tezlerine konu yapmışlardır. Aşağıda bir görüntüsü verilen *finwake.com* isimli site, *Finnegans Wake*'deki her bir bölümde, okucuları için ekranın alt kısmındaki çerçeveler içinde şerhler ve dipnotlar içeren araç ipuçları sağlamaktadır.

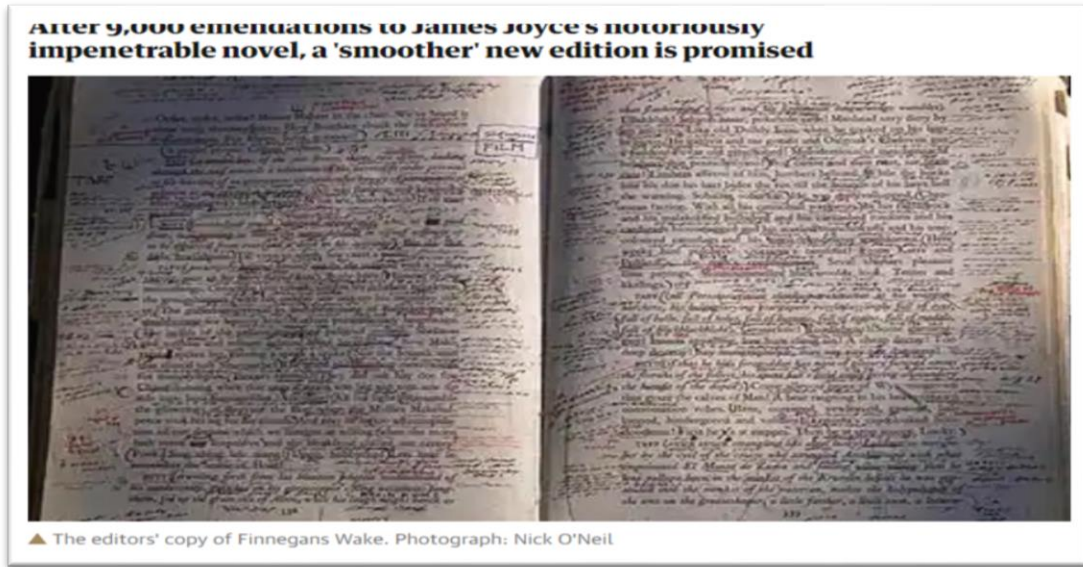
⁹⁵ Nevzat Erkmen, *Finnegans Wake*'inin çevirisi üzerinde çalışan bir diğer çevirmendir. James Joyce'un *Ulysses*'ini de Türkçe'ye kazandırmış olan Erkmen, en son bu iki kitabın çeviri süreçlerini anlattığı *Ulysses ve Finnegans Wake Güncelerini* hazırladığı bilinmektedir. Tezimin yazıldığı bu dönemde Erkmen, corona virüs nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

Kaynak: <http://finwake.com/>

Şekil 26: Web sayfası: Finnegans Wake, James Joyce

Bazı twitter hesapları, bu sözde okunamaz denilen esere ilgi göstermekte ve kitaptaki sözcüklerin tanımlarını günlük olarak vermek gibi bir uygulama içindedirler. Eser hakkındaki bazı bulgulara ve bu bulgulara dayalı çevirilemezlik tespitlerinden önce, kitabın çevirisindeki gerçek zorluğun, Joyce'un ses ve kelime oyunları ile zenginleştirip yarattığı kitap dilinden kaynaklandığının altının çizilmesi gerekmektedir. Aşağıda resim bu güçlüğü boyutlarını göstermek için verilmiştir:

Kaynak: <https://www.theguardian.com/books/2010/mar/05/more-comprehensible-finnegans-wake>

Şekil 27: Finnegans Wake: Düzeltmeler

The Guardian'ın haberine göre, *Finnegans Wake*'in editörleri Danis Rose ve John O'HanlonThirty, eserin daha iyi okunabilmesi ve anlaşılabilmesi için otuz yıl süren bir metin analizi gerçekleştirmeler ve kitap üzerinde dokuz bin küçük fakat kritik değişiklikler yapmışlardır. Resimdeki sayfalar bu değişikliklerden bazılarını göstermektedir.

Bu eser genel anlamıyla çok anlamlılıkla kurduğu anlam örgüsüyle anılmaktadır. Kitabın iki Türkçe çevirisi arasında zaman dilimi açısından bir uzaklık olmamasına rağmen, farklı kitap başlıklarının tercih edilmesi, bu çok anlamlılığı yansıtmaktadır. Çevirmenlerin seçimine dayalı bu farklılık, aynı zamanda, eserin henüz tamamlanmadığına işaret etmek için kullanılan “work in progress” ifadesini doğrular niteliktedir (Bazarnik, 2010:567:577). Türkçe dahil yaklaşık *kırk* dilin birleştirilmesiyle türetilmiş eser, sayısız kelime, söz oyunu ve çok anlamlı cümleler içermektedir. Çevirilemez sayılmasının nedenlerinden biri olan kitaptaki dilinin bu özelliğine göre, örneğin, Lehçe’de “wlosy” (saç) ve İngilizce’de aynı anlamdaki “hair” sözcüklerini iç içe geçiren Joyce, “wlosyhair” sözcüğünü türetmiştir (turkedebiyati.org, 2007⁹⁶).

Joyce’un türettiği veya oluşturduğu hangi dile ait olduğu belli olmayan fakat hakkında hikayeler üretilen sözcükler vardır. Bunlardan bir tanesi, kitabın ilk sayfasındaki, *yüz* harften meydana gelmiş ve gök gürlemesini veya birinin merdivenlerden yuvarlanmasını andıran aşağıdaki yansımali (*onomatopieic word*) sözcüktür:

- *Bababadalgharaghtakamminarronkonnbronntonneronntuonnthunntro varrhounawnskawntoohoohoordeenthurnuk*

Fransızca (*tonnerre*), İtalyanca (*tuono*), Antik Yunanca (*bronte*) ve Japonca (*kaminari*) gibi farklı dillerde gök gürültüsü anlamına gelen kelimelerle oluşturulmuş bu sözcüğe atfedilen hikaye, insanın cennetten düşüşünün temsiliyle ilgilidir (huffpost.com, 2015). Bu anlamda Joyce, ikonik ve sembolik uzamda, ses ile anlam arası bir tür sistematik bağlantı kurmaktadır. Çağrıştırdığı anlam çeşitliliği yeni okumalara yol açmaktadır. Her yeni okumanın metni yoruma açık hale getirdiği durumlarda, anlamın tamamlanmamış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir metnin tek doğru çevirisinin olmayacağı çıkarımının yapılacağı bu tespite uygun olarak, aşağıdaki karşılaştırma tablosu (Tablo 8) verilmiştir:

⁹⁶ <https://www.turkedebiyati.org/james-joyce.html>

Tablo 8: Armağan Ekici'nin Çalışmasından Bir Kesit

James Joyce	Umur Çelikyay	Fuat Sevimay
riverrun	ırmakgüzergahı	nehiryatağında
from swerve of shore to bend of bay	kıyı kıvrımından koy dönemecine	sahilin keskin ucunda körfeze kıvrılır
fr'over the short sea	çalkantılı denizi geçip	güv'ertesinde patlayan dalgalarla kanalı geçip

Kaynak: <https://t24.com.tr/k24/yazi/finnegans-wake.523>

Armağan Ekici'ye ait yukarıdaki tablo, Çelikyay'ın ve Sevimay'ın çalışmalarını karşılaştırmaktadır. Ekici'nin belli kelimeleri kullanarak yaptığı bu karşılaştırma tablosundan sadece bir kesit paylaşılmıştır. Tablo, çokanlamlılığın neden olduğu farklı okuma ve yorumlama durumları nedeniyle, anlam inşasının devam etmekte olduğuna dair bir gönderme amacı taşımaktadır (t24.com.tr, 2016).

Ekici'nin analizine göre Joyce, eserin adını eski bir İrlanda meyhane baladından almaktadır. Kelimeleri farklı dillerdeki benzer seslerden oluşturan Joyce, bazı kelimeleri bozarak, Lewis Carroll'un *Jabberwocky*'indeki gibi, ilk bakışta anlamsız olduğu düşünülen kelimeler üretmiştir. Bu yaklaşım, Ludwig Wittgenstein'in, dille yaratıcı bir şekilde oynamak anlamında kullandığı, "dil oyunu"dur.

Kelimeleri bozduğu söylenen Joyce, aslında bu dil oyununun kurallarını çok iyi bildiğini göstermektedir. Joyce, bunu isteyerek yapmakta ve sözcelerin anlamını, sözce yapısının bir parçası değil, dil kullanımının belirlediği bir olgu olarak göstermek istemektedir (van Dijk, 1977:2). Anlam kavramına, Derrida'nın gibi bir yaklaşım gösteren Joyce, anlamın yenilenerek değiştiğini ve ifade ediliş biçimine bağlı olduğunu resmetmektedir.

Eserdeki anlamsal çelişki ve şifrelenmiş göstergeler, Chomsky'nin *Colourless green ideas sleep furiously* cümlesinde olduğu gibi, bildik dünya ile belirsiz ve anlamsız ilişkiler kurmaktadır. Yazar okur üzerinde, ses, anlam ve dil kullanımı bazında, bilgi aktarımından çok, retorik bir etki bırakma peşindedir. Sessel ve çağrışımsal bağların ortaya çıkması bu nedenledir.

Sevimay kitabın çeviri süreciyle ilgili konuşurken, eserin dünya dillerine dayalı arka planına dikkat çekmekte ve yazar olmasının verdiği avantajlardan söz etmektedir. Bunu bir avantaj olarak belirtmesi, Joyce'un *A Portrait of the Artist as a Young Man* isimli eserini de çevirmiş olan Sevimay'ın, kendisini yazarın yerine koyabildiğini düşündürmektedir (karar.com, 2018⁹⁷). Eserdeki kelime tercihlerini ve bir bulmaca çözüyor hissini verdiren atmosferini yansıtmaya çabası, eseri okura *tek ses* olarak duyurma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Çelikyay, eserdeki çokanlamlılığı korumak istediğini ve bağlamda kitabın kapağına "çevirmen" değil, "Türkçeleştiren" ifadesini kullandığını söylemektedir (kültürservisi.com, 2015⁹⁸). Anlamı sabitlemekten çekindiği görülen Çelikyay, metindeki lacunaların doldurulmasını okura bırakmıştır. Kitaptaki çokanlamlılık, farklı dillerden sözcüklerin kendilerine özgü, birden fazla anlama gelebilme durumlarıyla sağlanmaktadır. Bu anlamda gerçek bir Babil Kulesi metaforu oluşturulmuştur. Bu metafor üzerinden eserin yapısökümcü karakteri açığa çıkarılmıştır: sözcükler dolayısıyla diller kendi farklılıklarına ve/veya tekilliklerine bazen çoğulluk içinde (aynı ses içinde) bazen de çoğullukla birlikte (benzer seslerin yardımıyla) ulaşmaktadırlar.

Finnegans Wake, düşsel çağrışımları, tarihi, edebi ve mitolojik uzantıları olan ve şiirdeki gibi, pek çok katmanlı göndermelere sahip bir eserdir. Aslında bir gece düşünün anlatıldığı ve düş içinde binlerce düşün yer aldığı söylenen eser (Norris, 1990:120) bir düşün çevirilemezliği olarak özetlenebilir (bkz. sayfa 77 Jakobson: çevirinin sınırları) ve bir anlamda lacunaları dolduracak bir glossolalia'nın varlığını temsil etmektedir.

Kaynak dildeki anlamın değişmeden aktarılamayacağına inanan Derrida, *transfer* yerine dönüşüm anlamına gelen *transformation* kelimesini bu nedenle kullanmaktadır. Böylece dillerin çeviri yoluyla dönüştüğünü söyleyen Walter Benjamin'in *saf dil* iddiasına katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda Joyce'un bu eseri, Derrida'nın ve Benjamin'in savunduğu gibi, çeviride mutlak eşdeğerliğin olmadığını vurgulamaktadır. Joyce'un *Finnegans Wake*'i aynı zamanda, tekil ve evrensel dair mesajlar vermektedir. Daha

⁹⁷ <https://www2.karar.com/hayat-haberleri/cevirilemez-finnegani-cevirdim-ama-dertliyim-709455>

⁹⁸ <https://www.kulturservisi.com/p/dil-ve-anlatinin-sinir-boylarinda/>

önemlisi, Derrida'nın dediği gibi, bir bakıma hiçbir şey çevirilemez değildir; fakat bir bakıma da herşeyin çevirilebilir olmadığı ortaya çıkmıştır (1998:56-57⁹⁹):

Bir metin yalnızca varlığını sürdürmesi kaydıyla yaşar ve yalnızca hem çevrilebilir hem de çevrilemez olması kaydıyla varlığını sürdürür Bütünüyle çevrilebilir olduğunda, bir metin olarak, yazı olarak, bir dil gövdesi olarak ortadan kalkar. Bütünüyle çevrilemez olduğunda, bir dil olduğuna inanılan şeyin içinde bile derhal ölür. (Derrida, "Living On/Borderlines": 102-13; aktaran: Attridge, 2010:19)

⁹⁹ Alıntının İngilizcesi: *Untranslatable; but in another seme, everything is untranslatable; translation is another name for the impossible.*

BÖLÜM 4: TARTIŞMA

Çevirilemezlik hakkında bu tez kapsamında bir takım sonuçlara varılmıştır. Kavramsal çerçeve içinde belirtildiği gibi, çevirilemezlik Batı çeviri geleneğinde on sekizinci yüzyıldan beri tartışılmaktadır. Evrenselci ve monadist gibi Batının düalistik yaklaşımları yanında, yapısökümcü gibi yirminci yüzyıla ait postmodern yaklaşımlar çerçevesinde de ele alınmıştır. Çevirilemezlik kavramı üzerine tarihsel süreçte söylemler geliştirilmiş ve bu söylemlerden bazıları kabul görürken bazılarına karşı çıkmıştır.

Tezin genelinde kavramın dualistik yapısına veya muğlak bir olgu olduğuna değinilmiş ve çevirilemezlik kavramının “Janus Yüzlü” bir olgusalık taşıdığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki resim (Şekil 28) öncelikle bu muğlaklık vurgusunu resmetmek için paylaşılmıştır:

Kaynak: Mythology: Timeless Tales of Gods and Heroes¹⁰⁰

Şekil 28: Janus Yüzlü Bir İmge

Resimde (Şekil 28), Roma tanrısı Janus, kapıların ve geçişlerin, başlangıç ve sonların tanrısı olarak, elinde bir anahtarla görülmektedir. Resim paylaşılırken, dilin sembolik

¹⁰⁰ Janus, iki yüzü olan bir Roma tanrısıdır. “Başlangıç tanrısı” olarak da bilinir. Yeni bir yılın başlangıcı olan Ocak ayının İngilizce karşılığı olan “January” kelimesi de Janus’tan türemiştir. Bkz. Edith Hamilton (1961:45). Mythology: Timeless Tales of Gods and Heroes. <https://omerkarakus.wordpress.com/2019/01/10/janus-bir-anahtar/> Erişim tarihi:15.12.2019

doğası içindeki her bilinmeyen, bir algı kapısı¹⁰¹ yerine konulmuş ve bu anlamda kapıları açacak potansiyele sahip olduğu düşünülen çeviriye sembolik bir anahtar rolü biçilmiştir. Bu benzetme içerisinde, anahtar rolünü oynayan çevirinin, her kilide uyumlu olup veya olmadığının anlaşılma meselesiyle, araştırmanın sorularından, “her metin çevrilebilir mi?” sorusu arasında bir bağlantı kurulmuştur.

Buna göre, hem dilbilgisel hem de felsefi bağlamda Janus’un bir yüzü *çevirilebilirliğe* diğer yüzü *çevirilemezliğe* bakmaktadır. Her iki yüzde de tek dil içinde kalınarak anlama ulaşma çabası vardır.

Çevirilemezlik muğlak olgusunun anlaşılması ve tanımlanması bu tezin amaçlarından biridir. Tezin dilbilimsel, felsefi ve yazın düzlemlerindeki kuramsal içeriklerine dayanarak, kavramın bir değil birden fazla tanımını yapmanın mümkün olduğu görülmüştür. Örnek olarak, çevirilemezlik kavramının tek dile varma çabası olduğu şeklinde felsefi bir tanımlaması yapılabilir.

Çalışma göstermiştir ki burada tek dille kastedilen, tez içinde vurgulanmış olan *aynı-değil-farklı-da-değil* deyişinin altındaki dillerin bütünlüğü felsefesidir. Bu felsefe çevirinin diller-üstü konumunu, bir başka deyişle çevirinin dillerin dili olmasını işaret etmektedir. Çevirilebilirlik ve çevirilemezlik ayrımı bu noktada kendini göstermeye başlamaktadır. Çevirilebilirlik tek dil arayışını dillerin bütünlüğü kapsamında sürdürürken, çevirilemezlik aynı arayışı dillerin ayrılığı üzerinden gerçekleştirme çabasıdadır.

Daha açık bir ifadeyle, çevirilebilirlik çok dilliliği çok anlamlılık olarak görmekte ve anlam belirsizliğinden kaçınmak için metne homojen bir tutumla yaklaşmaktadır. Buna karşılık çevirilemezlik, metni heterojen bir yaklaşımla ele almakta ve kendisini, çevirinin var olma nedeni olan farklılıklara dayandırmaktadır. Çevirinin daima ve sadece çevrilemezi çevirdiği söyleminin esası (bkz. Derrida, 2000:17) bu yaklaşımda saklıdır.

¹⁰¹Amerikalı rock grubu *The Doors*'un klavyecisi Ray Manzarek, 1967'de Newsweek dergisinde yayınlanan bir makalede, grubun ismini Aldous Huxley'in 1954 basımlı “The Doors of Perception” (*Algının Kapıları*) adlı kitabından esinlenerek koyduklarını söylemektedir. Manzarek bu ifadeyi grubun isminin tartışılması sırasında şu cümle içinde kullanmıştır: *There are things known and there are things unknown, and in between are the doors of perception.* “Bilinen şeyler var ve bilinmeyen şeyler var ve aralarında algının kapıları var.” (Aldous Huxley, 1954 -The Doors of Perception)

According to a distinction I have hazarded elsewhere concerning history and the name of Babel, what remains untranslatable is at bottom the only thing to translate, the only thing translatable. What must be translated of that which is translatable can only be the untranslatable. (Derrida, "Ulysses Gramophone":278-279) Başka bir yerde tarihle ve Babil ismiyle ilişkili olarak göze aldığım bir ayrıma göre, *çevirilemez* kalan şey, esasen *çevirilecek* tek şeydir, *çevirilebilir* tek şeydir. Çevirilebilir olandan çevirilmesi gereken şey, yalnızca çevirilemeyen olabilir (Attridge, 2010:279).

Çalışmada ortaya konan ve çalışmanın amacına ulaşmasına yardım eden bir diğer durum gösteren ile gösterilenin sürekli yer değiştirmesiyle başlayan metindeki anlamın sabitleme sürecidir. Bu süreç, çevirilemezlik kavramına getirilecek tanım için bir zemin oluşturmuştur. Bu zeminde örtüşmeyen içerikler söz konusudur ve çevirilemezlik vurgusu bu örtüşmeyen içerikler üzerinedir. Bu örtüşmeyen zeminde, insanlar arası düşsel ve düşünsel irtibatın kurulması güçleşmektedir. Bunun nedenlerinden biri diller arası tipolojik farklılıklardır. Tipolojik farklılıklar ifade edilenden çok nasıl ifade edildiğine bir kısıtlama getirmektedir.

İnsan deneyiminin aktarılmaz oluşunun bir diğer nedeni, farklı fikir ve zihin düzeyindeki insanların aynı dünyada ayrı dünya gerçeklerine bakıyor olmalarıdır (bkz. Humboldt; Wittgenstein). Bu duruma göre, dillerin anlatabildikleri değil anlatmak zorunda kaldıkları (bkz. Jakobson,1959:234-236) birer çeviri güçlüğü olmaktadır. İnsanların dile getiremedikleri ve/veya ifade edemedikleri kendi gerçekleri çeviri güçlüğüne dönüşmektedir (bkz. deneyim, yaşanmışlık ve bakış açısı, Wittgenstein, 2009[118]204; Dilthey ve Erlebnis çizgisi). Bu anlamdaki çeviri güçlükleri bu tez kapsamında bir kez daha vurgulanmıştır.

Yaşanmışlıkların ifade edilememesine dolayısıyla çevrilememesine dayandırılarak, çevirilemezlik hakkında bir başka sonuca varılmıştır: İnsanların kendi dil kodlarıyla düzenledikleri kendi gerçekliklerini karşı tarafa geçirme çabasının başarısızlığa uğraması ya da bu çabanın istenilen düşünce ve davranış değişikliğiyle sonuçlanmaması çevirilemezlik olarak nitelenmektedir.

Ancak bu çalışmada, bir terim karmaşasının yaşandığı ortaya çıkmıştır. Öncelikle, çevirinin ütopik bir uğraş veya boş bir çaba olarak tanımlanmasıyla (bkz. Gasset, 1937; Humboldt: akt. Wills, 1982:35) aslında çevirilebilirliğin sınırları çizilmektedir. Varılan bu sonuca göre, çevirilemezlik çeviriye sınırlama ya da kısıtlama değil aksine çeviriye bir devingenlik kazandırmaktadır. Çeviri kazandığı devingenlik durumuyla sınırlarını genişletme imkanına sahip olmaktadır. Buradan çıkan bir diğer sonuca göre, çeviride kısıtlama veya sınırlama durumlarında çevirilemezlikten değil ancak çevirilebilirlikten söz edilebilir.

Çalışmada görüldüğü gibi çeviri doğası gereği bir tercih yapmakta ve metni kaynak ya da erek odaklı yaklaşımlardan birini seçerek ele almaktadır. Buna karşılık çevirilemezlik metnin okunmasının henüz bitmediğini iddia etmektedir. Çevirilemezlik bitmeyen bir okuma sürecini temsil etmektedir. Çevirilemezlik kavramı, anlamın şartlara bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini, zihinsel yanılgıların söz konusu olabileceğinden tek bir doğru çevirinin olanaksızlığını ve dolayısıyla anlamın kesinliğinden söz edilemeyeceğini çağrıştırmaktadır. Çevirilemezlik olgusu, çeviriye bitmeyen bir anlam arayışı içinde gerçekleştirme çabasını, metni yoruma açık tutarak göstermekte (Eco, 1992: 25-31) ve böylece anlamın ertelenişini resmetmektedir (Bkz. Barthes, 1977:146-147; Derrida, 1997:158).

Buraya kadarki tespitler tezin kuramsal bölümündeki içeriklere dayandırılmıştır. Kavramın ne olduğu hakkında bilgiler veren bu içeriklere göre, kavramın terim olarak bir olgusal anlam ve bir niteliksel anlam taşımaktadır; iki anlam arasında fark olduğu görülmüştür. Bu farka göre, çevirilemezlik çeviriye karşı takınılan bir yaklaşımdır. Kavramın tanımı, daha sonradan genişletebilme potansiyeli taşımakla birlikte, kavramın olgusal anlamıyla niteliksel anlamı arasındaki farka dayandırılarak verilmiştir:

- *Çevirilemezlik, çevirinin sınırlarını genişleterek çeviriye mümkün kılan ve bünyesinde çevirilebilirlik olgusunu birlikte taşıyan çeviri stratejilerinden biridir.*

Bu tanım, örnek olarak, tezin bütüncesindeki “Just Do It” reklam filminin sloganında somutlaştırılmıştır. Slogan diğerinin farklılığı görünür kılınana dek çevirilmeye devam

etmiş “tek dile” dillerin ayrılığı, bir başka ifadeyle çevirilemezlik üzerinden ulaşılmıştır. Böylece bu tezde belirlenen ilk araştırma sorusu olan “çevirilemezlik nedir?” sorusu cevaplanmıştır.

Çevirilemezliğin sınıflandırıldığı bu tezin kuramsal çerçevesinde ve çevirilemezlik durumlarında işlendiği gibi, farklı dil sistemlerinin aynı fiziksel bir dünyayı veya bir olguyu, önemli ölçüde farklı resmedebilme durumlarına dikkat çekilmiştir. Dahası, göstergenin değişkenliği bağlamında, yeniden çevirinin hep mümkün kaldığı çeşitli çevri durumlarıyla gösterilmiştir. Buna bağlı olarak anlamın ertelenme durumlarının sebep olduğu kaynak metinden farklı olmayan ancak aynı sayılmayan paradoksal ya da görelî durumlara farkındalık oluşturulmuştur.

Son olarak, çevirilemezlik sınırlarının ve tanımının, çevirinin kendisi gibi, daha geniş eksenli düşünülerek çizilmesinin ve verilmesinin bir gereklilik olduğunun altı çizilmiştir.

Her metin çevirilebilir olup olmadığının cevabını aranmıştır. Bu sorunun cevabı çevirinin doğasıyla ilintili bulunmuştur. Çevirinin doğası gereği metinlerin, “bizden-biri-gibi” ve ya “onlardan-biri-gibi” okunma durumları söz konusudur. Her iki durumda da, bu tezin tespitine göre, seçimin yönü neresi olursa olsun, çevrilmeden kalan yığınların oluşması engellenemeyecektir. Bu tespite dayanarak, her metin çevirilebilir mi sorusuna bu tezde, hem *evet* hem *hayır* şeklinde bir cevap verilmiştir.

Tezin mutlak çevirilemezlik bölümünde işlenen, zihindeki tasarım ile gerçeklik arasındaki düşünce farkının kapanmasında dilin yetersizliği, “her metin çevirilebilir mi?” sorusuna *hayır* cevabının verilmesini gerektirmektedir. Tezde kullanılan Peter Arnds’ın makalesi, “hayır” cevabının gerekçeli arka planını oluşturmuştur. Makaledeki yaşanmışlıkları resmeden travmatik dünya deneyimleri, deneyimlerin aktarılmasının güçlüğü anlamında ve anlaşılabilirlik sınırlarının aşılması bağlamında, her metin çevirilebilir mi sorusuna, *hayır* cevabının verilmesini gerekli kılmıştır.

Bu örnek yardımıyla, dil toplulukları arasındaki dilsel, kültürel, deneyimsel, düşünsel, zihinsel, manevi ve duygusal açıdan dağınıklığa dikkat çekilmek istenmiştir. Metaforik anlamda Babil söylemindeki durumu çağrıştıran insanlar arası dilsel ve kültürel

dağınıklık, her metnin çevirilmesinin önündeki engellerden biri olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, bu dağınıklığı toplayacak bir “üst dil” eksiliği iletiyi ifade edilemez kılmıştır. Metnin okuru açısından kendi lisanındaki anlaşılabilirlik sınırları aşılmış olup bu durumun altı çizilmiştir.

“Her metin çevirilebilir mi?” sorusuna *hayır* cevabının gerekçesi olan çeviri durumlarından biri, *hilal* ve *crescent* sözcüklerinin çevirileri olmuştur. Bu çeviri durumunda göstergedeki işaret edilenle işaret edenin benzeşmezliği gibi dilin sembolik doğası ve dilin tarihselliği, bağlama bağlı olmayan sabit ve tek anlamlı eşdeğerlikler üretmiştir. Bu durum metnin çevirilmesindeki engellerden biri olmuştur. Bu bağlamda her metni çevirilemez kılan ve çeviriyi sınırlayan asıl faktörün, metinlerin okunmasında metinleri “bizden-biri-gibi” ve ya “onlardan-biri-gibi” okunma durumlarına sokan çevirinin doğası olduğuna yönelik bir başka sonuca varılmıştır.

Diğer yandan her metin çevirilebilir mi sorusuna, tezdeki çeviri durumları çerçevesinde, “evet” cevabı da verilmiştir. Cevabın evet olmasında bir çelişki görülmemiş aksine bir tutarlılık izlenmiştir (bkz. Tymoczko & Gentzler, 2002: xviii: “bir dilde ifade edilebilen bir şey, başka bir dilde benzer bir biçimde yeniden üretilemez”; Nida & Taber, 1969:4: “bir dilde söylenen bir şey başka bir dilde de ifade edilebilir”). Tezin yazınsal çevirilemezlik bölümünde değinilen (2.2.4.), çeviri pratiğinin en çok uygulandığı alanlardan olan sanatsal içerikli eser çevirileri, bu cevabın gerekçesini oluşturmuş ve tezin üçüncü bölümünde verilen ilgili çeviri durumlarına göre bazı sonuçlara varılmıştır:

Cevabın alt zemini şu adımlardan oluşmuştur: şiir ve roman gibi sanatsal içerikli eser çevirilerinin, anlam katmanlarının açığa çıkarılması ve erek kültürde yeniden sanatsal bir değere sahip olarak kurgulanması gibi öncelikleri olmaktadır. Bunun yanında özellikle şiir çevirilerinin, biçim ve içerik dengesinin tutturulmasının güçlüğü ve nerdeyse imkansızlığı nedeniyle, çevirilemezlik kavramıyla sıklıkla anılmakta ve buna rağmen yapılmaya devam etmektedir.

Buna göre tezin çeviri durumları bölümünde Shakespeare’in *66.Sone*’si verilmiş ve sonenin çeviri durumlarına göre şiir gibi sanatsal yapıt çevirileri üzerinde şu iki sonuca varılmıştır:

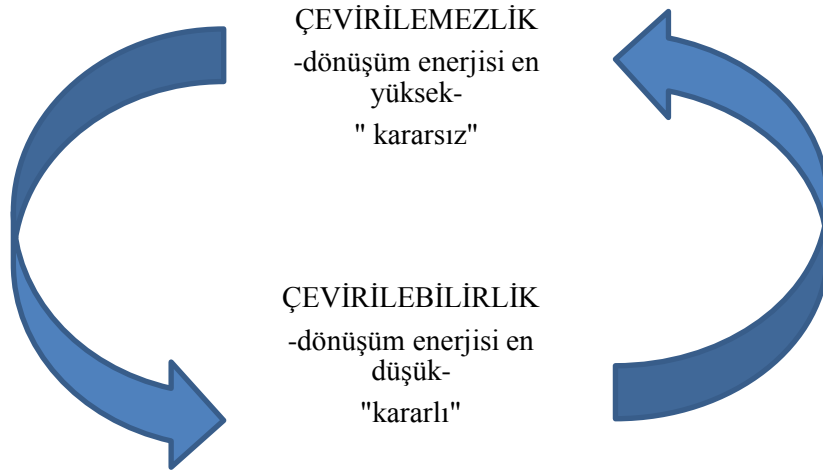
- Ya evrensel bir anlayış ya da her dilin kendine özgü bir dünya görüşü arasındaki bir çeviri tercihi, şiir çevirileri söz konusu olduğunda, eserin sanatsal değeri açısından, hayati derecede önem taşımaktadır.
- Erek dilde oluşturulacak yeni dizime çevirmen yorumlarının etkisi, Can Yücel'in Shakespeare çevirilerinde olduğu gibi, kaçınılmazdır.

Bu iki sonuca bağlı olarak, çevirmenin eserdeki etkisinin sanatsal değerin yüksekliğiyle doğru orantılı olduğu görülmüştür. Ayrıca, yeni dizimdeki olası anlam boşluklarını dolduracak ve yorumlarına güvenilecek yegane kişinin çevirmen olduğu ortaya çıkmıştır. Bu erek okurun farkında olduğu bir durum olarak, çevirmene bu açıdan ilave bir sorumluluk yüklemektedir. Bu yüklenen sorumluluk açısından, çeviride yaratıcılık sınırlarının aşıldığı ve çevirmenin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde “yazar gibi çevirmek” kavramını benimsediği durumlara rastlanmıştır.

Can Yücel'in çevirileri ve diğerleri şeklinde çeviri eleştirisi durumları göz önüne alındığında, şiirde ve romanda çevirilebilirlik sınırlarının daraldığı fikri doğmuştur. Çevirilebilirlik sınırlarının daralmasına metnin dönüşüme olan enerjisinin (bkz. Yin & Yang: zıtlıklardan gelen uyum) veya direncinin düşük olmasının neden olduğu öngörülmüş ve yukarıda bir çeviri stratejisi olarak tanımlanan çevirilemezlik yardımıyla sınırların genişletildiği düşünülmüştür.

Başka bir ifadeyle, Shakespeare'in *66.Sone*'si, çevirilebilirlik-çevirilemezlik döngüsünde adeta bir doyum noktasındadır ve bu anlamda bir “kararlılık” göstermektedir; çevirilebilmesi için tekrardan “kararsız” hale gelmesi gerekmektedir. Çevirilebilirlik bir doyum noktasıysa, çevirilemezlik çeviri devam ediyor demektir. “Her metin çevirilebilir mi?” sorusuna hem evet hem de hayır cevabı bu nedenle verilmiştir.

Çevirilemezlik-çevirilebilirlik dönüşümüne dayanarak yapılan bu çıkarımlara göre, aralarındaki dönüşüm şöyle şemalandırılmıştır (Şekil 29):

Şekil 29: Çevirilemezlik-Çevirilebilirlik Dönüşümü

Şemada anlatılmak istenen, çevirilemezlik-çevirilebilirlik döngüsünde doyma noktasına veya kararlı hale gelindikçe, çeviriye karşı direnç düşmekte ya da yatkınlık azalmaktadır. Doyguluk anlamına gelen çeviriye karşı direncin en düşük noktası, doğru orantılı olarak çevirinin en kararlı olduğu an olmaktadır. Biçim-anlam bağlamında bir kararlılık, bir doyum noktasına erişilmiştir. Shakespeare'in 66. Sone'sinin çevirilemezliğinden bahsedilecekse, bu şiiri çevirilemez kılan biçim-anlam çerçevesinde ulaşılmış "kararlılık" durumudur.

Diğer yandan, çevirilemezlik-çevirilebilirlik döngüsünde kararsız hale gelindikçe, çeviriye karşı direnç artmaktadır. Kararsızlık anlamına gelen çeviriye karşı artan direnç çeviriye devingenlik kazandırmakta ve yeni çevirilerin ve yeniden çevirilerin önünü açmaktadır. Biçim-anlam bağlamında henüz ulaşılmamış bir doyguluk söz konusu olduğunda, Shakespeare'in 66. Sone'sini çevirilebilir kılan ise bu "kararsızlık" durumudur.

Karşıtlıkların uyumu ve birinin değerinin diğeri olmadan anlaşılmaz olacağı düşüncesiyle, çevirilemezlik-çevirilebilirlik kavramları bu şemada birlikte konumlandırılmıştır. Maddenin daha kararlı "enerji" seviyelerine geçiş durumları gibi, çevirilemezlik-çevirilebilirlik döngüsünde "kararlı-kararsız" dönüşüm halleri mevcuttur. Bu kararlı-kararsız dönüşüm halleri bu şema üzerinden açıklanmıştır. Çevirilemezlik-çevirilebilirlik dönüşümdeki "enerji" seviyeleriyle (bkz. Humboldt;1988: Ergon-Energia ayrımı), metnin çeviriye karşı direnci veya yatkınlığı kastedilmiştir.

“Her metin çevirilebilir mi?” sorusuna neden hem evet hem de hayır denildiğine ikinci bir gerekçe, *Finnegans Wake* adlı eserdir. James Joyce’ un çevirilemez addedilen bu eseri, tamamlandıktan ancak yıllar sonra çevrilebilmiş ve bu sayede yazınsal yaşamını sürdürmüştür (bkz. Berman, 1990:1-7; Jorge Luis Borges ve *Don Quixote* çevirileri). Genel anlamıyla çok anlamlılıkla kurduğu anlam örgüsüyle anılan eser bir düşün çevrilemezliği olarak özetlenmiş ve Jakobson’un çevirinin sınırları çizerken yaşadığı çelişkinin adeta bir manifestosu olmuştur.

Bu çelişki yazarın kendi eseri hakkındaki sarf ettiği “work in progress” ifadesiyle ortaya çıkarılmıştır (Bazarnik, 2010:567:577); yazar bu ifadeyi eserin henüz tamamlanmadığını işaret etmek için kullanmıştır. Buna göre ortada defalarca çevirilmiş bir metin varken, araştırma sorusuna her metin çevirilemez denilmesi her hangi bir çelişkiye neden olmamıştır. Çelişki, anlamın kaynağının bulanamamsında ve sözcüklerin gerçeği ancak kısmen yansıtımalarında yatmaktadır (Derrida, 1982:25-26; Lacan (1966/1970:194). Yazarın, Derrida ve Lacan gibi, gösteren ile gösterdiği arasındaki anlam ilişkisinin sabitlenemediğini ve bu anlamda sadece temsillerden bahsedilebildiğini düşündüğü sonucuna varılmıştır

Varılan bu sonuca göre, *Finnegans Wake* eserinde anlam içeren sözcükler değil, henüz gerçek anlamını bulamamış sözcükler çevirilmiştir (Derrida, 1974; Humboldt’un *Aeschylus’ s Agamemnon* çevirisinin önsözü, akt. Schulte ve Biguenet, 1992:55).

“Her metin çevirilebilir mi?” sorusuna neden hem evet hem de hayır cevabının verildiği bu anlamda açıklaya kavuşturulmuştur.

Tezde çevirilemezlik türlerine ilişkin birtakım tespitler yapılmıştır:

İlk olarak dilsel çevirilemezlik anlamında ortaya konan *langue-parole* ayrımına göre, dil kullanıcısı dizimsel ve dizisel düzlemlerde kesişen kabul edilebilir bitişiklik koşullarının farkındadır (bkz. paradigmatic ve syntagmatic eksenler). Bu anlamda dilin az çaba ilkesine dayandırılarak gereksiz dil kullanımından kaçınıldığı durumlar söz konusudur (Zipf, 1935/1972:31-32). Dil göstergelerinin kendi bağlamı içinde değerlendirilmediği her durumun, çevirilemezlik değil bir çeviri güçlüğü olduğu görülmüştür.

Dilsel çevirilemezlik türlerinden sesbilimsel çevirilemezlik kavramıyla “ses-kavram ilişkisi” ele alınmıştır. Bu ilişkinin nedensizliği veya doğallığı çerçevesinde gösteren-gösterilen arasındaki ilişki hem *sembolik* hem de *ikonik* bulunmuştur. Söz sanatlarına kullanım alanı açan bu duruma göre, böyle göstergelerin hem yazınsal hem de sesletimsel anlamda, dilin fonolojisi ve dilbilgisi arasında bir çevirinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. (bkz. Catford, *translation shifts*).

Sözdizimsel çevirilemezlik sınıflandırmasında yüzeysel yapı ve derin yapı örtüşmelerinin yer aldığı çeviri durumlarına değinilmiştir. Ortaya dilbilgisel anlamda kaynak dildeki ifadeyle uyumsuz, tutarsız veya tamamıyla anlaşılmaz çeviriler çıkmıştır. Bu durumun, diller arasındaki *paradigmatic* ekseninde yapılan seçimlerin *syntagmatic* ekseninde nasıl bir araya getirilmesi hakkında bir karar verme sürecini ilgilendirdiği anlaşılmıştır. Buna göre, sözdizimsel anlamda çevirilemezlik sınıflandırılması "iki anlamlılığın ve anlam belirsizliğinin çözümlenmesi durumları olduğuna karar verilmiştir. (bkz. garden path cümleler)

Dilsel çevirilemezlik türlerinden metinsel/söylemsel çevirilemezlik sınıflandırmasında metinsellik şartları belirleyici olmuştur. Buradaki çevirilemezlik durumları açısından, kaynak metnin erek metinle “cohesion” ve “coherence” bakımından örtüşmesi ölçü alınmıştır. Bu ölçüte ulaşamayan her durumda gerçek anlamdan, başka bir ifadeyle kastedilen anlamdan uzaklaşıldığı ve dolayısıyla yanlış çevirilerin yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu anlamda, sözcük içinde bulunmayan fakat anlam kurgusuna dahil edildiği farz edilen imgeler, yorumlanarak *transfer* edilmek zorunda olduğu sonucuna varılmıştır.

Kültürel çevirilemezlik sınıflandırmasında, çevirinin değil bir benimsetmenin söz konusu olduğu durumlar ele alınmıştır. Dil-kültür birlikteliğinin ürünü metaforik ve metonimik dil kullanımlarının çeviriye kısıtlamalar, hassasiyetler ve imkansızlıklar getirdiği görülmüştür. Buna göre, kültürel farklılıkları dilsel ve sosyal alışkanlıklar ve davranışları gibi katmanlarının tamamıyla bütünleştiren bir çevirinin imkânsız olduğu düşünülmüştür (Tymoczko & Gentzler, 2002: xviii).

Mutlak çevirilemezlik sınıflandırmasında, ideolojik önceliklerin çeviri ve tercüme uygulamalarını etkilediği durumlar ve dilin akıl dışı doğasının sınırdığı yaşanmışlıklar

ve deneyimler dikkate alınmıştır. İlk durumda, diğerinin sesini duyuramadığı, dilinin bozulduğu ve dilinin yok sayıldığı etnomerkezci çeviri uygulamalarıyla karşılaşmıştır (bkz. Venuti, 1995:310).

İkinci durumda, bir başka ifadeyle deneyimlerin aktarılmadığı durumlarda, bir üst dile ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. İnsan bilincini aşan durumların çevirilebilmesi için ilave metin dışı duygusal bilgiye ihtiyaç vardır. İki dil toplumu arasına uzlaşmaz ve aşılmaz engeller bu tür boşluklar (bkz. *lacuna*) nedeniyle aşılamamaktadır. Metindeki dilsel ve duygusal boşlukların dolmadığı durumlarda sadece dilsel değil dil dışı faktörlerinde hesaba katılması gerekmektedir; aksi takdirde çevirinin gerçekleşmesi imkansız olacak şekilde güçleşmektedir.

Son olarak yazınsal (edebi) çevirilemezlik sınıflandırmasında, çeviriye mecazi anlamda direnç gösterildiği edebi eserlerin çeviri durumları yer almaktadır. Ölçüt olarak eserlerin yazı ve konuşma arasındaki farkı yansıtan dilin işlevselliği alınmıştır. Edebi eserlerin çevirilerinde çevirmen kaynak dildeki eseri *syntagmatic* ekseninde okurken yazar olarak *paradigmatic* ekseninde yaptığı seçimleri erek dilin *syntagmatic* ekseninde dizimlemektedir. Bu durum biçim ve içerik dengesinin tutturulması açısından bir çeviri zorluğudur. Bu zorluk metnin birden fazla yoruma açık olduğu anlamına gelmekle birlikte çevirmene aynı oranda bir özgürlük tanımaktadır. Buna göre ortaya çıkan sonuç, metni daha okunabilir ve daha akıcı kılmak gibi amaçla çeviriye katılan yaratıcılığın, söz gelimi yazar gibi çevirmenin, metni tamamen yeni bir esere dönüştürme riski taşıdığı anlaşılmıştır (bkz. Savory, 1957:58-59; Berman, 1984:19; Eray, 1990:18-19; Evirgen, 2016:78)

SONUÇ

Bu tezde çevirilemezlik kavramı, tezin araştırma soruları izinde, kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Kavram türlerine ayrılmış ve tezin bütüncesi çevirilemezlik türlerine göre incelenmiştir. Bütüncenin değerlendirilmesi sonucunda bazı çıkarımlar yapılmış ve bu süreçte kavrama bir tanım getirilmiştir. Bu bölümde, tartışma bölümünde değinilen çıkarımlar ve sonuçlar maddeler halinde verilmiş ve son bir değerlendirme yapılmıştır¹⁰²:

- Çevirilemezlik kavramı, hem dilsel hem de felsefi boyutları olan bir olgudur. Olgunun felsefi boyutu, dillerin birliği inancına dayandırılırken, olgunun dilsel boyutu, göstergenin ses-anlam ilişkilendirilmesindeki belirsizliği tezine dayanmaktadır.
- Çevirilemezlik, tek dil arayışını, dillerin ayrılığı üzerinden, heterojen bir tutumla gerçekleştirme çabasıdır. Çevirilebilirlik, tek dil arayışını, dillerin bütünlüğü kapsamında, homojen bir yaklaşımla sürdürmektedir. Çevirilemezlik için dillerin ayrılığı, çeviriyi mümkün kılan bir ön şarttır.
- Çevirilemezlik tartışmasının temellendiği esaslardan biri insan deneyiminin ve yaşanmışlıkların aktarılmaz oluşudur. İnsan deneyiminin aktarılmaz oluşunun nedenlerinden biri, neyi ifade ettiğinden çok nasıl ifade edildiğine kısıtlama getiren diller arası tipolojik farklılıklardır. İnsan deneyiminin aktarılmaz oluşunun bir diğer nedeni, farklı bakış açılarına sahip olunmasıdır; aynı dünya gerçeğine ayrı dünyalardan bakılması durumudur.
- Çevirilemezlik, farklı olmayan ancak aynı da sayılmayan paradoksal ya da görelî çeviri durumlarıdır. Kavram bir olgu olarak, “hiçbir şey çevirilemez değildir” ve “her şeyin çevrilmesi imkansızdır” söylemlerini barındırmaktadır.

¹⁰² Çıkarımların ve sonuçların maddeleştirmesinde konunun işleniş sırası göz önünde bulundurulmuştur.

- İnsanların kendi dil kodlarıyla düzenledikleri kendi gerçekliklerini karşı tarafa geçirme çabasının başarısızlığa uğrama ya da bu çabanın istenilen düşünce ve davranış değişikliğiyle sonuçlanmama durumları çevirilemezlik olarak nitelenmektedir.
- Çevirilemezlik, çeviriye sınırlama ya da kısıtlama değil, çeviriye bir devingenlik kazandırmaktadır. Çevirinin sınırlarını genişleten kazanılan bu devingenlik durumudur. Çeviride kısıtlama veya sınırlama durumları söz konusu olduğunda çevirilemezlikten değil ancak çevirilebilirlikten söz edilebilir.
- Çevirilemezlik, bitmeyen bir okuma sürecini temsil etmekte ve anlamın sabitlenemeyeceğine gönderme yapmaktadır. Bu da birden fazla doğru çevirinin oluşumundan söz edilmesini sağlamaktadır.
- Çevirilemezlik, niteliğe dayalı ve olguya dayalı olmak üzere iki farklı anlam taşımaktadır. Bu haliyle bir anlam kargaşasına neden olmaktadır. Çevirilemezliğin niteliğe dayalı anlamında dilsel ve kültürel çevirilemezlikten, terimin olguya dayalı anlamında felsefi çevirilemezlikten söz edilmektedir. Çevirilemezlik hem niteliksel hem de olgusal anlamında çeviriye karşı takınılan bir yaklaşımdır.
- Çevirilemezlik tanımı, niteliksel ve olgusal anlam arasındaki farka dayandırılarak yapılmıştır:

Çevirilemezlik, çevirinin sınırlarını genişleterek çeviriyi mümkün kılan ve bünyesinde çevirilebilirlik olgusunu birlikte taşıyan çeviri stratejilerinden biridir.

- Çevirilemezlik, metaforik anlamda Babil öncesi ve sonrası, yani tek dilin olduğu dönemle dillerin çeşitliliği durumunu sembolize eder. Bu anlamda bir üst dil arayışıdır. Çevirilemezlik, sembolize ettiği üst dil olgusuyla, dilin sınırlarının aşıldığı anlaşılabilirlik durumlarındaki, dillerin dilidir.

- Kültürel anlam daralmaları, dilin sembolik doğası ve tarihselliği bağlamında, göstergenin tek taraflı eşdeğerliğe indirgenmesine sebep olmaktadır. Bu kapsamda çevirilemezlik, metnin “bizden-biri-gibi” ve ya “onlardan-biri-gibi” okunma durumlarıdır.
- Biçim ve içerik dengesinin korunarak aktarılması bağlamında, edebi eserlerde çevirilebilirlik sınırlarının daralması söz konusudur. Çeviriye karşı direncin düşük olmasıyla daralan çevirilebilirlik sınırları çevirilemezlik stratejiyle aşılabilmektedir.
- Maddenin daha kararlı “enerji” seviyelerine geçiş durumlarındaki gibi, çevirilemezlik-çevirilebilirlik döngüsünde “kararlı-kararsız” dönüşüm halleri mevcuttur. Çevirilemezlik-çevirilebilirlik döngüsünde kararlı hale yaklaşıldıkça çevirilebilirlik seviyesi, kararsızlık halinde çevirilemezlik seviyesi artmaktadır.
- Çevirilebilirlik durumunda biçim-içerik doygunluğu söz konusudur ve çevirinin gerçekleşmesi için bir üst dile ihtiyaç vardır; çeviri sınırlandırılmıştır. Çevirilemezlik durumunda biçim-içerik örtüşmemiştir ve çevirinin devamı söz konusudur; çevirinin sınırları genişletilmektedir.
- Çevirilemezlikte, henüz gerçek anlamını bulamamış sözcükler çevrilmektedir. Bu anlamda çevirilemezlik olgusu çevirilmeden kalan yığınları çağrıştırmaktadır.
- Sözcüklerin anlamını bulana kadar çevirilme pratiği hem çevirilebilirlik hem de çevirilemezlik olgularını bir bütün-parça ilişkisi içinde bünyesinde barındırmaktadır. Çevirilemezlik-çevirilebilirlik birlikteliği zıtlıklardan doğan uyumun göstergesi ve karşıtlıkların çeviriye kattığı devingenlik olgusunun kendisidir.
- Dilin akıl dışı doğasının sınındığı yaşanmışlıklar doldurulmaz dilsel ve duygusal *lacunalar* oluşturmaktadır; çevirinin gerçekleşmesi için bir üst dile ihtiyaç vardır.

- Söz sanatlarına kullanım alanı açan dilin sembolik ve ikonik doğasına göre, ses-kavram ilişkisi çerçevesinde, dilin fonolojisi ve dilbilgisi arasında çevirilemezlik söz konudur.
- Diller arasındaki *paradigmatic* ekseninde yapılan seçimlerin *syntagmatic* ekseninde bir araya getirilirken ortaya çıkan sözdizimsel anlam belirsizlikleri birer çeviri güçlüğüdür.
- Sözce içinde bulunmayan fakat anlam kurgusuna dahil edildiği farz edilen, bürünsel dil özellikleri gibi anlamı belirleyen dil öğeleri, anlamın ancak yorumlanma yoluyla transferini mümkün kılmaktadırlar. Sözcenin bağlamından kopuk olarak yorumlandığı her durum, çevirilemezlik değil, bir çeviri güçlüğüdür; çeviri hatasıyla sonuçlanması olasıdır.
- Dil-kültür birlikteliği, özellikle metaforik ve metonimik dil kullanımlarında çeviriye kısıtlamalar getirmektedir. Bu tür kısıtlamalar, ideolojik önceliklerin çeviriye yansıdığı durumlardaki gibi, diğerinin dilini bozan eğilimler göstermektedir.

Diller arası tipolojik farklılıkların düşüncenin şekillenmesinde ve dolayısıyla davranışları etkilemesindeki payı tartışılmaz bir gerçektir. Diğer yandan, bu farklılıkların günümüzde aşılabilir çeviri sorunları çıkaracağına inanların sayısı giderek azalmaktadır. Bunun nedeni çevirinin, dilin getirdiği sınırlamalardan bir yolunu bulup kurtulacağına dair çeviriye olan güvendir. Çeviri, dilin çeviriye getirdiği zorlukları, yine dili kullanarak aşacaktır. Çeviri bu dönüşüme açık ve dönüştürücü doğasını tarihsel sürecinde değiştirmeden günümüze dek taşımıştır.

Bu tezde çevirilemezlik kavramı araştırma konusu olarak seçilirken ve kuramsal ve kavramsal gerekçelerle incelenirken, çevirinin çevirebilme potansiyeli, daha açık bir ifadeyle dönüştürücü doğasına bir tezat oluşturulmamıştır. Aksine çevirinin doğasına uygun hareket edilmiştir. Çeviri doğası gereği çevirmekte ve arkasında “çevirilemeyen ya da çevirilmemiş yığınlar” bırakmaktadır. Bu tez çeviri sürecinde bu anlamda geride kalan “çeviri yığınlarına” bir farkındalık oluşturmak adına bir adım atmıştır.

Çevirilemezlik kavramı, insanlar arası iletişimin vazgeçilmez unsuru olan çevirinin olanaksızlığını göstermek için değil, asırlardır süregelen tartışma hakkında akademik bir çalışma ortaya koymak için incelenmiştir. Tezin amacı, çevirilemez olarak nitelenen metinlerin okumalarında, çevirilemezlik kavramının bir “çeviri stratejisi” olarak kullanabileceğini göstermektir. Çeviriye ve dile devingenlik katan ve çeviriyi asıl mümkün kılan unsurun çevirilemezlik olgusu olduğu bu araştırmanın çarpıcı sonuçlarından biridir. Çeviribilim için bu açıdan önem arz etmektedir. Diller var oldukça çevirilemezlik kavramı da tartışılmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- ACLA Conference (2010). *The Translation of Philosophy and The Philosophy of Translation: Annual Meeting The American Comparative Literature Association Creoles, Diasporas, Cosmopolitanisms*. New Orleans, Louisiana April 1-4
- Agamben, G., Heller-Roazen, D. (1999). *The end of the poem: Studies in poetics*. Stanford/Calif: Stanford University Press
- Akarsu, B. (1998). *Wilhelm von Humboldt'da dil-kültür bağlantısı: İV İnkılâp, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş.*
- Akita, K., Dingemanse, M. (2019). Ideophones (Mimetics, Expressives). *Oxford Research Encyclopedia of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press
- Aksan, D. (1979). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Aksoy, N. B. (2002) *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*. Ankara: İmge Kitabevi
- Aksoy, N. , Aksoy, B. (1992). İki aydınlanma. *Birikim*. 3. (58-61).
- Aksu-Koç, A. & Slobin, Dan I. (1986). A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish. (eds.), Chafe, Wallace & Nichols, Johanna. *Evidentiality: the Linguistic Coding of Epistemology*, 159-167. Norwood, New Jersey: Ablex.
- Akşin, T. (1999). Avrupa kültürü'nün krizi ve Jacques Derrida. *Toplumbilim*, 10, 41-48.
- Akyıldız Ay, D. (2017). Ses sembolizmi ve ses-anlam uyumunun farklı bir sınıflandırma denemesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi. TÜDED Journal of Turkish Language and Literature*, 57. 17-27. 10.26561/iutded.369143.
- Alston, W. P. (1967) Emotive meaning. *Encyclopedia of Philosophy*. (Yay. haz.) P. Edwards, 3. New York: Macmillan.
- Alston, W.P. (1964). *Philosophy of language*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Altınörs, S. A. (2018). Dil felsefesindeki klasik anlayışa karşı Saussüre'ün örtük itirazları. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1.27-38.
- Al-Wahy, A. S. (2009). Idiomatic false friends in English and modern standard Arabic. *Babel* 55(2), 101-123.

- Apter, E. (2006). *The Translation Zone: A new comparative literature*. Princeton: Princeton University Press
- Apter, E. (2013). *Against world literature: On the politics of untranslatability*. London: Verso
- Arnds, P. (2012). Translating survival, translation as survival in primo levi's se questo è un uomo. *Translation and Literature*, 21, (2) 162-174. Edinburgh University Press
- Aronoff, M. (1983). A decade of morphology and word formation. *Annual Review of Anthropology*. 12. 355-375.
- Arrojo, R. (1995). *Translation as intercultural communication: selected papers from the est congress* (Yay.haz.) Snell-Hornby, M., John,Z. & Kaidl, K. Benjamins Publishing Compan. Prague, 21-31.
- Attardo, S. (1994). *Linguistic theories of humour*. Berlin: Mouton de Gruyter
- Attridge, D. (2010). *Edebiyat edimleri: Jacques Derrida*. 30. Felsefe dizisi 10. İstanbul: Otonom ISBN 978-975-6056-31-8 1
- Austin, J. L. (1962). How to do things with words. The William James lectures delivered at Harvard university,1955. Oxford: Clarendon Press
- Bachman-Medick, D. (2004/2013). Kültür antropolojisi ve çeviri. (yay. haz.) Faruk Yücel, *Çeviribilim Paradigmaları*, 75-96.ÇNK. ISBN 978-605-62590-2-9
- Bachman-Medick, D. (2009). Introduction: The translational turn. (çev. Kate Sturge). *Translation Studies* 2(1):2-16. DOI: 10.1080/14781700802496118
- Bagehot, W. (2001). *The English Constitution*. Intro. R. H. S. Crossman. Ithaca: Cornell University Press, 1966.
- Baker, M. & Saldanha, G. (2020). *Routledge encyclopedia of translation studies*. Third Edition. Abingdon: Routledge
- Baker, M. (1992). *In other words: a coursebook on translation*. London: Routledge
- Bałuk-Ulewiczowa, T.(2000). Beyond cognizance: fields of absolute untranslatability. Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. (173-182).ISBN 83-7017-947-9.
- Bar-On, D. (1993) Indeterminacy of translation--theory and practice. *Philosophy and Phenomenological Research*, 53, 4. 781-810.
http://philosophy.sites.unc.edu/files/2013/10/Bar-On93_IndeterminacyofTranslation.pdf Erişim tarihi: 05.02.2020.
- Barthes, R. (1968) *The death of the author*. Roland Barthes: *Image Music Text*, 142-149.1977. London: Fontana Press.

- Bassnett, S. (1993). *Comparative Literature: A critical introduction*. Oxford: Blackwell.
- Bassnett, S. (2002). *Translation studies*. Third edition. London / New York: Routledge
- Bassnett, S. (2007). Culture and translation: Why did translation studies take a cultural turn? *A Companion to Translation Studies*. (yay. haz.). P. Kuhiwczak & K. Littau. Clevedon: Multilingual Matters Ltd
- Bassnett, S. (2011). *Reflections on translation*. University of Massachusetts/Amherst, USA. Bristol/ Buffalo/ Toronto: Multilingual Matters
- Bassnett, S., Lefevere, A. (1998). *Constructing cultures: Essays on Literary Translation*. Clevedon and Philadelphia: Multilingual Matters
- Bassnett, S., Lefevere, A. (1992). *Translation history and culture*. Routledge.
- Baydere, M. (2018). “*Finnegans Wake*’in Türkçe Çevirileri Üzerinden Çevirilebilirlik/Çevirilemezlik Tartışmalarını Yeniden Ele Almak.” [Revisiting debates on translatability/untranslatability within the context of *Finnegans Wake*’s Turkish translations.] Paper presented at the Enriching Translation Studies through Rereadings Symposium, Istanbul, March 28.
- Bazarnik, K. (2010). A Polish Translation of *Finnegans Wake* in Progress. *James Joyce Quarterly* 47 (4): 567-577. <http://www.jstor.org/stable/41429584>.
- Beaney, M. (2015). *The Oxford handbook of the history of analytic philosophy*. Oxford: Oxford University Press
- Beck, U. (2006) *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge, UK/Malden, MA: Polity Press
- Becker, E. (2014). *The themes of Quine's Philosophy: meaning, reference, and knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press
- Becraft, M. B., ABC-CLIO. (2017). *Steve Jobs: A biography*. Santa Barbara, California: Greenwood an imprint of ABC-CLIO
- Bell, R. T. (1991). *The role of translation in foreign language teaching =: Die Rolle der Übersetzung im Fremdsprachenunterricht = Le rôle de la traduction dans l'enseignement des langues 'étrangères*. Paris: Didier
- Bellos, D. (2012). *Is that a fish in your ear? Translation and the meaning of everything*. London: Penguin
- Bengi-Öner, I. (1990). A Re-evaluation of the concept of equivalence in the literary translations of Ahmed Midhat Efendi: A linguistic perspective. PhD diss., Hacettepe University
- Benjamin, W. (1968, 1940). Theses on the Philosophy of History. *Illuminations*. New York: Harcourt Brace Jovano

- Benjamin, W. (1978). Çevirmenin Görevi.(Yay. haz.) Mehmet Rifat *Çeviri Seçkisi* . çev. Ahmet, C. İstanbul, Sel Yay., Ekim, 1983, s.25-35.
- Benjamin, W. (1997). *The Translator's Task, Walter Benjamin* (Translation) (Çev. S. Rendall). TTR : traduction, terminologie, rédaction, vol. 10, n° 2. 151-165. http://www.enl.auth.gr/staff/apostolou/the_Translator's_Task.pdf
- Berk, Ö. (2005). *Kuramlar ışığında açıklamalı çeviribilim terimcesi*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Berman, A. (1984/1992). *The experience of the foreign: Culture and translation in romantic Germany*. Albany: State University of New York Press
- Berman, A. (1985). Translation and the trials of the foreign. (Yay. haz.) L. Venuti. *The Translation Studies Reader*. Routledge: London, 284-298.
- Berman, A. (2012), Çeviri ve çeviri üstüne söylemler. (çev. M. Rifat), *Çeviri Seçkisi II-Çeviri (bilim) nedir?*.(Yay. haz). M. Rifat, 2.baskı.13-25.
- Bernstein, B. (2003). *Class, codes and control Volume 1: Theoretical studies towards a sociology of language*. Psychology Press
- Beyatlı, Y.K. (1974) *Kendi gök kubbemiz*. 5. basılış. Yahya Kemal Külliyyatı 1.
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. London: Routledge
- Bhabha, H. (1986). *Remembering Fanon*. Foreword to Frantz Fanon *Black Skin, WhiteMasks*. London: Pluto Press. Reprinted in N. C. Gibson (1999). *Rethinking Fanon*. Amherst: Humanity.
- Bielsa, E. (2015). Politics of translation. *Conference: Translation & Revolution', 9th International Colloquium of Translation Studies in Portugal*
- Biguenet, J., Schulte, R. (2012). *Theories of translation: an anthology of essays from Dryden to Derrida*. Chicago: University of Chicago Press
- Bilir, S. (2019). Bir çeviri nesnesi olarak mekân ve “biçem alıştırmaları” metni üzerinden disiplinlerarası bir çeviri araştırması. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı. Ankara
- Blakesley, J. S. D. (2014). *Modern Italian poets: translators of the impossible*. Toronto and London: University of Toronto Press
- Boase-Beier, J. (2004). ‘Knowing and Not Knowing: Style, Intention and the Translation of a Holocaust Poem’, *Language and Literature* 13(1): 25-35.
- Bolinger, D. (1965). Transmutation: Structural translation. *Acta Linguistica Hafniensia*,9(2)130-144.

- Bollard, J. K. (1998). *Pronouncing dictionary of proper names: pronunciations for more than 28,000 proper names, selected for currency, frequency, or difficulty of pronunciation*. Detroit, Mich: Omnigraphics.
- Boroditsky, L (2011) How language shapes thought: the languages we speak affect our perceptions of the world. *Scientific American*.
- Bourdieu, P. (1993). *The Field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Columbia University Press.
- Brdar, M., Brdar-Szabó, R. (2014): Metonymies we (don't) translate by: the case of complex metonymies. *Argumentum*.10. 232-247
- Bulut, A. (2002). *Çeviride dil ve metin*. İstanbul. Hasan Ali Yücel Eğitim Fak.2. ISBN 975-404-65-2
- Bulut, A. (2008). *Basından örneklerle çeviride ideoloji ideolojik çeviri*. İstanbul: Multilingual.
- Burke, K. (1969). *A rhetoric of motives*. Berkeley. University of California Press.
- Cahit, K., Sonel, B. (2017). Türkçe ve Japoncada Kanıtsallık. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2, (2). 293-313.
- The Cambridge handbook of phonology* (2007). (Yay. haz.) Paul de Lacy. Cambridge
- Cameron, M. (2012). *Meaning: foundational and semantic theories*. (Yay.haz.). Marenbon, J., Erismann, C *The Oxford handbook of medieval philosophy*. New York: Oxford Univ. Press
- Carroll, L. (2009). *Alice in wonderland: And, through the looking glass*. Oxford World's Classics
- Caruth, C. (2006). *Unclaimed experience: trauma, narrative, and history*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- Cassin, B., Rendall, S., Apter, E. S. (2014). *Dictionary of untranslatables: A philosophical lexicon*. Princeton :Princeton University Press
- Catford, J.C.(1965). *A linguistic theory of translation; an essay in applied linguistics*. Oxford University Press, Walton Street, Oxford. 0x26DP. ISBN 0194370186
- Chesterman, A. (2016). *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, Mass: MIT Pr.
- Chomsky, N. (1975). *Reflections on Chomsky*. New York, USA: Pantheon Books

- Comrie, B.(1981). *Language universals and linguistic typology: Syntax and morphology. second edition.* The University of Chicago Press
- Connolly, D. (1998). Poetry translation. (Yay. haz.) Mona Baker. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*.170-176. London/New York: Routledge
- Connolly, J. H. (2007). Mental context and the expression of terms within the English clause: An approach based on Functional Discourse Grammar. (yay.haz.). Hannay, M.; Steen, G. J. *Structural-functional studies in English grammar.* Amsterdam: John Benjamins, 193-208.
- Cook, G. (1990). Transcribing infinity: Problems of context presentation. *Journal of Pragmatics*, 14, 1-24.
- Cook, G. (2003). *Applied linguistics. Oxford introductions to language.* Oxford, UK: Oxford University Press
- Creswell, J. W. (2018). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches.* Thousand Oaks, CA: Sage
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical semantics.* Cambridge University Press
- Cruse, A. (2000). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics.* Oxford: OUP
- Crystal, D. (1976). *Prosodic systems and intonation in English.* London: Cambridge University Press
- Crystal, D. (1992). *The Cambridge encyclopedia.* Cambridge: Cambridge University Press
- Cui, J. (2012). Untranslatability and the method of compensation. *Theory and Practice in Language Studies* 2(4).DOI: [10.4304/tpls.2.4.826-830](https://doi.org/10.4304/tpls.2.4.826-830)
- Culler, J. D. (1997). *Literary theory: A very short introduction.* Oxford:Oxford University Press
- Currie, M. (2013) *The invention of Deconstruction.* Palgrave Macmillan, New York
- Damrosch, D., Çetinkasap, D. (2010). *Dünya edebiyatı nasıl okunmalı?.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Dante A, D. (2008/2013). *The banquet.* Freeditorial
- Dauer, R. M. (1993). *Accurate English: A complete course in pronunciation.* Englewood Cliffs, NJ: Regents/Prentice Hall

- Davidson, D. (1975). Thought and talk. (Yay. haz.). Guttenplan, S. *Mind and Language*, Oxford: Clarendon Press, 7-23.
- Davidson, D. (1979). The inscrutability of reference. *The Southwestern Journal of Philosophy*, 10 (2) 7-19. University of Arkansas Press. <https://www.jstor.org/stable/43155338>. Erişim tarihi: 24-05-2020 10:20 UTC
- Davidson, D.(1979). The inscrutability of reference. *The Southwestern Journal of Philosophy*. 10 (2). 7-19. University of Arkansas Press. <https://www.jstor.org/stable/43155338> Erişim tarihi: 24-05-2020
- Davidson, D.(1984/2001). *Inquiries into truth and interpretation*. New York: Oxford University Press
- Davidson, D., Hintikka, J. (1975). *Words and objections: essays on the work of W.V. Quine*. Dordrecht: D. Reidel
- Davidson, D. (2013). *On truth, meaning and interpretation*. (Yay.haz.) G. Preyer. Oxford University Press
- Davis, K. (2001) *Deconstruction and translation*. Manchester: St Jerome
- de Beaugrande, R.-A. (1987). Translation as text processing. *LSP-ALSED Newsletter*. 10(1), 2-22.
- de Beaugrande, R.-A., Dressler, W.U. (1981). *Introduction to text linguistics*. London: Longman
- de Pedro, Raquel. (1999). *The translatability of texts: a historical overview*. Les Presses de l'Universit  de Montréal
- Delabastita, D. (1993). *There is a double tongue: An investigation into the translation of Shakespeare's Wordplay, with Special Reference to Hamlet*. Amsterdam, Rodopi
- Delabastita, D. (1996). *Wordplay and translation: Special issue dedicated to the memory of André Lefevere (1945-1996)*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Deleuze, G., Guattari, F., Massumi, B. (2013). *A thousand plateaus*. London: Bloomsbury
- Deleuze, G., Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Demir, O. (1992). *Bilim felsefesi*. Ankara: Vadi. Ağaç Yayıncılık Ltd. Őti.
- Demirkol, C. V. (2008) *Batı sanatında modernizm ve postmodernizm*. Evrensel Basım Yayın
- Denkel, A. (1996). *Anlam ve nedesenlik*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

- Derrida, J. (1973) *Speech and phenomena*, (Tran. David B. Allison & Newton Garver). Northwestern University Press: Evanston
- Derrida, J. (1982). *Margins of philosophy*. Chicago: University of Chicago Press, 3-27.
- Derrida, J. (1985). *The ear of the other: Autobiography, transference, translation*. New York: Schocken Books
- Derrida, J. (1986). *Shibboleth par Paul Celan*. Paris: Galilée.
- Derrida, J. (1997) *Of Grammatology*, Çev. Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press
- Derrida, J. (1998). *Monolingualism of the other; or, The prosthesis of origin*. (trans. by
- Derrida, J. (2000). *Of hospitality: Anne Dufourmantelle invites Jacques Derrida to respond*. (Çev. R. Bowlby) Stanford, Stanford/California: University Press
- Derrida, J. (2001). What is a "relevant" translation?. *Critical Inquiry*, 27/2. The University of Chicago Press
- Derrida, J. (2005). Remarks on Deconstruction and Pragmatism. (Yay. haz.) Chantal Mouffe. *Deconstruction and Pragmatism*. Taylor & Francis E-Library
- Derrida, J. (2007). Des tours de Babel. *Psyche: Inventions of the other*, Volume I. California: Stanford University Press
- Derrida, J., Allison, D. B., Garver, N. (1973). *Speech and phenomena: And other essays on Husserl's theory of signs*. Evanston: Northwestern University Press
- Derrida, J. (1999). Göstergebilim ve gramatoloji. (çev. T.Akşin). Toplum Bilim, 10/ Jacques Derrida Özel Sayısı, 175-183.
- Derrida, J. (1978). *Writing and difference*, (çev. Alan Bass). Chicago: University of Chicago Press
- Derrida, J. (1976). *Of grammatology* (çev. Gayatri C. Spivak) Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- Descartes, R. (1984). *The philosophical writings*. (çev. John C., Robert ., & Dugald M.). Cambridge: Cambridge University Press
- Deutscher, D. (2010). *Through the language glass: Why the world looks different in other languages*. New York: Metropolitan Books & Henry Holt And Company
- Dienhart, J. (1998). A linguistic look at riddles. *In Journal of Pragmatics*, 311, 90-125.
- Dilthey, W. (1996) *Hermeneutics and the study of history*. (Yay.haz) R. A. Makkreel & F. Rodi. Princeton, New Jersey: Princeton University Press

- Dilthey, W.. (1985). *SW 5: Poetry and experience*. (Yay.haz.) R. Makkreel & F. Rodi. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Doke, C. M. (1935). *Bantu linguistic terminology*. London: Longmans, Green
- Douglas, R.(19979. *Translation and Empire: Postcolonial Theories Explained*. Manchester: St. Jerome
- Dowling, W. (1999). *The Senses of the text: Intensional semantics and literary theory*. London: University of Nebraska Press
- Dryden, J. (1680). *Ovid's epistles: translated by several hands*. London.
- Dryden, J.(2004). From the preface to ovid's epistles. *The Translation Studies Reader*. 2nd ed. Ed. Lawrence Venuti. New York: Routledge, 2004. 38-42. Print. https://books.google.com.tr/books?id=7PxeAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Düttmann, G. A., Hollander, D. (1994). On translatability. *Qui Parle*, 8(1), Allegory In Translation 29-44. Duke University Press. <https://www.jstor.org/stable/20686013> 02-06-2020 18:07 UTC
- Eagleton, T. (1983). *Literary Theory: An introduction*. Blackwell Publishing
- Eagleton, T. (1996). *The illusions of postmodernism*. Blackwell Publishing
- Eagleton, T. (2003). *After theory*. Basic Books. ISBN 10: 0465017738
- Eagleton, T., Tarım, E. (1990). *Edebiyat kuramı*. İstanbul: Ayrıntı.
- Ecevit, Y. (2014). *Türk romanında postmodernist açılımlar*. İstanbul: İletişim.
- Eco, U. (1989). *The open work*. (çev.) Anna Cancogni. Hutchinson Radios. London
- Egan, D. (1987). Poetry and translation. *An Irish Quarterly Review*, 76(302). 227-234.
- Elsom J. (1989). *Is Shakespeare still our contemporary?* London: Routledge
- Emmerich, K.R. (2013). Visibility (and invisibility). Gambier, Y. ve Van Doorslaer, L. (Yay. Haz.) *Handbook of translation studies*. John Benjamins Publishing Company.4. Amsterdam ve Phildelphia. 200-206.
- English phonetics and phonology English phonetics and phonology: A practical course*. Fourth edition. Cambridge
- Ergenc, İ. (2002). *Konuşma dili ve Türkçenin söyleyiş sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Erguvanli, E. E. (1984). *The function of word order in Turkish grammar*. Berkeley: University of California Press

- Ersoy, H. ve Erkurt, G. Ş. (2014) Kültür planlayıcısı olarak çevirmenin ve çevirinin erek kültür/toplumda sosyal değişimlere etkisi ve bu balamda geliştirilmesi gereken devlet politikaları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. The Journal of International Social Research. Cilt: 7 Sayı: 33 Volume: 7 Issue: 33 www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
- Eruz, S. (2010). *Çokkültürlülük ve çeviri: Osmanlı devleti'nde çeviri etkinliği ve çevirmenler*. İstanbul: Multilingual.
- Eser, O. (2014). 20.yy. eleştiri kuramlarında çevirmen görünürlüğü. *The Journal of International Social Research*. 7 (32). 111-116.
- Evans, N., Levinson, S. C. (2009). The myth of language universals: Language diversity and its importance for cognitive science. *Behavioral and Brain Sciences*, 32, 429-492.
- Evans-Pritchard, E.E. (1965). *Theories of primitive religion*. Oxford University Press
- Even-Zohar, I. (1990,1997). Polysystem studies. *Poetics Today International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication*.
- Fawcett, P. (1997). *Translation theories explained. translation and language: Linguistic theories explained*. UK: St Jerome
- Feyerabend, P. (1987). Putnam on incommensurability. *The British Journal for the Philosophy of Science*, 38 (1). 75-81.Oxford University Press on behalf of The British Society for the Philosophy of Science. <https://www.jstor.org/stable/687081>. Erişim tarihi: 26-05-2020 08:39 UTC
- Folkart, B. (2003). The Valency of poetic imagery. (yay.haz.) Petrilli, S. *Translation Translation*, Amsterdam, Rodopi, 487-506.
- Forsdick, C. (2001). Association for the Study of Caribbean and African Literature in French. *Travel and exile: Postcolonial perspectives*. Liverpool: ASCALF
- Forster, M. N. (2002). Herder's philosophy of language, interpretation, and translation: three fundamental principles. *The Review of Metaphysics*, Vol. 56, No. 2.. 323-356. Philosophy Education Society Inc. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/20131819> Accessed: 20-05-2020 12:04 UTC
- Forster, M. N. (2010). *After herder: Philosophy of language in the german tradition*. New York: Oxford University Press
- Foucault, M., Gordon, C. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books
- Foucault, M., Kelly, M., Habermas, J. (1994). *Critique and power: Recasting the Foucault/Habermas debate*. Cambridge, Massachusetts and London, England: The MIT Press

- Nwaozuzu, G.I. (2013) the babelist theory of meaning: an inaugural lecture of the university of Nigeria, Nsukka, delivered on 28th february, 2013
- Gadamer Hans-G. (1988). On the Circle of Understanding. *Hermeneutics versus Science?* (çev. ve der. J.M. Connolly and T. Keutner) University of Notre Dame Press: Indiana
- Gadamer, H.G. (1975/2004) *Truth and method.*(yay. haz.) Joel Weinsheimer, Donald G. Marshall. L o n d o n / New Y o r k. Continuum.
- Gadamer, H.-G. (1976). *Philosophical hermeneutics:* (çev. David E. Linge) Berkeley/London: University of California Press
- Garikimukku, A.V. (2017). *Tryst with translation-a case study of equivalence: tryst with translation.*KY Publications.India
- Gentner, D., Goldin-Meadow, S. (2003). Language in mind: advances in the study of language and thought. Cambridge, Mass: MIT Press
- Gentzler, D. E. (2001). *Contemporary translation theories.* Bristol: Channel View Publications
- Gentzler, E. (2017). *Translation and rewriting in the age of post-translation studies.* London: Routledge
- Gipper, H. 1979. *Is there a linguistic relativity principle? Indiana 5:1-14*
- Gleeson, G., Trinity College Dublin. (2015). Varieties of untranslatability: Exploring a potential system of classification for the discussion of untranslatability in literary texts. *Journal of Postgraduate Research*,14, 32-48.
- Glock, H.-J. (1999). *A Wittgenstein dictionary.* Oxford, OX, UK: Blackwell Reference
- Göksel, A., Kerslake, C. (2005). *Turkish: comprehensive grammar.* London: Routledge
- Good, J. (2008). *Linguistic universals and language change.* New York: Oxford University Press
- Goodwin, C.; Duranti, A. (1992). Rethinking context: an introduction. (yay.haz.). Duranti, A.; Goodwin, C. *Rethinking context: language as an interactive phenomenon.* Cambridge: Cambridge University Press, 1-42.
- Gorlée, D. L. (2004). *On translating signs: exploring text and semio-translation.* Amsterdam: Rodopi.
- Göktürk, A. (1979). *Okuma uğraşı.* İstanbul: Çağdaş Yayınları
- Göktürk, A. (1994/1986) *Dillerin dili: İnceleme.* İstanbul:Yapı Kredi Yayınları

- Grünberg, T. (2006). Anlam kavramı üzerine bir deneme. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Grünfeld, J. (1981). Quine's inscrutability of reference. *Logique Et Analyse*, 24, 441-449.
- Gutt, E.-A. (1991) *Translation and Relevance: Cognition and Context*, Manchester & New York: St. Jerome. (2nd edition 2000).
- Gutt, E.-A. (1991/2000) *Translation and relevance: Cognition and context*. Manchester & New York: St. Jerome
- Gutt, E.-A. (2001). Pragmatic aspects of translation: Some relevance-theory observations. (Yay.haz.). L. Hickey. *The Pragmatics of Translation*, Clevedon: Multilingual Matters
- Gümüsoğlu, T. (2014). Encounter space and transformation. (Yay.haz.) G. Rata, H.
- Arslan, P.L. Lunçan vd. *Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences*. New castle: Cambridge Scholars Publishing. 271-279
- Gümüsoğlu, T. (2015). Translation and enculturation as a process of acculturation. (Yay. haz.). B. C. Barik, C.de la P. Viedma, I. A. F. Barreira vd. *Sociology Study*,5(3), (Serial Number 46). David Publishing Company. 245-254.
- Halliday, M. A. K. (1978). *Language as social semiotic the social interpretation of language and meaning*. London Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K., Hasan, R. (1985). *Cohesion in English*. Harlow: Longman
- Hammer, L. (1993). *Hart Crane and Allen Tate: janus-faced modernism*. Princeton University Press
- Hanna, P., Harrison B. (2004) *Word and Wworld: practice and the foundations of language*. Cambridge University
- Hatim, B., Munday, J. (2004/2010). *Translation: An advanced resource book*. London: Routledge
- Hayakawa, S. I., Hayakawa, A. R. (1952). *Language in thought and action*. London: George Allen / Unwin Ltd. John Rylands. University Library of Manchester.London:Novello/Company
- Heidegger, M. (1962/1972). Time and Being.. (çev. J. Stambaugh). *On Time and Being*, 1–24. New York: Harper & Row
- Heidegger, M. (1978) Letter on humanism. (yay.haz.) D. F. Krell. *Basic Writings*. London: Routledge

- Heidegger, M. (1978) *On the way to language*. (çev.) Peter D. Hertz. *Basic Writings*. London: Perennial Library
- Heidegger, M. (2008). *Being and time*. New York: HarperPerennial/Modern Thought.
- Heidegger, M. (2010) *Being and time*. (yay.haz.) Dennis J. Schmidt. çev. Joan Stambaugh. State University of New York Press, Albany.
<https://www.gwashingtonhs.org/ourpages/auto/2013/10/23/68598699/sci-am-2011.pdf>
- Heidegger, M., Fried, G., & Polt, R. F. H. (2016). *Being and truth*.
- Heidegger, M. (2008). Varlık ve Zaman, Çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, İstanbul
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe temel dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Herder, J. G., Forster, M. N. (2002). *Johann Gottfried von Herder: Philosophical writings*.
- Hermans, T. (1985). *The Manipulation of the literature: Studies in literary translation*. Croom Helm, London
- Hermans, T. (1997) Translation as institution: translation as intercultural communication: Selected papers from the EST congress Prague 1995. M. Snell Hornby, M. Jettmarova, K. Kaindl (yay.haz.) Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. 3-20
- Hermans, T. (2019). Untranslatability, entanglement and understanding. (Yay.haz.) D. Large. *Untranslatability: interdisciplinary perspectives*. New York: Routledge. 27-38.
- Hervey, Sandor and Ian Higgins (1992). *Thinking translation: a course in translation method: French to English*. London and New York: Routledge
- Hintikka, J. (1975). *The intentions of intentionality and other new models for modalities*. Dordrecht: D. Reidel.
- Hinton, L., Nichols, J., Ohala, J. J. (1994/2006). *Sound symbolism*. Cambridge England: Cambridge University Press
- Hirik, E. (2019). Tekrarlı yüklemeler ile parçalarüstü ses birimlerin anlama etkisi. *İdil*. 8(53). DOI: 10.7816/idil-08-53-01
- Hjelmslev, L. (1969). *Prolegomena to a theory of language*. (çev. Francis J. Whitfield) Madison: University of Wisconsin Press
- Hockett, C. F., Hockett, C.D. (1960). The origin of speech. *Scientific American*, 203(3). 88-97. Scientific American: a division of Nature America, Inc.

- Hoiyer, H. (1954) Language in culture; conference on the interrelations of language and other aspects of culture. Chicago: University of Chicago Press
- Holmes, J. S. (1975). "The Name and Nature of Translation Studies".
James S Holmes (1988). *Translated!: Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi, pp. 66-80.
- Horwich, P. (2005). Reflections On Meaning. Oxford University Press
- House, J. (1997). *Translation quality assessment: A Model Revisited*. Günter Narr Verlag Tübingen
- House, J. (2012). From untranslatability to translatability. *Translation as communication across languages and cultures*. Routledge
- Hughes, G. (2010). *Political correctness: a history of semantics and culture*. New York, NY: John Wiley & Sons
- Humboldt (1988). *On language: The diversity of human language-structure and its influence on the mental development of mankind*. (çev.) Peter Heath. Cambridge: Cambridge University Press
- Humphries J. (1999). *Reading emptiness: Buddhism and literature*. Albany: State University of New York Press
- Husserl, E., Moran, D., Findlay, J. N. (2001). *Logical investigations*. London: Routledge
- Ibn, K. I. U. (2003). *Tafsir ibn Kathir: (abridged)*. Riyadh: Darussalam. Volumes:1-10. In The English Language with Arabic Verses.
- Ido, S. G. (1999). Turkish mimetic word formation. *Asian African Studies*, 8, 67-73.
- Inwagen, P.V. (2014) *Existence: Essays in ontology*. Cambridge: Cambridge University Press
- Jakobson, R. (1959). Çevirinin dilbilimsel özellikleri üstüne. Albayrak, Ö.B (Çev.).
- Jakobson, R. (1959). Linguistic aspects of translation. *On translation*, (yay.haz.)
- Keenan, E. (1978). Some logical problems in translation. *Meaning and Translation*, (yay.haz.) F.Guenther ve M.Guenther-Reutter. New York: NYU Press. 157-89.
- Kızıler E. F. (2008). Postmodernist bir yaklaşımla yabancı dil öğretiminde yazının yeri. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*.3 (2).27-42.
- Jameson, F., H., J., Lyotard, J.-F., Zeka, N. (1990). Postmodernism. İstanbul: Kıyı Yayınları. Gellner, E. (1992). *Postmodernism, reason and religion*. London: Routledge

- Jixing, L. (2013). Translation definitions in different paradigms. DOI:[10.3968/j.css.1923669720130904.2703](https://doi.org/10.3968/j.css.1923669720130904.2703)
- Józwikowska, W. (2019). Resistance to translation as cultural untranslatability: inter-war polish-jewish fiction in english 142-160. (Yay.haz.) D. Large. *Untranslatability: interdisciplinary perspectives*. New York: Routledge
- Kaindl, K., & Spitzl, K. (2014). *Transfiction: Research into the realities of translation fiction*. Benjamins Translation Library
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason*. (Yay.haz. ve çev.) Paul Guyer ve Allen W.Wood. Cambridge University Press
- Karabulut, M. ve Biricik, İ. (2017). Postmodern Edebiyatın “Ne” Liği. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature], Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*. 3. 34-45.
- Katz, J. J. (1988). The Refutation of indeterminacy. *The Journal of Philosophy*. 85(5).227-252. <https://www.jstor.org/stable/2026839>. Erişim tarihi: 24-05-2020.
- Keesing, R.M. (1985). Conventional metaphors and anthropological metaphysics: the problematic of cultural translation. *Journal of Anthropological Research*, 41(2), 201-2017.
- Kelly, L. G. L. G. (1979). *The true interpreter: A history of translation theory and practice in the west*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kennedy, D. (2004). *Foreign Shakespeare: Contemporary Performance*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kenny, A. (2006). *The Wittgenstein reader*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kenworthy, J. (1991). *Language in action: An introduction to modern Linguistics*. London: Longman Group UK Ltd.
- Keyes, R. (2004). *The post-truth era: dishonesty and deception in contemporary life*. New York: St. Martin's Press
- Khan, C.H. (1979). *The art and thought of heraclitus: A new arrangement and translation of the fragments with literary and philosophical commentary*. Cambridge University Press
- Kızılçelik, S. (1996). *Postmodernizm dedikleri*. Saray Kitabevleri, İzmir
- Kızıltan, R. (2000). Tarihte çeviri- antik çağdan 19. yüzyıl sonuna kadar edebi çeviri kuramları -1: antik çağdan barok çağın sonuna kadar. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. Cilt 40. Sayı 1-2. http://turkoloji.cu.edu.tr/html/rk_tarihte_ceviri.htm Erişim tarihi: 13.06.2020.

- Kızıltan, R. (2001). Tarihte çeviri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*,4(1).41, 1. 37-68.
- Kilito, A., & Hassan, W. S. (2008). *Thou shalt not speak my language*. Syracuse, N.Y: Syracuse University Press
- Klemperer, V., Chalmers, M. (2006). *I shall bear witness: The diaries of Victor Klemperer, 1933-1941*. London: Folio Soc.
- Kocabay, S. (2019). *Kur'an-ı Kerim'in bilimsel olarak irdelenmesi*. eKitap Projesi. ISBN 9786057861931
- Koçakoğlu, B. (2012:39) *Anlamsızlığın anlamı postmodernizm*. Hece Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri: Şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London:Routledge.
- Koskinen, K. (1994). (Mis)translating the untranslatable: the impact of deconstruction and post-structuralism on translation theory. *Meta*, 39 (3), 446–452. <https://doi.org/10.7202/003344ar>
- Koskinen, K. (2002). (Mis)Translating the untranslatable: The impact of deconstruction and post-structuralism on translation theory https://doi.org/10.7202/003344aradresse_copiéeune_erreur_s'est_produite
- Koskinen, K. (2012). Domestication, foreignization and the modulation of affect. Janis, M., Kemppanen ve H., Belikova, (Yay. haz.) *Domestication and foreignization translation studies* (16). Berlin. Frank&Timme
- Köller, W. (1989). Equivalence in translation theory. (çev.) Andrew Chesterman. *Readings in translation theory*. (yay.haz.) Andrew Chesterman. Oy Fin Lectura Ab.99-104.
- Kuhiwczak, P., Littau, (2007). *A companion to translation studies*. Clevedon: Multilingual Matters
- Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago Press
- Kuhn, T. S. (1982). Commensurability, comparability, communicability. *Psa: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*. 2. 669-688. The University of Chicago Press on behalf of the Philosophy of Science Association. <https://www.jstor.org/stable/192452>. Erişim tarihi: 26-05-2020 08:26 UTC
- Kuhn, T. S. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. İstanbul: Alan
- Küçükalp, K. (2017). *Nietzsche ve Postmodernizm*. İstanbul: Kibele Yayınları

- Küçükalp, Kasım (2008) *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonuna Yönelik İki Yaklaşım: Heidegger ve Derrida*. Basılmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Lacan, J. (1966/1970). Of structure as an inmixing of an otherness prerequisite to any subject whatever. (Yay.haz.) Macksey, R., Donato, E., *The Languages Criticism and the Sciences of Man: The Structuralist Controversy*.186–200. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Lacan, J., Miller, J.-A., & Sheridan, A. (1986). *The four fundamental concepts of psycho-analysis*. Harmondsworth: Penguin Books
- Ladmiral, Jean-R. (2004). Mehmet Rifat (Yay. haz.) *Çeviri seçkisi 2- çeviri(bilim) nedir?* İstanbul: Sel Yayıncılık
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. USA: The University of Chicago Press
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar*. Stanford, Calif: Stanford University Press
- Large, D. (2019). The Untranslatable in Philosophy. Large, D., Akashi, M., Jozwikowska W., Rose, E. (yay.haz.) *Untranslatability: interdisciplinary Perspectives*. London/New York: Routledge
- Large, D. (2019). *Untranslatability: Interdisciplinary perspectives*. New York: Routledge
- Larson, M. L. (1998). *Meaning-based translation: A guide to cross-language equivalence*. Lanham, Mar: University Press of America
- Lasserre, B. (2018). *Words that go ping: The ridiculously wonderful world of onomatopoeia*. Strawberry Hills, N.S.W.: ReadHowYouWant
- Leavitt, J. (2014). Words and worlds: ethnography and theories of translation = Mots et mondes : ethnographie et théorie de la traduction. *Hau: Journal of Ethnographic Theory*, 4(2). 193-220.
- Lecerclé, J.-J. (2008). Translate It, Translate It Not. *Translation Studies*, 1, (1).
- Leemets, H. (1992). Translating the “untranslatable” words. *Institute of Language and Literature, Estonian Academy of Sciences*. <https://euralex.org/publications/translating-the-untranslatable-words/>. erişim tarihi: 29.05.2020
- Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. London and New York: Routledge
- Lefevere, A. (1992). *Translation, history, culture: A sourcebook*. London: Routledge

- Lefevere, A. (1998). Translation practice(s) and the circulation of cultural capital: some Aeneids into English. *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*, eds. Susan Bassnett and André Lefevere (Clevedon: Multilingual Matters, 1998).
- Lefevere, A. (2017). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. London: Routledge
- Lefevere, A. (1977). *Translating literature: the German Tradition from Luther to Rosenzweig* (Approaches to Translation 4). Assen/Amsterdam: Van Gorcum
- Leibniz, G. W., Cook, D. J., Rosemont, H. (1994). *Writings on China*. Chicago, Ill: Open Court
- Lenneberg, E. H. (1967). *New directions in the study of language*. Cambridge, Mass: M.I.T. Press
- Leppihalme, R. (1997). *Culture bumps: an empirical approach to the translation of allusions*. Clevedon : Multilingual Matters Ltd.
- Levý, J. (2011). *The Art of translation*. Ed. Zuzana Jettmarová. Trans. Patrick Corness. Amsterdam: Benjamins.
- Levý, J. (2011). *The art of translation*. John Benjamins Publishing Company
DOI: <https://doi.org/10.1075/btl.97>
- Lewis, G. L. (1975). *Turkish grammar*. Oxford: Oxford Univ. Press
- Lind, M. A. (2012). Meaning in Donald Davidson's truth-conditional semantics. Erscheinungsort nicht ermittelbar: Verlag nicht ermittelbar.
- Liszka, J. J. (1996/2007). *A general introduction to the semeiotic of Charles Sanders Peirce*. Indiana University Press
- Liu Biqing. (1998). *Contemporary translation theory*. Beijing: China Translation and Publishing Corporation
- Liu, X., Li, D. (2019). Translatability. *The Routledge Handbook of Chinese Translation*. Chris Shei and Zhao-Ming Gao. *Digital Scholarship in the Humanities*.
- Locke, J. (1959). *An essay concerning human understanding*. New York: Dover Publications, Inc.
- Long, L. (2005). *Translation and religion: Holy untranslatable?* Multilingual Matters Limited. Toronto
- Lycan, W. G. (2004). *Philosophy of language: A contemporary introduction*. London: Routledge

- Lyons, J. (1968). *Introduction to theoretical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lyons, J. (1995). *Linguistic semantics: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Liotard, J.-F. (1979/1986). *The postmodern conditions: A report on knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- MacIntyre, A. (1967). Ontology. (Yay. haz.). P, Edwards. *The encyclopedia of Philosophy*. 8 vols. 5. 42-543- New York and London: Macmillan and the Free Press
- MacKenzie, C. (2002). The use of orality in the short Stories of A. C. Jordan, Mtutuzeli Matshoba, Njabulo Ndebele and Bessie Head. *Journal of Southern African Studies*, 28 (2) 347-358. Taylor & Francis, Ltd. <https://www.jstor.org/stable/823389>. Erişim tarihi: 25-05-2020 11:36 UTC.
- Malmkjær, K. (2019) *Translation and creativity*, 1st Edition. Routledge. ISBN 9781138123274
- Malone, J. L. (1988). *The science of linguistics in the art of translation: Some tools from linguistics for the analysis and practice of translation (SUNY Series in Linguistics)*. State University of New York Press
- Malotki, E. (1983). Hopi time: A linguistic analysis of the temporal concepts in the Hopi language. Berlin/newyork: Mouton Publishers
- Malpas, J. E. (1992). *Donald Davidson and the mirror of meaning: Holism, truth, interpretation*. Cambridge. GB: Cambridge University Press
- Marenbon, J., Erismann, C. (2015). *The Oxford handbook of medieval philosophy*. New York: Oxford Univ. Press.
- Marko Miletich, M. (2015). Gendered curiosity: Three translations of an interpolated novel in Don Quixote. *Mutatis Mutandis*. 8 (2). 331-358.
- Marr, D. (1982). *Vision: A computational investigation into the human representation and proceedings of visual information*. New York: Freeman
- Martin Heidegger, M. & Lynch, M. P. (2001). *The nature of truth: Classic and contemporary perspectives*. The MIT Press
- Martinet, A. (1961). Eléments de linguistique générale. a functional view of language: being the Waynflete Lectures delivered in the College of St. Mary Magdalen, Oxford. (Yay.haz.)Harry Hoijer. *Language*, 40(3).1964.392-397. *Linguistic Society of America*. <https://www.jstor.org/stable/411505>. Erişim tarihi:27-05-2020 19:30 UTC

- Martinet, A. (1982). *Elements of general linguistics*. Chicago: University of Chicago Press. Chicago : University of Chicago Press, 1964.
- Mayuko, U. (2010). The philosophy of translation: From Nishida Kitarō to Ogyū Sorai. <https://nirc.nanzan-u.ac.jp/nfile/2151>. Eriřim tarihi:25.05.2020
- McCarty, T. (1991). Habermas ve modernliğin felsefi söylemi. Q. Skinner (yay.haz.). *Çağdaş Temel Kuramlar*, A. Demirhan (Çev.). Ankara: Vadi Yay.
- McHale, B. (1987/2004). *Postmodernist fiction*. London: Routledge.
- Menteşe, O. B.(1992). Modernizmden postmodernizme. *Littera Edebiyat Yazılar*, 3.
- Miller, R. L. (1968) *The linguistic relativity principle and Humboldtian ethnolinguistics*. Paris: Mouton & Co.
- Moran, D. (2008). *Introduction to phenomenology*. London: Routledge.
- Mounce, W. D., Recorded Books, Inc. (2006/2009). *Mounce's complete expository dictionary of old and new testament words*. Grand Rapids, Mich: Zondervan.
- Munday, J. (1998). A computer-assisted approach to the analysis of translation shifts. *Meta : Journal Des Traducteurs : Translators' Journal (canada)*, 43, 4, 542-556.
- Munday, J. (2001/2016). *Introducing translation studies: Theories and applications*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Mundt, K. (2019) Against the “Un-” in Untranslatability Against the “Un-” in Untranslatability: On the Obsession with Problems, Negativity and Uncertainty. Large, D., Akashi, M., Józwickowska, W., ve Rose, E. (Yay. haz.) *Untranslatability: Interdisciplinary perspectives*. London: Routledge.
- Munslow, A. (1998). *Deconstructing history*. London: Routledge.
- Murphy, M.L.(2003). *Semantic relations and lexicon*. Cambridge: CUP.
- Nelson, E.S.(2010):19-44Wilhelm Dilthey and the Formative-Generative Imagination
- Neubert, A., Shreve, G. M. (2000). *Translation as text*. Kent, Ohio: Kent State University Press. Kent, Ohio : Kent State University Press.
- Newmark, P. (1982). *Approaches to translation*. Oxford: Pergamon Press Ltd. Shanghai Foreign Language Education Press
- Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Tokyo/London: Prentice Hall. Shanghai Foreign Language Education Press

- Nickerson, J. S., Chu-Carroll, J.(1999). Acoustic-prosodic disambiguation of direct and indirect speech acts. *14th International Congress of Phonetic Sciences (ICPhS-14)*. https://www.internationalphoneticassociation.org/icphs-proceedings/ICPhS1999/p14_1309.html. Erişim tarihi: 30.05.2020
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Brill.
- Nida, E. A., Taber, C. R. (1969/1982). *The theory and practice of translation*. Leiden: E.J. Brill.
- Nida, E.A. (2001). *Contexts in translating*. Cambridge: Benjamins Translation Library
- Nida, E.A. (1993). *Language, culture and translating*. Shanghai Foreign Language Education Press.
- Nietzsche, F. (1873) On truth and lie in an extra-moral sense. (çev.) A. K. M. Adam. Edition 1.0, April 2019. Titling set in Hesse Antiqua Text in Scala 12/ 16. Oxford: Quadriga, 2019.
- Nietzsche, W. F. (2014). Translation as conquest. D. Robinson (yay.haz.), *Western translation theory: From Herodotus to Nietzsche* (3rd ed.) (çev. W. Kaufmann). London/New York: Routledge.
- Niranjana, T. (1992). *Siting translation: History, post-structuralism, and the colonial contex*. Berkeley California: University of California Press.
- Nord, C. (1992). Text analysis in translator training. (Yay.haz.) C. Dollerup & A. Loddegaard. *Teaching translation and interpreting: training, talent and experience*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- Nord, C. (2003). Proper names in translations for children : Alice in wonderland as a case in point. *Meta Journal des traducteurs*. DOI: <https://doi.org/10.7202/006966ar>. <https://www.erudit.org/en/journals/meta/2003-v48-n1-2-meta550/006966ar.pdf> Erişim tarihi: 29.05.2020.
- Nord, C. (2018). *Translating as a purposeful activity 2nd edition: Functionalist approaches explained*. London: Taylor and Francis: Routledge
- Ogden, C. K., Richards, I. A., Malinowski, B., & Crookshank, F. G. (1923). *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. New York: Harcourt, Brace and World
- O'Grady, W., Archibald, J. (2016). *Contemporary linguistic analysis: An introduction*. Toronto: Pearson Canada.
- Ortega y Gasset, J. (1992) [1937]. The misery and splendor of translation. (çev.) Elizabeth Gamble Miller. *Theories of Translation: An Anthology of Essays from Dryden to Derrida*, (yay.haz.) Rainer Schulte and John Biguenet, 93–112. Chicago: University of Chicago Press

- Ortega y Gasset, José. (1937/2000). The misery and splendor of translation. (Çev. Elizabeth Gamble Miller) *The translation Studies Reader*, (Yay.haz.) Lawrence Venuti, 49–63. London: Routledge.
- Orwell, G. (1946). *Politics and the English language* (n.d.).
- Öztürk, İ. (1997). *Metin türlerine göre çeviri süreçleri (textsorten-orientierte Übersetzungsverfahren) Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü-3*. Sakarya Üniversitesi Basımevi
- Palmer, F. R. (1981). *Semantics*. Cambridge, Mass: Cambridge University Press.
- Pantuchowicz, A. (2010). In the furrows of translation.128-143. (yay.haz.) Fawcett, A., Guadarrama, K., Parker, R. H. *Translation: Theory and practice in dialogue*. London: Continuum
- Peirce, C. S., Hoopes, J. (1991). *Peirce on signs: Writings on semiotic*. Chapel Hill: University of North Carolina Press
- Penn, J. M. (1972). *Linguistic relativity versus innate ideas: The origins of the Sapir-Whorf hypothesis in German thought*. Paris: Mouton & Co.
- Ping, Ke. (1999). Translatability vs. untranslatability: a sociosemiotic perspective. *Babel*, 45(4), 289-300.
- Plato,, Bayka, M. (2010). *Platon (Eflatun) diyaloglar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Plato, ,, Jowett, B., Pelliccia, H. (2001). *The dialogues of Plato: Cratylus*. Volume I.
- Popoviç , A. (1970). The concept of ‘shift of expression’ in translation analysis. (yay.haz.) J.S.Holmes, F.de Haan ve A.Popovicv. *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*. James Holmes (ed.) Mouton: Slovak Academy of Sciences, 78-87.
- Popoviç, A. (1981). Çeviri çözümlemesinde “deyiş kaydırma” kavramı’. (çev.)Yurdanur Salman. *Yazko Çeviri-1*,156-162.
- Popoviç, A. (1987). *Yazın çevirisi terimleri sözlüğü*. (yay.haz.) Suat Karantay, Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları
- Putnam, H. (1965). How not to talk about meaning. (yay.haz.) Robert S. C., Marx R. Wartofsky. *Boston Studies in the Philosophy of Science*, 2. New York: Humanities Press. 205–222. Reprinted in Putnam 1975. 117-131.
- Pym, A. (1993). Lacunae and uncertain limits in Lacunae and uncertain limits in Australian culture, with suggestions on their translation into Spanish. In: K. Firth, & S. Ballyn (Eds.), *Australia in Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona. https://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/australia/1993_lacunae.pdf
Erişim tarihi: 10.06.2020

- Pym, A. (2007). Philosophy and translation: translation studies and western philosophy. (yay. haz.) P. Kuhiwczak and K. Littau. *A Companion to Translation Studies*, Clevedon: Multilingual Matters, 24-44.
- Pym, A. (2008). On indeterminacy in translation. A survey of Western theories. Intercultural Studies Group Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, Spain. https://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/2008_%20Indeterminacy.pdf
Erişim tarihi: 11.06.2020
- Pym, A. & Turk, H. (1998/2001). Translatability. M. Baker (Yay. haz.) *Routledge encyclopedia of translation studies*, 273-277. New York /London: Routledge
- Quine, W. O. (1991). *Pursuit of truth*. Cambridge, Mass. u.a: Harvard University Press
- Quine, W. V. . O. (1981). *Theories and things*. Cambridge, Mass: Harvard University Press
- Quine, W. V. O. (1943). Notes on existence and necessity. *The Journal of Philosophy*, 40 (5). 113-127
- Quine, W. V. O. (1948) On what there is. *The review of metaphysics*. 2. 5. 21-38. Philosophy Education Society Inc. <https://www.jstor.org/stable/20123117>.
Erişim tarihi:24-05-2020.
- Quine, W. V. O. (1951). Two dogmas of empiricism. *Philosophical Review*,60(1),20-43. http://fitelson.org/proseminar/quine_tdoe.pdf. Erişim tarihi: 25.05.2020.
- Quine, W. V. O. (1960). *Word and object*. The Massachusetts Institute of Technology. Stanford/California
- Quine, W. V. O. (1969). *Ontological relativity and other essays*. New York: Columbia University Press
- Quine, W. V. O. (1970). On the reasons for indeterminacy of translation.. *The Journal of Philosophy*, 67 (6). 178-183. <https://www.jstor.org/stable/2023887>. Erişim tarihi: 25-05-2020
- Raithel, V., Hielscher-Fastabend, M. (2004). Emotional and linguistic perception of prosody reception of prosody: reception of prosody. DOI: 10.1159/000075324. https://www.uni-bielefeld.de/lili/personen/vgramley/Raithel_Hielscher.pdf.
Erişim tarihi: 30.05.2020
- Rao, C.R. (2018). *Computational analysis and understanding of natural languages: principles, methods and applications*, 38 (1). Handbook of Statistics:38. North Holland. Hardcover ISBN: 9780444640420. <https://www.elsevier.com/books/computational-analysis-and-understanding-of-natural-languages-principles-methods-and-applications/gudivada/978-0-444-64042-0>. Erişim tarihi:29.05.2020

- Rendall, S. (1997) The translator's task, Walter Benjamin (Translation). *TTR:traduction, terminologie, rédaction*, 10.2.151-165. DOI: 10.7202/037302ar.
- Ricoeur, P. (2006). *On Translation*. London and New York: Routledge.
- Ricoeur, P. (1973). The model of the text: Meaningful action considered as a text. *New Literary History* 5: 91–117.
- Rifat, M. (2004). *Çeviri Seçkisi 2: Çeviri(bilim) nedir?* İstanbul: Sel Yayıncılık
- Rifat, M. (2008). *Çeviri seçkisi 1: Çeviriyi düşünenler*. Çemberlitaş-İstanbul: Sel Yayıncılık
- Robinson, D. (1991). *Western translation theory: from Herodotus to Nietzsche*. London: Routledge
- Robinson, D. (1996/ 1997). Translation as phantom limb. *What is translation?*, 113–31. Kent, OH: Kent State University Press
- Rorty, R. (1998). Yapıbozum ve Pragmatizm Üzerine Düşünceler. Critchley, Simon; Derrida, Jacques; Laclau, Ernesto; Rorty, Richard; der:Mouffe, Chantal, Yapıbozum ve Pragmatizm içinde , Çev:Tuncay Birkan, Sarmal yay, 27-35
- Rosen, S. (1987). *Hermeneutics as politics*. New York u.a: Oxford Univ. Press
- Russell, B., Griffin, N. (1992). The selected letters of Bertrand Russell. Harmondsworth, Middlesex, England: Allen Lane, The Penguin Press
- Salihoğlu, U., Uzun, L. (2009:571). English-Turkish cognates and false cognates: compiling a corpus and testing how they are translated by computer programs. *Poznań Studies in Contemporary Linguistics*,45(4). 569–593.School of English, Adam Mickiewicz University, Poznań, Polanddoi:10.2478/v10010-009-0031-5.
- Santoyo, J.C. (2010). *Translation and cultural identify. competence and performance of the author translator*. London: Cambridge Scholars Publishing.
- Sapir, E., Mandelbaum, D. G. (1949/1986). *Selected writings in language, culture and personality*. Univ. California P.
- Sapir, E. (1921). *Language*. Boston: Houghton Mifflin.
- Särkkä, H.(2007).Translation of proper names in non-fiction texts. *The Translation Journal*, 11(1). <https://translationjournal.net/journal/39proper.htm>. Erişim tarihi: 29.05.2020.
- Sarup, M. (1997). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev. Baki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

- Saussüre, F. de (1959) *Course in general linguistics* [1916]. Bally C., Sechehaye, A., çev. Baskin, W. New York :Philosophical Library
- Sayak, B. (2016). *Oyun kavramı etrafında postmodernizm ve roman*. Yüksek Lisans Tezi.
- Schleiermacher, F.. (1813) 1992. On the different methods of translating. Translated by Waltraud Bartscht. In *Theories of translation*, edited by Rainer Schulte and John Biguenet, 36–54. Chicago: University of Chicago Press
- Schulte, R., Biguenet, J. (1992). *Theories of translation: an anthology of essays from Dryden to Derrida* (Chicago: University of Chicago Press, 1992), 2.
- Sciarone, B. (1967). Proper names and meaning. *Studia Linguistica*, 21(2). 73-86.
- Searle, J.R. (2008). Language and Social Ontology. *Theory and Society*, 37(5), Special Issue on Theorizing Institutions: Current Approaches and Debates.443-459. Springer <https://www.jstor.org/stable/40345596> Erişim tarihi: 25-05-2020 22:44 UTC
- Searle, J. R. (2008). Language and social ontology. *Theory and Society*, 37(5). Special Issue on Theorizing Institutions:Current Approaches and Debates. 443-459. Springer. <https://www.jstor.org/stable/40345596> 25-05-2020 22:44 UTC
- Searle, J. R. (1969) *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press
- Searle, J.R. (1999). *Söz edimleri*. (Çev.: R. Levent Aysever), Ankara: Ayraç Yayınları
- Segarra, M. (2007). Friendship, betrayal, and translation: Cixous and Derrida. *Mosaic*, 40, 91–102.
- Sertabipoglu, S. (2006). Çeviri ve çevirmenlik üzerine tezler. Cumhuriyet Kitap. 841:22-23.
- Setyaji, A. (2014) How speech acts work in translation: an analysis on speech acts in translating script of titanic film. *UNS Journal of Linguistics*, 3(1),14-31.DOI: <https://doi.org/10.20961/prasasti.v3i1.344>
- Seyyedi, H. (2013). The study of onomatopoeia in the Muslims' Holy write: Qur'an. *Language in India*,13(5).16-24. ISSN 1930-2940
- Skinner, B.F. (1963) Behaviorism at fifty. *Science*, New Series, 140, 3570. American Association for the Advancement of Science. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/1711326> Accessed: 23-05-2020 10:14 UTC.
- Snell-Hornby, M. (1988) *Translation Studies: An integrated approach*. John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia. <http://dx.doi.org/10.1075/z.38>

- Snell-Hornby, M. (2006). *The turns of translation studies: New paradigms or shifting viewpoints?*. Amsterdam: John Benjamins
- Soong, S. C. (1973). Notes on translating poetry. *Renditions*, 1. 36-44.
https://www.cuhk.edu.hk/rct/pdf/e_outputs/b01/v01p036.pdf Erişim tarihi:01.06.2020
- Spears, R. A. (2005). *McGraw-Hill's Dictionary of American Idoms and Phrasal Verbs*. Blacklick, USA: McGraw-Hill Professional Publishing
- Spivak, G. C.. (2000). Translation as culture. *Parallax* 6 (1):13–24.
- Spivak, G.C. (2004 [1992]). The Politics of Translation. (Yay. haz.) L. Venuti. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 397–416.
- Spivak, G.C. (1976). Translator's Preface. J. Derrida, *Of Grammatology*, pp. ix-lxxxvii. Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Steiner, G. (1975) *After babel: Aspects of language and translation*. Oxford University Press. London: Oxford
- Sterkenburg, P. V. (2003). *A practical guide to lexicography: terminology and lexicography research and practice*. 6th Ed. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Stolze, R. (2011). *The translator's approach: Introduction to translational hermeneutics : theory and examples from practice*. Berlin: Frank & Timme.
- Sun, Y. (2019). Translatability. (Yay.haz.) Chris Shei and Zhao-Ming Gao. *The Routledge Handbook of Chinese Translation*. 2017.101-114.London: Routledge
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic categorization: Prototypes in linguistic theory*. Oxford: Clarendon Pr.
- Taylor, J. R., MacLaury, R. E. (1995). *Language and the cognitive construal of the world*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Taylor, J. R., Oxford University Press. (2017). *The Oxford handbook of the word*. Oxford: Oxford University Press
- Textor, M. (2011). *Frege on Sense and Reference*. Oxon: Routledge.
- The Routledge Handbook of Contemporary English Pronunciation* (2017).
- The Routledge Handbook of Phonological Theory* (2017)
- The Sounds of Language: An Intorduction to Phonetics and Phonology* (2020)

- Timur, K. (1999). Kural tanımayan bir ideoloji: postmodernizm. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature], Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*, 3. 1- 9. <https://iwpu.iowa.edu/91st/vol4-num1/translating-culture-vs-cultural-translation>
- Timur, K. (2017). Kural tanımayan bir ideoloji: Postmodernizm. *HIKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature], Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*, 3. 1- 9
- Turgut, A. (1984). *A comparison of Turkish & English*. İzmir: Serkan.
- Turgut, A. (1989). *A contrastive study on Turkish & English: Phonology, morphology & syntax*. İzmir.
- Tymoczko, M. (1999) *Translation in a Postcolonial Context*, Manchester, UK: St Jerome.
- Tymoczko, M. (2007). *Enlarging translation, empowering translators*. Manchester, UK: St. Jerome Pub.
- Tymoczko, M., Gentzler, E. (2002). *Translation and power*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Tyulenev, S. (2010). *Is translation an autopoietic system?* *MonTI* 2.345-371. University of Cambridge. DOI: 10.6035/MonTI.2010.2.15.
- Uludağ, M.E. (2017). Geleneğe yenilen modernizmin zaferi: postmodernizm. *HIKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature], Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı*. 3. 10-19.
- Üstünova, K. (1999). Eksilti ya da Sıfır Tekrar”. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1.
- Üstünova, K. (2002). Cümle çözümlemelerinde yüzey yapı-derin yapı ilişkileri. *Dil Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Van Dijk, T. A. (1972). *Text grammar and narrative structures*. The Hague: Mouton.
- Van Dijk, T. A. (1977) *Text and context: explorations in the semantics and pragmatics of discourse*. London, NewYork: Longman.
- Van Dijk, T. A. (1981). *Studies in pragmatics of discourse*. The Hague, The Netherlands: Mouton
- Van Dijk, T. A. (1985). Discourse and communication new approaches to the analysis of mass media. *Discourse and Communication Series: Research in Text Theory*, 10. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110852141>
- Van Dijk, T. A. (1988). *News as discourse*. London: Lawrence Erlbaum Associates

- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London, England UK: Sage Publications
- Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan
- Van Kirk, S. (2001). *Cliffs notes Steinbeck's of mice and men*. Foster City, CA: IDG Books Worldwide.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual. ISBN 975-6542-12-x
- Vendler, Z. (1975). Singular terms. (yay. haz.) Steinberg, D., Jakobovits, L. *Semantics*. 115-133. Cambridge: Cambridge University Press.
- Venuti, L. (2000). *The translation studies reader*. London: Routledge
- Venuti, L. (1992). *Rethinking translation: Discourse, subjectivity, ideology*. London: Routledge.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. London: Routledge
- Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*, London & New York: Routledge
- Vinokur, V., Réjouis, R. (2018). On collaborative translation. (yay.haz.). Suzanne Jill Levine, Katie Lateef-Jan. *Untranslatability Goes Global*. 18-28. Routledge.
- Waltje, J. (2002). Johann Wolfgang von Goethe's theory of translation in the West-Eastern Divan. *Other Voices*, 2(2). <http://www.othervoices.org/2.2/waltje/>
- Wellek, R., Warren, A. (1949). *Theory of literature*. New York: Harcourt, Brace
- Whorf, B. (1956). Language, thought, and reality: selected writings of Benjamin Whorf, L. (J. B. Carroll, Ed.). Cambridge, MA: MIT Press
- Widdowson, H. G., Oxford University Press. (2008). *Discourse analysis*. Oxford: Oxford University Press
- Wilss, W. (1982). *The science of translation: Problems and methods*. Tübingen: G. Narr
- Wittgenstein, L. (2002). *Tractatus logico-philosophicus* [1921]. Pears D. F., McGuinness. London/New York
- Wittgenstein, L. (2009). *Philosophical Investigations* [1953]. çev. Anscombe, G.E.M., Hacker, P. M.
- Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus logico - philosophicus*. çev. Oruç Aruoba. İstanbul: Metis

- Wittgenstein, L. (2018). *Tractatus logico-philosophicus: logisch-philosophische Abhandlung*
- Wolff, P., Holmes, K. J. (2011). Linguistic relativity: Linguistic relativity. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 2, 3, 253-265.
- Wong, L. (2006). Syntax and translatability. *Babel*, 52(2):124-132. DOI: [10.1075/babel.52.2.02won](https://doi.org/10.1075/babel.52.2.02won)
- Yalçın, P. (2003). Jean-Louis Mattei'den örneklerle çeviride kültürel unsurlar sorunu. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 23.
- Yazıcı, M. (2005). *Çeviribilim temel kavram ve kuramları*. İstanbul: Multilingual. ISBN975-6542-50-x
- Yılmaz S., Uras Yılmaz A. ve Özsöz B. (2011). *Anlama ve çevirme arasındaki sürecin sözcük dilbilimi ve terminolojisi ışığında değerlendirilmesi. I. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim: Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Çeviri Sorunları ve Çözüm Yolları. Kurultayı Bildiri Kitabı*. Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye. 585-598.
- Yücel, F. (2016). *Çeviribilim tarihi*. İstanbul. Çeviribilim Yay.
- Zipf, G. K. (1935/1972). *Human behavior and the principle of least effort: An introduction to human ecology*. New York: Hafner

ÖZGEÇMİŞ

Gökmen GEZER, Ortaöğrenemini İstanbul'da tamamladı. Lisans derecesini Dokuz Eylül Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nden 1996 yılında aldı. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim bölümünde yüksek lisans öğrenimine başladı ve 2012 yılında “*Türkçeden İngilizceye Edat Çevirileri Esnasında Alınan Çeviri Kararları-Translation Decisions in Translations of Prepositions From Turkish into English*” adlı teziyle mezun oldu. 2016 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim bölümü doktora programına kabul edildi. Halen bu anabilim dalında doktora öğrencisidir.

2003 tarihinden beri Galatasaray Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda Öğretim Görevlisi olarak görev yapmakta olan Gökmen GEZER, evli ve iki çocuk babasıdır.